

УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

**КОДИФИКАЦИЈА ЕНГЛЕСКО-
-СРПСКЕ И СРПСКО-ЕНГЛЕСКЕ
ТЕРМИНОЛОГИЈЕ ИЗ ОБЛАСТИ
УГОВОРНОГ ПРАВА ЕВРОПСКЕ
УНИЈЕ: ЛЕКСИКОЛОШКИ И
ЛЕКСИКОГРАФСКИ АСПЕКТИ**

ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА

Ментор:
проф. др Твртко Прћић

Кандидаткиња:
мср Александра Ерић Букарица

Нови Сад, 2021

КЉУЧНА ДОКУМЕНТАЦИЈСКА ИНФОРМАЦИЈА¹

Врста рада:	Докторска дисертација
Име и презиме аутора:	мр Александра Ерић Букарица
Ментор (титула, име, презиме, звање, институција)	проф. др Твртко Прћић, редовни професор Филозофски факултет, Нови Сад
Наслов рада:	<i>Кодификација енглеско-српске и српско-енглеске терминологије из области уговорног права Европске уније: лексиколошки и лексикографски аспекти</i>
Језик публикације (писмо):	српски (латиница)
Физички опис рада:	Страница 241 Поглавља 4 Референци 277 Табела 5 Слика 2 Графикона 10 Прилога /
Научна област:	лингвистика
Ужа научна област (научна дисциплина):	примењена лингвистика; лексичка морфологија, семантика и прагматика; контрастивна лингвистика, контактна лингвистика; лексикологија, лексикографија; терминологија, терминологија
Кључне речи / предметна одредница:	енглески језик, српски језик, правна терминологија, европско уговорно право, контрастивна лексикологија, двојезична лексикографија, превођење, речник правних термина / лингвистика, контрастивна лингвистика, лексикологија, лексикографија, терминологија, терминологија, творба речи, семантика
Резиме на језику рада:	Ова дисертација се бави семантичком анализом правних термина из области уговорног права Европске уније у енглеском и српском језику засебно, а затим контрастивно енглески-српски, и обухвата следеће аспекте: формалну, односно морфосинтаксичку анализу термина у енглеском и српском језику; садржинску, тј. семантичку, стилистичку и прагматичку анализу термина у енглеском и српском језику кроз испитивање способности успостављања и развијања сложених синтагматских и парадигматских лексичких односа; контрастивну морфосинтаксичку и семантичко-прагматичку анализу и превођење енглеских правних термина на српски и обратно, кроз утврђивање кореспондената и еквивалената; анализу енглеско-српских језичких и културних контаката у домену права; стандардизацију и лексикографску

¹ Аутор докторске дисертације потписао је и приложио следеће Обрасце:

5б – Изјава о ауторству;

5в – Изјава о истоветности штампане и електронске верзије и о личним подацима;

5г – Изјава о коришћењу.

Ове Изјаве се чувају на факултету у штампаном и електронском облику и не кориче се са тезом.

	кодификацију српске терминологије из области уговорног права Европске уније, у оквиру енглеско-српског и српско-енглеског термилошког речника.
Датум прихватања теме од стране надлежног већа:	31.1.2020.
Датум одбране: (Попуњава одговарајућа служба)	
Чланови комисије: (титула, име, презиме, звање, институција)	Председник: Члан: Члан: проф. др Твртко Прћић, редовни професор, Филозофски факултет, Нови Сад
Напомена:	

KEY WORD DOCUMENTATION²

Document type:	Doctoral dissertation
Author:	Aleksandra Erić Bukarica, MA
Supervisor (title, first name, last name, position, institution)	Professor Tvrtko Prčić Faculty of Philosophy, Novi Sad
Thesis title:	<i>Codification of English-Serbian and Serbian-English terminology in the field of EU contract law: lexicological and lexicographical aspects</i>
Language of text (script):	Serbian (latin script)
Physical description:	Pages 241 Chapters 4 References 277 Tables 5 Illustrations 2 Graphs 10 Appendices /
Scientific field:	linguistics
Scientific subfield (scientific discipline):	applied linguistics; lexical morphology, semantics and pragmatics; contrastive linguistics, contact linguistics; lexicology, lexicography; terminology, terminography
Subject, Key words:	linguistics, contrastive linguistics, lexicology, terminology, terminography, lexicography, word formation, semantics / English, Serbian, legal terminology, European contract law, contrastive lexicology, bilingual lexicography, translation, dictionary of legal terms
Abstract in English language:	This dissertation deals with semantic analysis of legal terms in the field of EU contract law in English and Serbian, conducted first in relation to each language separately, and then taking an English-Serbian contrastive perspective. The study encompasses the following aspects: morphosyntactic analysis of terms in English and Serbian; semantic, stylistic and pragmatic analysis of terms in English and Serbian by investigating their ability to create and develop complex syntagmatic and paradigmatic lexical relations; contrastive morphosyntactic and semantic analysis and translation of English legal terms into Serbian and vice versa, with the purpose of identifying formal correspondents and translation equivalents between the two languages; analysis of English-Serbian interlingual and intercultural contacts in the field of law; standardization and lexicographic codification of Serbian legal

² The author of doctoral dissertation has signed the following Statements:

56 – Statement on the authority,

5B – Statement that the printed and e-version of doctoral dissertation are identical and about personal data,

5r – Statement on copyright licenses.

The paper and e-versions of Statements are held at the faculty and are not included into the printed thesis.

	terminology in the field of EU contract law presented in a model of an English-Serbian and Serbian-English terminological dictionary.
Accepted on Scientific Board on:	31 January 2020
Defended: (Filled by the faculty service)	
Thesis Defend Board: (title, first name, last name, position, institution)	President: Member: Member: Professor Tvrтко Prčić, Faculty of Philosophy, Novi Sad
Note:	

Kodifikacija englesko-srpske i srpsko-engleske terminologije iz oblasti ugovornog prava Evropske unije: leksikološki i leksikografski aspekti

Apstrakt

Ova disertacija se bavi semantičkom analizom pravnih termina iz oblasti ugovornog prava Evropske unije u engleskom i srpskom jeziku zasebno, a zatim kontrastivno engleski-srpski, i obuhvata sledeće aspekte: formalnu, odnosno morfosintaksičku analizu termina u engleskom i srpskom jeziku; sadržinsku, tj. semantičku, stilističku i pragmatičku analizu termina u engleskom i srpskom jeziku kroz ispitivanje sposobnosti uspostavljanja i razvijanja složenih sintagmatskih i paradigmatskih leksičkih odnosa; kontrastivnu morfosintaksičku i semantičko-pragmatičku analizu i prevođenje engleskih pravnih termina na srpski jezik i obratno, kroz utvrđivanje korespondenata i ekvivalenata; analizu englesko-srpskih jezičkih i kulturnih kontakata u domenu prava; standardizaciju i leksikografsku kodifikaciju srpske terminologije iz oblasti ugovornog prava Evropske unije, u okviru englesko-srpskog i srpsko-engleskog terminološkog rečnika.

Građa na osnovu koje se sprovodi istraživanje sačinjena je od 430 engleskih pravnih termina, ekscerpiranih iz teksta *Načela evropskog ugovornog prava (Principles of European Contract Law – PECL)* i teksta *Nacrta zajedničkog referentnog okvira za evropsko privatno pravo (Draft Common Frame of Reference – DCFR)*, koji predstavljaju najznačajnija akta doneta u okviru harmonizacije ugovornog prava evropskih država, i 408 termina na srpskom jeziku, ekscerpiranih iz teksta *Zakona o obligacionim odnosima Republike Srbije*, u kojem je srpsko ugovorno pravo sistematizovano i kodifikovano.

Nakon uvodnih razmatranja, u drugom poglavlju se ispituju leksikološki aspekti pravne terminologije gde centralno mesto zauzimaju formalna i sadržinska kontrastivna analiza engleskih i srpskih pravnih termina iz korpusa sa ciljem utvrđivanja korespondenata i ekvivalenata. Ova saznanja poslužila su kao osnova da se u okviru trećeg poglavlja ponudi sistem leksikografske kodifikacije pravne terminologije iz oblasti prava EU i izradi model englesko-srpskog i srpsko-engleskog rečnika pravnih termina koji će korisnicima pored jezičkih ponuditi i neophodan minimum vanjezičkih informacija kako bi se utvrdilo da li je ponuđeni funkcionalni ekvivalent zaista adekvatan prevod u datom kontekstu.

Ključne reči: engleski jezik, srpski jezik, pravna terminologija, evropsko ugovorno pravo, kontrastivna leksikologija, dvojezična leksikografija, prevođenje, rečnik pravnih termina

Codification of English-Serbian and Serbian-English terminology in the field of EU contract law: lexicological and lexicographical aspects

Abstract

This dissertation deals with semantic analysis of legal terms in the field of EU contract law in English and Serbian, conducted first in relation to each language separately, and then taking an English-Serbian contrastive perspective. The study encompasses the following aspects: morphosyntactic analysis of terms in English and Serbian; semantic, stylistic and pragmatic analysis of terms in English and Serbian by investigating their ability to create and develop complex syntagmatic and paradigmatic lexical relations; contrastive morphosyntactic and semantic analysis and translation of English legal terms into Serbian and vice versa, with the purpose of identifying formal correspondents and translation equivalents between the two languages; analysis of English-Serbian interlingual and intercultural contacts in the field of law; standardization and lexicographic codification of Serbian legal terminology in the field of EU contract law presented in a model of an English-Serbian and Serbian-English terminological dictionary.

The research material consists of 430 English legal terms excerpted from the texts of *Principles of European Contract Law (PECL)* and *Draft Common Frame of Reference (DCFR)*, as the two most important legal instruments drawn up for the purpose of harmonizing contract law across EU countries, and 408 Serbian legal terms excerpted from the text of *Zakon o obligacionim odnosima* (The Law of Obligations), in which Serbian contract law is codified.

Following the introductory remarks, the second chapter explores the lexicological aspects of legal terminology, focusing attention on formal and semantic contrastive analysis of legal terms from the two subcorpora, in order to identify relations of formal correspondence and translation equivalence between English and Serbian terms. The results presented in this chapter have formed a basis for proposing the principles of lexicographic codification of legal terminology in the field of EU contract law and developing a model of an English-Serbian and Serbian-English dictionary of legal terms in the third chapter. The proposed model of a bidirectional bilingual dictionary offers not only linguistic knowledge of legal concepts, but also the minimum amount of extralinguistic information necessary for the user to determine whether the functional equivalent in question is the most adequate translation solution in a given context.

Key words: English, Serbian, legal terminology, European contract law, contrastive lexicology, bilingual lexicography, translation, dictionary of legal terms

Tipografske konvencije

kurzivno

- uvođenje termina na srpskom jeziku
- pravni termin na engleskom jeziku
- isticanje
- primer
- naziv softvera ili vebsajta
- naziv pravnog akta
- prevodni ekvivalent

MALIM VERZALOM

- pravni termin na srpskom jeziku
- naročito isticanje

polucрно

- odrednička reč u primeru
- ustaljeni spojevi u okviru odrednice

‘u jednostrukim navodnicima’

- značenje lekseme, parafraza
- spominjanje stručnog termina

„u dvostrukim navodnicima“

- citat
- naslovi dela i publikacija

[u uglastim zagrada]

- semantička obeležja lekseme
- morfosintaksička podvrsta odredničke reči

Sadržaj

Predgovor.....	1
1. Uvodna razmatranja	2
1.1. Predmet i ciljevi istraživanja	2
1.2. Kratak pregled relevantne literature.....	5
1.3. Organizacija daljeg izlaganja	12
2. Pravna terminologija: leksikološki aspekti	15
2.1. Pojam i definicija terminologije	15
2.2. Razvoj terminologije	17
2.2.1. Lingvističko usmerenje	19
2.2.2. Prevodilačko i normativističko usmerenje.....	21
2.2.3. Savremena kritika tradicionalne teorije terminologije	22
2.3. Terminologija i srodne discipline	26
2.3.1. Terminologija i leksikologija	27
2.3.2. Terminologija i prevođenje	29
2.3.3. Terminografija i leksikografija	31
2.4. Pojam i definicija termina	37
2.4.1. Odnos termina i opštih leksema	41
2.5. Kontrastivna analiza engleskih i srpskih pravnih termina	45
2.5.1. Sastav i struktura korpusa	45
2.5.2. Metodologija istraživanja i predstavljanja rezultata	52
2.5.3. Kontrastivna morfosintaksička analiza engleskih i srpskih pravnih termina....	54
2.5.3.1. Morfosintaksičke klase pravnih termina u korpusu.....	58
2.5.3.2. Leskičke jedinice	60
2.5.3.2.1. Imenice	60
2.5.3.2.2. Glagoli	70
2.5.3.3. Frazne jedinice	74
2.5.3.3.1. Bezglagolske frazne lekseme	75
2.5.3.3.2. Glagolske frazne lekseme	77
2.5.4. Kontrastivna semantičko-pragmatska analiza engleskih i srpskih pravnih termina	79
2.5.4.1. Klasifikacija pravnog vokabulara.....	79

2.5.4.2. Teorija označavanja	82
2.5.4.3. Homonimija i polisemija	84
2.5.4.4. Sinonimija	90
2.5.4.5. Antonimija	97
2.5.4.6. Hiponimija	101
2.6. Specifičnosti pravnog prevođenja	106
2.6.1. Vrste pravnih tekstova	106
2.6.2. Karakteristike pravnog registra	111
2.6.2.1. Karakteristike pravnog registra u engleskom jeziku.....	112
2.6.2.2. Karakteristike pravnog registra u srpskom jeziku.....	116
2.6.2.3. Uporedni pregled pravnog registra u engleskom i srpskom jeziku..	121
2.6.3. Teorije, strategije i postupci prevođenja	124
2.6.4. Prevođenje termina sa engleskog jezika u pravnim aktima Evropske unije.....	136
2.6.4.1. Zahtevi za postizanje valjanog prevoda termina i pravnih akata EU.....	138
2.6.4.2. Terminološke baze	141
2.6.4.3. Kontrastivna terminološka analiza	145
2.6.4.4. Funkcionalna ekvivalencija termina	148
3. Pravna terminologija: leksikografski aspekti	155
3.1. Tipologija rečnika	155
3.2. Osnovni leksikografski pojmovi	161
3.3. Etape leksikografskog rada	166
3.4. Termin kao rečnička odrednica	175
3.5. Značaj definicije u rečniku pravnih termina	178
3.6. Opšte odlike Englesko-srpskog i srpsko-engleskog rečnika pravnih termina iz oblasti ugovornog prava EU.....	184
3.7. Predlog strukture englesko-srpskog rečnika pravnih termina iz oblasti ugovornog prava Evropske unije	187
3.7.1. Makrostruktura	187
3.7.2. Mikrostruktura	188
3.7.3. Uzorak: Odrednice na slovo 'D'	191
3.8. Predlog strukture srpsko-engleskog rečnika pravnih termina iz oblasti ugovornog prava Evropske unije	201
3.8.1. Makrostruktura	201
3.8.2. Mikrostruktura	202
3.8.3. Uzorak: Odrednice na slovo 'D'	205

4. Završna razmatranja	214
4.1. Rekapitulacija	214
4.2. Perspektive	225
Literatura	227

Predgovor

Tema ove doktorske disertacije rezultat je jednim delom višegodišnjeg rada u nastavi i pripremama za nastavu na predmetu Pravni engleski jezik na Fakultetu za pravne i poslovne studije dr Lazar Vrkić, gde sam se prvi put susrela sa pravnom terminologijom i zainteresovala za izazove u prevođenju pravnih termina sa engleskog na srpski i sa srpskog na engleski. Takođe, izbor ove teme predstavlja velikim delom i rezultat potrebe da se popuni osetna praznina na polju adekvatnih leksikografskih izvora u oblasti englesko-srpske pravne terminologije. Govoreći iz ugla korisnika čije je znanje iz oblasti pravne struke ograničeno, smatram da bi kvalitetni dvojezični pravni rečnici, umesto dosadašnje prakse beskorisnog nizanja ekvivalenata na ciljnom jeziku, morali u okviru definicije termina prikazati i neophodan minimum vanjezičkih informacija, koje bi korisniku pomogle da u ciljnom jeziku dođe do najpribližnijeg funkcionalnog ekvivalenta za izvorni pravni pojam u datom kontekstu. Nadam se da će model englesko-srpskog i srpsko-engleskog rečnika pravnih termina kojeg predlažem u okviru ovog doktorskog rada pružiti doprinos neophodnom unapređenju i modernizaciji srpske dvojezične terminološke leksikografije.

Najveću zahvalnost dugujem svom mentoru, prof. dr Tvrtku Prčiću, koji me je strpljivo vodio i usmeravao tokom istraživanja i pisanja disertacije i čije su reči ohrabrenja dolazile uvek u pravom momentu.

Veliku zahvalnost dugujem sjajnim kolegamicama i kolegama Isidori, Ani, Tanji, Jovani, Milici i Milanu koji su uvek nalazili vremena da me saslušaju i motivišu da nastavim da svoju ideju sprovodim u delo.

Beskrajno sam zahvalna svojim dragim roditeljima i porodici na bezrezervnoj pomoći, podršci i ljubavi, i naposljetku, svojim najmilijima, Nemanji, Marti i Ani na strpljenju i razumevanju u željnom iščekivanju kraja maminog „doktorada“.

U Novom Sadu, marta 2021.

1. Uvodna razmatranja

Ovo poglavlje ima za cilj najpre da predstavi temu disertacije i istakne glavne ciljeve istraživanja (1.1), zatim da u kratkim crtama prikaže najvažnije naučne stavove i zapažanja iz relevantne literature (1.2) i, konačno, da opiše organizaciju i strukturu daljeg izlaganja (1.3).

1.1. Predmet i ciljevi istraživanja

Predmet ove doktorske disertacije je semantička analiza pravnih termina iz oblasti ugovornog prava Evropske unije u engleskom i srpskom jeziku zasebno, a zatim kontrastivno engleski-srpski, i obuhvata sledeće aspekte: (1) formalnu, odnosno morfosintaksičku analizu termina u engleskom i srpskom jeziku, (2) sadržinsku, tj. semantičku, stilističku i pragmatičku analizu termina u engleskom i srpskom jeziku kroz ispitivanje sposobnosti uspostavljanja i razvijanja složenih sintagmatskih i paradigmskih leksičkih odnosa, (3) kontrastivnu analizu i prevođenje engleskih pravnih termina na srpski jezik i obratno, kroz utvrđivanje korespondenata i ekvivalenata, i (4) standardizaciju i leksikografsku kodifikaciju srpske terminologije iz oblasti ugovornog prava Evropske unije, u okviru englesko-srpskog i srpsko-engleskog terminološkog rečnika.

Uvidom u raspoloživa leksikografska sredstva za potrebe prevođenja pravnih akata Evropske unije sa engleskog na srpski jezik, mišljenja smo da postojeći bilingvalni rečnici i glosari na neadekvatan način obrađuju pravne termine, često samo gomilajući prevodne ekvivalente na srpskom bez ikakvih dodatnih informacija o njihovoj funkciji, upotrebi ili stepenu ekvivalentnosti. Ovakve informacije mogu biti dragocene za korisnike koji se bave prevođenjem pravnih tekstova, ali nemaju dovoljan nivo znanja iz

oblasti pravne struke. Budući da smatramo da su vanjezičke informacije posebno značajne za prevodioce u cilju postizanja pojmovno-terminološke usaglašenosti, procenjujemo da bi bilo vrlo korisno u okviru istraživanja izraditi predlog rečnika koji bi sadržao informacije ovog tipa. Takođe smatramo da bi model englesko-srpskog i srpsko-engleskog rečnika pravnih termina iz oblasti ugovornog prava Evropske unije, kojeg predlažemo u ovom istraživanju, mogao biti koristan kako jezičkim i stručnim redaktorima angažovanim u poslovima prevođenja različitih vrsta sporazuma i ugovora Evropske unije tako i svim ostalim stručnim licima zainteresovanim za terminologiju ugovornih odnosa u okviru prava Evropske unije. Kontrastivnom analizom korpusa dobićemo potpuniji opis formalnih i sadržinskih karakteristika pravne terminologije u engleskom i srpskom jeziku što će poslužiti kao teorijska baza za izradu planiranog terminološkog rečnika, ali i nadograditi i obogatiti dosadašnja saznanja o jeziku pravne struke u engleskom i srpskom.

Ciljevi istraživanja su sledeći:

(1) sprovođenje formalne i sadržinske analize terminoloških jedinica iz oblasti ugovornog prava Evropske unije na engleskom jeziku;

(2) sagledavanje prevodivosti i prevođenja na srpski jezik engleskih terminoloških jedinica iz oblasti ugovornog prava Evropske unije;

(3) utvrđivanje srpskih korespondenata i ekvivalenata za engleske terminološke jedinice iz oblasti ugovornog prava Evropske unije;

(4) razvijanje i konkretno primenjivanje modela savremenog englesko-srpskog i srpsko-engleskog specijalizovanog rečnika termina iz oblasti ugovornog prava Evropske unije.

1.2. Kratak pregled relevantne literature

Imajući u vidu da se predmet istraživanja disertacije posmatra iz perspektive više lingvističkih disciplina, od leksikologije i terminologije sa njihovim morfosintaksičkim i semantičkim aspektima, preko kontrastivne lingvistike i teorije prevođenja do leksikografije i terminografije, moramo uzeti u obzir najvažnije radove iz ovih oblasti.

Teorijski aspekt terminologije je vrlo detaljno i pregledno prikazan u radovima sledećih autora, hronološkim redosledom: Picht i Draskau (1985), Dubuc (1997), Sager (1996; 1998), Cabré Castellví (1999; 2000; 2003), Antia (2000), Temmerman (2000), Kageura (2002) i L'Homme (2020). Osim pojmova termina i terminologije, kao i odnosa terminologije prema srodnim disciplinama, obrađeni su i pojmovi standardizacije i jezičkog planiranja. Od domaćih autora koji su se bavili pitanjem terminologije i njenog odnosa sa leksikologijom, ističu se radovi Šipke (2006), Gortan-Premk (1990; 2004) i Dragičević (2010), dok Bugarski (1990; 1996a) svojim radovima daje značajan doprinos standardizaciji terminologije u srpskom jeziku. Budući da veliki broj termina u srpski jezik ulazi iz engleskog, važno je istaći i radove Prčića (1999; 2001; 2013; 2017; 2018a; 2018b; 2019) i Milić (1998; 2004; 2006; 2013a; 2013b; 2015; 2016) koji se bave ne samo problematikom adaptacije pozajmljenica iz engleskog jezika već predlažu i inovativna rešenja za njihovu leksikografsku obradu.

U anglofonij literaturi poslednjih godina dominiraju radovi koji se udaljavaju od tradicionalnih principa bečke škole terminologije koja neguje strogo preskriptivni, onomasiološki pristup i koju jezik interesuje samo kao sredstvo za imenovanje pojmova a ne kao sastavni deo ljudskog kognitivnog aparata. U poslednjih trideset godina, kako Faber (2009) primećuje, dolazi do kognitivnog pomaka (eng. cognitive shift) u savremenim terminološkim teorijama u nastojanju da se terminologija približi kognitivnoj

lingvistici. Devedesetih godina prošlog veka u terminološkim istraživanjima počinju da se primenjuju principi sociolingvistike što je dovelo do pojave *socioterminologije*. Predstavnici socioterminologije (Gaudin 1993) naglašavaju značaj diskursa kao prirodnog okruženja u kojem se javlja termin i analiziraju različite društvene okolnosti stručne komunikacije koje dovode do varijacija termina. Veruje se, dakle, da u terminološka istraživanja pored termina i pojma treba uvrstiti i sociološke aspekte kao što su ljudi koji u komunikaciji koriste stručne termine, kao i različite komunikacijske situacije u kojima dolazi do upotrebe termina. Socioterminologija je takođe značajna kao preteča ostalih terminoloških teorija koje imaju deskriptivni pristup i zalažu se za analizu stvarne jezičke upotrebe.

Za razliku od tradicionalne terminološke teorije, *komunikacijska terminološka teorija*, koju predlaže Cabré Castellví (1999), zasnovana je na ideji da se između reči i termina ne može povući jasna granica, već da su termini zapravo opšte jezičke jedinice koje svoj terminološki status dobijaju u određenom kontekstu. Cabré Castellví opisuje složenost termina ili, kako ih sama naziva, *specijalizovanih jedinica znanja* (eng. specialized knowledge units) u različitim situacionim kontekstima, a termin posmatra kao višedimenzionalnu kategoriju kojoj se može pristupiti lingvističkim, kognitivnim ili komunikacijskim putem u zavisnosti od toga da li se za polazište u analizi uzima njegova forma, značenje ili funkcija.

U pokušaju da se izbori sa isuviše krutom i preskriptivnom prirodom tradicionalnog pristupa u praktičnom terminološkom radu, Temmerman (2000) predlaže *sociokognitivni pristup* istraživanju terminologije koji bi trebao biti deskriptivan i zasnovan na kategorizaciji, odnosno na principu neodvojivosti pojma od jezika (umesto pojma koristi termin *jedinica razumevanja*, eng. unit of understanding, koje uglavnom imaju prototipnu strukturu te ih zbog toga naziva i *kategorijama*), tako da polazna tačka

opisa bude termin a ne pojam. Većinu ovih kategorija, kako tvrdi Temmerman (2000), nije moguće jasno razgraničiti pa samim tim ni definisati, zbog čega su definicije po ovom pristupu dinamične jer zavise od vrste pojma koji se definiše, kao i od nivoa znanja koje poseduju autor teksta i čitalac.

Čisto *lingvistički pristup teoriji terminologije* nudi Sager (Johnson–Sager 1980; Sager 1996; 1998), koji ističe važnost standardizacije u terminologiji i predlaže model znanja koji je zamišljen kao multidimenzionalni prostor sa oktagonlnim osama u kome se pozicija pojma određuje njegovim koordinatama na osama. Drugim rečima, znanje se deli na grane, a svaka grana ima svoj potprostor, uz napomenu autora da se potprostori, baš kao i njihove grane, mogu međusobno preklapati. Iako Sagerovom terminološkom pristupu nedostaje praktična primena i uputstva za obradu stručnih termina, ne može se osporiti značaj radova ovog autora za razvoj savremenih terminoloških teorija.

U nemogućnosti da dođu do jedne sveobuhvatne i opšteprimenljive teorije terminologije, pojedini autori, poput Bergeholtza i Tarpa (1995), rešenje vide u specijalizovanoj leksikografiji. Bergeholtz i Kaufmann (1997), za razliku od ostalih autora, izjednačavaju terminologiju i specijalizovanu leksikografiju jer smatraju da ove dve discipline imaju prvenstveno isti predmet istraživanja, a uz to i mnoštvo drugih zajedničkih tačaka. Iako terminolozi naglašavaju metodološki pristup kao ključnu razliku između onomaziološki usmerene terminologije, tj. terminografije, i semaziološki usmerene specijalizovane leksikografije, Bergeholtz i Tarp (1995) smatraju da ova podela nije tako oštra, te da specijalizovana leksikografija može za polaznu tačku uzeti ili termine ili pojmove u zavisnosti od toga šta se smatra primerenijim.

Nasuprot tradicionalnom pristupu, tj. opštoj teoriji terminologije koja je zasnovana na principu jednoznačnosti i monoreferentnosti, savremene terminološke

teorije su prihvatile postojanje polisemije i sinonimije u stručnim tekstovima i dokazale da njihovo prisustvo ima funkciju, i da bi ih stoga trebalo uključiti u terminološku analizu. Takođe, jedna od bitnih promena u savremenim terminološkim teorijama u odnosu na opštu teoriju terminologije je uzimanje u obzir ne samo sinhronijske već i dijahronijske analize termina, imajući u vidu da različite društvene okolnosti utiču vremenom i na menjanje pojmova i termina kojima su pojmovi označeni.

Kada je reč o radovima čija je tematika vezana za terminologiju pravne struke, primetna je slaba zastupljenost teorijskih izvora na srpskom jeziku. Ovde se ističe rad Leča (1987), koji je u svojoj doktorskoj disertaciji među prvima na ovim prostorima pristupio opisu srpskohrvatskog jezika pravnih normi iz ugla pravnika. U novije vreme, iz perspektive lingvista, značajne su monografije M. Stanojević (2009) koja se bavi kontrastiranjem odlika engleskog i srpskog jezika pravne struke, zatim M. Janićijević (2015), koji istražuje žanrovsko-diskursne osobenosti zakonskih akata na engleskom i srpskom jeziku, kao i V. Stojičić (2020) jedne od retkih domaćih lingvista koja se bavi uticajem engleskog jezika na nastanak novih termina u oblasti prava EU na srpskom. Iz oblasti pravnog prevođenja, gde je jedan od osnovnih zahteva dobro poznavanje pravne terminologije izvornog i ciljnog jezika, valja naglasiti značaj radova L. Zejnilović (2012; 2013) koja daje pregled različitih prevodilačkih postupaka i metoda koji se mogu koristiti u cilju postizanja leksičke, sintaksičke i stilističke ekvivalencije prilikom prevođenja pravnih tekstova sa engleskog jezika. G. Drinčić (2010), takođe, ističe da za uspešno prevođenje pravnih tekstova nije dovoljno samo dobro poznavanje terminologije, naročito u slučaju nepodudaranja pravnih sistema izvornog i ciljnog jezika, već i dobro razumevanje materije koja se prevodi i utvrđivanje sličnosti sa pravnim pojmovima iz ciljnog jezika.

Za razliku od domaćih autora, od kojih najveću pažnju zaslužuje Tošović (2002), lingvisti i pravnici engleskog govornog područja su mnogo ranije prepoznali osobnosti jezika pravne struke i neraskidivu vezu koja postoji između jezika i prava. Mellinkoff (1963) nudi jedno od prvih i, kako će se ispostaviti, najuticajnijih dela na temu jezika prava koje jezik posmatra kao glavno oruđe pravne profesije i detaljno odgovara na pitanja šta je jezik prava, kako je nastao i kako funkcioniše u praksi. Njegovim stopama su zatim krenuli Wydick (1978), Bhatia (1987; 1993), Gibbons (1994), Trosborg (1997), Tiersma (1999), Garner (2001), Schane (2006) i Haigh (2012), dodatno naglašavajući ranije istaknutu potrebu za pojednostavljivanjem jezika prava i dajući precizna uputstva za jasnu i nedvosmislenu pisanu i usmenu komunikaciju u pravnom okruženju.

Kada govorimo o teorijskim i praktičnim aspektima prevođenja pravnih tekstova, naročito tekstova koji pripadaju pravu Evropske unije, najviše se ističu radovi hrvatskih autora. Ovde se svakako mora naglasiti značaj monografije autorke Šarčević (2000), čiji rad predstavlja jednu od prvih interdisciplinarnih studija prava i teorije prevođenja. Navodeći veliki broj primera iz međunarodnih ugovora i konvencija, kao i iz pravnih akata Evropske unije, Šarčević pravno prevođenje posmatra kao komunikacijski čin čiji je glavni zadatak da omogući funkcionisanje prava na više jezika bez obzira na jezičke, kulturne i pravne barijere. Veliki doprinos koji je Šarčević dala praktičnim aspektima pravnog prevođenja ogleda se u radovima (1986; 1988) u kojima se bavi izazovima izrade dvojezičnih i višejezičnih pravnih rečnika, a kao rešenje za problem postizanja terminološke kongruencije u pravnim rečnicima predlaže konceptualnu analizu i nudi uputstva za njeno sprovođenje.

Prevođenje pravne terminologije Evropske unije tema je bogatog opusa radova koje potpisuje Bajčić (2009; 2010; 2011; 2014a; 2014b; 2017). Bajčić naglašava da je prevođenje terminologije prava Evropske unije, pronalaženje adekvatnih prevodnih

ekvivalenata i njihova dosledna primena, proces koji zahteva blisku saradnju prevodilaca i stručnih lica. Ukazujući na problematiku definisanja tzv. neodređenih termina, koji označavaju pojmove evropskog prava i nužnost njihovog opisivanja u kontekstu odnosa nacionalnog i evropskog prava, Bajčić (2017) predlaže teorijski model terminološkog rečnika koji opisuje pojmove kao delove širih pojmovnih struktura i prikazuje relevantne podatke o pravnim pojmovima primenom jednostavnih ontoloških kategorija. Ovim se želi istaći značaj i neophodnost uvođenja lingvističkih teorija, a posebno kognitivne semantike, u savremenu terminološku teoriju. Od radova koji se bave specifičnostima prevođenja pravnih tekstova sa engleskog jezika treba istaći još i Alcaraz Varó i Hughes (2002), Biel (2008), Bhatia i Candlin (2008), Chroma (2004a; 2011), Galdia (2003) i Robertson (2011; 2014).

Budući da istraživanje obuhvata i leksikografske, odnosno terminografske aspekte pravne terminologije Evropske unije, osvrnućemo se i na najvažnije stavove i shvatanja iz ove oblasti. Na prvom mestu svakako moramo istaći značaj Zgustinog (1971) leksikografskog priručnika koji je značajno uticao na veliki broj kasnijih leksikografskih ostvarenja. Pored ovog klasika konsultovani su i noviji leksikografski priručnici opšteg tipa kao što su Atkins i Rundell (2008), Apresjan (2008), Béjoint (2010), Fontenelle (2008), Hartmann (2001), Hausmann (1991), Jackson (2002), Landau (2001), Svensén (2009), Van Sterkenburg et al. (2003), Yong i Peng (2007) i dr. U domaćoj leksikografiji, početak intenzivnijih istraživanja leksikoloških i leksikografskih pitanja obeležili su radovi sa prvih naučnih skupova osamdesetih godina prošlog veka štampanih u zbornicima *Leksikografija i leksikologija* (ur. Ćupić 1982, ur. Jerković 1984) dok se u novije vreme, kako po broju obrađenih tema tako i po zvučnim imenima autora, posebno ističe zbornik radova sa petog Međunarodnog skupa o leksikografiji pod nazivom *Deskriptivna leksikografija standardnog jezika i njene teorijske osnove* (ur. Gortan-

-Premk, 2002). Pored Hlebca (1981; 2008), Klajna (2008; 2016) i Šipke (2008; 2012; 2013), izuzetno bogat i značajan opus leksikografskih radova, teorijskih i praktičnih, daje Prčić (2001; 2013; 2016b; 2016c; 2017; 2018), stavljajući pritom težište na potrebu za osavremenjivanjem domaće leksikografske prakse, i istovremeno pružajući vrlo precizna i detaljna uputstva za sastavljanje kvalitetnih jednojezičnih i dvojezičnih (englesko-srpskih i srpsko-engleskih) opštih i specijalizovanih rečnika. Neophodnost unapređivanja domaće leksikologije i leksikografije korišćenjem savremenih teorija i pristupa istaknuta je i u tematskim zbornicima *Savremena srpska leksikografija u teoriji i praksi* (ur. Dragičević 2014) i *Leksikologija i leksikografija u svetlu savremenih pristupa* kojeg uređuju Ristić i dr. (2016).

Imajući u vidu bogatu leksikografsku tradiciju, iznenađujuće je koliko je skroman broj radova posvećen pravnoj leksikografiji. Ovde bi trebalo izdvojiti monografije Nielsena (1994) i Chrome (2004b) koje se bave teorijskom podlogom za izradu dvojezičnih rečnika prava, što je u direktnoj vezi sa predmetom našeg istraživanja. Nielsen smatra da je za izradu optimalnog dvojezičnog rečnika prava neophodno uzeti u obzir prevashodno potrebe potencijalnih korisnika, kao i njihovo poznavanje jezika i struke. U pravni rečnik bi, kako smatra Nielsen, trebalo uvrstiti i jezičke i vanjezičke informacije, a zadatak leksikografa je da organizacija i prikaz ovih informacija budu jasni i razumljivi. Nastala kao rezultat iskustva stečenog u procesu izrade češko-engleskog rečnika prava, monografija koju potpisuje Chroma (2004b) raspravlja o odnosu jezika i prava u dva različita pravna sistema i daje detaljna leksikografska uputstva svima koji požele da krenu sličnim putem. Za razvoj pravne leksikografije, naročito njenih komparativnih aspekata, značajan doprinos pruža zbornik radova *Legal Lexicography: A Comparative Perspective* kojeg uređuje Mac Aodha (2014). Spojivši najpoznatije teoretičare i praktičare (Chroma, Garner, Greenberg, Nielsen, Sandrini, Van Laer) u

oblasti pravne leksikografije, iz deset različitih nacionalnih pravnih sistema, ovaj tematski zbornik nudi pregled najčešćih izazova sa kojima se autori dvojezičnih i višejezičnih pravnih rečnika susreću u svom radu – od udela jezičkih i vanjezičkih informacija u rečničkom članku, preko tačnosti izvora iz kojeg se crpe enciklopedijske informacije do situacija kada za izvorni pravni termin ne postoji odgovarajući ekvivalent u ciljnom jeziku. Od malobrojnih radova koji se bave leksikografskom obradom fraznih leksema u stručnim rečnicima, ističe se istraživanje Luzera i Tominac Coslovich (2016) koji naglašavaju potrebu i značaj leksikografske obrade glagolskih kolokacija i sintagmi prilikom izrade terminoloških rečnika i zalažu se za primenu sociokognitivnog pristupa i pristupa teorije okvira u terminološkim istraživanjima.

Od domaćih autora čiji su radovi iz oblasti leksikografije, tj. terminografije, snažno uticali na ovo istraživanje, iako se ne bave terminologijom prava, posebno se ističu radovi M. Milić (2004; 2013b; 2016). Milić je jedna od retkih domaćih autorki koja se bavi principima izrade dvojezičnih (englesko-srpskih) terminoloških rečnika. Iako je njena oblast interesovanja sport, tačnije termini igara loptom, saznanja iz radova ove autorke primenljiva su i u istraživanjima terminologije drugih oblasti poput prava.

1.3. Organizacija daljeg izlaganja

Nakon uvodnog poglavlja u kome je predstavljena tema i glavni ciljevi istraživanja, kao i pregled najvažnijih stavova i teorijskih postavki iz konsultovane literature, slede dva centralna poglavlja posvećena leksikološkim i leksikografskim aspektima istraživanja.

Drugo poglavlje, koje je posvećeno leksikološkim aspektima pravne terminologije, počinje teorijskom obradom pojma terminologije (2.1), statusom i

razvojem terminologije kao naučne discipline (2.2), kao i odnosima koje terminologija uspostavlja sa drugim srodnim disciplinama. Odeljak 2.3. je posvećen definisanju pojma termina kao osnovnog predmeta terminoloških istraživanja i opisu evolucije odnosa između terminoloških i leksičkih jedinica, od opšte teorije terminologije do savremenih teorijskih pristupa zasnovanim na kognitivnim naukama.

Naredni odeljak (2.5) počinje opisom korpusa i navođenjem kriterijuma po kojima su jedinice za korpus birane, kao i prikazom metodologije istraživanja i izbora engleskih i srpskih tekstova iz kojih će se crpiti termini za kontrastivnu analizu na formalnom i sadržinskom planu. Rezultati ove analize će poslužiti kao teorijska osnova za kasniju leksikografsku obradu izdvojenih pravnih termina. Nakon opisa korpusa i metodologije istraživanja sledi najpre prikaz morfosintaksičkih klasa termina iz korpusa na engleskom i srpskom jeziku, a zatim se u okviru svake klase vrši kontrastivna analiza kako bi se utvrdilo da li između engleskih i srpskih termina postoji formalna korespondencija na nivou morfološke strukture i tvorbenih postupaka. Potom se analiza usmerava ka sadržinskom, tj. semantičko-pragmatičkom planu gde se ispituje prisustvo višeznačnosti (polisemije, homonimije) pravnih termina u engleskom i srpskom podkorpusu, njihova sposobnost razvijanja smislenih odnosa (hiponimije, sinonimije i antonimije), kao i stepen podudarnosti u realizaciji ovih sadržinskih odnosa između engleskog i srpskog jezika.

Odeljak 2.6. govori o procesu prevođenja pravnih termina sa engleskog i na engleski jezik. Nakon klasifikacije pravnih tekstova i ispitivanja njihovih osobnosti u pogledu prevođenja dat je prikaz najvažnijih karakteristika pravnog registra u engleskom i srpskom jeziku zasebno a zatim i uporedno. Sledi detaljan opis teorija, strategija i postupaka prevođenja, nakon čega se pažnja usmerava na pravno prevođenje kao jedan od oblika prevođenja jezika za posebne namene, koje zahteva pre svega dobro poznavanje

pravne terminologije i pravnih sistema izvornog i ciljnog jezika. Ostatak ovog odeljka bavi se izazovima i zahtevima valjanog prevođenja termina koji pripadaju pravnim aktima Evropske unije, uz predstavljanje najznačajnijih alata koji su na raspolaganju prevodiocima pravnih tekstova iz ove oblasti. Naglasak se ovde stavlja na neophodnost sprovođenja kontrastivne terminološke analize u cilju postizanja funkcionalnih ekvivalenata, naročito prilikom prevođenja termina koji označavaju kulturno specifične pravne pojmove u izvornom jeziku.

Treće poglavlje je posvećeno leksikografskim aspektima pravne terminologije na engleskom i srpskom jeziku. Najpre je ponuđen pregled najznačajnijih parametara prema kojima se može vršiti tipologizacija leksikografskih radova, a zatim je dat tipološki profil modela rečnika kojeg predlažemo u ovom radu (3.1). U odeljku 3.2. obrađeni su osnovni leksikografski pojmovi, nakon čega sledi opis etapa leksikografskog rada na našem modelu rečnika (3.3). Odeljak 3.4. bavi se opisom termina kao rečničke odrednice pri čemu se posebna pažnja posvećuje značaju definicije u dvojezičnim terminološkim rečnicima poput našeg. Pregled opštih odlika dvojezičnog (englesko-srpskog i srpsko-engleskog) rečnika kojeg predlažemo u ovom delu rada dat je u odeljku 3.6. U poslednja dva odeljka ovog poglavlja predstavljeni su makro- i mikrostruktura modela englesko-srpskog (3.7.) i srpsko-engleskog (3.8.) rečnika pravnih termina iz oblasti ugovornog prava EU i prikazan uzorak rečnika sa odrednicama na slovo D u oba smera.

Poslednje, četvrto poglavlje posvećeno je završnim razmatranjima u okviru kojih je prikazana rekapitulacija dobijenih rezultata, kao i perspektive za dalja istraživanja u vezi sa ovom temom.

2. Pravna terminologija: leksikološki aspekti

Ovo poglavlje će najpre dati detaljan pregled teorijskih opisa pojmova termin i terminologija, posebno naglašavajući njihov odnos sa opštom leksikom i leksikologijom, ali i sa drugim srodnim disciplinama. Zatim će uslediti detaljan opis morfosintaktičkih i semantičko-pragmatičkih odlika pravnih termina iz engleskog i srpskog korpusa, koji će poslužiti kao teorijska baza za njihovu naknadnu leksikografsku obradu.

2.1. Pojam i definicija terminologije

U cilju postizanja detaljnih formalnih i sadržinskih opisa pravnih termina u engleskom i srpskom jeziku, neophodno je na samom početku dati što preciznije određenje pojma terminologije imajući u vidu da se u literaturi mogu sresti različita tumačenja ovog termina.

Najviše nesuglasica u vezi sa terminologijom tiču se njenog naučnog statusa. I dok jedni poriču terminologiji status zasebne naučne discipline smatrajući je samo kategorijom sociolekta, za druge je ona punopravna lingvistička disciplina koja je uspela da izgradi temelje na kojima će se razvijati i rasti iako se u pogledu pojmovnog aparata snažno oslanja na druge srodne discipline (Cabré Castellví 1999: 6). Postoji, naravno, i treća grupa stručne javnosti, okupljena oko ideje Sagera (Sager 1998) koji priznaje da je terminologija dala određeni teorijski doprinos koji se može smatrati originalnim ali ne i dovoljnim da bi je izdvojio iz okrilja nekih utemeljenijih naučnih disciplina poput semantike, leksikologije i leksikografije.

Najopštije rečeno, terminologija se bavi terminima, odnosno rečima koje čine deo specijalizovanog vokabulara određene nauke ili struke (Dragićević 2010: 20). Transdisciplinarnost terminologije ogleda se u činjenici da je terminološka jedinica interesna sfera velikog broja disciplina. Kao deo leksikona, termin je jezička jedinica, ali

je ujedno i kognitivni element jer je u tesnoj vezi sa pojmom, kao i komunikacijska jedinica struke kojoj određeni pojam pripada. U skladu sa ovim zapažanjem, razlikujemo tri osnovna terminološka pristupa: *jezikoslovni pristup* koji se bavi terminima kao leksičkim jedinicama, *filozofski pristup* kojeg zanimaju ontološka i logička pravila kojima se konstruiše i označava neko predmetno polje, kao i *pristup predmetnog polja (stručni pristup)* koji se interesuje za specijalističke aspekte struke ili naučne oblasti kojoj terminologija pripada (Šipka 2006: 149). U tom smislu, terminologiju možemo posmatrati kao naučnu disciplinu koja je zbog svog predmeta istraživanja u tesnoj vezi kako sa lingvistikom i srodnim disciplinama i pravcima tako i sa filozofijom, odnosno ontologijom i logikom, ali i sa konkretnom strukom i informacionim tehnologijama.

Različita stajališta javljaju se i oko pitanja prirode i svrhe terminoloških istraživanja. Budući da je nastala kao odgovor na potrebu da se sa razvojem nauke i tehnologije pronađu odgovarajući termini za nove pojmove, terminologija je u ranom periodu svog razvoja imala prevashodno normativnu svrhu. Plašeći se nekontrolisanog i naglog razvoja i upliva novih termina koji bi bili glavna prepreka efikasnoj komunikaciji u struci, kako navodi Dubuc (1997: 2), terminolozi su se uglavnom bavili problemom standardizacije, propisujući upotrebu jednih i istovremeno zabranjujući upotrebu drugih novoformiranih termina. Međutim, promene koje su usledile, kako u naukama tako i u samom društvu, promenile su i fokus terminoloških istraživanja. Preskriptivni pristup u okviru teorijske lingvistike zamenila je težnja ka pragmatičnosti i funkcionalnosti, pa je tako i terminologija u drugi plan stavila svoje teorijske probleme i brige oko pravilnog oblika termina i posvetila se komunikativnim potrebama savremenog društva (Cabré Castellví 1999: 10).

Svrhu terminologije određuju njeni korisnici. U skladu sa time da li terminologiju koriste u cilju komunikacije, direktne ili preko posrednika, poput predmetnih stručnjaka i

prevodilaca, ili je pak ona predmet njihovih proučavanja, kao što je slučaj sa lingvistima i terminolozima, možemo zaključiti da terminologija ima dve međusobno povezane dimenzije – komunikativnu i lingvističku (Cabré Castellví 1999: 11). Prva je praktične a druga teorijske prirode. Ovaj dualitet ogleda se i u samoj definiciji terminologije jer se prva tri značenja u kojima se upotrebljava odnose na praktično-deskriptivne aspekte termina, dok druga dva značenja pokrivaju teorijske vidove terminoloških istraživanja.

Dakle, terminologija se javlja kao:

- „1. skup termina koji reprezentuju sistem pojmova neke oblasti;
2. sistematski opis obrazovanja i upotrebe ovog skupa termina;
3. publikacija u kojoj je sistem pojmova neke oblasti reprezentovan terminima;
4. specijalna teorija terminologije za pojedine oblasti ili jezike;
5. opšta teorija terminologije“ (Bugarski 1996c: 75).

Imajući u vidu ovu višeznačnost, a u cilju preciziranja značenja koje će podrazumevati pojam *terminologija* u ovom radu, neophodno je istaći da će u uvodnom poglavlju ona biti posmatrana kao opšta teorija terminologije i kao specijalna teorija terminologije za oblast prava, dok će u četvrtom poglavlju njeno značenje biti prošireno tako da obuhvata i skup termina koji predstavlja sistem pojmova iz oblasti ugovornog prava Evropske unije, opis obrazovanja i upotrebe ovih termina, kao i izradu rečnika pomenutih termina.

2.2. Razvoj terminologije

Ako terminologiju posmatramo u njenom najopštijem značenju, onom koje naglašava njeno bavljenje terminom kao jezičkom jedinicom kojom se imenuje određeni pojam, onda možemo s pravom reći da je terminologija stara koliko i sam jezik. Interesovanje i potreba ljudi da pojmovima, iskustvima i zapažanjima iz različitih oblasti ljudske delatnosti daju ime, vuče korene još iz antičkog doba, a određenu prekretnicu dobija u 16. veku pojavom prvih nomenklatura, odnosno popisa naziva (Vinaver 1996:

21). Međutim, stvarni počeci terminoloških istraživanja vezuju se za period naglog razvoja i internacionalizacije prirodnih nauka u 18. i 19. veku i potrebe naučnika da osmisle određena pravila kojima će se voditi prilikom obrazovanja termina u svojim naučnim poljima, naročito sa nestajanjem latinskog kao međunarodnog jezika (Cabré Castellví 1999: 1).

U 20. veku ulogu i značaj koji su prirodnjaci imali u razvoju terminologije preuzeli su inženjeri tehničkih nauka. Jedan od njih bio je i Austrijanac Eugen Vister (E. Wüster 1878–1977), koji je označio rađanje moderne terminologije, kada je u svojoj doktorskoj disertaciji iz 1931. godine opisao različite principe u radu sa terminima i naveo osnovne metodološke pristupe u obradi terminoloških podataka (Cabré Castellví 1999: 5). Isprva motivisan potrebom da ukloni višeznačnost iz stručne komunikacije, Vister se u početku najviše bavio problemom standardizacije termina svoje struke. Težnja za postavljanjem teorijskih okvira terminologiji vidi se tek u njegovim kasnijim radovima. Ipak, Visterov doprinos nije ograničen samo na prve korake u sistematizaciji terminologije. On je zaslužan i za podizanje svesti o značaju istraživanja specijalizovanih jezika, budući da, sve do tada, lingvisti nisu pokazivali naučni interes za ono što su smatrali da je samo opšti jezik u specijalnoj funkciji, te da kao takav ne zaslužuje veću pažnju (Faber 2012).

Kako navodi Auger (1988, u Cabré Castellví 1999: 12–14), postoje tri pravca ili usmerenja u razvoju terminologije koja su usklađena sa njenim osnovnim ciljevima, a to su: *lingvističko usmerenje*, *prevodilačko usmerenje* i *normativističko usmerenje*. I dok bi se za poslednja dva pravca moglo reći da imaju primenjeni karakter jer im je osnovna funkcija da uproste i olakšaju proces prevođenja, lingvističko usmerenje je značajno jer postavlja teorijske i metodološke temelje terminološkim istraživanjima (Bajčić 2017: 14).

2.2.1. Lingvističko usmerenje

Lingvističko usmerenje predstavljaju tri terminološke škole čiji razvoj je bio istovremen, ali ne i međusobno isključiv, a to su bečka, praška i sovjetska škola.

Kako Cabré Castellví (1999: 13) navodi, kao najpoznatija od pomenute tri škole, bečka terminološka škola je nastala kao rezultat težnje stručnjaka iz oblasti tehničkih nauka da zarad lakše međusobne komunikacije i efikasnijeg prenosa znanja standardizuju terminologiju svoje struke. Zasnovana je na principima koje je Vister izneo u svojoj *opštoj teoriji terminologije* (eng. *general theory of terminology*) i brzo je oko sebe okupila veliki broj njegovih istomišljenika. Visterovih pet principa nalažu da:

(1) terminološka istraživanja kreću od pojma ka terminu (*onomasiološka perspektiva*), što bi značilo da na prvo mesto stavljaju pojmove, pa tek onda lekseme kojima su ti pojmovi označeni;

(2) pojmove ne bi trebalo posmatrati kao izolovane segmente, već kao delove širih terminosistema koji se mogu sastaviti na osnovu pažljivog proučavanja karakteristika od kojih su pojmovi sazđani. Dakle, zajedničke karakteristike u intenziji su te koje ostvaruju direktnu vezu između pojmova unutar terminosistema. Kako bismo mogli da odredimo mesto pojmu unutar pojmovnog sistema, neophodno je da možemo jasno da ga odelimo od ostalih pojmova. Vister smatra da ovo možemo postići upoređivanjem karakteristika pojmova.

(3) terminološke definicije mogu da se jave u tri oblika – intenzionalnom (podrazumeva nabranje karakteristika pojma), ekstenzionalnom (odnosi se na nabranje svih vrsta ili predmeta koji su obuhvaćeni pojmom) i u obliku deo-celina (opisuje nadređeni pojam u deljivom pojmovnom sistemu nabranjući sve delove koji sačinjavaju celinu).

(4) svaki pojam bi trebalo da bude označen samo jednim terminom, tj. jedan termin bi trebalo da se odnosi na samo jedan pojam. Ovo je poznato i kao princip jednoznačnosti (eng. *univocity principle*).

(5) terminološka istraživanja imaju isključivo sinhronijski aspekt jer se ne bave razvojem jezika, već organizacijom pojmovnog sistema koji čini osnovu specijalizovanog jezika (Temmerman 2000: 4–15).¹

Češka (praška) terminološka škola nastala je pod uticajem Praškog lingvističkog kruga i gotovo u potpunosti je posvećena strukturnom i funkcionalnom opisu specijalizovanih jezika u kojima terminologija ima važnu ulogu (Cabré Castellví 1999: 13). Glavni predstavnici ove škole bili su V. Brand, M. Roudný i R. Kocourek. Za predstavnike ove škole termini su jedinice profesionalnog funkcionalnog stila, kojeg razlikujemo od književnog, publicističkog, razgovornog i drugih funkcionalnih stilova. Promovisali su institucionalnu standardizaciju termina i blisku saradnju sa stručnjacima i terminografima u terminološkim istraživanjima.

Sovjetska terminološka škola razvijala se uporedo sa bečkom i praškom. Najpoznatiji predstavnici ove škole su E. Drezen i D. S. Lotte. Osnovana tridesetih godina prošlog veka, trajala je sve do osamdesetih godina, a bavila se uglavnom problemima standardizacije i normiranja termina i pojmova u višejezičnim društvima kakvo je bilo društvo Sovjetskog Saveza (Laurén–Picht 2006: 168). Iako je bila pod uticajem Visterovih ideja, sovjetska škola je ipak isticala značaj koji kontekst ima u formiranju termina, što je u suprotnosti sa Visterovim principom o odvojenosti jezika od

¹ Temmerman ističe da su principi tradicionalne terminologije problematični iz sledećih razloga: (1) onomasiološka perspektiva koju tradicionalna terminologija predlaže podrazumeva da se pojam posmatra odvojeno od jezika ignorišući ulogu jezika u formiranju pojmova; (2) odeljenost pojmova nije uvek moguća, posebno kod nejasnih kategorija; (3) sistematizovana intenzionalna definicija pojma je prioritarna jer daje opis njegovog mesta u pojmovnom sistemu, ali nije uvek odgovarajuća i zavisi velikim delom od vrste pojma koji se definiše; (4) princip jednoznačnosti je moguće postići samo ako pojmove posmatramo kao da su potpuno odvojeni od jezika, međutim postojanje polisemije i sinonimije u terminologiji je često opravdano i nezaobilazno (naročito u prirodnim naukama); (5) činjenica je da se pojmovi i termini menjaju vremenom, te se ne sme zapostaviti ni dijahronijski aspekt terminoloških istraživanja.

pojmovnog sistema. Poput praške, i sovjetska koncepcija terminologije je bila bliža lingvistici nego logici i filozofiji (Auger 2001, Gaudin 1993 u Mirić 2014: 34).

Pomenute tri najznačajnije terminološke škole uticale su na razvoj terminoloških istraživanja u još tri istraživačka centra: kanadskom centru, nordijskom centru i Institutu za nauku i tehnologiju Univerziteta u Mančesteru (UMIST). Upoređujući teorije pomenutih terminoloških škola i centara, naročito njihovo viđenje pojma, termina, problema standardizacije i jezičkog planiranja, kao i naučnog statusa terminologije, Laurén i Picht (2006) dolaze do zaključka da ove škole i istraživački centri ipak imaju dosta zajedničkih stavova. S tim u vezi, ne može se govoriti o njihovoj oštroj podeli, već o postojanju bliskih, međusobno povezanih terminoloških tradicija koje dele veliki broj teorijskih postavki a čija je diferenciranost bazirana na različitim interesima i prioritetima u terminološkim istraživanjima.

2.2.2. Prevodilačko i normativističko usmerenje

Zbog slične funkcije i zajedničkog, pretežno primenjenog karaktera, prevodilačko i normativističko usmerenje ćemo u ovom pododeljku posmatrati objedinjeno.

Prevodilački pravac u terminologiji vezan je za unapređenje procesa prevođenja i kao takav se razvio upravo u dvojezičnim i višejezičnim sredinama (Kvebek u Kanadi ili region Valonija u Belgiji) i međunarodnim institucijama koje neguju veći broj zvaničnih jezika (Evropska unija, Ujedinjenje nacije i njihove brojne organizacije). Značaj prevodilačkog usmerenja terminologije najviše dolazi do izražaja u procesu prevođenja stručnih tekstova sa jednog jezika na drugi. U okviru međunarodnih institucija, pojmovno-terminološka usaglašenost i doslednost u prevođenju čine osnovne zahteve valjanog prevođenja. Ovo usmerenje terminologije je zaslužno za postojanje velikog broja terminoloških baza i rečnika koji umnogome olakšavaju rad prevodilačkih službi. S

tim u vezi, cilj prevodilačkog usmerenja je da uspostavljanjem terminoloških ekvivalenta u različitim jezicima obezbedi pomoć prevodiocima i doprinese kvalitetnijem prevodu stručnih tekstova (Cabré Castellví 1999: 14).

U indirektnoj vezi sa prevodilačkim je i normativističko usmerenje terminologije, koje se bavi problemima planiranja jezika, odnosno donošenjem konkretnih mera u cilju određivanja daljeg toka razvoja jezika i kontrolisanja jezičkog ponašanja i ograničavanja uticaja drugih, neželjenih jezika na izvorni (Bugarski, 2003). Jezičko planiranje se razvilo šezdesetih godina prošlog veka u pokušaju da manjinskim jezicima obezbedi pravnu osnovu koja bi omogućila njihovu efikasnu upotrebu u svim sferama ljudskog delovanja. Cilj ovog pravca je da jezicima koji su pod snažnim uticajem drugih, naučno i tehnološki dominantnijih jezika stvori mogućnost da uz strateške mere, koje bi sprovodile zvanične institucije, sačuvaju svoj identitet tako što će ih podstaći da stvore sopstvenu terminologiju i da, kada god je to moguće, izbegavaju pozajmljivanje termina iz drugih jezika.

2.2.3. Savremena kritika tradicionalne teorije terminologije

Dugogodišnji uticaj tradicionalne teorije terminologije na terminološka istraživanja odaje utisak odsustva bilo kakve želje i volje da se kritički preispitaju Visterove ideje i principi.² Objašnjenje za nedostatak alternativnih teorijskih postavki u oblasti terminologije možemo pronaći na nekoliko različitih strana. Kao prvo, kako navodi Cabré Castellví (2003: 169–170), terminologija je relativno mlada disciplina koja je nastala 1930. godine, ali je počela da se oblikuje tek pedesetih godina 20. veka. Kao drugo, terminologija se nije razvijala kao ostale nauke jer nije postojala prilika ni za jednu

² Široki uticaj bečke terminološke škole Temmerman (2000: 22) objašnjava intenzivnim aktivnostima i poduhvatima Međunarodnog informacionog centra za terminologiju u Austriji (Infoterm) koji je sve do 1996. godine bio pod patronatom UNESCO, a smatran je glasnogovornikom bečke škole.

ozbiljniju diskusiju o njenim osnovnim idejama, nije dolazilo do sučeljavanja stavova pa samim tim ni do pojave alternativnih teorijskih pristupa. Svaki pokušaj preispitivanja Visterovih principa sve do nedavno je bio smatran direktnim napadom na ustanovljenu teoriju terminologije, tako da su sve ideje koje su se kosile sa „zvaničnom“ terminologijom naprosto bile ignorisane. Uz to, za terminologiju dugo nije vladalo interesovanje ni kod stručnjaka i teoretičara iz ostalih naučnih oblasti kao što su lingvistika, filozofija, psihologija i sl., koji su zbog upornog isticanja isključivo praktične vrednosti terminologije smatrali redundantnim da se bave njenim teorijskim aspektima.

Ipak, devedesetih godina 20. veka, posle dužeg perioda stagnacije, nailazi talas reakcija na učenja bečke terminološke škole. Ovaj talas se javlja iz tri naučna pravca: kognitivnog, jezičkog i komunikacijskog.³ Kognitivne nauke, poput kognitivne psihologije i lingvistike, isticale su teškoće u postavljanju jasne granice između opšteg i stručnog znanja i pokazale su kako opšte znanje doprinosi usvajanju stručnog, ali i naglasile značaj govornika u konstrukciji znanja i važnu ulogu koju ima kultura u našoj percepciji stvarnosti. Iz pravca jezičkih nauka, lingvistika i sociolingvistika dovode u pitanje mogućnost oštre podele na opšti jezik i jezik struke, i razvijaju hipoteze koje bi mogle dovesti do modela u kojima bi opšti i stručni aspekti bili integrisani. Za jezičke nauke poput ovih, semantika i pragmatika igraju veoma značajnu ulogu a, izuzev formalnog aspekta, naglašavaju se i kognitivni i funkcionalni aspekti terminologije. Najzad, teorija komunikacije je predložila modele koji stručnu komunikaciju ne smatraju drugačijim tipom komunikacije, već jednim od mnoštva različitih okvira unutar jedne komunikacijske šeme (Cabré Castellví 2003: 171–172).

³ Pored postojeće *kognitivne i jezičke dimenzije* u tradicionalnoj teoriji terminologije, Sager (1996: 13) uvodi i *komunikacijsku dimenziju* koja termine analizira u kontekstu. Činjenica da jedan termin može da se javi u više komunikacijskih situacija, kao i da su njegove varijante uslovljene kontekstom, u suprotnosti je sa tradicionalnim principom jednoznačnosti termina.

Poslednjih godina najprimetniji kritički izazov tradicionalnoj terminologiji, izgrađenoj na Visterovim principima, dolazi od strane predstavnika sociokognitivnog pristupa. Oni veruju da određena načela kognitivnih nauka, kao što su prototipičnost, kognitivne strukture, dijahrona perspektiva i sl., mogu i treba da se primene u terminološkom radu. Posebno bi trebalo naglasiti značaj serije monografija pod nazivom „Terminology and Lexicography Research and Practice“ u kojima su iznete različite problematičnosti vezane za postavke tradicionalnih terminoloških škola i ponuđeni alternativni principi. Ovde se ističu priručnici autora M. Cabré Castellví (1999), J. C. Sager (2000), R. Temmerman (2000), K. Kageura (2002), H. Yong & J. Peng (2007) i M.C. L’Homme (2020).

Tradicionalna terminologija u prvi plan stavlja *pojam*, tj. značenje, a ne *termin*. Kako navodi Temmerman (2000: 43–44), suprotno prvom tradicionalnom načelu koje kaže da pojam možemo da znamo, da je njegovo postojanje objektivno, da možemo da ga definišemo a potom i označimo terminom, sociokognitivni princip tvrdi da jezik i konceptualizacija, odnosno termin i pojam ne mogu biti razdvojeni i kao dokaz za ovu tvrdnju navodi upotrebu figurativnog jezika. U suprotnosti sa drugim i trećim tradicionalnim načelom o odeljenosti pojmova i formalnosti definicije, sociokognitivni pristup terminologiji predlaže nov način konceptualizacije koji pravi razliku između *pojmov*a i *kategorija*. Ukoliko jedinica poimanja (eng. *unit of understanding*) ima strukturu prototipa, sociokognitivni pristup je smatra *kategorijom*. Ako pak pokazuje logičku ili ontološku strukturu, može se smatrati *pojmom* u značenju koje mu pripisuje tradicionalna terminologija. Za definisanje kategorija najvažnije su enciklopedijske informacije. Ispravnost četvrtog i petog načela tradicionalne terminologije o jednoznačnosti i sinhroničnosti dovedena je u pitanje sociokognitivnim pristupom imenovanja. Za razliku od tradicionalne terminologije koja veruje da su polisemija i

sinonimija direktni protivnici jasnoj, nedvosmislenoj a samim time i efikasnoj komunikaciji, predstavnici sociokognitivnog pristupa smatraju da polisemija i sinonimija imaju funkciju u procesu poimanja, kao i da je polisemija zapravo rezultat menjanja značenja tokom vremena.

U želji da pruži lični doprinos razvoju i stvaranju teorije terminologije koja će pokušati da pomiri razlike semiotičkog i lingvističkog pristupa terminologiji, Cabré Castellví (2003: 187) je predložila model *teorije vrata* (eng. *the theory of doors*). Ovaj model je osmišljen tako da ponudi više različitih ali ne i istovremenih pristupa predmetu terminologije. Terminološka jedinica je zamišljena kao poliedar sa tri otvora, tj. tri prilazne tačke. Drugim rečima, bez obzira da li se za prilaznu tačku uzima pojam (kognitivna ulazna vrata) ili termin (lingvistička ulazna vrata) ili pak situacija (komunikacijska ulazna vrata), uvek se direktno dolazi do centralnog predmeta kojeg čini terminološka jedinica. Opisu terminološke jedinice može se, dakle, prići iz tri različite perspektive (kognitivne, lingvističke i komunikacijske) pri čemu primena jedne vrste analize ne utiče na preostale dve dimenzije terminološke jedinice.

Kageura (1995: 248–249) se ne slaže sa tradicionalistima da bi terminologiju trebalo posmatrati kao zasebnu disciplinu odvojenu od lingvistike. On smatra da je glavni razlog zbog kojeg je terminologija izmeštena iz okrilja lingvistike upravo insistiranje na izdvajanju pojma iz sfere jezika. Kageura predlaže zamenu pojma *značenjem*, koje vezujemo za jezički a ne kognitivni sistem, čime bi terminologija ostala u širim okvirima lingvistike. On opravdava ovaj predlog tvrdnjama da ne postoji jasna granica između pojmovnih kategorija i semantičkih klasa, kao i da je odnos između pojmova i termina u konceptualnim opisima terminoloških fenomena identičan odnosu reči i značenja u semantičkim opisima reči.

Iako su prvenstveno zamišljeni kao alternativa tradicionalnoj terminologiji, navedeni pristupi pre bi se mogli smatrati komplementarnim nego suprotstavljenim jer kako tvrdi Šipka (2006: 155) „u stvarnoživotnom proučavanju terminosistema ima mjesta i za tradicionalne i za sociokognitivne pristupe. Štaviše, postoje situacije i predmetna polja koje se lakše podaju analizi u jednom ili drugom pristupu“.

Mi ćemo terminologiju posmatrati u širim okvirima lingvistike, kao poddisciplinu leksikologije koja se bavi terminima kao leksičkim jedinicama. Primenićemo, dakle, jezikoslovni pristup pravnoj terminologiji i pokušaćemo da damo detaljan formalni i sadržinski opis terminosistema iz oblasti ugovornog prava Evropske unije na engleskom i srpskom jeziku.

2.3. Terminologija i srodne discipline

Kao interdisciplinarno naučno polje, terminologija se definiše kroz odnos sa drugim naukama i naučnim disciplinama sa kojima deli deo pojmovnog aparata. Interdisciplinarnost terminologije je direktna posledica višeslojnosti njenog osnovnog predmeta istraživanja, tj. termina, koji se, kako navodi Cabré Castellví (1999: 25), istovremeno može smatrati jezičkom jedinicom (otuda veza terminologije i lingvistike), kognitivnom jedinicom (povezuje terminologiju sa kognitivnim naukama poput logike i ontologije) i komunikacijskom jedinicom (stavlja terminologiju u dodir sa teorijom komunikacije). U ovom odeljku ćemo istražiti poziciju koju terminologija zauzima u sistemu lingvističkih disciplina i teorija relevantnih za naše istraživanje. Ukazaćemo na karakter njenog odnosa prvenstveno sa leksikologijom, leksikografijom i prevođenjem.

2.3.1. Terminologija i leksikologija

Leksikologija je lingvistička disciplina koja se bavi leksikonom odnosno leksičkim sistemom. Ona proučava značenje reči kao i sintagmatske, paradigmatske i derivacione odnose među rečima (Dragićević 2010: 17). Reči, tačnije lekseme u leksikologiji nisu samo liste izolovanih elemenata već sastavni delovi kompleksnih struktura (Lipka 2002: 9). Budući da leksički sistem čini veoma složenu mrežu međusobno povezanih jedinica koje uspostavljaju različite vrste odnosa, kako na nivou forme tako i na nivou sadržaja, leksikologija je dugo bila van žiže interesovanja naučnih istraživanja prvenstveno zbog složenosti i nesistematičnosti svog predmeta proučavanja.

O opsegu leksikologije ne postoje ujednačena mišljenja, međutim Prčić (2016a: 20) izdvaja sledećih pet zajedničkih pojava koje se tiču različitih jezičkih nivoa: (1) unutrašnje ustrojstvo leksema i principi njihove tvorbe (morfologija i morfosintaksa); (2) distribucija segmentnih i suprasegmentnih elemenata unutar leksema (fonologija i grafologija); (3) distribucija i funkcija leksema u gramatici (sintaksa); (4) značenje leksema sa njihovim paradigmatskim i sintagmatskim odnosima (semantika) i (5) upotreba leksema u jezičkom i vanjezičkom kontekstu (pragmatika).

O predmetu proučavanja leksikologije možemo saznati više kroz njene različite podele nego putem definicija (Dragićević 2010: 18). Najznačajnija podela je svakako ona na *leksikologiju u užem smislu*, koja se bavi samo rečima, i *leksikologiju u širem smislu*, koja pored reči obuhvata i frazeme ili određene leksičke podsisteme (frazologija, tvorba reči, onomastika, terminologija). Leksikologija može biti *opšta leksikologija*, ako se odnosi na sve jezike, ili *posebna leksikologija*, ako se tiče određenih jezika. Zatim, postoji *leksikologija jednog jezika*, koja je ograničena na istraživanje određene pojave samo u jednom jeziku i *uporedna/kontrastivna leksikologija*, koja analizira određenu pojavu u različitim jezicima. Ako su jezici srodni (npr. dva ili više germanskih jezika), analiza će

se vršiti u okviru uporedne leksikologije, a ako su nesrodni, biće predmet kontrastivne leksikologije. Završna podela se tiče vremenske orijentacije istraživanja određene leksičke pojave pa razlikujemo *sinhronijsku leksikologiju* (trenutni, savremeni pristup) i *dijahronijsku leksikologiju* (istorijski pristup, razvoj leksičke pojave kroz vreme).

Leksikologiju i terminologiju (ali i druge leksikološke poddiscipline) povezuje proučavanje leksičkih jedinica i leksikona (Šipka 2006: 124), kao i činjenica da obe imaju teorijski i primenjeni aspekt i da se obe tiču rečnika (Cabré Castellví 1999: 35). I dok se leksikologija bavi opštim leksikonom, terminologija je orijentisana samo na jedan deo leksičkog fonda i to na onaj koji je sastavljen od leksičkih jedinica koje se smatraju terminima.⁴ S tim u vezi, leksikologija i terminologija razlikuju se i prema kriterijumu osnovne jedinice. Leksikologija proučava lekseme a terminologija termine. Termini su leksičke jedinice koje se koriste u različitim stručnim i naučnim oblastima i kao takve interesantne su leksikolozima koji su prvenstveno zainteresovani za njihove specifičnosti u poređenju sa neterminološkim leksičkim jedinicama (Dragičević 2010: 20). S druge strane, time što proučava terminološke sisteme određenih struka i nauka, terminologija pruža uvid u „šire procese strukturiranja pojedinih leksičkih sfera, i to u jednoj oblasti u kojoj se na osoben način ukrštaju semantičke, pragmatičke i sociolingvističke komponente“ (Bugarski 1996c: 76). Zbog različitih osnovnih jedinica, u distinktivna obeležja koja razdvajaju terminologiju od leksikologije ubrajaju se i njihovi ciljevi i metodologije. Leksikologija proučava lekseme kako bi utvrdila leksičku kompetenciju govornika, dok je cilj terminologije da proučava termine kako bi identifikovala i na odgovarajući način označila pojmove iz profesionalne stvarnosti. Na metodološkom putu ka ostvarenju svojih ciljeva, leksikolozi će potvrđivati ili odbacivati hipoteze analizirajući

⁴ Domen leksikologije je, dakle, širi i obuhvata i domen terminologije, te se prema ovoj analogiji terminologija može smatrati delom leksikologije (Cabré Castellví 1999: 35).

uzorke govornikovog diskursa, dok će terminolozi istraživati termine kojima će popuniti prethodno utvrđenu pojmovnu mrežu stručnog ili naučnog polja (Cabré Castellví 1999: 37).

2.3.2. Terminologija i prevođenje

Terminologija i prevođenje se susreću onda kada je neophodno posredovati u komunikaciji između stručnjaka koji govore različitim jezicima. Prevođenje se definiše kao „oblik komunikacije kod koga se neki vanjezički sadržaj, prethodno izražen u jednom jeziku, prenosi u neki drugi jezik“ (Ivir 1978, u Bugarski 1996c: 132). Bugarski (1996c:133) ističe da je Ivirova definicija značajna ne samo zato što čin prevođenja vidi kao oblik komunikacije, što je u skladu sa stavovima moderne lingvistike, već i zato što ne ograničava preneseni sadržaj samo na jezičke jedinice. Ipak, naglašavaju se i neizbežne slabosti ove definicije koje se ogledaju u sledećem: a) zbog činjenice da u književnom prevođenju postoji potreba za prenošenjem čisto jezičkog sadržaja, predlaže se da se definicija revidira uvođenjem izraza „vanjezički i jezički sadržaj“ i b) nemogućnost određivanja precizne granice između interlingvalnog i intralingvalnog prevođenja, što je u direktnoj vezi sa problemom utvrđivanja šta čini jedan jezik, tačnije utvrđivanja razlike između kodova ili podjezika u okviru jednog jezika (dijalekti, sociolekti, funkcionalni stilovi) i potpuno odelitih jezika.

Ako prevođenje shvatimo kao komunikacijski proces čija je svrha prenošenje poruke, odnosno njeno jezičko uobličavanje sa izvornog jezika na ciljni jezik, tada neminovno dolazimo do zaključka da je prevodilačka aktivnost tesno vezana kako za lingvistiku tako i za ekstralingvističke faktore. Prenosenje poruke podrazumeva prebacivanje karaktera sa jednog jezika na drugi, što povezuje prevođenje sa lingvistikom. S druge strane, poruka koju prevodilac tumači pisana je jezikom koji

odražava kulturu određenog naroda, koja pak može biti potpuno drugačija od kulture prevodioca. U tom slučaju tumačenje poruke zahteva širu društvenu, nacionalnu i vremensku analizu, čime se uspostavlja veza između prevođenja i društvenih, odnosno ekstralingvističkih faktora (Stojnić 1980).

U pogledu kulturne uslovljenosti i izazova u prevođenju koji se pri tom javljaju, razlikuju se prevodi stručnih i književnih tekstova. Sibirnić (1990: 62) tvrdi da je kod stručnih tekstova akcent na tačnosti i preciznosti prenošenja informacije iz izvornog teksta u ciljni jer su stručni tekstovi zasnovani na principima racionalnog mišljenja, dok je kod književnih tekstova vrlo važan emocionalni, odnosno estetski utisak izvornog teksta koji se, pored samog sadržaja poruke, mora uvesti u tekst prevoda. Iz ovoga sledi da je sociokulturološka dimenzija teksta mnogo značajnija kod književnog nego kod stručnog prevođenja.

Prevođenje stručnih tekstova se snažno oslanja na višejezičnu terminologiju odnosno na njenu praktičnu delatnost u vidu višejezičnih terminoloških rečnika, glosara ili baza termina. Budući da prevođenje podrazumeva pre svega dobro razumevanje izvornog teksta, stručni prevodilac mora biti upućen u predmetno polje kojem tekst pripada, što podrazumeva solidno poznavanje termina date oblasti kako u izvornom tako i u ciljnom jeziku.

Kako bi svoj posao izvršavali valjano i odgovorno, prevodioci stručnih tekstova u velikoj meri zavise od dobrih dvojezičnih i višejezičnih glosara termina iz različitih naučnih i stručnih oblasti. Kako navodi Cabré Castellví (1999: 48), prevodilac ponekad mora obavljati i posao terminologa, što se ogleda u traženju i pronalaženju ekvivalenata za one termine koji se ne nalaze u dostupnim terminološkim bazama i rečnicima. Međutim, sami ekvivalenti nisu dovoljan izvor informacija za prevodioca stručnih tekstova. Neophodno je da terminološki rečnici ponude i informacije o upotrebi termina,

njegovoj kolokabilnosti, kao i vanjezičke informacije koje će suziti izbor ponuđenih ekvivalenata i olakšati prevodiocu pronalaženje adekvatnog rešenja za dati kontekst.

2.3.3. Terminografija i leksikografija

Leksikografija se po tradicionalnom viđenju smatra primenjenom granom leksikologije (Crystal 2008: 278) čija je osnovna delatnost izrada rečnika (Landau 2001). Međutim, činjenica je da leksikografija ima daleko dužu tradiciju od svoje teorijske naddisipline. Teorijskom razvoju leksikologije prethodile su viševjekovne praktične leksikografske aktivnosti. Ipak, krajem 20. veka leksikografija dobija znatno veću naučnu autonomiju i priliku da postane zasebna lingvistička disciplina, prvenstveno primenjenog karaktera. Danas leksikografiju vidimo kao posebnu granu primenjene lingvistike kojoj je leksikologija tradicionalno teorijsko uporište, ali koja se oslanja i na druge naučne i stručne oblasti.

U skladu sa dihotomijom teorija-praksa, koja se očitava u delatnostima obuhvaćenim zbirnim nazivom 'leksikografija', možemo napraviti razliku između *metaleksikografije* ili *teorijske leksikografije* i *leksikografije* ili *praktične leksikografije* (Atkins 1992; Bèjoint 2000; Hartmann 2001; Fontenelle 2008). Prva se bavi razmatranjem rezultata rada praktičnih leksikografa, a druga konkretnom izradom rečnika (Šipka 2006: 159). Ipak, kako ističe Milić (2016: 274), u naučnim krugovima preovlađuje stav da je umesto teorije leksikografije smislenije govoriti o *principima leksikografije*. U tom duhu, Prčić (2018a) izdvaja pet opštih principa savremene praktične i teorijske leksikografije:

1) *naučna zasnovanost* – obuhvata korišćenje savremenih teorijsko-metodoloških i praktičnih dostignuća iz oblasti leksikografije, leksikologije, korpusne, kognitivne,

kontrastivne i kontaktne lingvistike, kako bi se postigli što objektivniji rezultati leksikografske obrade, daleko od nepouzdanosti subjektivnosti i ličnog osećaja autora;

2) *funkcijska profilisanost rečnika* – usmerenost ka pasivnoj (receptivnoj) funkciji čiji je cilj razumevanje napisanih i izgovorenih tekstova na L₁ i/ili ka aktivnoj (produktivnoj) funkciji koja se tiče izražavanja u usmenoj i pisanoj formi na L₁ i/ili ka posredničkoj funkciji vezanoj za razumevanje tekstova uz omoć prevoda ili za prevođenje tekstova sa L₁ na L₂;

3) *okrenutost prema korisnicima* – najveći je pokretački motiv u savremenoj leksikografiji, a tiče se zadovoljenja potreba korisnika kada je reč o celovitosti, doslednosti i pouzdanosti jezičkih podataka;

4) *predusretljivost prema korisnicima* – još jedan princip usredsređen direktno na korisnika sa ciljem da obezbedi veću pristupačnost rečnika kao i brzo i lako pronalaženje jezičkih podataka;

5) *institucionalno razvijanje rečničke kulture* – tiče se popularisanja leksikografije, naročito unutar obrazovnog sistema, čime bi se vremenom stvorili temelji rečničke kulture kako bi se korisnici trajno navikli da svoje jezičke nedoumice rešavaju uz pomoć rečnika i drugih priručnika a nikako po intuiciji ili ličnom osećaju.

Terminologija, takođe, u svom kolektivnom nazivu objedinjuje kako teorijske tako i praktične aspekte (Dubuc 1997: 4). Ovi poslednji se često podvode pod termin *terminografija*⁵ ili *terminološka leksikografija*. Kao što praktična leksikografija pronalazi teorijsku potporu u leksikologiji tako i praktična terminografija ima teorijski oslonac u terminologiji ili, još neposrednije, u teorijskoj terminografiji.

⁵ Terminografija je naučna disciplina koja se bavi teorijskim i praktičnim aspektima izrade terminoloških rečnika. Iako je u početku poistovećivana isključivo sa praktičnim aspektima terminologije, terminografija je poslednjih decenija uspela da razvije sopstveni teorijsko-metodološki aparat i postane nezavisna naučna disciplina pozicionirana između leksikografije i terminologije (Jovanović 2016: 266).

Ukoliko se oslonimo na načelnu podjelu leksike na opštu i specijalnu, u zavisnosti od njene upotrebe, možemo zaključiti da se opisom prve a donekle uopšteno i druge, bavi leksikografija, dok se specijalnom leksikom bavi *specijalna* ili *terminološka leksikografija*, odnosno sažetije *terminografija* (Jovanović 2016: 268).

Po pitanju međusobnog odnosa leksikografije i terminologije, Bugarski (2006c: 77) ističe da „prva od ovih oblasti delimično obuhvata drugu, utoliko što stručna leksikografija uključuje popis i opis termina pojedinih disciplina, ali ne i njihovu sistematizaciju niti pitanja upotrebe ovih sistema. Sa svoje strane, terminologija doprinosi izoštravanju leksikografskih metoda i kriterijuma jer termini u svakom jeziku čine zasebnu, tesno strukturiranu kategoriju leksema“.

I leksikografske i terminografske aktivnosti za rezultat imaju spisak leksičkih/terminoloških jedinica, odnosno rečnik. S tim u vezi, možemo zaključiti da ove dve discipline imaju donekle podudarne ciljeve. Ovo je ujedno i razlog zbog kojeg terminografiju često opisuju kao granu leksikografije (Sterkenburg 2003: 417). S druge strane, terminolozi, naročito naslednici bečke terminološke škole, smatraju da ovde prestaju sličnosti između leksikografije i terminografije, a da su razlike između njih najočiglednije upravo u onim obeležjima koja prave distinkciju između opštih rečnika, s jedne strane, i specijalnih terminoloških rečnika, sa druge strane.

Upoređujući praktične aspekte terminologije sa leksikografijom, Ledrew (1997: 29–33) ističe njihove razlike na nekoliko nivoa. Kao prvo, leksikografija se interesuje za celokupan leksikon neke jezičke zajednice, dok je terminologija ograničena na specijalnu leksiku koja se koristi samo u određenim komunikacijskim kontekstima. Leksikografi, dakle, istražuju sva značenja određene reči „in vitro“ polazeći od jezičkog znaka ka njenom semantičkom sadržaju, dok terminolozi istražuju značenje termina „in vivo“ kretajući se od pojma ka jezičkom znaku (terminu). U skladu sa ovim zapažanjem,

Ledrew (1997) naglašava da je cilj leksikografskog rada da korisniku pruži pomoć prilikom dekodiranja poruke, za razliku od terminoloških zapisa, kojima je cilj da korisnicima omoguće uspešno kodiranje poruke. Razlike između leksikografije i terminologije Ledrew (1997) vidi i na nivou definicije ističući da leksikografska definicija pruža kompletan semantički sadržaj reči u svim njenim upotrebama, dok terminografska definicija daje informacije samo o semantičkim odlikama relevantnim za određeni domen. Pored definicije, primetna su i nepodudaranja na nivou sadržaja nosilaca informacija u leksikografskim i terminografskim proizvodima. Ledrew (1997) navodi da je osnovni nosilac informacija u leksikografiji *rečnički članak* koji sadrži iscrpne jezičke informacije o odrednici, ponekad dopunjene etimološkim i vanjezičkim informacijama. U terminografiji je pak osnovni nosilac informacija *terminološki zapis*, u kojem se navodi termin i neophodan minimum informacija za sticanje jasne slike o pojmu kojeg dati termin označava. U okviru terminološkog zapisa daje se samo jedna definicija pojma, a gramatičke i pragmatičke informacije se ističu samo kada je nužno (npr. kada morfosintaksička kategorija može dovesti do zabune ili ukoliko se termin koristi samo u određenim varijetetima).

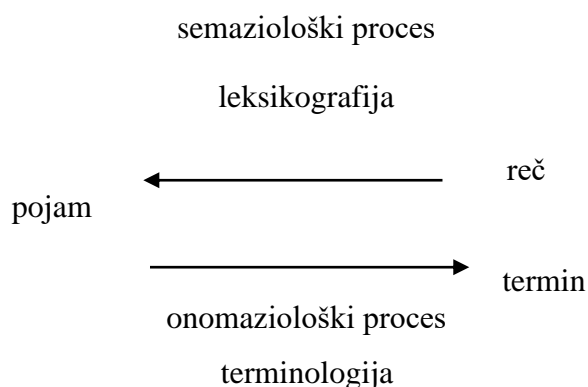
Cabré Castellví (1999: 37–38) razlike između praktične terminografije i leksikografije deli prema sledećim kriterijumima.

1) Lingvistički aspekti rečnika, prema kojima se spisak terminoloških jedinica razlikuje od spiska leksičkih jedinica po tome što se u procesu njegovog sastavljanja mora napraviti izbor i odlučiti koje jedinice zadržati a koje odbaciti kao previše opšte, odnosno neterminološke. Zbog toga se kao izvori u terminološkom radu koriste isključivo specijalizovani korpusi.

2) Svrha terminografskog rada, koja podrazumeva da se terminološki rečnici sastavljaju u cilju standardizacije termina određene stručne ili naučne oblasti, pri čemu se

uspostavlja jedan, standardni oblik terminološke jedinice a ostali oblici se zanemaruju. S druge strane, leksikografi u svom radu više teže deskripciji leksičkih jedinica. Dodirnu tačku leksikografije i terminografije u ovom aspektu čine preskriptivni rečnici čija je funkcija da propišu tačan oblik reči koji određena akademska institucija prihvata, dok se u terminologiji standardni oblik terminološke jedinice smatra prioriternim jer su tako odlučila stručna lica za određenu oblast;

3) Radna procedura u terminografiji koja nalaže da terminolog najpre sastavlja spisak pojmova koji obrazuju pojmovni sistem određenog predmetnog polja i koji su logički i ontološki međusobno povezani. Terminolog svakom od ovih pojmova dodeljuje odgovarajuću oznaku u obliku termina kojeg stručnjaci najčešće koriste kada govore o određenom pojmu. Ovaj postupak, koji polazi od pojma ka reči, tj. ka terminu, naziva se *onomaziološki proces*. S druge strane, leksikografski rad na opštem rečniku počinje sastavljanjem spiska reči koje će činiti inventar odrednica pomenutog rečnika, a koje se zatim semantički opisuju putem definicija. U ovom slučaju, postupak polazi od reči ka pojmu i naziva se *semaziološki proces*. Odnos između semaziološkog i onomaziološkog procesa Cabré Castellví (1999:38) ilustruje na dole prikazan način.

Dijagram 1: Odnos između semaziološkog i onomaziološkog procesa (Cabré Castellví 1999:38)

S druge strane, nakon uspostavljanja razlika između opšte leksikografije i terminografije postavlja se logično pitanje – u kakvom su odnosu u tom slučaju specijalna leksikografija (eng. LSP lexicography) i terminografija? Važno je napomenuti da leksikolozi i leksikografi poput Bergenholtza i Kaufmanna (1997) i Pearson (1998) imaju potpuno drugačije viđenje po ovom pitanju od terminologa kao što su Riggs (1989), Picht (1985), Cabré Castellví (1999), Temmerman (2000) i dr. Nasuprot terminolozima, leksikolozi i leksikografi smatraju da ove dve discipline imaju iste ciljeve i metode, te da stoje u gotovo sinonimskom odnosu. Leksikolozi/leksikografi izjednačavaju specijalnu leksikografiju i terminografiju, dok terminolozi nastoje da isticanjem razlika između ovih disciplina izbore terminografiji status nezavisne naučne discipline. Valjalo bi ovde istaći da postoji i treća grupa stranih autora, poput Sagera (1996: 3), koji termin ‘terminologija’ koristi uopšteno ne praveći razliku između njenih teorijskih i praktičnih aspekata.

Sličnosti između specijalne leksikografije i terminografije na koje se Bergenholtz i Kaufmann (1997: 93–96) pozivaju kada tvrde da su ove dve discipline skoro identične, zasnovane su upravo na argumentima koje terminolozi iznose kao dokaze o njihovoj različitosti. Između ostalog, Bergenholtz i Tarp (1995: 11) ističu sledeće:

- specijalna leksikografija se, baš kao i terminografija, bavi terminima a ne opštom leksikom;
- i specijalna leksikografija i terminografija uzimaju isključivo stručna lica za informatore;
- terminografija za krajnje korisnike pretpostavlja isključivo stručnjake koji, uz laike, mogu biti krajnji korisnici i proizvođa specijalne leksikografije;
- specijalna leksikografija nije isključivo deskriptivna, već može imati i preskriptivni karakter tipičan za terminografiju;

- proizvodi specijalne leksikografije nisu namenjeni samo dekodiranju tekstova, kako terminolozi smatraju, već i njihovom kodiranju;
- specijalna leksikografija koristi i sistematsku i alfabetsku strukturu pristupa, pri čemu se blaga prednost daje sistematskoj klasifikaciji, ne toliko u prezentovanju rezultata koliko u metodološkom pristupu, a sve u cilju efikasnije obrade podataka i informacija relevantnih za određeno predmetno polje.

Jedini aspekt koji pravi razliku između specijalne leksikografije i terminografije, kako Bergenholtz i Kaufmann tvrde (1997: 96), tiče se primene semiotičke teorije, tj. dok leksikografi govore o lemmama, rečničkim člancima i jezičkim znakovima, terminografi govore o nezavisnim pojmovima i njihovim oznakama.

Mi ćemo se u ovom radu baviti pravnom terminologijom i leksikološkim i leksikografskim aspektima izrade modela pravnog terminološkog rečnika, te ćemo u skladu sa ciljevima rada, zauzeti stav da se terminografija zasniva na primeni osnovnih leksikografskih znanja u izradi terminoloških rečnika i da je kao takva neodvojiva od opšte leksikografije, ali i da svaka ozbiljnija leksikografska obrada termina zahteva najpre detaljan i iscrpan terminološki rad.

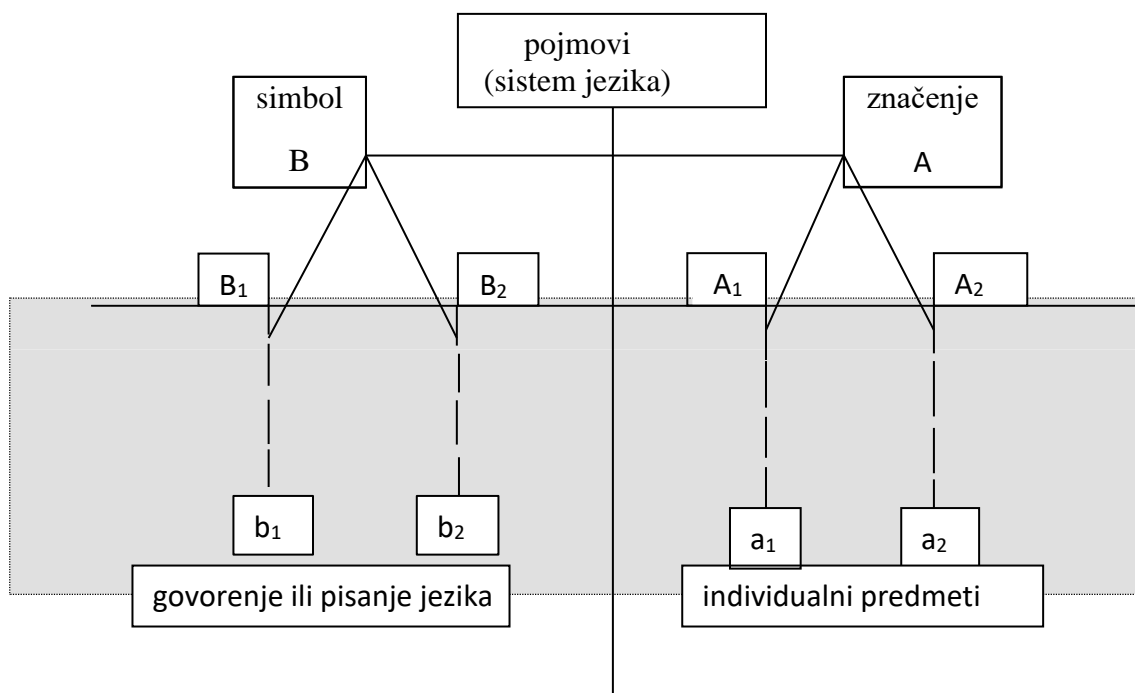
2.4. Pojam i definicija termina

Da bi se razumelo značenje pojma *termin*, neophodno je najpre objasniti odnos između jezičkog znaka, elementa vanjezičke stvarnosti na koji se pomenuti znak odnosi i pojma koji se evocira u mislima. Iako je ovaj tzv. *semiotički trougao* značajan za terminologiju kao i za bilo koji drugi sistem znakova, ipak se terminologija ne bavi u tolikoj meri predmetima u vanjezičkoj stvarnosti koliko je fokusirana na pojmove unutar određenog predmetnog polja i njihove nazive, odnosno jezičke znakove (Dubuc 1997:

37–38). Prema terminologiji F. de Sosira (1969), *jezički znak* je entitet sačinjen od dva elementa – pojma i akustične slike, koji su usko povezani asocijativnom vezom i ne idu jedan bez drugog. Međutim, u svakodnevnoj upotrebi se termin *znak* često odnosi samo sa svoju akustičnu sliku, npr. reč *pas*, pri čemu se zaboravlja na činjenicu da reč *pas* možemo smatrati znakom samo zato što ona nosi pojam ‘pas’ te da na taj način čulni deo implicira ideju celine. Kako bi se izbegla zabuna oko upotrebe ovih termina, F. de Sosir predlaže da se za naziv celine zadrži reč *znak*, a da pojam i akustična slika budu zamenjeni terminima *označeno* (*signifié*) i *oznaka* (*signifiant*).

Najopštije govoreći, termini su jezičke oznake pojmova (Sager 1990: 57). Ipak, u zavisnosti od pristupa proučavanju terminologije, menja se i definicija i određenje termina. Među brojnim pokušajima preciziranja pojma *termin*, izdvajaju se dve tendencije (tradicionalna i savremena) zasnovane na različitom poimanju ove osnovne terminološke jedinice.

Prema tradicionalnom shvatanju termina, utemeljenom na opštoj teoriji terminologije, *termin je bilo koji konvencionalni simbol koji predstavlja pojam definisan u nekom predmetnom polju* (Felber 1984: 1). Felber je ovo široko određenje termina formulisao pod snažnim uticajem Visterovog viđenja terminološke jedinice, odnosno njegovog modela termina u kojem se u okviru četiri ravni uspostavljaju dva osnovna odnosa značajna za definisanje termina: *predmet–pojam* i *simbol–značenje* (Đorđević 2014: 54). Dakle, Visterov model (Dijagram 2) pokazuje tri dimenije – pojmovnu, simboličku i referencijalnu dimenziju termina koje se oslikavaju u trima osnovnim aspektima termina, a to su: kognitivni, jezički i komunikacijski aspekt. Prema tome, *termin je jedinica kojom se referiše na stvarnost i koji je izražen nekim jezičkim znakom i služi za međusobnu komunikaciju* (Cabré Castellví 1999: 41).

Dijagram 2: Visterov model termina (Felber 1984:100)

Pojam u ovoj definiciji zauzima centralno mesto i smatra se osnovnim preduslovom za stvaranje, odnosno formiranje termina. Drugim rečima, pojam postoji odvojeno od termina. Termin se dodeljuje pojmu nakon detaljnog razmatranja i odluke o jezičkom znaku koji će stajati u simboličkom odnosu prema pomenutom pojmu (Felber 1984: 103). Da bismo iskazali pojmove i komunicirali o njima, neophodni su nam termini, ili neka druga vrsta simbola. Međutim, ono što termini oslikavaju nije stvarnost onakva kakva jeste, već kako je internalizovana unutar pojedinca ili zajednice kojoj pojedinac pripada. Drugim rečima, jezik ne odražava stvarnost, već je interpretira (Cabré Castellví 1999: 42). Pojmovi su, stoga, nezavisni od termina koji ih označavaju, tačnije postoje samostalno i pre nego što dobiju svoju oznaku. Upravo je ovaj nezavisni status pojma glavni argument na koji se tradicionalni terminolozi pozivaju kada tvrde da bi termine trebalo posmatrati i izučavati van okvira lingvistike, i teorijski i praktično (Kageura 1995: 248).

Tradicionalisti smatraju da odnos između termina i pojma jeste i mora biti jednoznačan, tako da jedan termin može imenovati samo jedan, tačno određeni pojam.

Višeznačnost naziva ili oznake se posmatra kao glavna prepreka efikasnoj komunikaciji u okviru određene struke i/ili nauke i zato je preciznost i nedvosmislenost izraza osnovni zahtev tradicionalne teorije terminologije. Za razliku od opšteg jezika, koji podrazumeva da je veza između oznake i označenog proizvoljna, tačnije nemotivisana, specijalizovani jezici teže da utvrde sistem pravila za označavanje i da na osnovu ovih unapred ustanovljenih principa i pravila imenuju pojmove unutar pojmovnog sistema konkretne oblasti (Sager 1990: 57).

Prema učenju savremenih terminoloških teorija, onih koji terminologiju vide pod okriljem lingvistike uskraćujući joj pritom status nezavisne discipline, Visterova definicija termina je gruba, previše opširna i zanemaruje njegovu komunikativnu dimenziju. Savremeni terminolozi se bave pitanjem termina kao leksičke jedinice, tj. dilemom da li je termin specijalna leksička jedinica ili je pak u pitanju leksička jedinica u specijalnoj funkciji. Lingvistički orijentisana terminologija je podržala potonji stav (Dudok 1996: 17). Za savremene terminologe, termin nije nekakav statički objekat koji se nakon izvršene sistematizacije pojmova vezuje samo za terminološke rečnike, spiskove, glosare i sl., već je on bitno sredstvo stručne i naučne komunikacije.

Osnovna svojstva koja bi, u idealnom slučaju, jedan termin trebalo da zadovolji su:

- *transparentnost* (mogućnost da se već u samom nazivu vide određene osobine pojma koji je tim terminom izražen),
- *internacionalnost* (osobina da je termin međunarodno prepoznatljiv),
- *ustaljenost* (osobina da je termin duže vreme prisutan i prihvaćen),
- *kratkoća* (osobina da termin ne bude glomazan),
- *sistemnost* (uklopljenost u terminološki sistem),

- *nedvosmislenost* (osobina da se ostvaruje veza termina samo sa jednim pojmom unutar jednog predmetnog polja),
- *preciznost* (osobina da termin pokriva svoj pojam bez preliivanja i bez ostataka),
- *nesinonimnost* (osobina da se ostvrauje veza pojma samo sa jednim terminom unutar predmetnog polja) (Šipka 2006: 151).

Naravno, nemoguće je postići istovremeno prisustvo ovih svojstava kod svakog pojedinačnog termina jer su pojedini zahtevi u najmanju ruku neuskladivi. Stoga je imenovanje nekog pojma vrlo često rezultat pokušaja da se pomire različiti zahtevi koje bi idealni termin trebalo da zadovolji.

2.4.1. Odnos termina i opštih leksema

Budući da su termini leksičke jedinice i da čine neizostavni deo leksičkog fonda, nameće se pitanje po čemu su termini posebni u odnosu na druge delove leksikona. O specifičnostima termina možda najviše možemo saznati ako ih uporedimo sa leksemama opšteg leksičkog fonda.

Pokušavajući da pojasni na koji način se *termin* razlikuje od *ne-termina*, Šipka (2006: 150–151) kao polaznu tačku, iz koje nastaju i neke druge razlike, ističe činjenicu da se forma lekseme vezuje za *leksičko značenje*, dok se forma termina vezuje za *pojam*. Iz ovoga proizilazi da je značenje termina *definisano i uklopljeno u predmetno polje*, čime se smanjuje mogućnost pojave nepoželjne višeznačnosti u naučnoj i stručnoj terminologiji. Za razliku od termina, neterminološke leksičke jedinice su retko definisane, a uklopljenost u predmetno polje nije obavezno. Kao drugo, Šipka ističe da je kod većine termina primarna njihova *pisana forma*, dok se kod neterminoloških leksičkih jedinica ona izvodi iz *izgovorene*. Treća razlika se tiče nastajanja termina, a samim tim i

terminologija, koje su uglavnom rezultat *svesne intervencije*, negovanja a ponekad čak i konvencija, što nije slučaj za većinu drugih leksema. Četvrto, da bi se omogućila međujezička i međukulturna komunikacija, kod termina je neophodno uspostaviti precizan odnos *korelacije* između različitih jezika što za druge leksičke jedinice nije značajno. Na kraju, za termine je bitna prvenstveno *sinhrona dimenzija* dok je kod neterminoloških leksičkih jedinica jednako važna i *dijahrona*.

Nastojeći da utvrdi različitosti termina u odnosu na ostale lekseme leksičkog fonda, D. Gortan-Premk (2004: 116–125) izvodi sledeće zaključke.

- Termini imaju ograničenu sposobnost polisemije (ovde valja naglasiti da su brojniji slučajevi u kojima su sekundarna terminološka značenja dobijena metonimijom i sinegдохom nego metaforom, npr. od termina *korektura* koji označava proces ispravljanja štamparskih grešaka, metonimijom dolazi do razvijanja sekundarnih značenja koji obuhvataju i rezultat tog procesa kao i sredstvo radnje). Za razliku od termina, većina opštih leksema ima više značenja. Neka od ovih značenja pokazuju jasnu međusobnu povezanost dok su druga značenja manje bliska.
- Termini imaju ograničenu derivacionu sposobnost.
- Termini uglavnom nemaju sinonime. Ukoliko i dođe do sinonimije, ona je uglavnom rezultat paralelne upotrebe reči iz različitih jezika (*zaraza – infekcija*).
- Termini, za razliku od opštih leksičkih jedinica, imaju veću mogućnost uspostavljanja antonimskih odnosa (*materija – antimaterija, deminutiv – augmentativ*).

O odnosu termina i opštih leksema detaljno je pisala i Cabré Castellví (1999). Upoređujući termine sa opštim leksičkim jedinicama, Cabré Castellví je primetila da su

termini veoma slični opštim leksemama, naročito sa morfosintaksičkog i semantičkog aspekta, jer i jedni i drugi imaju oblik, značenje i funkciju, te da su razlike između njih primetne tek kada ih posmatramo sa pragmatičkog stanovišta (Cabré Castellví 1999: 80–81):

„Terms, like words in the general language lexicon, are distinctive and meaningful signs which occur in special language discourse. Like words, they have a systematic side (formal, semantic, and functional) since they are units of an established code; they also have a pragmatic side, because they are units used in specialized communication to refer to the objects of the real world. Terms do not seem to be very different from words when we consider them from the formal or semantic point of view; they differ from words when we consider them as pragmatic and communicative units“.

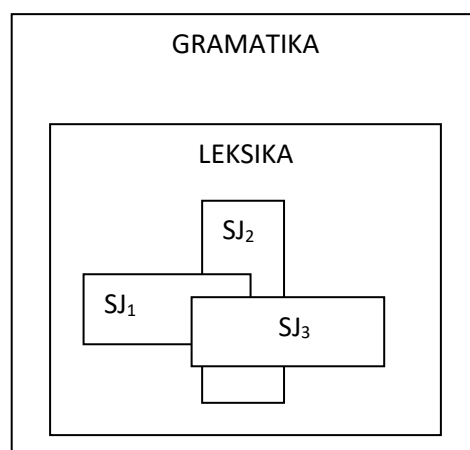
Dakle, osnovna razlika između termina i opštih leksema dolazi do izražaja u komunikativnoj dimenziji, odnosno kada uzmemo u obzir da termini označavaju pojmove unutar specijalizovanog diskursa. Termini su, dakle, leksičke jedinice koje, u odnosu na opšte lekseme, imaju pridodatu specijalizovanu vrednost koja se aktivira pod uticajem pragmatičkih faktora (Cabré Castellví 2000).

Zbog pomenute sličnosti sa opštim leksemama, termini mogu da stupaju u različite odnose sa drugim leksemama i formiraju složenije jezičke jedinice oslanjajući se na ista pravila. Upravo zbog činjenice da su deo jezičkog sistema, Cabré Castellví (1999: 82) ističe da termini, poput opštih leksema, mogu biti analizirani iz tri perspektive: *formalne* (koja se tiče oznake), *semantičke* (koja se tiče pojma) i *funkcijske* (koja se tiče gramatičkih kategorija i njihove distribucije).

Sa formalne tačke gledišta, termini su, baš kao i opšte lekseme, fonološke jedinice sa pripadajućim fonetskim i grafološkim oblikom koje mogu biti sačinjene od jedne ili više nesamostalnih značenjskih jedinica – morfema. S tim u vezi, prema broju morfema koje sadrže, termini, poput opštih leksema, mogu biti *prosti* i *složeni* (up. Ledrew 1997). Sa semantičke tačke gledišta, termini referišu o predmetima iz stvarnog sveta, pa samim tim imaju i značenje sačinjeno od skupa distinktivnih obeležja. Semantički se termini mogu podeliti prema klasi pojma kojeg označavaju. Pojmovi se dele na klase prema

zajedničkim obeležjima i međusobnim odnosima, tako da razlikujemo: (1) *objekte* ili *entitete*; (2) *proces*, *operacije* i *radnje*; (3) *odlike*, *stanja* i *kvalitete* i (4) *odnose*. Sa funkcijske tačke gledišta, termini zahtevaju određeno lingvističko okruženje, a često se u diskursu javljaju u kombinaciji sa drugim terminima. Prema funkciji (službi) koju vrše u rečenici, mogu biti *imenice*, *glagoli*, *pridevi* i *prilozi*. Baš kao i kod opštih leksema, i kod termina postoji znatna disproporcija između morfosintaksičkih klasa, pri čemu dominantnu većinu u specijalizovanom diskursu čine imenice (Cabré Castellví 1999: 87–88).

Savremeno viđenje termina kao leksičke jedinice u specijalnoj funkciji u najvećoj meri je rezultat tumačenja odnosa između specijalizovanog jezika ili jezika struke i opšteg jezika. Savremeni terminolozi na jezik struke gledaju kao na podsistem opšteg jezika u kojem vladaju ista sistemska pravila. Budući da su jedinice sa pripadajućim oblikom i značenjem koje čine deo jednog od podistema opšteg jezika, termini poštuju ista pravila koja važe i za opšte lekseme. S tim u vezi, sve promene u značenju, kao i sintagmatske, paradigmatičke i derivacione veze koje se odvijaju u okvirima opšteg jezika važe i u jeziku struke.

Dijagram 3: Odnos između gramatike, opšte leksike i leksike specijalizovanih jezika (Cabré Castellví 1999: 82)

U skladu sa navedenim odlikama termina i ustanovljenim odnosom između opšteg jezika i jezika struke, u ovoj disertaciji će se terminološkim jedinicama pristupiti kao opštim leksičkim jedinicama sa oblikom i značenjem koje svoju terminološku vrednost stiču u određenom kontekstu, te ćemo u sledećem odeljku izvršiti detaljnu formalnu i sadržinsku analizu pravnih termina iz korpusa na engleskom i srpskom jeziku.

2.5. Kontrastivna analiza engleskih i srpskih pravnih termina

U ovom odeljku će najpre biti predstavljen sastav i struktura korpusa iz kojeg su ekscerpirani pravni termini na engleskom i srpskom jeziku. Potom će uslediti opis metodologije istraživanja i predstavljanja rezultata istraživanja sprovedenog za potrebe ove disertacije. Nakon opisa korpusa i metodologije istraživanja, većinski deo ovog odeljka biće posvećen kontrastivnoj formalnoj i sadržinskoj analizi izdvojenih engleskih i srpskih pravnih termina koja će poslužiti kao teorijska osnova za izradu modela englesko-srpskog i srpsko-engleskog rečnika pravnih termina iz oblasti ugovornog prava Evropske unije.

2.5.1. Sastav i struktura korpusa

Budući da ovo istraživanje obuhvata formalnu i sadržinsku analizu pravnih termina iz oblasti ugovornog prava na engleskom i srpskom jeziku, vrlo je važno formirati korpus tekstova koji će na pravi način predstavljati kako engleski tako i srpski jezik pomenute oblasti pravne struke, kako bi krajnji rezultati i zaključci istraživanja bili verodostojni.

Korpus se može definisati kao velika zbirka ili kolekcija jezičkih podataka u obliku pisanih tekstova ili transkripata razgovora koji se mogu uzeti kao početna tačka u

lingvističkim istraživanjima i opisima ili kao sredstvo kojim se testiraju lingvističke hipoteze (Crystal 1995). Sinclair (1991; 1996) dopunjuje ovu definiciju ističući da je korpus zbirka „delova“ nekog jezika koji se biraju i ređaju prema određenom eksplicitnom jezičkom kriterijumu kako bi mogli da se koriste kao reprezentativni uzorci tog jezika. Novije definicije korpusa stavljaju akcenat na činjenicu da tekstovi koji ulaze u sastav korpusa moraju biti mašinski čitljivi, odnosno uobličeni tako da se mogu čitati uz pomoć kompjutera (McEnery–Hardie 2012: 1). U današnje vreme, gotovo da ne postoje korpusi koji ne ispunjavaju ovaj uslov. U idealnom slučaju, reprezentativan korpus bi trebalo da sadrži više miliona reči preuzetih iz većeg broja raznovrsnih tekstova koji pripadaju različitim funkcionalnim stilovima kako bi se dobio uzorak koji na najbolji način predstavlja raznolikost tog jezika. Sumirajući različita viđenja savremenih korpusnih lingvista, Kavgić (2014: 25) definiše korpus kao „skup reprezentativnih tekstualnih podataka sakupljenih za određenu namenu, pri čemu se reprezentativnost posmatra iz perspektive prikladnosti za odabranu temu i kontekst istraživanja“. Iako se tradicionalno veruje da je reprezentativnost korpusa direktno proporcionalna njegovoj veličini, u novije vreme ipak postoji tendencija da se reprezentativnost korpusa meri njegovom raznolikošću, koja bi na najbolji način oslikala jezik u celini (Biber, 1993).

Sinclair i Ball (1995) su napravili tipologiju korpusa koja bi mogla biti značajna za koncipiranje korpusa.

- *Specijalni korpusi* – korpusi sa posebnom namenom. Ovi korpusi nisu uravnoteženi što znači da se mogu koristiti samo za namenu za koju su sastavljeni.
- *Referentni korpusi* – najbliži su ideji reprezentativnog korpusa. Zasnivaju se na određenim relevantnim parametrima oko kojih je postignut

lingvistički dogovor i obuhvataju i pisani i govorni jezik, kao i razne registre, te mogu poslužiti najrazličitijim namenama.

- *Kontrolni korpusi* – svrha ovih korpusa je da neprestano ažuriraju referentni korpus u cilju očuvanja njegovog sastava i uravnoteženosti.
- *Oportunistički korpusi* – pristupačnije alternative referentnim korpusima sačinjene od zbirki svih tekstova u elektronskom obliku do kojih se može doći na najjeftiniji način.
- *Uporedni korpusi* – korpusi sačinjeni od tekstova na različitim jezicima koji su sastavljeni po nekom identičnom kriterijumu. Ovi korpusi su izuzetno značajni u izradi savremenih dvojezičnih i višejezičnih rečnika.
- *Paralelizovani korpusi* – korpusi sastavljeni od tekstova na jednom jeziku i njihovih prevoda na drugi jezik. Svrha ovih korpusa je prevashodno uspostavljanje prevodne ekvivalencije.

Korpusi se mogu podeliti prema više kriterijuma. Prema broju jezika koje obuhvataju, korpusi mogu biti *jednojezični* i *višejezični*. Višejezični korpusi se još nazivaju i *dvojezični* zato što često obuhvataju samo dva jezika. Najčešće se u okviru višejezičnih korpusa pravi razlika između *paralelizovanih* (sastavljenih od tekstova na izvornom jeziku i njihovih prevoda na jedan ili više ciljnih jezika) i *uporednih* (sastavljenih od tekstova na više jezika koji pripadaju istom žanru, a odabrani su po sličnim kriterijumima). Prema obimu ili veličini, korpusi se dele na *statičke* (ukoliko se nakon formiranja korpus više ne menja) ili *dinamičke* (ukoliko se korpus može povremeno ili neprekidno dopunjavati). S obzirom na domen i namenu, razlikujemo *opšte* (referentne) ili *specijalizovane korpus*e. Opšti korpusi imaju za cilj da predstavljaju čitav jezik sa svim njegovim varijetetima u obliku koji je pogodniji za proizvoljna lingvistička istraživanja. Specijalizovani korpusi, s druge strane, su ograničeni na određeni varijetet ili

određene govornike, i kao takvi namenjeni su za specifična lingvistička istraživanja (leksikografski korpusi, gramatički korpusi, regionalni korpusi, dijalekatski korpusi itd.). Na osnovu vremenskog okvira, korpusi se mogu podeliti na *sinhronijske* (obuhvataju određeni kraći vremenski period) i *dijahronijske* (obuhvataju duže vremenske periode i prate jezičke promene koje se ne mogu primetiti u sinhronijskom korpusu), a prema izvoru tekstova koji ulaze u sastav korpusa razlikujemo *pisane*, *govorne*, *elektronske* (elektronska pošta, društvene mreže, blogovi itd.) i *multimodalne* (audio-vizuelne) korpuse (Utvić 2013: 24–30).

Korpus sastavljen za potrebe ovog istraživanja spada u specijalizovane, dvojezične korpuse. Budući da obuhvata dva podkorpusa pravnih tekstova na engleskom i srpskom jeziku koji su odabrani iz istog predmetnog okvira – ugovornog prava, ovde je reč o uporednom korpusu. Vremenski period koji je pokriven tekstovima u sastavu korpusa svrstava ga u sinhronijske korpuse, a s obzirom da je sačinjen od tekstova, tačnije pravnih akata⁶, spada i u pisane korpuse.

Engleski deo korpusa, iz kojeg je ekscerpirano 430 termina, čini tekst *Načela evropskog ugovornog prava (Principles of European Contract Law – PECL)* iz 2002. godine, i tekst *Nacrta zajedničkog referentnog okvira za evropsko privatno pravo (Draft Common Frame of Reference – DCFR)*⁷ iz 2009. godine, koji predstavljaju najznačajnija akta doneta u oblasti harmonizacije ugovornog prava evropskih država. Značaj ovih pravnih akata ogleda se u činjenici da su nastali kao rezultat angažovanja evropskih pravnih stručnjaka u pokušaju da se postavi temelj izradi budućeg Evropskog građanskog zakonika (Jelinić–Akšamović 2010: 203). Budući da ne postoji jedinstvena kodifikacija evropskog ugovornog prava, u korpus tekstova iz kojih je ekscerpirana građa za analizu

⁶ Pravni akti su tekstovi koji sadrže pravne norme kojima se regulišu različiti društveno-ekonomski odnosi u državi, te stoga odražavaju najvažnije ideale na kojima počiva pravna kultura jedne zajednice. Budući da sadrže veliki broj konvencionalizovanih termina, uporedni korpusi sastavljeni od pravnih tekstova ovog tipa su vrlo interesantni za terminološka i stilistička kontrastivna istraživanja (Whittaker 2014: 50).

⁷ Ukupno 2785 tipova.

uključeni su i dopunski izvori u obliku direktiva kojima se regulišu različita pravna područja ugovornog prava Evropske unije, a koje su pronađene pretraživanjem zvaničnog veb-sajta prava Evropske unije – EUR-Lex.

Srpski deo korpusa, iz kojeg je ekscerpirano 408 termina, čini tekst *Zakona o obligacionim odnosima*⁸ Republike Srbije iz 2003. godine, u kojem je srpsko ugovorno pravo sistematizovano i kodifikovano. Za proveru terminološke ujednačenosti i značenja određenih termina korišćena je pravna literatura *Obligaciono pravo* (Salma 2001) i *Ugovorno pravo međunarodne trgovine* (Draškić–Stanivuković 2005).

Kao sekundarni izvori relevantni za analizu prevodnih ekvivalenata konsultovani su dvojezični pravni rečnici i leksikoni (Čule 2015; 2017a; 2017b; Gačić 2010a; Vukičević 2008a; 2008b), višejezična terminološka baza (EVRONIM) i stručna literatura iz oblasti uporednog prava (Jovanović 2018).

Savremeni ili tzv. korpusi treće generacije u današnje vreme nude mogućnost bržeg sastavljanja specijalizovanih podkorpusa prostim odabirom željenih jezičkih podataka (tekstova ili delova tekstova) određenog žanra iz njihovog velikog opusa (Rea Rizzo 2010: 3). Međutim, ukoliko je predmet istraživanja terminologija specifične uže oblasti određene struke, kao što je slučaj u našem istraživanju, najčešće je neophodno samostalno sastaviti korpus tekstova koji će na adekvatan način reprezentovati jezik određenog domena.

Sastavljanje uporednog korpusa pravnih akata za potrebe kontrastivnog istraživanja pravne terminologije na engleskom i srpskom jeziku je vrlo zahtevan i kompleksan poduhvat. Složenost ovog zadatka ogleda se u činjenici da Republika Srbija i Evropska unija pripadaju različitim pravnim sistemima u kojima je materija ugovornog prava drugačije regulisana. S jedne strane, razlike proizilaze iz činjenice da Srbija ima

⁸ Ukupno 1866 tipova.

pravni sistem nacionalnog prava, dok Evropsku uniju karakteriše nadnacionalni pravni sistem.⁹ S druge strane, Srbija je država evropskog kontinentalnog prava u kojem pravne norme stvara parlament, u obliku zakona i drugih pravnih akata, dok Evropsku uniju odlikuje mešoviti pravni sistem sa elementima evropskog kontinentalnog i angloameričkog (common law) prava.¹⁰

Bitna razlika između srpskog pravnog sistema i prava Evropske unije koja dodatno otežava proces sastavljanja korpusa je razlika u sistemu zakonskog uređivanja ili kodifikacije. Ugovorno pravo u srpskom pravnom sistemu se izučava u okviru obligacionog prava kao grane privatnog (imovinskog) prava, a sistematizovano je najvećim delom u *Zakonu o obligacionim odnosima* (Jovanović 2018: 15). Za razliku od Srbije koja u jednom pravnom dokumentu na opšti način uređuje različita pitanja ugovornog procesa (npr. pojam ugovora, dejstvo i prestanak ugovora, povreda ugovornih obaveza, ugovorna kazna itd.), izvori ugovornog prava Evropske unije su heterogene prirode, pa se umesto jedinstvenog opšteobuhvatnog pravnog dokumenta koji bi bio obavezujući za sve države članice koriste direktive odnosno smernice ili pravni akti koji uređuju obligacione odnose u posebnim, tačno određenim ekonomskim i društvenim situacijama (Simonović, n.d.). Dokumenta koja sadrže pravna pravila kojima se reguliše evropsko ugovorno pravo su, dakle, fragmentisana i razuđena što ih čini izuzetno nepreglednima, a proces njihovog sakupljanja i obrazovanja uporednog korpusa za istraživanje vrlo zahtevnim.

Direktive kojima se regulišu određeni aspekti evropskog ugovornog prava nemaju direktno pravno dejstvo jer se ne primenjuju neposredno (kao uredbe), već

⁹ Ovaj skup pravnih normi kojima se regulišu međusobni odnosi u koje stupaju države članice Evropske unije naziva se još i *komunitarni pravni sistem* (fr. *acquis communautaire*).

¹⁰ „Umesto jednog člana sa nekoliko jasnih i opštih pravila kao u srpskom pravu, koji je brojčano označen u zakonu, te se lako pronalazi i brzo pročita, pravnik u common law sistemu mora da izuči ceo predmet (spor), na koji se presedan odnosi a koji obično ima po nekoliko strana činjeničnog stanja, pravnih razmatranja i „ukrštanja“ mišljenja različitih sudija u istom postupajućem veću“ (Jovanović 2018: 16).

obavezuju države članice da usklade svoje nacionalno zakonodavstvo sa nadnacionalnim propisima ukoliko ono u većoj meri odstupa od onog što je propisano u direktivi. Pritom, države članice same odlučuju na koji način će se sprovesti ovo usklađivanje, što u praksi zahteva dosta vremena.

Zbog nedostataka koje pokazuju direktive kao instrumenti usklađivanja zakonodavstava i rastućoj potrebi ka denacionalizaciji ugovornog prava zarad efikasnijeg povezivanja različitih tržišta, u evropskoj zajednici se javila inicijativa da se pristupi izradi *Evropskog građanskog zakonika (European Civil Code)* koji bi sadržao opšteobuhvatna pravila građanskopravnih odnosa sa direktnom primenom u svim državama članicama. Komisija za evropsko ugovorno pravo, kojom je rukovodio danski profesor Ole Lando, oformljena je 1980. godine sa ciljem da utvrdi sistem opštih pravila ugovornog prava koji bi činio zajedničko jezgro svih pravnih sistema država članica (Petrić 2008: 11). Komisija je, nakon više od dvadset godina rada, 2002. godine sastavila konačnu verziju *Načela evropskog ugovornog prava*¹¹ (*Principles of European Contract Law – PECL*) koja se smatraju uvodom u evropsko ugovorno pravo i osnovom budućeg Evropskog građanskog zakonika i koja su upravo iz tog razloga izabrana kao primarni izvor za ovaj korpus.

Pored *Načela evropskog ugovornog prava*, koja se još nazivaju i *Landova načela*, u korpus je uvršten i tekst *Nacrta zajedničkog referentnog okvira za evropsko privatno pravo (Draft Common Frame of Reference – DCFR)*. Ovaj instrument harmonizacije prava u EU je zasnovan na *Landovim načelima*, ali za razliku od njih nije rezultat privatne inicijative akademske zajednice i pravnih stručnjaka već zvanične odluke Komisije Evropske unije kako bi se sistematizovala i unapredila postojeća pravila iz oblasti

¹¹ Ova načela nemaju obavezujući karakter već njihova primena zavisi od slobodne volje ugovornih strana. Ipak, uprkos tome, stekla su veliki autoritet u evropskim državama jer su se pokazala efikasnim u ublažavanju razlika u oblasti ugovornog prava između nacionalnih zakonodavstava i ponudila su rešenja koja zadovoljavaju oba pravna sistema koja egzistiraju unutar Evropske unije, i evropsko-kontinentalno pravo (civil law) i anglosaksonsko precedentno pravo (common law) (Lazić, n.d.).

ugovornog prava (Jelinić–Akšamović 2010: 235). Reč je o dokumentu koji je po sadržaju obuhvatniji od *Landovih načela* (obrađen je u deset knjiga), a po formi najviše liči na model građanskog zakona nekih evropskih država. Iako se podudaraju po pitanju funkcije i krajnjeg cilja, ova dva pravna dokumenta pokazuju značajne razlike, i to u pogledu: strukture (ista pravila su drugačije numerisana), jezičkog izraza (za određena pravila su korišćena drugačija terminološka rešenja) i sadržaja (*DCFR* je opširniji i obrađuje niz ugovora koja nisu uređena u okviru *Landovih načela*) (Jelinić–Akšamović 2010: 242).

Značaj *Nacrta* kao izvora građe za potrebe ovog istraživanja ogleda se u činjenici da je jedan od glavnih ciljeva ovog dokumenta da se predloženim definicijama pravnih pojmova u tekstu postigne ujednačenje terminologije iz oblasti evropskog privatnog prava za sve države članice. Do sada se u direktivama kojima se uređuje ova oblast o tome nije vodilo dovoljno računa, pa su u njima često navođeni uopšteni pojmovi, koji mogu imati različito tumačenje u zavisnosti od pravnog akta i njegovog cilja (Đurđev 2010:72). Ovaj pravni dokument nam, dakle, omogućava da izbegnemo pogrešno tumačenje osnovnih pojmova iz oblasti evropskog ugovornog prava i da na taj način pronađemo termin kojim se označava ekvivalentni pojam u domaćem zakonodavstvu.

2.5.2. Metodologija istraživanja i predstavljanja rezultata

Ovo istraživanje ima za cilj da na temelju korpusa pravnih tekstova ponudi detaljnu formalnu i sadržinsku analizu pravnih termina iz oblasti ugovornog prava Evropske unije na engleskom i srpskom jeziku, da utvrdi sistem srpskih korespondenata i ekvivalenata za engleske pravne termine i obratno, i konačno, da nakon ove leksikološke faze istraživanja predstavi i leksikografski opis (englesko-srpski i srpsko-engleski) pomenutih termina.

Prvi korak u istraživanju je bio sastavljanje korpusa tekstova na engleskom i srpskom jeziku iz kojih će se ekscerpirati termini za analizu. Nakon prikupljanja i iščitavanja pravnih tekstova na engleskom i srpskom jeziku, pristupili smo detekciji i odabiru leksičkih jedinica koje nose specijalizovano značenje iz oblasti ugovornog prava. Ova faza istraživanja je vrlo složena jer zahteva pažljivo čitanje i odlično poznavanje materije ugovornog prava u oba pravna sistema budući da se pravni termini po morfosintaksičkim osobinama ne razlikuju od opštih leksema, te mogu vrlo lako proći neopaženo kada je u pitanju formalni kriterijum. Dodatna otežavajuća okolnost je što u znatnom broju slučajeva imamo lekseme koje su deo opšte leksike, ali su vremenom dobile novo, specijalizovano značenje. Takav je, na primer, slučaj sa leksemom *consideration* koja u opštoj leksici ima značenje „razmatranje, uzimanje u obzir“, ali se u pravnim tekstovima, naročito onim iz oblasti ugovornog prava, kao rezultat (de)terminologizacije¹² pomenuta leksema javlja sa značenjem „protivčinidba, naknada“.

Za analizu podataka iz korpusa korišćena je softverska alatka *Sketch Engine* koja, uz mogućnost kreiranja korpusa iz resursa samih korisnika, pruža i različite mogućnosti obrade i prikaza korpusnih podataka – od zastupljenosti vrsta reči u korpusu i njihove frekvencije, preko prikaza konteksta leksema i kolokacija pa sve do pronalaženja sinonima i ekstrahovanja ključnih reči upoređivanjem dva teksta/dokumenta/korpusa. Svakako najznačajnija opcija za korpusno zasnovana leksikografska istraživanja koju *Sketch Engine* pruža je *Word Sketch* tj. Leksički profil (prema Prčić 2018a: 83) pomoću kojeg smo pronalazili i proveravali udruživost leme sa ostalim leksičkim jedinicama unutar korpusa. Za specijalizovane korpuse kakav je naš, važna je i opcija *Keywords*, čiji je cilj da na osnovu poređenja kreiranog specijalizovanog i opšteg, referentnog korpusa

¹² Terminologizacija se odnosi na proces nastanka termina od opšte lekseme, odnosno kada se uz primarna opšta značenja neke reči javi i sekundarno terminološko značenje, dok je determinologizacija proces nastanka opšte lekseme iz termina, tačnije kada iz primarnog terminološkog značenja nastane sekundarno opšte značenje (Heltai 2004, citiran u Urkom 2019: 380).

izdvoji one jednočlane i višečlane leksičke jedinice koje su specifične za kreirani specijalizovani korpus, odnosno da ekstrahuje one leksičke jedinice koje imaju veću frekvenciju javljanja u specijalizovanim tekstovima nego u opštem korpusu.

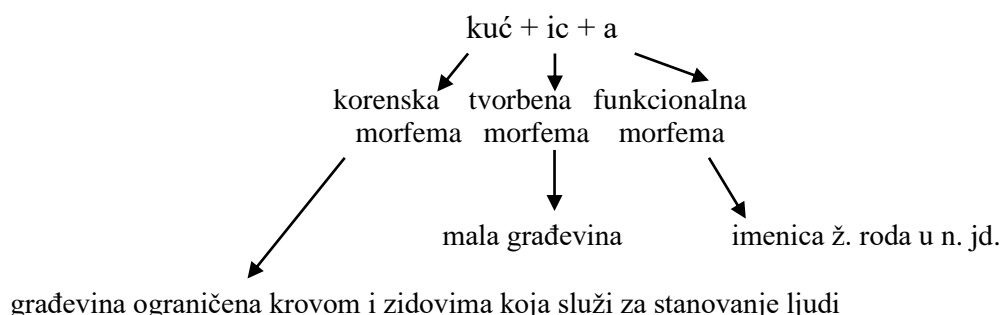
Nakon detaljnog iščitavanja engleskog i srpskog korpusa pravnih tekstova, izdvojene su sve punoznačne reči (imenice, glagoli, pridevi i prilozi), dok gramatičke ili funkcijske reči (predlozi, veznici i determinatori) nisu zasebno obrađivane jer nemaju terminološki potencijal iako često čine deo višečlanih leksičkih jedinica odnosno fraznih leksema. U sastav korpusa su, na kraju, po kriterijumu brojnosti, ušli pravni pojmovi izraženi imenicama, glagolima i fraznim leksemama. Pridevi i prilozi nisu posebno pojedinačno analizirani jer se uglavnom javljaju kao konstituenti fraznih leksema u korpusu. Izdvojene terminološke jedinice su najpre razvrstane prema morfosintaksičkim klasama kojima pripadaju, a zatim je u okviru svake podgrupe izvršena kontrastivna analiza na osnovu morfosintaksičkih i semantičkih osobina.

Završnu fazu u istraživanju čini predstavljanje rezultata formalne i sadržinske analize termina iz korpusa i uređivanje dobijenih podataka u formu rečničkog članka. Nakon ovog koraka, sledi popis i organizacija uobličениh rečničkih članaka u model rečnika pravnih termina iz oblasti ugovornog prava EU, i to u oba pravca – englesko-srpski i srpsko-engleski.

2.5.3. Kontrastivna morfosintaksička analiza engleskih i srpskih pravnih termina

Kao što je ranije istaknuto, termini čine deo leksičkog nivoa unutar šireg, jezičkog sistema i, poput opštih leksema, javljaju se sa pripadajućim sistemskim obeležjima – formalnim, semantičkim i funkcionalnim. Ova tri obeležja ujedno čine i osnovne kriterijume na osnovu kojih se može vršiti analiza termina.

Sa stanovišta forme, termini su jedinice sastavljene od manjih strukturnih elemenata – *morfema*. Kako je uloga morfema u konstituisanju leksičkih jedinica, pa samim tim i termina, presudna, valjalo bi ovde dati njeno preciznije određenje i tipologiju. Najpre ćemo ukratko prikazati tvorbu reči u srpskom jeziku, a zatim ćemo se osvrnuti na ovu leksikološku disciplinu u engleskom jeziku. Najčešće se morfema definiše kao nesamostalna najmanja jedinica jezičkog sistema koja ima formu, funkciju i sadržinu i koja učestvuje u tvorbi leksema ali i drugih nesamostalnih leksičkih jedinica (Gortan-Premk 2004: 9; Šipka 2006:16; Prčić 2016: 22). U zavisnosti od toga da li sadrži informaciju o leksičkom značenju reči, o modifikovanju tog značenja ili o gramatičkoj funkciji, u srpskom jeziku razlikujemo *korenske* (leksičke), *tvorbene* i *gramatičke* (funkcionalne) morfeme (Šipka 2006: 16).

Dijagram 4: Morfološka struktura lekseme *kućica*

Značaj tvorbenih morfema je u tome što zajedno sa tvorbenim osnovama učestvuju u formiranju novih leksičkih jedinica. Tvorbene osnove nose tvorbeno značenje lekseme i moraju sadržati makar jednu korensku morfemu (Šipka 2006: 126). Zajednički naziv za morfeme koje se kombinuju sa tvorbenom osnovom je *afiks*. Afiks se može nalaziti ispred osnove i tada govorimo o *prefiksu*, može biti iza osnove kao *sufiks*, unutar osnove kao *infiks*, oko osnove kao *cirkumfiks* ili kada povezuje dva dela lekseme kao *interfiks*.

I u engleskom jeziku se leksičke jedinice mogu podeliti na manje konstituente. Na morfološkom nivou, ove konstituente nazivamo morfemama ili, kako Booij (2005: 27) ističe, morfološkim atomima, koje se ne mogu dalje deliti na niže jedinice koje bi imale leksičko ili gramatičko značenje. U engleskom jeziku, postoji osnovna podela na *leksičke* (semantičke) morfeme i *gramatičke* (funkcionalne) morfeme koje se mogu realizovati u obliku slobodnog ili vezanog morfa¹³ (Lipka 2002: 86–87). Kako primećuje Prčić (2016: 15), odnos između lekseme i morfeme zavisi upravo od toga da li se morfema realizuje kao *slobodni* (eng. free) ili kao *vezani* (eng. bound) *morf*, odnosno da li u sastav lekseme ulazi isključivo samostalni, slobodni morf ili je pak on samo *osnova* uz koju se javlja i nesamostalni, vezani morf u obliku *afiksa* (kao *prefiks* ako se vezuje za sam početak osnove: *ir-* + *regular* > *irregular*, i *sufiks* ako se vezuje za kraj osnove: *view* + *-er* > *viewer*).

S tim u vezi, lekseme u engleskom jeziku mogu biti *proste* ili *monomorfemske*, ukoliko sadrže samo jednu, samostalnu morfemu koja se poklapa sa leksemom, *polimorfemske*, ukoliko sadrže više od jedne morfeme, i *frazne*, ukoliko su sastavljene od sintagme. U okviru polimorfemskih leksema pravi se razlika između *izvedenih* leksema, kada se na osnovu dodaju afiksi (prefiksi i/ili sufiksi), i *složenih* leksema, u čiji sastav ulaze najmanje dve osnove.

Govoreći o formalnim odlikama termina, Cabré Castellví (1999: 84) potvrđuje da se morfološka struktura termina podudara sa strukturom opšte lekseme, tako da je jedini obavezan element unutar termina leksička ili korenska morfema. Ukoliko je termin sačinjen isključivo od leksičke (korenske) morfeme, tada govorimo o prostom terminu.

¹³ Kombinovanjem leksičke i (vezane) gramatičke morfeme nastaju gramatičke paradigme leksema (npr. book, book's, books) u procesu koji se naziva fleksija (eng. inflection), dok se kombinovanjem leksičkih morfema (slobodnih i vezanih) stvaraju nove lekseme u procesu koji, u skladu sa ustaljenom praksom, nosi naziv *tvorba reči* iako se zapravo radi o tvorbi leksema (Lipka 2002: 86).

Međutim, leksička (korenska) morfema se kao osnova može kombinovati sa afiksima i/ili drugim leksičkim morfemama kako bi tvorila složeni termin:

$$(\text{affix})_1 - \text{lexical root } n (\text{lexical root})_{1-n} (\text{affix})_{1-n}$$

Dakle, prema broju morfoloških elemenata od kojih su sačinjeni, termini se mogu podeliti na *proste* ili *monomorfemske* (eng. simple terms) i *složene* ili *polimorfemske* (eng. complex terms) (Cabré Castellví 1999: 85). Prema vrsti morfema koje ulaze u sastav polimorfemskih termina, razlikuju se (1) *izvedenice* (eng. derived terms) (nastale dodavanjem afiksa na osnovu: *il-* + *legal* > *illegal*; *accept* + *-ance* > *acceptance*) i (2) *složenice* (eng. compound terms) (nastale kombinovanjem dve ili više osnova – *aero* + *dynamics* > *aerodynamics*; *posl* + *o* + *davac* > *poslodavac*). I izvedeni i složeni termini mogu pripadati različitim klasama reči. Posebnu grupu unutar polimorfemskih termina čine *terminološke fraze* (eng. terminological phrases), odnosno termini sastavljeni od više reči koje zajedno čine jednu sintaksičku strukturu. Cabré Castellví (1999: 87) kao posebnu grupu ističe termine koji naizgled u potpunosti odgovaraju prostim terminima, ali zapravo spadaju u složene. Takvi su inicijalizmi (*RAM* – *random-access memory*; *UFO* – *unidentified flying object*), akronimi (*Amex* – *American stock exchange*; *bit* – *binary digit*), skraćenice (*vol* – *volume*; *l* – *liter*) i skraćivanja ili suptrakcije (*hyper* – *hyperactive*; *super* – *superintendent*).

Međutim, podela na proste termine, složene termine i terminološke fraze kod pojedinih autora (Dubuc, 1997; Ledrew 1997) zasnovana je ne toliko na morfološkoj strukturi koliko na tvorbenom procesu kojim su termini nastali. Ova razlika u klasifikaciji najočiglednija je na nivou prostih i složenih termina. Tako prosti termini predstavljaju ne samo termine sačinjene isključivo od osnove već i one nastale dodavanjem tvorbenih formata na osnovu, a prosti su upravo zbog činjenice da afiksi i drugi formanti koji učestvuju u njihovoj tvorbi ne mogu da čine zasebne samostalne termine (*the executive*, *to*

execute). Prema ovoj logici, složeni termini su oni koji su sastavljeni od dve ili više reči koje stoje u gramatičkoj vezi i odnose se na jedan pojam, tako da bi izostavljanje bilo kog elementa složenog termina promenilo i sam pojam (*acceleration clause, privity of contract*). Terminološke fraze su frazne lekseme koje su specifične za određenu struku ili predmetnu oblast a višeg su nivoa od prostih i složenih termina prema sintaksičkoj strukturi i odnose se na jedan pojam, npr. *request for copyright clearance* (imenička fraza), *filmed on location* (participna fraza) (Ledrew 1997: 38–39).

Na osnovu predstavljenih tipologija termina, ovde ćemo se opredeliti za podelu po predlogu Cabré Castellví (1999: 85) koja smatra da se termini prema morfološkoj strukturi ne razlikuju bitno od opštih leksema, te da se svaka podela opštih leksema prema formalnom kriterijumu može primeniti i na termine.

U odeljcima koji slede, najpre će biti predstavljena klasifikacija morfosintaksičkih klasa pravnih termina iz korpusa, a zatim će se u okviru svake klase izvršiti kontrastivna analiza kako bi se utvrdilo da li između engleskih i srpskih pravnih termina postoji formalna korespondencija na nivou morfološke strukture i tvorbenih procesa i u kom obimu je izražena.

2.5.3.1. Morfosintaksičke klase pravnih termina u korpusu

Prema funkcionalnom kriterijumu, termini se, kao leksičke jedinice u specijalnoj funkciji, javljaju u klasama zasnovanim na zajedničkim morfosintaksičkim karakteristikama koje se tradicionalno nazivaju vrste reči. Među vrstama reči, kako ističu Quirk et al. (1985: 77), postoji podela na zatvorene klase, gde spadaju brojno i tvorbeno ograničene *funkcijske reči* (eng. function words), odnosno one reči koje imaju gramatičku funkciju (predlozi, zamenice, veznici, pomoćni glagoli, determinatori), i otvorene klase kojima pripadaju *punoznačne reči* (eng. content words), tj. one koje nose semantičku

sadržinu (imenice, glagoli, pridevi i prilozi), kojima se mogu tvoriti nove leksičke jedinice i koje su posledično u samom centru interesovanja tradicionalne leksikologije.

Leksičke jedinice koje imaju terminološki potencijal pripadaju grupi punoznačnih reči. Dakle, termini se obično mogu svrstati u jednu od četiri najveće morfosintaksičke klase – imenice, glagoli, pridevi i ređe prilozi. Budući da podrazumeva klasifikaciju, odnosno odeljivanje pojmova unutar pojmovnog sistema koje se obično označava imenicom ili imenskom frazom (*mouse* → *input device* → *peripheral device*, itd.), tradicionalna terminologija favorizuje imenice u ulozi termina (L'Homme 2020: 28).

Glagoli, pridevi i prilozi se teško podaju pojmovnoj klasifikaciji jer se njihovo značenje ne može opisati kao značenje imenica. L'Homme (2020: 28) ističe da glagoli, pridevi i prilozi (ali i veliki broj imenica) čine predikativne jedinice koje zahtevaju semantičke argumente i ilustruje ovu tvrdnju primerima iz domena informacione tehnologije sa glagolima *program* i *click* koji imaju tri argumenta – *X programs Y on Z*; *X clicks on Y with Z*. S tim u vezi, ova autorka smatra da bi za potrebe terminološke analize glagola, prideva i priloga trebalo koristiti princip koji nije vezan za prethodno klasifikovanje pojmova u određenu pojmovnu strukturu već onaj koji podrazumeva semasiološku perspektivu. Drugim rečima, do preciznog terminološkog određenja se dolazi uzimajući leksičku jedinicu sa specijalizovanim značenjem kao polaznu tačku i analizirajući njene odnose sa leksemama u neposrednom okruženju.

U obrađenom korpusu, pravni termini koji su ekscerpirani za formalnu i sadržinsku analizu pripadaju imenicama, glagolima i, u manjem broju, pridevima i priložima. Poslednje dve morfosintaksičke klase se u oba jezika uglavnom javljaju u sklopu sintagmi sa terminološkim značenjem i neće biti analizirane zasebno.

Pored termina sačinjenih od jedne reči u funkciji imenice ili glagola, terminološka vrednost se vrlo često javlja i kod fraznih jedinica u korpusu koje, iako sačinjene od dve

ili više reči, označavaju jedan pravni pojam. Babić (1990: 33–36) je termine koji pripadaju prvoj grupi nazvao *jednočlanim terminima*. To su termini nastali tvorbom, konverzijom, prenosom značenja, stvaranjem i preuzimanjem. Drugu grupu čine sintagme sa terminološkim značenjem za koje Babić (1990) koristi izraz *višečlani termini*. Slično Babićevoj podeli, Ledrew (1997: 31) predlaže izraze *prosti termini* (eng. simple terms) za jednočlane i *složeni termini* (eng. complex terms) za višečlane termine.

U skladu sa ovim zapažanjem, a u cilju pomirenja, tj. usklađivanja različitih terminoloških rešenja u okviru raznolikih klasifikacija iz engleske i srpske literature, u nastavku ćemo izdvojene termine iz oba podkorporusa podeliti prema Prčićevoj (2016a) klasifikaciji opšteg leksikona na leksičke jedinice i frazne jedinice.

2.5.3.2. Leksičke jedinice

Leksičke jedinice sačinjene od jedne reči se zbog svoje učestalosti i dominantnosti u leksikonu smatraju njegovim tipičnim predstavnicima (Dragičević 2010: 40). U nastavku će ovakve jednočlane lekseme specijalizovanog značenja iz korpusa biti podeljene prema funkcijskom kriterijumu na dve najbrojnije vrste reči među terminima – imenice i glagole. Zatim će se u okviru obe grupe izvršiti kontrastivna analiza prema morfološkim karakteristikama i strukturi i ispitati postojanje korespondencije između engleskih i srpskih termina na nivou tvorbenih postupaka kojim ove reči, odnosno lekseme, nastaju.

2.5.3.2.1. Imenice

Imajući u vidu nominalizacioni karakter pravnih dokumenata, imenice su sasvim očekivano najfrekventnija morfosintaksička klasa i čine oko 35 % od ukupnog broja reči u korpusu. U engleskom delu korpusa, frekventnost imenica iznosi 35,9 % dok se u

srpskom podkorpusu javljaju u 36,7 % slučajeva. Newmark (1998: 160) navodi da se učestalost termina u specijalizovanim tekstovima kreće u rasponu od 5 do 10 %, dok u našem korpusu termini čine oko 22 % od ukupnog broja reči. Činjenica da se u našem korpusu javlja veći broj termina od onog što Newmark navodi kao prosek, može se pripisati vrsti pravnog teksta iz kojih su termini ekscerpirani (zakonodavne tekstove odlikuje često ponavljanje i definisanje termina), kao i činjenice da većinu pravnih termina čine višočlane lekseme (terminološke fraze) (Chroma 2008: 311).

Imenice se prema morfološkoj strukturi dele na *proste*, *izvedene* i *složene* a ova podela može se primeniti i u primerima iz korpusa. Proste imenice su monomorfemske što znači da su sačinjene samo od jedne morfeme, kao na primer termin *offer* > PONUDA. S druge strane, izvedene imenice pripadaju polimorfemskim leksemama i sastoje se od slobodnog morfa u obliku osnove i bar jednog vezanog morfa u obliku afiksa (prefiksa i/ili sufiksa), kao što je slučaj sa terminom *offeror* > PONUDILAC (PONUDAČ). U polimorfemske lekseme spadaju i složene imenice, a karakteriše ih struktura od najmanje dve osnove, kao na primer termin *enforceability* > PRAVOSNAŽNOST.

U malobrojnoj grupi prostih ili monomorfemskih imenica iz engleskog dela korpusa primećujemo da većinu termina čine reči koje se mogu naći u opštoj leksici a koje su procesom terminologizacije proširile svoj semantički opseg uključivši pored opšteg i terminološko značenje. Najčešće se ovakve imenice prevode na srpski izvedenim imenicama – *claim* > TUŽBA, *clause* > KLAUZULA, *loss* > GUBITAK, *duty* > DUŽNOST. U malom broju primera, proste imenice u engleskom prevode se na srpski imenicama proste morfološke strukture *court* > SUD, *person* > LICE, kao i terminološkim frazama *cure* > PRAVNI LEK.

Izvedene imenice su u engleskom podkorpusu znatno brojnije od prostih i javljaju se najčešće kao rezultat sufiksacije. Sufiksalne imeničke izvedenice su u velikom broju

primera posledica nominalizacije, koja podrazumeva izvođenje imenica i imeničkih konstrukcija od glagolskih zarad intelektualizacije ili obezličavanja iskaza (Pranjković 1996: 520). Ovakve deverbale imenice javljaju se sa sufiksima *-ion/-ation*, *-er*, *-or*, *-ee*, *-ment*, *-ance*, *-al* i *-ing*.

Najbrojnije u grupi deverbálnih imenica u engleskom delu korpusa su imenice na *-ion/-ation* a kao formalni korespondenti u srpskom delu korpusa nalaze se imenice sa stranim sufiksom *-acija* kojima se označava glagolska radnja, ali koje mogu dobiti i predmetno ili apstraktno imeničko značenje (Klajn 2003b: 251), kao u *cumulation* > KUMULACIJA i *subrogation* > SUBROGACIJA. Interesantno je primetiti da su primeri imenica sa stranim sufiksom *-acija* izuzetno malobrojni u srpskom delu korpusa, što bi se moglo objasniti činjenicom da pravni jezik ima jako uporište u kulturi i tradiciji i da teži da zadrži i očuva domaće nastavke za tvorbu reči. Parcijalna korespondencija ili delimično poklapanje javlja se između engleske imenice sa sufiksom *-ion/-ation* i deverbala ženskog roda sa sufiksom *-a*, kao u *prohibition* > ZABRANA, *obligation* > OBAVEZA, *distribution* > PODELA, *intention* > NAMERA, *restitution* > NADOKNADA, *prescription* > ZASTARA, *substitution* > ZAMENA. U malom broju primera se kao parcijalni korespondenti javljaju i glagolske imenice sa sufiksom *-nje* u srpskom, kao u primerima *termination* > OTKAZIVANJE, *representation* > ZASTUPANJE, *revocation* > POVLAČENJE, *appropriation* > PRISVAJANJE, *authorisation* > OVLAŠĆENJE, *prolongation* > PRODUŽENJE, *exploitation* > ISKORIŠTAVANJE, *rejection* > ODBIJANJE.

Imenice sa sufiksima *-er*, *-or* i *-ee* se mogu često naći u različitim pravnim dokumentima, a najveću produktivnost imaju u ugovorima. Njima se označavaju razne vrste pravnih odnosa u koje ugovorne strane ulaze, pri čemu se sufiksi *-er* i *-or* koriste da označe lice koje inicira ili vrši pravnu radnju dok se sufiksom *-ee* označava lice koje tu radnju prima ili trpi. Engleske imenice izvedene sufiksom *-or* se u srpskom delu korpusa

prevode imenicama sa agentivnim sufiksom *-l(a)c* koji se dodaje na infinitivnu osnovu, kao u *offeror* > PONUDILAC ili imenicama nastalim dodavanjem sufiksa *-ik* na pridevsku osnovu, kao u *assignor* > OPUNOMOĆENIK i *obligor* > DUŽNIK. Ponekad se, međutim, u nedostatku formalnog i semantičkog podudaranja između imeničkih izvedenica iz korpusa kao prevodni ekvivalenti sufiksa *-or* i *-ee* javljaju imeničke sintagme *promisor* > DAVALAC OBEĆANJA i *promisee* > PRIMALAC OBEĆANJA. Kod imenica izvedenih sufiksom *-ee* i njihovih prevodnih ekvivalenata postoji apsolutno nepoklapanje na nivou tvorbenih sufiksa jer ekvivalentni termini u srpskom ne pripadaju morfosintaksičkoj klasi imenica, već se javljaju kao trpni pridevi, *offeree* > PONUĐENI i *assignee* > ZASTUPANI.

Engleskom sufiksu *-ment*, kao jednom od učestalijih elemenata za tvorenje imenica od glagolske osnove u korpusu, odgovara sufiks *-nje* u srpskom koji se koristi za građenje glagolskih imenica, kao u *assignment* > PRENOŠENJE, *payment* > PLAĆANJE, *improvement* > POBOLJŠANJE, *infringement* > KRŠENJE. U manjem broju slučajeva prevodi se sufiksom *-(a)k* koji sa glagolskom osnovom označava završen čin (Klajn 2003b: 25), kao u *agreement* > PRISTANAK, ili sufiksom *-a* tipičnim za deverbale imenice ženskog roda, kao u *apportionment* > RASPODELA.

Imeničke izvedenice sa sufiksom *-ance* nisu toliko brojne u korpusu ali su svakako vredne pomena. Kao formalni korespondent ovim imenicama u srpskom delu korpusa javlja se glagolska imenica sa sufiksom *-nje*, *acceptance* > PRIHVATANJE, *performance* > IZVRŠAVANJE/IZVRŠENJE, *avoidance* > IZBEGAVANJE, *incumbrance* > OPTEREĆIVANJE (NEKRETNINA).

U tvorbi imenica mogu učestvovati i pridevske osnove. Posebnu grupu sufikslnih imeničkih izvedenica u korpusu čine imenice nastale od pridevske osnove i sufiksa *-ity*. Ovaj sufiks pokazuje apsolutno poklapanje sa sufiksom *-ost* u srpskom delu korpusa, što se može videti iz sledećih primera *liability* > ODGOVORNOST, *nullity* > NIŠTAVOST,

forseeability > PREDVIDIVOST, *assignability* > PRENOSIVOST, *illegality* > NEZAKONITOST, *confidentiality* > POVERLJIVOST.

Imenice mogu nastati i kao rezultat prefiksacije¹⁴, ali je njihov broj u korpusu izuzetno mali. Uglavnom se javljaju kada se na osnovu (koju obično čini deverbalska ili deadjektivna imenica sufiksalske tvorbe) dodaju negativni prefiksi, a prevode se na srpski deverbalskim i glagolskim imenicama sa negativnim značenjem. Takvi su prefiksi *in-*, *un-*, *non-*, kao u sledećim terminima *insolvency* > NESOLVENTNOST, *unfairness* > NEPOŠTENOST i *non-disclosure* > NEOTKRIVANJE. Pored prefiksa kojima se iskazuje negativno značenje, u korpusu se mogu naći i prefiksi sa značenjem „pogrešno“ i „suprotno“ koji se prevode imeničkom sintagmom ili složenicom, kao u primerima *misrepresentation* > LAŽNO PREDSTAVLJANJE (ZABLUDA O LIČNOSTI) i *counter-performance* > PROTIVIZVRŠENJE, a javljaju se i imenice sa prefiksom *co-* koji nosi značenje „zajedno, sa“, a u srpskom se realizuje u obliku deverbalskih imenica sa prefiksom *sa-/su-* u značenju naporednosti ili zajedništva, kao u *co-debtorship* > SADUŽNIŠTVO i *co-ownership* > SUVLASNIŠTVO.

Osim sufiksacijom i prefiksacijom, imenice u korpusu nastaju i konverzijom (pretvaranjem), tj. procesom nastanka jedne vrste reči od druge bez vidljivih tvorbenih elemenata, tačnije dodavanjem nultog morfa (eng. zero-morph) na osnovu (Plag, 2002: 27–28). Kao prevodni ekvivalenti u srpskom delu korpusa javljaju se glagolske imenice,¹⁵

¹⁴ Prefiksacija je u domaćoj lingvističkoj tradiciji bila dugo podvođena pod slaganje ili kompoziciju jer se verovalo da ovakav vid tvorbe nije ništa drugo nego slaganje predloga (prefiksi su posmatrani kao predlozi a ređe i prilozni) i imenice, odnosno dve samostalne lekseme. Klajn (2003a: 159–162), međutim, ističe da, iako postoji izvesna formalna podudarnost između prefiksa i predloga jer su prefiksi nastali od predloga, funkcija prefiksa se ipak znatno razlikuje od funkcije predloga. Prefiksi, za razliku od predloga, nisu reči već tvorbeni formanti koji stoje u čvrstoj vezi sa osnovom, te stoga prefiksacija ne može biti vrsta slaganja već zasebni model tvorbe reči.

¹⁵ Klajn (2003a: 169–175) tvrdi da je kod imenica na *-nje* veza sa glagolom od kojeg su nastale izraženija nego kod ostalih deverbalskih (deverbativnih) imenica, te ih izdvaja u posebnu kategoriju tzv. *glagolskih imenica*, odnosno glagolskih oblika u imeničkoj funkciji. Veza sa glagolom od koga su postale imenice na *-nje* primetna je ne samo po izraženom procesu radnje već i po njihovom svojstvu da čuvaju glagolski vid – npr. glagolska imenica *bežanje* koja je nastala od nesvršenog glagola označava nesvršenu radnju, naspram deverbalskih imenica *beg* ili *bekstvo* kod kojih je glagolski vid neutralisan.

promise > OBEĆANJE, *breach* > KRŠENJE, i sufiksalne izvedenice i to u obliku deverbala sa sufiksom *-a*, odnosno *-ba*, kao u *offer* > PONUDA, *claim* > TUŽBA, *appeal* > ŽALBA.

Četvrti tip tvorbe koji učestvuje u formiranju imenica iz korpusa je kompozicija (slaganje), koja podrazumeva slaganje dve ili više osnova/reči u novu reč. Složenice su sastavljene od najmanje dve konstituente koje mogu da stoje samostalno i koje i same mogu biti morfološki složene, npr. *writer* u složenici *letter-writer* (Lipka 2002: 99). Imenice nastale kompozicijom u engleskom delu korpusa najčešće imaju strukturu imenica + imenica, kao u *owner-possessor* > VLASNIK PO OSNOVU ODRŽAJA, ili pridev + imenica *contracting party* > UGOVORNA STRANA (UGOVORNIK), kao i broj + imenica, *third party* > TREĆA STRANA. Engleskim imeničkim složenicama u srpskom delu korpusa odgovaraju imeničke sintagme.

Na osnovu izvršene analize, može se zaključiti da između engleskih i srpskih imenica u korpusu postoji visok nivo podudarnosti kada je u pitanju tip tvorbenog postupka kojim pomenute imenice nastaju. Imenice koje su nastale izvođenjem, odnosno dodavanjem afiksa na osnovu, čine najbrojniju grupu imenica u korpusu, a naročito se ovde ističu imeničke izvedenice sufiksalne tvorbe. Primećujemo da imenice nastale sufiksalsnom tvorbom u oba podkorpusa imaju glagole i prideve kao motivne reči (deverbalne i deadjektivne imenice), odnosno da postoji apsolutna podudarnost na nivou kategorijalne pripadnosti tvorbene osnove u engleskom i srpskom delu korpusa.

Među sufiksima koji učestvuju u tvorbi imenica u engleskom delu korpusa ističu se sufiksi koji, vezujući se za glagolsku osnovu, označavaju radnju, proces ili rezultat procesa (*-ion/-ation,-ance* i *-ment*), zatim vršioca radnje (*-er* i *-or*) odnosno primaoca ili trpioca (*-ee*), kao i sufiks (*-ity*) koji se, za razliku od prethodnih, vezuje za pridevsku tvorbenu osnovu i tvori imenice koje označavaju neko kvalitativno svojstvo ili stanje.

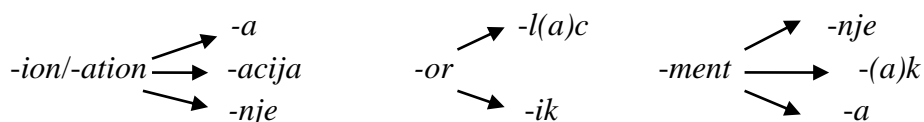
Najveću podudarnost po pitanju tvorbenog postupka i korespondenciju na nivou sufiksa kao tvorbenih formanata pokazuju engleske imenice sa glagolskom osnovom i latinskim sufiksom *-ion/-ation* kojima u srpskom odgovaraju takođe deverbale imenice latinskog porekla na *-acija*. Formalna korespondencija uspostavljena je i između engleskih imenica na *-ance* i njima odgovarajućih glagolskih imenica na *-nje* u srpskom, kao i između engleskih imenica sa pridevskom osnovom i sufiksom *-ity* i srpskih deadjektivnih imenica na *-ost*.

tvorbeni postupak		engleski korpus	srpski korpus
sufiksacija	isto	<i>-ion/-ation</i> cumulation subrogation <i>-ance</i> acceptance performance avoidance incumbrance <i>-ity</i> (pridevska osnova) liability nullity foreseeability assignability illegality confidentiality	<i>-acija</i> KUMULACIJA SUBROGACIJA <i>-nje</i> PRIHVATANJE IZVRŠAVANJE/IZVRŠENJE IZBEGAVANJE OPTEREĆIVANJE <i>-ost</i> (pridevska osnova) ODGOVORNOST NIŠTAVOST PREDVIDIVOST PRENOSIVOST NEZAKONITOST POVERLJIVOST
		<i>-ion/-ation</i> prohibition obligation distribution intention restitution prescription substitution	<i>-a</i> ZABRANA OBAVEZA PODELA NAMERA NADOKNADA ZASTARA ZAMENA
	termination representation revocation appropriation authorisation prolongation exploitation rejection	<i>-nje</i> OTKAZIVANJE ZASTUPANJE POVLAČENJE PRISVAJANJE OVLAŠĆENJE PRODUŽENJE ISKORIŠTAVANJE ODBIJANJE	

	slično	-or offeror	-l(a)c PONUDILAC
		assignor obligor	-ik OPUNOMOĆENIK DUŽNIK
	različito	-ment assignment payment improvement infringement	-nje (glagolska imenica) PRENOŠENJE PLAĆANJE POBOLJŠANJE KRŠENJE
agreement apportionment		-(a)k PRISTANAK -a RASPODELA	
		-or promisor	imenička sintagma DAVALAC OBEĆANJA
		-ee promise	imenička sintagma PRIMALAC OBEĆANJA
		offeree assignee	trpni pridev PONUĐENI ZASTUPANI

Tabela 1: Podudarnost između engleskih i srpskih imenica nastalih sufiksacijom

U korpusu se takođe javljaju tvorenice u engleskom i srpskom jeziku između kojih postoji delimično poklapanje, odnosno beleži se podudarnost po pitanju tvorbenog modela kojim su nastale, ali tvorbeni formanti pomenutih imenica nisu potpuni korespondenti već stoje u divergentnom odnosu.¹⁶ Dakle, imeničke izvedenice sa jednim sufiksom u engleskom podkorpusu prevode se na srpski imeničkim izvedenicama sa više različitih sufiksa, što se može ilustrovati na sledeći način:

¹⁶ „Divergentne odnose između dva jezika predstavljaju oni slučajevi u kojima u jeziku A postoji jedan znak, a za isti deo realnosti u jeziku B se javlja više znakova“ (Đorđević 2000: 71–72).

Nakon ustanovljenih tvorbenostrukturnih sličnosti između imeničkih izvedenica sufiksalne tvorbe u oba korpusa, valjalo bi skrenuti pažnju i na uočene razlike. Apsolutno nepoklapanje na nivou tvorbenog postupka javlja se između engleskih imenica izvedenih dodavanjem agentivnog sufiksa *-or* na glagolsku osnovu i imeničke sintagme kao njihovog prevodnog ekvivalenta u srpskom. Imenička sintagma u srpskom podkorpusu je zabeležena kao prevodni ekvivalent i kod engleskih imeničkih izvedenica na *-ee*. Razlika na nivou tvorbenog postupka beleži se i između engleskih izvedenica na *-ee* i njihovih prevodnih ekvivalenata u obliku poimeničenih prideva sa značenjem lica u srpskom (PONUĐENI, ZASTUPANI).

Prefiksalne tvorenice u korpusu nisu toliko brojne kao sufiksalne. Prefiksi nemaju sposobnost da menjaju kategorijalnu pripadnost imenice kao sufiksi, ali imaju uticaj na semantički sadržaj tvorenice jer modifikuju njeno značenje u odnosu na tvorbenu osnovu (Quirk et al. 1985: 1546; Klajn 2005: 177). Apsolutno podudaranje, odnosno korespondencija engleskih i srpskih imeničkih tvorenica javlja se kod imenica sa prefiksom *co-* u engleskom podkorpusu kojima formalno i značenjski odgovaraju srpske imeničke tvorenice sa prefiksom *sa-/su-*, što se može videti iz tabele u nastavku.

tvorbeni postupak		engleski korpus	srpski korpus
prefiksacija	isto	<i>co-</i> co-debtorship co-ownership	<i>sa-/su-</i> SADUŽNIŠTVO SUVLASNIŠTVO
	slično	<i>in-</i> insolvency <i>un-</i> unfairness <i>non-</i> non-disclosure	<i>ne-</i> NESOLVENTNOST NEPOŠTENOST NEOTKRIVANJE
	različito	<i>mis-</i> misrepresentation <i>counter-</i> counter-performance	<i>imenička sintagma</i> LAŽNO PREDSTAVLJANJE <i>složenica</i> PROTIVIZVRŠENJE

konverzija	isto		
	slično		
	različito	<i>glagol</i> → <i>imenica</i> promise breach offer claim appeal	<i>-nje</i> OBEĆANJE KRŠENJE <i>-a</i> PONUDA <i>-ba</i> TUŽBA ŽALBA
kompozicija	isto		
	slično		
	različito	subject-matter owner-possessor third party	predmet (ugovora) vlasnik po osnovu održaja treća strana

Tabela 2: Podudarnost između engleskih i srpskih imenica nastalih prefiksacijom, konverzijom i kompozicijom

Primećujemo da se nasuprot sufiksa *in-*, *un-*, *non-* u engleskom podkorpusu nalazi samo jedan negativni sufiks u srpskom delu korpusa. Zbog konvergentnih pojava (Đorđević 2000: 71) u odnosima između engleskih imeničkih tvorenica sa negativnim prefiksima (*in-*, *un-*, *non-*) i srpskih imenica sa prefiksom *ne-*, ove tvorenice stoje u odnosu delimičnog poklapanja ili parcijalne korespondencije. Različitost ili apsolutno nepoklapanje na nivou tvorbenog postupka i strukture nalazimo kod imenica sa prefiksom *mis-* i *counter-* koje se na srpski prevode imeničkom sintagmom i složenicom.

Kada je u pitanju konverzija kao tvorbeni proces, uočava se njena slaba produktivnost u srpskom delu korpusa, dok je u engleskom podkorpusu prisutno poimeničavanje glagola proste morfološke strukture (*claim*, *breach*, *appeal*, *offer*, *promise*). Konverzija se u srpskom delu korpusa javlja u slučajevima kada dolazi do poimeničavanja prideva u cilju tvorenja imenica sa značenjem lica (PONUĐENI, OPTUŽENI, ZASTUPANI).

Imenice koje su nastale kompozicijom odnosno slaganjem najmanje dve slobodne leksičke morfeme ili dva konstituenta koji mogu stajati samostalno (Lipka 2002: 99), u

engleskom delu korpusa se javljaju najčešće u obliku otvorenih tj. dvočlanih složenica (eng. two-member compounds) (Plag 2002: 182). U srpskom podkorpusu ne postoji poklapanje na nivou tvorbenog procesa jer se ovakve složenice prevode imeničkim sintagmama.

2.5.3.2.2. Glagoli

Glagoli se u korpusu pravnih termina nalaze u znatno manjem broju u odnosu na kategoriju imenica. Kao što je već istaknuto u prethodnom odeljku, ova izrazita nesrazmernost u zastupljenosti imenica u odnosu na glagole rezultat je težnje ka nominalizaciji koja je primerena formalnom, pisanom diskursu. Učestalost glagola u engleskom delu korpusa iznosi 13% a u srpskom 16%.

Poput imenica, glagoli se u korpusu mogu naći u svom prostom, izvedenom i složenom obliku. U proste glagole u korpusu spadaju lekseme kojima je pored opšteg pridodato i sekundarno, terminološko značenje. Takvi su glagoli *act*, *adapt*, *avoid*, *claim*, *draft*, *breach*. Oni se najčešće prevode izvedenicama poput POSTUPITI, PRILAGODITI, OSPORITI, POTRAŽIVATI, SASTAVITI, PREKRŠITI.

Sufiksarne glagolske izvedenice u engleskom delu korpusa nastaju dodavanjem sufiksa *-ate*, *-ify* i *-ize* na imeničku ili pridevsku osnovu. Plag (2002: 117–118) primećuje da su sufiksi *-ify* i *-ize* polisemantičke strukture, da imaju vrlo sličan spektar značenja, kao i da se zbog odnosa komplementarne distribucije mogu smatrati fonološki uslovljenim alomorfima. Semantička struktura sufiksa *-ate* nije u tolikoj meri heterogena kao u slučaju *-ify* i *-ize*. Uglavnom se koristi sa ornativnim (*fluoridate* = *provide with fluoride*) ili rezultativnim značenjem (*gelate* = *make into gel*), a vezuje za osnovu koja na kraju obično ima jedan ili dva nenaglašena sloga (Plag 2002: 116). Glagoli sufiksarne tvorbe u engleskom delu korpusa se prevode na srpski najčešće prefiksarno-sufiksarnim

glagolima, kao u *terminate* > RASKINUTI, *ratify* > POTVRDITI, *authorise* > ODOBRI TI, *revise* > IZMENITI, ili terminološkim frazama, npr. *negotiate* > VODITI PREGOVORE i *subrogate* > NASLEDITI PRAVA.

tvorbeni proces		engleski korpus	srpski korpus
sufiksacija	isto		
	slično	-ate terminate mitigate -ify modify ratify indemnify -ise/-ize authorise revise	prefiksarno-sufiksarni glagoli RASKINUTI SMANJITI PROMENITI POTVRDITI OBEŠTETITI ODOBRITI PROČISTITI
	različito	-ate negotiate subrogate	terminološka fraza VODITI PREGOVORE NASLEDITI PRAVA

Tabela 3: Podudarnost između engleskih i srpskih glagola nastalih sufiksacijom

Među glagolima nastalim prefiksarnom tvorbom u engleskom podkorpusu najviše je primera sa iterativnim prefiksom *re-* koji nosi značenje „ponovo/natrag“, zatim slede sufiksi kojima se izražava negacija (*de-*, *dis-*, *in-/im-* i njima blisko *mis-*) i, znatno ređe, sufiksi prostornog značenja *ex-* i *sub-* (Quirk et al. 1985: 1540–1544; Huddleston–Pullum 2016: 1685–1686). Dodavanje prefiksa najčešće ne utiče na promenu morfosintaksičke kategorije osnovne reči, za razliku od sufiksa koji gotovo uvek promene kategoriju osnove na koju se dodaju (*mis-* + *represent*_{verb} → *misrepresent*_{verb}; *assign*_{verb} + *-ment* → *assignment*_{noun}).

Prefiksarnim glagolskim tvorenicama iz engleskog dela korpusa u srpskom odgovaraju takođe glagoli prefiksarne tvorbe, kao *exclude* > IZUZETI, *disclose* > OTKRITI, *infringe* > PREKRŠITI, *restrict* > OGRANIČITI, *revoke* > OPOZVATI, *devise* > OSMISLITI (sa dva

prefiksa), *mislead* > OBMANUTI (iako formalno sadrži prefiks *ob-*, ovaj glagol se danas smatra nemotivisanim (Klajn 2003a: 244)), *restore* > POVRATITI, *impute* > PRIPISATI itd. Kao prevodni ekvivalenti javljaju se i prefiksarno-sufiksarne tvorenice sa sufiksom *-iti* i imeničkom osnovom (*o-* + *slobod* + *-iti*), kao u *discharge* > OSLOBODITI, ili komparativom kao osnovom u *reduce* > SMANJITI i *impede* > OTEŽAVATI. Glagoli nastali prefiksacijom u engleskom često se u srpskom realizuju u obliku terminoloških fraza poput *enforce* > PRINUDNO IZVRŠITI, *misrepresent* > POGREŠNO PREDSTAVITI, *reimburse* > DATI NAKNADU U NOVCU, *invoke* > POZVATI SE NA, *sublease* > DATI U PODZAKUP, *subrogate* > NASLEDITI PRAVA.

tvorbeni postupak		engleski korpus	srpski korpus
prefiksacija	isto		
	slično	<i>ex-</i> exclude <i>de-</i> devise <i>dis-</i> disclose discharge <i>mis-</i> mislead <i>re-</i> revoke recover restore reverse reduce restrict <i>in-</i> / <i>im-</i> infringe impute impede	IZUZETI OSMISLITI OTKRITI OSLOBODITI OBMANUTI OPOZVATI NADOKNADITI POVRATITI PONIŠTITI SMANJITI OGRANIČITI (PRE)KRŠITI PRIPISATI OTEŽAVATI
	različito	<i>en-</i> enforce <i>mis-</i> misrepresent <i>re-</i> reimburse <i>in-</i> invoke	PRINUDNO IZVRŠITI POGREŠNO PREDSTAVITI DATI NAKNADU U NOVCU POZVATI SE NA

		sub- subrogate sublease	NASLEDITI PRAVA DATI U PODZAKUP
--	--	-------------------------------	------------------------------------

Tabela 4: Podudarnost između engleskih i srpskih glagola nastalih prefiksacijom

U engleskom podkorpusu nisu izolovani primeri glagola koji nastaju kompozicijom. Primeri iz korpusa poput *withhold*, *withdraw*, *undertake* i *underlie* na prvi pogled deluju kao složenice sastavljene od predloga i glagola, ali Plag (2002: 183) tvrdi da ove konstrukcije (preposition-verb, preposition-adjective and verb-preposition compounds) ne bi trebalo posmatrati kao složenice već da su one rezultat procesa inverzije (*load down* → *download*_{noun/verb}, *built in* → *inbuilt* *adjective*).¹⁷

Kada je reč o glagolima koji nastaju konverzijom, bez vidljivih afiksa, i imaju isti oblik kao imenice, vrlo je teško utvrditi smer izvođenja. U primerima deverbalskih imenica iz korpusa koje smo naveli pod konverzijom u prethodnom odeljku (*claim*, *breach*, *appeal*, *offer*, *promise*) gotovo je nemoguće sa apsolutnom sigurnošću tvrditi da govorimo o imenicama nastalim od glagola a ne o glagolima izvedenim od imenica.

Postoje četiri kriterijuma koja pomažu u otkrivanju smera izvođenja u ovakvim slučajevima, a to su: *etimološki* (poreklo reči – reč čija je upotreba zabeležena ranije u prošlosti je osnova), *semantički* (izvedenice su semantički kompleksnije i zavisne od osnova od kojih su nastale, npr. imenica *call* ima značenje ‘the act of calling’ što implicira da je glagol *calling* kompleksniji a njegovo značenje uslovljeno značenjem imeničke osnove *call*), *formalni* (izvedena reč i osnova se mogu razlikovati po formalnim obeležjima, kao što su akcentovanje i flektivni nastavci, npr. oblici za prošlo vreme kod izvedenih glagola su pravilni, te ako su glagol i imenica homonimi a glagol ima nepravilne oblike za prošlo vreme, najverovatnije je smer izvođenja tekao od glagola ka imenici) i *frekvencijski* kriterijum (izvedenice su zbog užeg opsega značenja manje

¹⁷ „...mostly derived by inversion from phrasal combinations in which the particle follows the base word“ (Plag 2002: 183).

učestale od osnova) (Plag 2002: 136–139). Primenom etimološkog kriterijuma kao najčešće korišćene smernice prilikom utvrđivanja pravca izvođenja, dolazimo do zaključka da je upitan jedino status lekseme *breach* a da je u ostalim slučajevima (*claim, offer, promise, appeal*) prilično izvesno da se radi o imenicama nastalim od glagola.

U srpskom delu korpusa ne postoje formalni korespondenti za engleske konverzije tvorenice, ali se kao prevodni ekvivalenti javljaju deverbale imenice na *-nje, -a* i *-ba*.

2.5.3.3. Frazne jedinice

Budući da je ovo istraživanje usmereno ka skupu samostalnih leksičkih jedinica specijalizovanog značenja, važno je napomenuti da pored jednočlanih leksičkih jedinica sastavljenih od jedne reči, koje čine jezgro leksikona, u sastav leksikona ulaze i višečlane leksičke jedinice (Dragičević 2010; Šipka 2006). U višečlane leksičke jedinice, kako ističe Dragičević (2010: 40-41), spadaju frazeologizmi (npr. bogu iza nogu), terminološke sintagme (npr. lepa kata) i ustaljene fraze (npr. ko o čemu, baba o uštipcima). U sastav leksikona, međutim, ulaze samo prve dve grupe jer se ustaljene fraze smatraju rečenicama a ne njenim konstituentima, pa samim tim ne spadaju u domen leksikologije već sintakse.

Umesto termina *višečlane leksičke jedinice*, pojedini autori (Lyons 1996; Zgusta 1971; Dragičević 2010; Lipka 2002; Gortan-Premk 2004, Cabré Castellví 1999) koriste termine poput *kompleksne lekseme, složene leksičke jedinice, vezane sintagme, fiksirane kolokacije, višečlane reči, terminološke fraze* itd. Uzimajući u obzir da je sintagma gramatička a fraza leksikološka jedinica pa da se samim time sintagma vezuje za reč a fraza za leksemu, Prčić (2016a: 162) se odlučuje za termin *frazne lekseme* za koje kaže da „predstavljaju hibridne leksičke jedinice – formalno (odn. grafološki, fonološki i

morfosintaksički) realizovane kao sintagme, koje se, pri tome, u pogledu funkcije, sadržine i upotrebe ponašaju kao lekseme.“

U ovom delu rada će se za označavanje višočlanih leksičkih jedinica specijalizovanog značenja koje se formalno realizuju sintagmama, koristiti termin *frazne lekseme* kako predlaže Prčić (2016a:162) i kako ih u svom radu o terminologiji igara loptom koristi i Milić (2004). S aspekta strukture i funkcije, sve frazne lekseme u korpusu ćemo podeliti prema Prčićevoj klasifikaciji (2016a: 162–163) na *bezglagolske* i *glagolske* frazne lekseme. Poređenje se ovde vrši na osnovu strukture relevantnih sintagmi iz engleskog i srpskog dela korpusa.

2.5.3.3.1. Bezglagolske frazne lekseme

Bezglagolske frazne lekseme se realizuju kao imeničke, pridevske, priloške ili predloške sintagme. Budući da su imenice najfrekventnija morfosintaksička klasa u oba podkorpusa pravnih tekstova, nije iznenađujuće što se u okviru bezglagolskih fraznih leksema najviše ističu *frazne imenice*, formalno realizovane kao imeničke sintagme (Prčić 2016a: 162–163).

Frazne imenice u korpusu se najčešće realizuju kao kolokacije oblika pridev + imenica, kao u *legal capacity* > POSLOVNA SPOSOBNOST, *judicial proceedings* > SUDSKI POSTUPAK, *contractual obligation* > UGOVORNA OBAVEZA, *joint obligation* > SOLIDARNA OBAVEZA, *fraudulent misrepresentation* > LAŽNO PREDSTAVLJANJE, *unilateral promise* > JEDNOSTRANO OBEĆANJE, *natural person* > FIZIČKO LICE, *legal person* > PRAVNO LICE itd. Dakle, kao što se može videti iz prethodnih primera, kolokacijama oblika pridev + imenica iz engleskog podkorpusa odgovaraju iste strukture u srpskom jeziku. Nepodudaranje se javlja jedino u primeru nominalizovane glagolske frazne lekseme u

srpskom delu korpusa koja se javlja kao prevodni ekvivalent frazne imenice iz engleskog podkorpusa, npr. *specific performance* > IZVRŠENJE UGOVORA.

Na mestu prideva u engleskim kolokacijama mogu da se nađu i participi kojima u srpskom podkorpusu odgovaraju takođe nelični glagolski oblici kao što su glagolski prilog sadašnji, npr. *binding force* > OBAVEZUJUĆE DEJSTVO, i glagolski pridev trpni, kao u *aggrieved party* > OŠTEĆENA STRANA, *divided obligation* > PODELJENA OBAVEZA, *implied authorisation* > PREĆUTNO OVLAŠĆENJE, ali u ređim slučajevima i odnosna klauza u atributskoj funkciji, npr. *withdrawing party* > STRANA KOJA ISTUPA.

Posebnu grupu fraznih imenica u engleskom čine konstrukcije u kojima se na mestu premodifikatora imenice nalazi još jedna imenica, a u prevodu na srpski im najčešće odgovara kolokacija pridev + imenica, kao u *insolvency administrator* > STEČAJNI UPRAVNIK, *bankruptcy proceedings* > STEČAJNI POSTUPAK, *withdrawal period* > OTKAZNI ROK, ili konstrukcija imenica + predložko-padežna konstrukcija (imenica + o + LOKATIV + imenica), kao u *credit contract* > UGOVOR O KREDITU, *merger clause* > KLAUZULA O SPAJANJU.

Frazne imenice mogu da se jave i u obliku imenica + of, GENITIV + imenica (Prčić 2016a: 163). Ovim konstrukcijama koje su vrlo česte u engleskom podkorpusu odgovaraju konstrukcije imenica + GENITIV + imenica u srpskom, kao u *conclusion of a contract* > ZAKLJUČENJE UGOVORA, *terms of a contract* > USLOVI UGOVORA, *burden of proof* > TERET DOKAZIVANJA, *scope of authority* > OBIM OVLAŠĆENJA, *cumulation of remedies* > KUMULIRANJE NAKNADE itd.

Ovde bi još trebalo spomenuti da se među fraznim imenicama u engleskom delu korpusa javlja i kolokacija tipa imenica + predlog + imenica, najčešće sa predlogom *for*, koja se u srpskom podkorpusu prevodi imenicom uz koju obično stoji predložko-padežna konstrukcija u funkciji atributa, kao u *contract for processing* > UGOVOR O

DORADI/PRERADI, *contract for sale* > UGOVOR O PRODAJI, *contract for services* > UGOVOR O PRUŽANJU USLUGA, *claim for damages* > TUŽBA ZA NAKNADU ŠTETE, *right to performance* > PRAVO NA IZVRŠENJE UGOVORA, ili pak imenička sintagma slobodne padežne forme *acceptance by conduct* > PRIHVAT PONUDE KONKLUDENTNOM RADNJOM.

2.5.3.3.2. Glagolske frazne lekseme

Glagolske frazne lekseme realizuju se glagolskim sintagmama u čijem sastavu pored leksičkog glagola mogu da se jave dopune u vidu objekta i/ili adverbijala (Prčić 2016a: 163). Frazne lekseme koje sadrže glagole u korpusu se javljaju u znatno manjem broju u odnosu na bezglagolske. Među izolovanim glagolskim fraznim leksemama najviše je onih koje su realizovane kolokacijom glagol + imenica. Njima u srpskom delu korpusa odgovaraju takođe kolokacije oblika glagol + AKUZATIV + imenica, ali bez člana, npr. *terminate a contract* > RASKINUTI UGOVOR, *revoke an offer* > POVUĆI PONUDU, *discharge a debtor* > OSLOBODITI DUŽNIKA, *limit liability* > OGRANIČITI ODGOVORNOST, *exclude liability* > ISKLJUČITI ODGOVORNOST itd.

Ponekad kolokacije na engleskom mogu biti realizovane sintagmom u čijem sastavu se uz leksičke glagole javljaju i predlozi kao sekundarni kolokati. Ova vrsta obaveznih dvočlanih spojeva se naziva *gramatička kolokacija* ili *koligacija* (Prčić 2016a: 153). U engleskom podkorpusu se gramatičke kolokacije javljaju u obliku glagol + predlog, kojima u srpskom delu korpusa odgovara isti strukturni tip, kao u *derogate from* > ODSTUPATI OD. U retkim slučajevima dolazi do nepoklapanja u strukturama, pa se ovaj leksičko-gramatički spoj u engleskom prevodi na srpski jednočlanom glagolskom leksemom *preclude from* > SPREČITI, a ponekad se na srpskom javlja struktura sačinjena od perifrastičnog predikata tipa kopula + predlog + imenica u dativu praćena predlogom, npr. *comply with* > BITI U SKLADU SA.

U određenim slučajevima, glagolske frazne lekseme iz engleskog dela korpusa zahtevaju dopunu u vidu direktnog objekta, te se realizuju glagolskom sintagmom strukturnog tipa leksički glagol + partikula (predlog ili prilog) + imenica, kao u *assent to an offer* > PRISTATI NA PONUDU. Struktura ove sintagme u srpskom jeziku je slična, tj. postoji delimično poklapanje u strukturi engleske i srpske kolokacije, koje se prevashodno očituje u nedostatku člana i javljanju nastavka za padežni oblik unutar konstrukcije na srpskom.

Na osnovu predstavljenih fraznih leksema iz korpusa, može se zaključiti da između engleskih i srpskih struktura postoji visok nivo podudaranja. U okviru bezglagolskih fraznih leksema, tačnije fraznih imenica, najveća podudarnost između dva jezika javlja se kod kolokacija pridev + imenica. Pridev u oba jezika stoji u prepoziciji, što govori u prilog podudarnosti na nivou sintagmatskih odnosa. Međutim, ako se uzme u obzir i paradigmska struktura, može se zaključiti da je podudaranje između ovih struktura ipak samo delimično jer je u srpskoj konstrukciji realizovan samo jedan deo paradigme prideva.¹⁸

Isto tako, engleske frazne imenice strukturnog tipa imenica + of, GENITIV + imenica pokazuju delimičnu podudarnost sa srpskim kolokacijama realizovanim sintagmom tipa imenica + GENITIV + imenica. Kontrast između dva jezika proizilazi iz nepodudaranja elemenata padežne paradigme (analitički izražen genitiv sa predlogom *of* u engleskom naspram sintetičkog genitiva u srpskom).

Sličnost ili delimična podudarnost između dva jezika se može zapaziti i kod fraznih imenica realizovanih sintagmom imenica + predlog + imenica u engleskom delu korpusa kojoj u srpskom podkorpusu odgovara sintagmatska struktura tipa imenica + predložko-padežna konstrukcija.

¹⁸ „Drugim rečima, neke strukture kontrastiranih jezika se mogu podudarati u paradigmskoj ali ne podudarati u sintagmatskoj strukturi, i obratno. To znači da se isključivom primenom jednog od dva pomenuta pristupa ne mogu otkriti sve sličnosti i razlike između dva jezika“ (Đorđević 2000: 91).

Razlika između dva jezika se kod fraznih imenica očituje u kolokaciji realizovanoj sintagmom imenica + imenica u engleskom, kojoj u srpskom odgovara kolokacija strukturnog tipa pridev + imenica jer premodifikacija imenice drugom imenicom nije karakteristična za srpski jezik.

Što se tiče glagolskih fraznih leksema, najveću frekvenciju u engleskom delu korpusa imaju kolokacije strukture glagol + imenica. Značajno poklapanje na nivou sintagmatske strukture u srpskom jeziku pokazuje kolokacija oblika glagol + AKUZATIV + imenica. Za krajnju delimičnu podudarnost između ovih kolokacija, odgovorna je razlika na paradigmatском nivou.

2.5.4. Kontrastivna semantičko-pragmatička analiza engleskih i srpskih pravnih termina

U nastavku odeljka analiza će biti usmerena ka sličnostima i razlikama na nivou sadržinskih, odnosno semantičko-pragmatičkih obeležja engleskih i srpskih pravnih termina. Najpre će biti predstavljena klasifikacija pravnog vokabulara nakon čega će uslediti prikaz teorije označavanja koja čini temelj tumačenja značenja jezičkih jedinica, a zatim će se preispitati tradicionalni princip jednoznačnosti termina ukazivanjem na prisustvo višeznačnosti sadržine poput *homonimije* i *polisemije*. Na kraju će se ispitati sposobnost razvijanja smisaonih odnosa, i to uključenosti smisla ili *hiponimije*, istovetnosti smisla ili *sinonimije* i suprotnosti smisla ili *antonimije*.

2.5.4.1. Klasifikacija pravnog vokabulara

Prva i osnovna podela leksičkih jedinica, kao što je istaknuto u prethodnom pododeljku, tiče se njihove sposobnosti da simbolišu, odnosno označavaju neki segment

spoljašnje, vanjezičke stvarnosti. S tim u vezi, razlikujemo *semantičke jedinice* koje imaju izraženu sposobnost označavanja segmenata stvarnosti, i *funkcijske jedinice* koje nemaju referenta u vanjezičkoj stvarnosti, već služe da povežu i uspostave odnose između semantičkih jedinica (Alcaraz Varó–Hughes 2002: 16).

Funkcijske jedinice čine zatvorene morfosintaktičke klase kao što su modali, predlozi, zamenice, brojevi, uzvici, desemantizovani primarni glagoli, veznici, determinatori, rečce i gramatički afiksi (Prčić 2016a: 18–19). Zbog izraženog gramatičkog značenja, funkcijske jedinice nisu u interesnoj sferi leksikologije, pa samim tim ni terminologije (osim kao konstituenti terminoloških fraza ili fraznih leksema), već najvećim delom spadaju u domen gramatike.

Semantičke jedinice, s druge strane, su leksičke jedinice opšteg ili specijalizovanog značenja kojima se imenuju konkretni predmeti ili apstraktne pojave iz vanjezičke stvarnosti ili određenog predmetnog polja. Semantičke jedinice pripadaju otvorenim morfosintaktičkim klasama kao što su imenice, glagoli, pridevi i prilozi i spadaju većim delom u domen leksikona uz izuzetak njihovih gramatičkih oblika (Prčić 2016a: 19). Pravni termini su mahom sačinjeni od semantičkih jedinica, a mogu se javljati u jednočlanom obliku (*contract, void, infringe, guilty*, itd.) ili kao višočlane jedinice, tačnije frazne lekseme (*bankruptcy proceedings, delegate duties, non-pecuniary loss*, itd.).

L’Homme (2020: 59) ističe da se leksika određenog predmetnog polja ili naučne oblasti može podeliti u tri kategorije: *opšta leksika* (eng. general lexicon), *terminološka leksika* (eng. terminological lexicon) i *transdisciplinarna leksika* (eng. transdisciplinary lexicon). Ova podela može se primeniti i u leksici pravne struke koja je predmet ovog istraživanja.

Opšta leksika čini najbrojniju kategoriju u pravnim tekstovima, a sastoji se od leksičkih jedinica opšteg značenja koje nisu promenile svoj primarni semantički sadržaj u kontaktu sa stručnim terminima iz tekstova (Alcaraz Varó–Hughes 2002: 18). Primeri opšte leksike u pravnim tekstovima su *paragraph* (PARAGRAF), kao u ‘Section 9, subsection 4, paragraph (c) of the Act’, *damage* (ŠTETA), kao u ‘liability for damage caused to another’, *state* (NAVODITI), kao u ‘the Principles directeurs state in art. 0-201...’ itd.

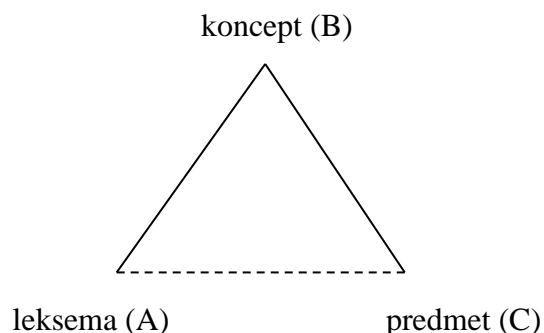
Terminološka leksika čini srž svakog specijalizovanog leksikona. Ova grupa se sastoji od leksičkih jedinica čija je upotreba vezana isključivo za pravni diskurs i koju je gotovo nemoguće pronaći u tekstovima koji nemaju pravnu tematiku. Primeri terminološke leksike u pravnim tekstovima su *claimant* (TUŽILAC), *barrister* (ADVOKAT), *damages* (NAKNADA), *liable* (PRAVNO ODGOVORAN), *file an appeal* (ULOŽITI ŽALBU), *null and void* (NIŠTAV), *retention of title clause* (KLAUZULA O ZADRŽAVANJU PRAVA SVOJINE) itd. Ova grupa se razlikuje od drugih po tome što su leksičke jedinice koje ulaze u njen sastav, kako navode Alcaraz Varó i Hughes (2002: 17): „monosemic and have long remained semantically stable within their particular field of application“. Upravo zbog svoje jednoznačnosti ili monosemičnosti, terminološka leksika je često najmanje problematična za prevođenje (Alcaraz Varó–Hughes 2002) jer dati termin označava samo jedan pravni pojam. Ipak, ponekad se prevodioci nađu u pravom iskušenju prilikom prevođenja terminološke leksike. Uviđajući postojanje izuzetno snažne veze između termina i pravnog sistema iz kojeg proizilaze, određeni prevodioci smatraju da se pravni termini ne mogu prevoditi već samo preneti u drugi pravni sistem, te ponekad odlučuju da ih u tekstu prevoda ostave u izvornom obliku.

Transdisciplinarna leksika sadrži leksičke jedinice za koje bi se moglo reći da pripadaju opštoj leksici, ali su vremenom kroz upotrebu u kontekstima različitih

predmetnih polja razvila dodatna specijalizovana značenja. Zapravo, ovi termini su polisemični, što ih čini vrlo izazovnim za prevođenje. Najveći problem za prevodioce pravnih tekstova nastaje kada se susretnu sa terminima kojima je pored opšteg pripisano i pravno značenje koje nema skoro nikakve veze sa referentom na kojeg se termin odnosi u opštem jeziku (Šarčević 2000: 231). Primeri transdisciplinarne leksike u pravnim tekstovima su *consideration* (RAZMATRANJE/ČINIDBA/RAZMENA/NAKNADA/PRAVNI TEMELJ), *issue* (PROBLEM/PREDMET SPORA/IZDA(VA)NJE/POTOMSTVO/DOHODAK), *bar* (BAR/ŠANK/PREČKA/OGRAĐA/SUDNICA/ADVOKATSKA KOMORA).

2.5.4.2. Teorija označavanja

Pre nego što započnemo sadržinsku analizu pravnih termina iz korpusa, valjalo bi pojasniti šta se podrazumeva pod terminom značenje, tj. kakva je priroda odnosa između jezika i vanjezičke stvarnosti. Budući da je jezik zasnovan na principu simbolizacije tako da „jedan jezički entitet reprezentuje izvesni vanjezički entitet, pojavu ili odnos“ (Prčić 2016a: 14), značenje jezičkih izraza tesno je vezano za teoriju označavanja. Teorija označavanja je tradicionalno predstavljena semiotičkim trouglom Ogdena i Richardsa (1923: 11).

Dijagram 5: Semiotički trougao (Ogden–Richards 1923:11)

Kao što se može videti iz dijagrama, teorija označavanja obuhvata dve vrste direktnih odnosa (AB i BC) označenih punom linijom i jedan indirektni odnos između jezičkog znaka i predmeta (AC) označen isprekidanom linijom. Drugim rečima, veza između lekseme kao jezičkog znaka (A) i označenog predmeta iz spoljašnje stvarnosti (C) ostvaruje se posredstvom koncepta (B) koji je u direktnoj vezi i sa jezičkim znakom i sa označenim predmetom (Lyons 1977: 97). Ako bismo u ovaj složeni tročlani odnos uveli i obavezne učesnike u komunikaciji, moglo bi se reći da „leksema izaziva koncept kod dekodera, a koncept prethodno izaziva leksemu kod enkodera“ (Prčić 2016a: 44). U tom smislu, značenje bi se moglo definisati kao „mentalni sadržaj, oličen u određenom konceptu (pojmu), koji se može preneti od uma enkodera do uma dekodera, uobličavanjem u jezičke jedinice“ (Prčić 2016a: 43).

Kako bi označili predmet iz vanjezičkog sveta (C), Ogden i Richards koriste termin *referent*. Valjalo bi naglasiti da referencija, prema ovim autorima, podrazumeva odnos koji postoji između koncepta (B) i predmeta iz vanjezičkog sveta, tj. referenta (C) a ne između jezičkog znaka (A) i referenta (C) kako smatra Lyons (1977: 98).¹⁹

S druge strane, pažnja terminologa je tradicionalno usmerena prvenstveno ka jezičkim znakovima i konceptima. Termini se smatraju jezičkim znakovima (simbolima) koji reprezentuju koncepte, te referencija za terminologe predstavlja odnos koji se javlja između (A) i (B) (Šarčević 2000: 230). Ovo, naravno, ne znači da terminolozi u potpunosti zanemaruju predmete kao vanjezičke entitete. Naprotiv, terminologija se oslanja na sva tri entiteta (jezički, mentalni i vanjezički) unutar semiotičkog trougla o čemu svedoče različite definicije koncepta iz međunarodnih i nacionalnih institucija i organizacija koje se bave standardizacijom stručnih termina, npr. „concepts are mental constructs, abstractions which may be used in classifying the individual *objects* of the

¹⁹ „The term reference, as we shall define it below, has to do with the relationship which holds between an expression and what that expression stands for on particular occasions of its utterance“ (Lyons 1977: 174).

inner and outer world“, ili „the *objects* of all fields of knowledge and human activity, such as things, their properties, qualities, phenomena, etc., are represented by concepts“, ili „concepts are constructs of human cognition processes which assist in the classification of *objects* by way of systematic or arbitrary abstraction“ (Sager 1996: 22–23).

Šarčević (2000: 231) ističe da je jezik prava u velikoj meri uslovljen trodelnim odnosom jezičkog, mentalnog i vanjezičkog entiteta, kao i da se ovaj poslednji entitet (referent) može odnositi kako na materijalne objekte tako i na odnose, radnje, procedure i dr. koji nisu opipljive prirode. Upravo zbog pomenute klasifikacije pravnog vokabulara koji pored čisto terminološke leksike sadrži i opšte lekseme čije je primarno značenje dopunjeno specijalizovanim, može se reći da su pravni termini skloni kršenju zakona znaka (jedna oznaka/izraz – jedan označeni/sadržaj) i da teže leksičkim pojavama kao što su homonimija, polisemija i sinonimija.

2.5.4.3. Homonimija i polisemija

Homonimija i polisemija predstavljaju dva oblika leksičke dvoznačnosti, odnosno višeznačnosti. Veoma čest problem, koji se naročito očituje u leksikografskoj praksi, javlja se kada je potrebno odlučiti da li u određenom primeru imamo slučaj jedne lekseme koja ima više značenja (polisemija) ili pak više leksema različitih značenja koje imaju isti oblik (homonimija) (Lipka 1992: 92).²⁰

Homonimija podrazumeva odnos između dve lekseme koje imaju istu formu, često i morfosintaksičke funkcije ali različita, nesrodna značenja, te se i u rečnik unose kao zasebne odrednice (*bank*₁ > BANKA i *bank*₂ > REČNA OBALA; *match*₁ > PROTIVNIK i

²⁰ Lipka (2002: 149) navodi da je ovaj problem u direktnoj vezi sa problemom definisanja termina *leksema*, te se poziva na Cruseovu (1986: 76) distinkciju između *leksičke jedinice* (eng. lexical unit) koju čini jedinstvo leksičkog oblika i jednog smisla („the union of single sense with a lexical form“), i *lekseme* (eng. lexeme) koju čini skup srodnih leksičkih jedinica („family of lexical units“).

*match*₂ > ŠIBICA), dok *polisemija* obuhvata identičnost forme sa uporedivim, srodnim sadržinama, odnosno više značenja jedne iste lekseme navedenim u okviru jedne rečničke odrednice (*eye* > OKO, RUPA NA IGLI) (Prčić 2016a: 121). Važno je ovde istaći da homonimija i polisemija ne spadaju u tzv. *smisaone odnose* jer se homonimija prvenstveno odnosi na dvoznačnost forme, dok je polisemija ograničena na samo jednu leksemu, pa se u tom slučaju ne može govoriti o leksičkim odnosima već o odnosima između leksičkih jedinica unutar jedne lekseme (Prčić 2016a: 31).

U praksi je često vrlo teško razlikovati homonimiju od polisemije, te se za njihovo određivanje najčešće koriste tri kriterijuma: (1) etimologija (lekseme koje imaju različito poreklo smatraju se homonimima), (2) formalna istovetnost ili različitost jezičkog znaka (potpuna homonimija podrazumeva istovetnost znaka na fonološkom, grafološkom i gramatičkom nivou, dok delimična homonimija može podrazumevati fonološku istovetnost – homofonija ili grafološku istovetnost – homografija) i (3) semantička kohezija ili srodnost značenja (ako postoji uključenost smisla, odnosno hiponimija, ili prenos značenja putem metafore ili metonimije, tada je reč o polisemiji) (Lipka 2002: 154–156). Zbog nedovoljne pouzdanosti i činjenice da se homonimija i polisemija tiču jezičke sinhronije, etimološki kriterijum bi trebalo koristiti kao pomoćno merilo, dok bi prvenstvo trebalo dati semantičkom i morfološkom kriterijumu jer su i jedan i drugi zasnovani na elementima koji su evidentni u sinhroničnom stanju (Gortan-Premk 2004: 151).

Cabré Castellví (1999: 111) definiše homonime kao termine koji imaju isti oblik, ali označavaju potpuno različite pojmove. Iako ova autorka tvrdi da su homonimi brojniji u specijalizovanim jezicima nego u opštoj leksici, ipak ističe da je dominacija homonima u terminologiji više prividna nego stvarna, te da je posledica činjenice da u terminologiji svako predmetno polje čini jedan samostalni, zatvoreni domen. Na taj način, svaki termin

koji se izdvoji iz jednog predmetnog polja i putem analogije nađe primenu u drugom predmetnom polju, može se smatrati homonimom. S druge strane, zbog činjenice da jezik posmatra iz istorijske perspektive kao celinu a ne kao skup više zasebnih domena, opšta leksikografija će uvek biti više okrenuta polisemiji (Cabrè Castellví 1999). U obrađenom korpusu nisu pronađeni primeri homonimije što je sasvim logično i ni malo iznenađujuće s obzirom da se ne može govoriti o postojanju prave (potpune) homonimije u okviru jedne pravne oblasti.²¹

Ono što najčešće predstavlja problem, ne samo za prevodioce već i za pravnike (posebno one koji se bave komparativnim pravom), jeste izražena polisemičnost termina u pravnim tekstovima koja je direktna posledica tendencije da se postojećim leksemama unutar određenog registra proširuju osnovna značenja kako bi se postigla veća jezička ekonomičnost. Polisemija podrazumeva postojanje osnovnog, doslovnog značenja lekseme iz kojeg se najčešće metaforom ili metonimijom razvijaju nova, prenesena značenja (Prčić 2016a: 31).

U cilju pojašnjavanja zahteva za jednoznačnošću u terminologiji, ustanovljena je razlika između *višesmislenosti* (nem. *Mehrsinnigkeit*) i *višeznačnosti* (nem. *Mehrdeutigkeit*). Višesmislenost podrazumeva da jedna reč funkcioniše kao termin u nekoliko terminoloških sistema, tj. struka, dok se višeznačnost odnosi na pojavu kada termin u okviru jednog terminološkog sistema označava više od jednog pojma (Hudeček–Mihaljević 2016:139). Ova poslednja pojava se smatra izuzetno nepoželjnom u terminologiji upravo zbog svojstva termina da sa konceptom kojeg označavaju stoje u odnosu 1:1, odnosno u odnosu obostrane jednoznačnosti. Hudeček i Mihaljević (1996: 57) smatraju da višesmislenost, za razliku od višeznačnosti, nije nešto što bi trebalo

²¹ „...terminological homonyms, should these be found, are the same lexical units having an incoherent termin-to-concept relation and used in different branches of science“ (Chromá 2011: 46).

izbegavati u terminologiji jer ona ni na koji način ne opterećuje terminološki sistem struke, niti otežava komunikaciju među stručnjacima.

Neophodno je naglasiti da u terminologiji, odnosno terminografiji, polisemija ima drugačiji tretman nego u leksikografiji. Cabré Castellví (1999: 108) ističe da se semantička vrednost termina ostvaruje isključivo na osnovu njegove veze sa određenim pojmovnim sistemom. Drugim rečima, da bi se za termin reklo da pripada konkretnoj struci ili nauci, neophodno je pozicionirati ga u pojmovni sistem pomenute struke ili nauke. Stoga, ono što se u leksikografiji naziva polisemijom, u terminologiji se tretira kao homonimija.

U obrađenom korpusu je pronađen veliki broj primera polisemije. Ovo zapažanje nije iznenađujuće ako uzmemo u obzir da je apsolutna jednoznačnost u prirodnim jezicima nemoguća jer je broj pojmova znatno veći od broja raspoloživih morfema (Cabré Castellví 1999; Temmerman 2000). Primere polisemije u korpusu klasifikovaćemo u tri grupe po uzoru na Hudeček i Mihaljević (1996:53):

1) ista oznaka je i termin i opšta leksema – *trust* > POVERENJE, FIDUCIJA, *capacity* > SPOSOBNOST, SVOJSTVO, DUŽNOST; *consideration* > (PROTIV)ČINIDBA, NAKNADA, RAZMATRANJE; *property* > IMOVINA, SVOJSTVO;

2) ista oznaka je termin u više struka – *agent* > AGENT, KOMISIONAR, IZVRŠILAC, SLUŽBENIK, POSREDNIK, AGENS; *defence* > ODBRANA, PRAVNI TEMELJ ZA ODBRANU, ISKLJUČENJE ODGOVORNOSTI, BRANILAC; *liability* > ODGOVORNOST, DUGOVANJE; *principal* > VLASTODAVAC, GLAVNICA; *remedy* > LEK, PRAVNI LEK, NAKNADA; *representative* > ZASTUPNIK, PREDSTAVNIK, ČLAN AMERIČKOG KONGRESA; *performance* > IZVRŠAVANJE UGOVORNE OBAVEZE, RADNA KARAKTERISTIKA, NASTUP;

3) oznaka je višeznačna u okviru jedne struke – *sanction* > KAZNA, POTVRDA; *extinguish* > UGASITI, PODMIRITI OBAVEZU; *due* > DOSPEO ZA NAPLATU, ODGOVARAJUĆI; *mandate* > OVLAŠTENJE, DUŽNOST.

Posebnu grupu čine primeri tzv. *regularne polisemije* (eng. systematic polysemy) koja se odnosi na pojavu da se metonimijskim procesom osnovna sema (arhisema) zameni pratećim elementom njenog smisla, što omogućava da se jednim terminom označi i institucija i funkcija ili fizički objekat (Ivić 1982: 77–81; Gortan-Premk 2004: 67–69; Bajčić 2017: 54) kao u sledećim primerima *contract* > UGOVOR (DOGOVOR), UGOVOR (DOKUMENT); *premises* > PROSTORIJE (ZGRADA), PREDMET UGOVORA O ZAKUPU; *lease* > ZAKUP (NAJAM), UGOVOR O ZAKUPU, ZAKUPNINA.

U korpusu je najviše primera koji se mogu svrstati u prve dve grupe, tačnije najviše je onih termina koji stoje u odnosu višesmislenosti. Njihovo prisustvo u pravnim tekstovima nije problematično s obzirom da se pravo značenje ovih termina može otkriti na osnovu konteksta. Najveći problem predstavljaju termini iz treće grupe koji su višeznačni u okviru jednog terminološkog sistema, ali njih je ujedno i najmanje u korpusu. Za razrešavanje ovih slučajeva ponekad nije dovoljno samo staviti pomenute termine u jezički kontekst već je za preciziranje njihovog značenja neophodan visok stepen znanja iz konkretne stručne oblasti.

Što se tiče polisemije u srpskom delu korpusa, ona je jednako zastupljena kao i u engleskom podkorpusu. I ovde se javljaju primeri polisemije između jezika struke i opšteg jezika tako što ista oznaka funkcioniše i kao termin i kao opšta leksema, kao u *lice* > OSOBA, DEO TELA; *obaveza* > dužnost, dugovanje, *prebijanje* > KOMPENZACIJA, BATINANJE; *poravnanje* > OTPLATA, IZJEDNAČAVANJE; *teret* > HIPOTEKA, TOVAR.

Među terminima koji se koriste u više terminoloških sistema, najbrojniji su oni koje pravna struka deli sa ekonomijom i finansijama kao u primerima AMORTIZACIJA < 1. *depreciation* (ekon. SMANJENJE VREDNOSTI KOJE DOLAZI UPOTREBOM), 2. *redemption* (fin. OTPLATA DUGA), 3. *cancellation* (prav. PONIŠTENJE NEKOG VREDNOSNOG PAPIRA NA ZAHTEV VLASNIKA); KREDIT < 1. *loan* (ekon. DAVANJE ROBE ILI NOVCA NA DUG), 2. *credit, loan* (prav. NOVAC ILI ROBA KOJI SE NEKOM POZAJMLJUJE KAO KAPITAL POD UGOVORNIM USLOVIMA), 3. *credit entry* (U DVOSTRUKOM KNJIGOVODSTVU – DESNA STRANA RAČUNA KOJA SE OTVARA NEKOJ USTANOVI ILI OSOBI, A NA KOJU SE UNOSE SVOTE KOJE DOLAZE ILI KOJE SE PRIBRAJAJU UPLAĆENIM SVOTAMA); IMOVINA < 1. *property* (prav. SKUP SVIH IMOVINSKIH PRAVA JEDNE OSOBE), 2. *assets* (ekon. UKUPNA VREDNOST RESURSA, ODNOSNO IZVORA POTENCIJALNE IMOVINE, KOJIMA PREDUZETNIK RASPOLAŽE KAKO BI OSTVARIO PRIVREDNU AKTIVNOST).

U grupi termina koji pokazuju višeznačnost unutar pravne terminologije na srpskom ističe se nekoliko primera: PUNOMOĆJE < *power of attorney, legal authority*; ŽALBA < *complaint, appeal, grievance*; BRANJENIK < *defendant, respondent*; ZAHTEV < *claim, petition, motion*.

Iz navedenih primera višeznačnih i višesmislenih termina, može se ustanoviti da se polisemija jednako realizuje u pravnim tekstovima na engleskom i srpskom. Na osnovu klasifikacije polisemnih jedinica iz korpusa, jasno je da je polisemičnost, odnosno višeznačnost termina unutar pravne terminologije, ograničena, a da su najizraženiji primeri polisemije između termina i opšte leksike, kao i polisemije između termina koji pripadaju različitim strukama. Kao primarni mehanizam polisemije javlja se metaforizacija, koja podrazumeva prenošenje značenja iz jednog pojmovnog domena u drugi putem analogije ili preslikavanja. Na taj način, dolazi do semantičke ekstenzije koja se može odvijati u dva smera – ili da se značenje termina promeni iz specijalizovanog u

opšte (determinologizacija), ili da opšta leksema poprimi specijalizovano značenje i postane termin (terminologizacija) (Maradin 2019:112). Kao što se vidi iz druge grupe primera, prenos značenja se može izvršiti i onda kada se termin iz jednog terminološkog sistema upotrebi u drugom i kroz upotrebu razvije dodatno značenje u novom predmetnom polju.

2.5.4.4. Sinonimija

Sinonimija, najopštije rečeno, podrazumeva istovetnost sadržine (pojma) a različitost oznake, odnosno pojavu kada više jezičkih znakova upućuje na istog referenta (Tafra 1986: 383). Za razliku od homonimije i polisemije, sinonimija, antonimija i hiponimija spadaju u ono što Lyons (1968) naziva smisaonim odnosima (eng. sense-relations) u okviru paradigmatskih leksičkih odnosa. Vrlo je važno ovde skrenuti pažnju na to da smisaoni odnosi nisu odnosi između leksema već između njihovih semema.²² Primećujući da između određenih leksema, tačnije njihovih semema, postoji veći stepen sinonimnosti u odnosu na druge, Cruse (1986: 267) sinonimiju posmatra kao kognitivnu kategoriju, a sinonime definiše kao „lexical items whose senses are identical in respect of ‘central’ semantic traits, but differ, if at all, only in respect of what we may provisionally describe as ‘minor’ or ‘peripheral’ traits“.

Cruseova (1986: 265–270) klasifikacija sinonima, koja je vrlo bliska Lyonsovoj podeli na apsolutne, delimične i približne sinonime, podrazumeva postojanje tzv. skale sinonimnosti, koja kao referentnu vrednost, odnosno prototipski slučaj, uzima *apsolutnu sinonimiju* (eng. absolute synonymy), tačnije potpunu identičnost svih značenja najmanje

²² Kao što je rečeno u prethodnom pododeljku, Cruse (1986) koristi termin ‘lexical unit’ za kombinaciju forme i njenog pojedinačnog značenja. Da bismo izbegli potencijalnu terminološku konfuziju sa leksičkom jedinicom kao osnovnom jedinicom leksikona, mi ćemo u nastavku rada u ovom značenju koristiti termin *semema* onako kako predlaže Lipka (2002: 150).

dve lekseme, sinonimnost u svim kontekstima u kojima se javljaju i njihovu jednaku distribuciju (najčešće se javlja kod stručnih termina npr. *typhlitis – caecitis*). Naspram ovog teško ostvarivog i gotovo nepostojećeg smisaonog odnosa, nalazi se *približna sinonimija* koja podrazumeva sličnost, ali ne i identičnost značenja leksema, kao i gramatičku i/ili kolokacijsku ograničenost njihove zamenljivosti u sintaksički identičnom korpusu (npr. *tell – say*) (Prčić 2016a: 126). Između dve krajnosti na skali sinonimnosti, koje čine apsolutna i približna sinonimija, stoje *potpuna* i *deskriptivna (nepotpuna) sinonimija*. Potpuna sinonimija, koja je retka skoro koliko i apsolutna sinonimija, podrazumeva postojanje leksema koje imaju isto i deskriptivno i asocijativno značenje, ali se uglavnom razlikuju u pogledu leksičkog slaganja sa drugim leksemama (npr. *close – near*). U praksi, međutim, najčešće se nailazi na sinonime grupisane oko deskriptivne ili nepotpune sinonimije, koja podrazumeva istovetnost deskriptivnog značenja i međusobnu zamenljivost leksema u većini konteksta (npr. *big – large*) (Prčić 2016a: 126). Gotovo svi autori²³ su saglasni da sinonimija ne može da podrazumeva istovetnost značenja dve lekseme i njihovu međuzamenljivost u svim kontekstima (apsolutna sinonimija), već da o sinonimiji možemo govoriti samo na nivou pojedinačnih značenja leksičkih jedinica, te da njihova zamenljivost nije moguća u svim kontekstima upravo zbog razlika na nivou perifernih dijagnostičkih obeležja (Milić 2013: 45).

Za razgraničenje između sinonima i *međuleksičkih dubleta*, Šipka (2006: 53) insistira na kriterijumu različitosti korena navodeći da sinonimi imaju identičan ili približno jednak sadržaj a različit koren, dok su dubleti dve lekseme istog korena i identičnog značenja (uho – uvo, arhiv – arhiva). S druge strane, Dragičević (2006: 246) smatra da se sinonimi mogu podeliti na jednokorenske (*spasilac – spasitelj*) i raznokorenske (*domovina – otadžbina*), te da se razlika između jednokorenskih sinonima

²³ Za vrlo detaljan i iscrpan prikaz različitih teorijskih pristupa problemu sinonimije v. Milić 2013: 33–45.

i međuleksičkih dubleta utvrđuje na osnovu toga da li su parovi leksema rezultat dodavanja različitih tvorbenih afiksa na isti koren (jednokorenski sinonimi) ili su u pitanju fonemske i morfološke promene jedne reči (dubleti).

Postojanje sinonimije i polisemije u stručnim tekstovima se iz ugla tradicionalne terminologije smatra izuzetno nepoželjnim, prvenstveno zbog negativnog uticaja na terminološku preciznost i jasnu komunikaciju, te se nesinonimnost i jednoznačnost navode kao osnovne karakteristike termina. Ipak, uprkos potrebi da se istovetnost značenja ograniči u specijalizovanim tekstovima, sinonimija je redovna pojava u svim terminološkim sistemima jer se jezik opire uniformisanju i svođenju na kod (Štambuk 1998: 327).

Po uzoru na pomenutu klasifikaciju sinonima u opštem leksikonu, Dubuc (1997: 121) razlikuje tri vrste sinonima u terminologiji: *pravi sinonimi*²⁴ (eng. real synonyms), koji se odnose na isti pojam, ne pokazuju razlike u upotrebi i međusobno su zamenljivi, *kvazisinonimi* (eng. quasi-synonyms), koji se odnose na isti pojam, ali se razlikuju u upotrebi, i *pseudosinonimi* (eng. pseudo-synonyms), koji pripadaju istom semantičkom polju i imaju istu pojmovnu vrednost, ali se razlikuju u pogledu određenih karakteristika (sema).

Danas postoji opšti konsenzus da su pravi sinonimi vrlo retki u pravnim dokumentima (Chroma 2011; Goźdź-Roszkowski 2013; Moreno-Pérez 2018). U korpusu se pravi sinonimi javljaju u obliku terminoloških dubleta, koje čine, s jedne strane,

²⁴ U prave sinonime prema Dubucu (1997: 121–122) spadaju: (a) termini koji osvetljavaju različite karakteristike istog pojma (npr. *prepaid telephone card* = *long-distance telephone card*); (b) termini koji sadrže pronalazačevo ime naspram termina koji sadrže neku karakteristiku pojma (npr. *Likert scale* = *summated scale*); (c) termini koji sadrže različite verzije imena pronalazača (npr. *Venn diagram* = *Euler diagram*); (d) termini pozajmljeni iz drugog jezika naspram domaćih termina (npr. *col* = *pass* (geografija)); (e) termini latinskog i grčkog porekla naspram engleskih termina (npr. *annulus* = *ring*); (f) termini koji označavaju novonastale koncepte (npr. *term* = *terminology unit*). U prave sinonime se još ubrajaju i različite varijante (sintaksičke, morfološke, ortografske) istog termina, tzv. *terminološki dubleti*, čak i ako nisu međusobno zamenljivi u svim kontekstima (npr. *point of origin* = *origination point*; *terminology unit* = *terminological unit*; *CD* = *compact disc*; *focused interview* = *focussed interview*).

termini anglosaksonskog porekla, a sa druge strane, pozajmljenice iz latinskog ili francuskog jezika, kao u sledećim primerima: *bona fide* = *in good faith* > U DOBROJ VERI; *per anum* (*p.a.*) = *annually* > GODIŠNJE; *exempli gratia* (*e.g.*) = *for example* > NA PRIMER; *inter alia* = *among other things* > IZMEĐU OSTALOG; *id est* (*i.e.*) = *that is* > TO JEST; *force majeure* = *event beyond (a party's) control* > VIŠA SILA; *commence* = *start* > POČETI; *terminate* = *end* > RASKINUTI. Posebnu grupu u okviru pravih sinonima u korpusu čine termini koji se često javljaju kao delovi sinonimskih spojeva ('a null and void contract') *null* = *void* > NIŠTAV, NEVAŽEĆI; ('construed and interpreted in accordance with the law') *construe* = *interpret* > TUMAČITI.

Ipak, ono što najčešće nazivamo sinonimima u pravnom registru spada u grupu kvazisinonima i pseudosinonima. Kvazisinonimi imaju isto denotativno značenje, tj. odnose se na isti pravni pojam, ali se razlikuju u pogledu distribucije, kolokabilnosti, dijalekta, registra ili stila. Među tipičnim predstavnicima ove grupe sinonima nalaze se sledeći termini: *legal* ≈ *lawful* > ZAKONSKI ≈ LEGALAN ≈ VAŽEĆI koji imaju isto osnovno značenje 'right or just' ali nisu međusobno zamenljivi u svim kontekstima zbog izvesnih kolokacijskih restrikcija (*legal advisor*, ne **lawful advisor*; *lawful spouse*, ne **legal spouse*). U kvazisinonime se ubrajaju još i primeri poput *loan* ≈ *credit* > ZAJAM ≈ KREDIT, *obligor* ≈ *debtor* > ZAJMOPRIMAC ≈ DUŽNIK, *obligee* ≈ *creditor* > POVERILAC ≈ ZAJMODAVAC ≈ DAVALAC KREDITA, *violation* ≈ *infringement* > POVREDA ≈ KRŠENJE, *ratify* ≈ *sign* > RATIFIKOVATI ≈ POTPISATI, *discharge* ≈ *release* > ISPUNITI (OBAVEZU) ≈ OSLOBODITI (OBAVEZE), čija je pojmovna vrednost ista, ali se razlikuju u pogledu kolokacijskog opsega (*loan* ≈ *credit*, *violation* ≈ *infringement*), registra (*obligor_{law}* ≈ *debtor_{econ.}*, *obligee_{law}* ≈ *creditor_{econ.}*), odnosno stila (*ratify* ≈ *sign*).

Termini koji pripadaju istom semantičkom polju, imaju bar jedno zajedničko centralno dijagnostičko obeležje, ali se razlikuju u pogledu određenih karakteristika

(diferencijalnih obeležja) čine grupu pseudosinonima. Takvi su, na primer, termini *agent* i *representative*, koji se odnose na isti opšti pojam ‘*one who represents or acts for another*’, ali nisu međusobno zamenljivi budući da prvi termin referiše na lice koji ima ovlašćenje da pregovara i da sklapa ugovor u ime nalogodavca (AGENT, KOMISIONAR), dok je drugi termin opštiji i odnosi se na lice koje preduzima tuđe pravne poslove putem punomoćja (ZASTUPNIK). Ovde bi se još mogli svrstati i primeri sinonimskih nizova poput *damages ~ compensation ~ reimbursement ~ indemnity* > ODŠTETA ~ NAKNADA ~ OBEŠTEĆENJE, koji se mogu podvesti pod opšte značenje ‘*monetary compensation for a loss or injury*’, ali koje zbog dodatnih implikacija i kolokacijskih restrikcija nisu međusobno zamenljive u sintaksički identičnom kontekstu. Termin *compensation* u ovom nizu važi za najneutralniji termin s obzirom da se javlja u sklopu rečničkih definicija kojima se opisuje značenje ostalih sinonima iz niza. Termin *damages* ima dodatno obeležje ‘*awarded by a court when you successfully sue for breach of contract*’, *indemnity* se odnosi na oblik osiguranja (novčane nadoknade) od štete sa obeležjem ‘*restored to the approximate financial condition occupied before the loss occurred, no better, no worse*’, dok *reimbursement* nosi implikaciju ‘*to repay money spent on one's behalf*’.

Slično je i sa primerima *mandate ~ power of attorney ~ letter of authorisation* > UGOVOR O MANDATU (NALOGU) ~ PUNOMOĆJE ~ OVLAŠĆENJE, koji se odnose na pojam ‘*written legal authorisation for another person to act in one's place*’. I dok je razlika između sinonimnih termina *mandate* i *power of attorney* zasnovana na upotrebi u različitim pravnim sistemima (*mandate* se koristi u pravnim sistemima zasnovanim na rimskom pravu, a *power of attorney* se vezuje za sisteme utemeljene na anglosaksonskom pravu), termin *letter of authorisation* se razlikuje od prethodna dva sinonimna termina po tome što označava dokument većeg stepena opštosti i sažetije forme.

Sinonimija je u srpskom delu korpusa izražena u nešto manjoj meri u odnosu na engleski podkorpus. Pravi sinonimi se javljaju u obliku terminoloških dubleta sačinjenih od domaće reči i termina latinskog porekla kao u primerima UPUTILAC/UPUĆENIK = ASIGNANT/ASIGNAT < *assignor/assignee*, PRENOV = NOVACIJA < *novation*, SJEDINJENJE = KONFUZIJA < *confusion (merger of rights)*, OSNOV = KAUZA < *cause*, uključujući i varijante istog termina poput KONVALIDACIJA = KONVALESCENCIJA < *convalidation*. Ovde spadaju i jednokorenski sinonimi poput PONUDILAC = PONUĐAČ < *offeror* i UGOVORNIK = UGOVARAČ < *contracting party*.

Kao i u engleskom podkorpusu, i ovde je najviše termina koji bi se mogli okarakterisati kao kvazisinonimi i pseudosinonimi. Kvazisinonimi u korpusu javljaju se u obliku termina poput OTUĐITI ≈ PRENETI (VLASNIŠTVO) < *alienate ≈ transfer (of title)* ili DOCNJA ≈ KAŠNJENJE < *delay ≈ late performance*. U pseudosinonime, na primer, spadaju termini PONIŠTAJ ~ RASKID (UGOVORA) < *annulment ~ rescission*, koji imaju osnovno značenje ‘prestanak ugovorne obaveze’, ali za razliku od poništaja koji podrazumeva da je ugovor u trenutku zaključivanja bio ništav, odnosno da je razlog za poništaj postojao od samog početka te da s tim u vezi ugovor nema pravno dejstvo, kod raskida ugovora se razlog javlja u toku ispunjenja ugovorne obaveze predviđene punovažno zaključenim ugovorom. Slični ovima su i primeri poput OPOZIV(ANJE) PONUDE ~ POVLAČENJE PONUDE < *revocation of an offer ~ withdrawal of an offer*, koji se odnose na pojam okončanja ponude, ali sa dodatnim diferencijalnim obeležjima koja upućuju na to da ponuda može da se opozove samo ako je opoziv primljen pre prijema ponude ili istovremeno sa ponudom, dok povlačenje ponude podrazumeva prethodno prihvatanje iste. Iako oba označavaju pojam ‘lice koje prenosi svoja ovlašćenja na drugo lice’, termini NALOGODAVAC ~ VLASTODAVAC < *mandatary ~ principal* smatraju se pseudosinonimima i

nisu međusobno zamenljivi jer se prvi termin koristi da označi stranu u ugovoru o nalogu, a drugi stranu u punomoćju (pisanoj izjavi volje).

Iz navednih primera može se zaključiti da se sinonimija jednako realizuje u engleskom i srpskom delu korpusa. Pravi sinonimi koji, zbog svojstva da označavaju isti pojam i da su međusobno zamenljivi, najviše odgovaraju Lyonsovoj kategoriji potpunih sinonima, javljaju se u oba korpusa u obliku terminoloških dubleta, i to češće u engleskom nego u srpskom. Ova pojava bi se mogla objasniti činjenicom da je engleski jezik pravne struke dugo i intenzivno bio pod uticajem latinskog jezika, a od perioda normanskog osvajanja Engleske značajan je i uticaj francuskog na englesku pravnu terminologiju. Što se tiče termina latinskog porekla u srpskim pravnim tekstovima, možemo zaključiti da je njihovo prisustvo ovde sasvim očekivano s obzirom da je srpsko pravo zasnovano na rimskom pravu, te da su sa pravnim pojmovima preuzimani i izvorni termini.

Ipak, kao što je prethodno rečeno, i u engleskom i u srpskom korpusu najbrojniji su primeri kvazisinonima i pseudosinonima, koji se podudaraju u centralnim dijagnostičkim obeležjima, ali se razlikuju ili u pogledu kolokacionog opsega i registra, ili u pogledu dodatnih, diferencijalnih obeležja. Valjalo bi naglasiti da primeri iz korpusa govore u prilog zapažanju koje je u svom radu iznela Milić (2004: 27), prema kojoj sinonimni termini u engleskom najčešće jesu ali ne moraju biti sinonimi i u srpskom i obrnuto. Najveći problem za prevodioce predstavljaju slučajevi gde naspram jednog pojma označenog jednim terminom u engleskom pravnom sistemu stoji nekoliko sinonimnih termina u srpskom (npr. *consideration* > NAKNADA, ČINIDBA, PROTIVČINIDBA, UZVRATNA ČINIDBA, PROTIVRADNJA, UZVRATNA RADNJA).

2.5.4.5. Antonimija

Antonimija se, najgrublje rečeno, može opisati kao odnos između dve lekseme koje imaju suprotno značenje.²⁵ Ipak, kao što je naglašeno u prethodnom pododjeljku, antonimija zajedno sa sinonimijom i hiponimijom čini grupu smisaonih odnosa, tako da se ne može zapravo govoriti o odnosu između leksema već između njihovih semema. Pomenuti odnos podrazumeva da sememe dele nekoliko dijagnostičkih obeležja, ali da se razlikuju po bar jednom obeležju suprotnosti, te se u skladu sa prirodom te suprotnosti može razlikovati pet osnovnih vrsta antonimije – *skalarna*, *komplementarna*, *dijametralna*, *recipročna* i *reverzivna* (Prčić 2016a: 130).

Skalarna antonimija odgovara onom što Lyons (1977: 271) svrstava pod termin gradabilne suprotnosti (eng. gradable opposites). Ova vrsta antonimije podrazumeva poređenje dve ili više stvari na osnovu postojanja određene osobine ili stanja u većoj ili manjoj meri. Kako se pojmovna vrednost osobine obično iskazuje pridevima, tako se skalarna antonimija uglavnom vezuje za pomenutu kategoriju reči. Ipak, kako tvrdi Gortan-Premk (2004: 146), osobinu kao pojmovnu vrednost u svom semantičkom sadržaju mogu imati i imenice i glagoli, te se javlja i imenička i glagolska skalarna antonimija. Skalarna antonimija, dakle, podrazumeva postojanje skale vrednosti čije dve krajnosti predstavljaju veća ili manja zastupljenost neke značenjske dimenzije, dok je središnje, nepokriveno polje neutralno i često bez posebne oznake, npr. *fast* : *slow*, BRZ : SPOR. (Šipka 2006: 56; Prčić 2016a: 131). Za utvrđivanje skalarne antonimije u korpusu korišćen je test negacije jednog od antonima u paru koji dokazuje njihovu delimičnu međuisključivost: X implicira NE Y, ali NE X ne implicira nužno Y (i obrnuto) (Prčić 2016a: 132). U korpusu se skalarna antonimija može naći kod termina poput *assent to* ≠

²⁵ U pokušaju da precizira šta se tačno podrazumeva pod suprotstavljenosti semantičkih sadržaja dve lekseme, Cruse (1986: 197–264), inspirisan Lyonsovim radom, umesto antonimije koristi termin *suprotnost* (eng. oppositeness) i nudi vrlo iscrpnu raspravu o ovoj jezičkoj pojavi kao i njenu detaljnu klasifikaciju.

reject (an offer) > PRISTATI NA ≠ ODBITI (PONUDU), *exercise ≠ waive (a right)* > KORISTITI ≠ ODREĆI SE, *aggravate ≠ mitigate* > OTEŽATI ≠ OLAKŠATI, *valid ≠ void* > PUNOVAŽAN ≠ NIŠTAV.

Komplementarna antonimija je zasnovana na odnosu između leksema kojeg Lyons (1977: 271) opisuje kao negradabilna antonimija (eng. ungradable/complementary opposition), a koji podrazumeva međusobnu isključivost članova antonimskog para na osnovu nedvosmislenog prisustva ili odsustva neke osobine ili stanja stvari. Ovom vrstom antonimije se značenjska dimenzija deli na dva jednaka međuisključiva dela koja se obično ne mogu porediti (X implicira NE Y, a NE X implicira Y i obrnuto) (Prčić 2016a: 133). U korpusu se primeri komplementarnih antonima mogu naći u obliku termina kod kojih se značenja u antonimskom odnosu vezuju za forme koje nemaju zajedničke elemente (raznokorenske lekseme), tzv. *leksičkom antonimizacijom* (Šipka 1990: 139; Dragičević 2010: 283), kao npr. *enter into ≠ terminate (a contract)* > SKLOPITI ≠ RASKINUTI (UGOVOR), *intentional ≠ negligent* > NAMERNI ≠ NEMARNI, *solidary ≠ separate* > SOLIDARNI ≠ POJEDINAČNI. Međutim, uspostavljanje antonimskog odnosa kod termina u korpusu moguće je i supostavljanjem tvorbenih elemenata kod leksema istog korena tzv. *tvorbenom antonimizacijom* (Šipka 1990). Ovde se, dakle, suprotnost značenja ne izražava korenom leksema već afiksanim morfemama (Mihaljević–Šarić 1994: 223). U slučaju primera iz korpusa tvorbeno antonimizacija bi se, u skladu sa Šipkinom klasifikacijom, mogla okarakterisati kao *asimetrična* budući da se tvorbeno sredstvo, odnosno negativni prefiks (*in-*, *il-*, *non-*, itd.) dodaje samo jednom članu antonimskog para, kao što pokazuju sledeći primeri *legal ≠ illegal (contract)* > ZAKONIT ≠ NEZAKONIT (UGOVOR), *solvent ≠ insolvent* > SOLVENTAN ≠ NESOLVENTAN, *direct ≠ indirect (representation)* > DIREKTNO ≠ INDIREKTNO (ZASTUPANJE), *corporeal ≠ incorporeal (property)* > MATERIJALNA ≠ NEMATERIJALNA (IMOVINA), *pecuniary ≠ non-pecuniary* >

NOVČANI ≠ NENOVČANI, *binding* ≠ *non-binding* > OBAVEZUJUĆI ≠ NEOBAVEZUJUĆI, *economic* ≠ *non-economic (loss)* > FINANSIJSKI ≠ NEFINANSIJSKI (GUBITAK).

Pored skalarnih i komplementarnih antonima, u korpusu se mogu naći i parovi termina koji spadaju pod tzv. *recipročnu antonimiju*²⁶. Ova vrsta antonimije, uključujući i dijametralnu i reverzivnu antonimiju, temelji se na suprotnosti smera kretanja, kako u doslovnom tako i u prenesenom značenju. Recipročna antonimija realizuje „odnos između dva entiteta koji se posmatra ili iz jednog ili iz drugog smera na datoj osi“ (Prčić 2016a: 136), odnosno semantički odnos između dve lekseme koje se nalaze u simetričnom odnosu (Dragičević 2010: 286). U korpusu se ova vrsta antonimije primećuje kod termina kojima se označavaju recipročne uloge učesnika u pravnim radnjama i odnosima unutar oblasti ugovornog prava, i to najčešće u obliku istokorenskih leksema morfološki obeleženih agentivnim sufiksima *-er* ili *-or* i pacijentivnim sufiksom *-ee*, kao u primerima *offeror* ≠ *offeree* > PONUDILAC/PONUĐAČ ≠ PONUĐENI, *promisor* ≠ *promisee* > OBEĆAVALAC ≠ PRIMALAC OBEĆANJA, *obligor* ≠ *obligee* > DUŽNIK ≠ POVERILAC, *assignor* ≠ *assignee* > UPUTILAC (ASIGNANT) ≠ UPUĆENIK (ASIGNAT), *lessor* ≠ *lessee* > ZAKUPODAVAC ≠ ZAKUPAC. U manjem broju slučajeva, recipročni antonimi se mogu javiti i u obliku raznokorenskih leksema sa sufiksima *-or* ili *-ant*, kao u *creditor* ≠ *debtor* > POVERILAC ≠ DUŽNIK, *lender* ≠ *borrower* > ZAJMODAVAC ≠ ZAJMOPRIMAC, *claimant* ≠ *defendant* > TUŽILAC ≠ TUŽENI, *principal* ≠ *agent* > VLASTODAVAC ≠ PUNOMOĆNIK, a ponekad se recipročna antonimija postiže dodavanjem negativnog prefiksa *non-* samo jednom članu antonimskog para istokorenskih leksema, kao u *breaching party* ≠ *non-breaching party* > STRANA KOJA KRŠI UGOVOR ≠ OŠTEĆENA STRANA.

²⁶ Recipročna antonimija je zasnovana na kategoriji suprotnosti koju je Lyons (1977: 279) označio terminom *converseness*. Za razliku od Palmera (1976: 82), koji ovaj odnos naziva relacionom opozicijom (eng. relational opposites) i ne ubraja ga u oblike antonimije, mi ćemo ovu vrstu oponiranosti smatrati vrstom antonimije po uzoru na pomenutu klasifikaciju Prčića (2016a: 136).

Valjalo bi ovde istaći da su u korpusu zapaženi i primeri *kontranima* ili *auto-antonima* koji podrazumevaju da se dva antonimska značenja vezuju za jednu istu formu, odnosno da jedna leksema sadrži suprotnost smisla. Primeri kontranima iz korpusa su *sanction* > DOZVOLA, SANKCIJA ili *peruse* > PROČITATI PAŽLJIVO I PROČITATI LETIMIČNO.

U zaključku, može se primetiti da je antonimija izrazito produktivna među terminima iz korpusa, te da su najzastupljenije skalarna, komplementarna i naročito recipročna antonimija. Primetna je, takođe, upotreba različitih načina antonimizacije, kako leksičkih tako i tvorbenih. Antonimizacija se u korpusu uglavnom postiže tvorbom, uz napomenu da su kod komplementarnih antonima kao tvorbeni formanti dominantni prefiksi, i to tako da se dodaju samo jednom članu antonimskog para (asimetrična antonimizacija), dok kod recipročnih antonima preovlađuju agentivni sufiksi. Analizom primera iz korpusa može se zaključiti da između engleskog i srpskog postoji visok stepen podudaranja u pogledu uspostavljanja antonimijskih odnosa i načina antonimizacije. Sufiksnoj tvorbi antonima u engleskom odgovaraju takođe sufiksne tvorenice u srpskom, dok se u manjem broju slučajeva kao prevodni ekvivalenti u srpskom javljaju složenice (ZAKUPODAVAC, VLASTODAVAC, ZAJMODAVAC, ZAJMOPRIMAC), ili sintagme (PRIMALAC OBEĆANJA, OŠTEĆENA STRANA), a retko i zavisne (odnosne) rečenice (STRANA KOJA KRŠI UGOVOR). Suprotnost značenja je zasnovana na uverenju da za određeni pravni pojam ili ulogu u pravnom odnosu postoji sličan pojam ili uloga sa kojom stoji u kontrastnom odnosu, odnosno koji se međusobno razlikuju u nekom segmentu vanjezičkih entiteta koje odražavaju.

2.5.4.6. Hiponimija

Hiponimija²⁷ podrazumeva odnos između leksema koji je zasnovan na uključenosti smisla opštije ili nadređene lekseme tj. *hiperonima*²⁸ (npr. *animal*, ŽIVOTINJA), u smisao lekseme koja je specifičnija ili podređena, i koja, u skladu sa pozicijom u ovoj hijerarhiji, nosi naziv *hiponim* (npr. *dog*, PAS) (Prčić 2016a: 121). Dakle, ako bi se ovaj odnos posmatrao kroz prizmu odnosa deskriptivnih obeležja dve lekseme, tačnije njihovih semema, uvidelo bi se da one dele sva dijagnostička obeležja, odnosno sva semantički relevantna svojstva, ali se razlikuju po tome što hiponim u odnosu na hiperonim sadrži dodatno dijagnostičko obeležje (Prčić 2016a). Više hiponima na istom hijerarhijskom nivou nekog hiperonima čine kohiponime iste lekseme (npr. *dog*, *cat*, *mouse*, PAS, MAČKA, MIŠ su kohiponimi hiperonima *animal*, ŽIVOTINJA) (Lyons 1977: 291).

Hiponimija je, kako Lyons (1977: 292; 1996: 125) tvrdi, tranzitivan odnos koji podrazumeva prenošenje uključenosti smisla kroz hijerarhijske nivoe nekog hiperonima. U svrhu preciziranja prethodno rečenog, poslužićemo se ilustracijom: ako je leksema *dog*, PAS hiponim lekseme *vertebrate*, KIČMENJAK, a leksema *vertebrate*, KIČMENJAK, hiponim lekseme *animal*, ŽIVOTINJA, onda je i leksema *dog*, PAS, indirektni hiponim lekseme *animal*, ŽIVOTINJA.

Hiponimija se definiše putem jednosmerne implikacije (Lyons 1977: 292; 1996: 127), koja je zasnovana na ideji da jedna leksema podrazumeva drugu u identičnoj sintaksičkoj poziciji. Drugim rečima, subordinirani ili podređeni termin (hiponim) uvek uključuje i superordinirani ili nadređeni termin (hiperonim), ali ne i obrnuto (Lipka 2002:

²⁷ Termin koji je po analogiji sa antonimijom i sinonimijom skovao Lyons (1977: 291) nezadovoljan alternativnim rešenjima u vidu termina 'inclusion' ili 'subordination' koja su u lingvistici i logici višesmislena.

²⁸ *Superordinacija* (Lyons 1977; Cruse 1986) ili *arhileksema* (Lipka 2002).

161), npr. *He was wearing pants*, NOSIO JE PANTALONE → *He was wearing clothes*, NOSIO JE ODEĆU. Kao najvažnija obeležja prototipske hiponimije Prčić (2016a: 122) navodi: (1) hiponim i hiperonim pripadaju istoj vrsti reči, (2) hiponim i hiperonim su posebne lekseme i (3) obe lekseme su u jeziku ostvarene. Ako se govori o odnosu između imenica, kao test za utvrđivanje uključenosti smisla leksema, tačnije njihovih semema, može da posluži obrazac *X is a kind/sort/type of Y*, X JE VRSTA/TIP Y (*A dog is a kind of animal*, PAS JE VRSTA ŽIVOTINJE), gde X predstavlja hiponim a Y njegov hiperonim. Ovaj test je moguće primeniti i kod glagola, prideva i priloga ali uz prethodnu nominalizaciju (Lyons 1977: 292–294).

Važno je napomenuti da u literaturi postoje i nešto drugačija shvatanja hiponimije. I dok pojedini autori, poput Šipke (2006: 58), izjednačavaju hiponimiju sa taksonimijom²⁹, Dragičević (2010: 292–293), s druge strane, smatra da hiponimija obuhvata dva tipa odnosa – taksonimiju (X je vrsta Y) i meronimiju (X je deo Y). U ovom radu se pak hiponimiji pristupa u skladu sa Lyonsovim (1977) shvatanjem iste.

Utvrđivanje hiponimije u korpusu pravnih termina nije jednostavno, prvenstveno jer formulacija koju dijagnostički test sadrži nije česta u tekstovima pravnog registra. Kao drugo, ugovorno pravo je, kao i ostale pravne oblasti, tematski raznorodno, tačnije pored pravnih obuhvata i termine iz drugih struka, poput ekonomije i finansija. Stoga, pronalaženje hiperonima koji pripadaju isključivo konkretnoj pravnoj oblasti u tekstu predstavlja veliki izazov. Ipak, pregledom dostupnih leksikografskih definicija termina iz oblasti ugovornog prava, uočeno je nekoliko osnovnih hiperonima: *contract* > UGOVOR, *contracting party* > UGOVORNA STRANA i *remedy* > NAKNADA.

²⁹ Podrazumeva način organizovanja ljudskog saznanja od najopštijeg ka pojedinačnom.

Hiperonim *contract* > UGOVOR

Termin *contract* > UGOVOR se u oba podkorpora javlja kao hiperonim termina koji označavaju razne vrste ugovora poput: *loan contract* > UGOVOR O ZAJMU, *credit contract* > UGOVOR O KREDITU, *distribution contract* > UGOVOR O DISTRIBUCIJI, *contract for processing* > UGOVOR O PRERADI, *timeshare contract* > UGOVOR O PRODAJI PRAVA VREMENSKOG KORIŠĆENJA TURISTIČKOG OBJEKTA, *contract of donation* > UGOVOR O DONACIJI, *mixed contract* > MEŠOVITI UGOVOR, *contract for barter* > UGOVOR O BARTER POSLU, *contract for sale* > UGOVOR O PRODAJI, *contract for services* > UGOVOR O PRUŽANJU USLUGA, *contract for treatment* > UGOVOR O LEČENJU itd. Termin *contract* > UGOVOR može i sam biti u ulozi hiponima u slučaju nadređenog hiperonima u obliku termina *juridical act* > PRAVNI POSAO, i tada bi kao kohiponime imao termine *unilateral juridical act* > JEDNOSTRANI PRAVNI POSAO i *multilateral juridical act* > ZAJEDNIČKI AKTI.

Valjalo bi naglasiti u ovom delu da se poimanje ugovora u kontinentalnom i anglosaksonskom pravu bitno razlikuje, ali da su ova odstupanja u velikoj meri ublažena u cilju stvaranja jedinstvenog pravnog akta koji bi podmirio i usaglasio potrebe oba pravna sistema unutar Evropske unije. Budući da pripada kontinentalnoj pravnoj tradiciji, srpsko pravo ima šire shvatanje ugovora, te se ugovorom smatra bilo kakav sporazum u kojem se barem jedna strana obavezuje da preduzme pravno dopuštenu radnju. Ako se na pravnu radnju obavezuje samo jedna strana, odnosno ako druga strana ne daje naknadu za korist koju dobija (npr. ugovor o poklonu), tada govorimo o dobročnim ugovorima. Ako se pak obe strane obavezuju tako da svaka daje naknadu za korist koju dobija, tada je reč o teretnim ugovorima.

S druge strane, anglosaksonsko shvatanje ugovora ograničava isti samo na sporazume kojima se obe strane ili svaki ugovornik obavezuje na određenu činidbu (Jovanović 2018: 21). Dakle, anglosaksonsko pravo pod terminom *contract* podrazumeva

samo ono što u srpskom pravu nazivamo teretnim ugovorom. Potencijalni problemi koji bi nastali kao posledica ove razlike su vešto izbegnuti u tekstu *Nacrta zajedničkog referentnog okvira za evropsko privatno pravo* uvođenjem termina *juridical act*, posebno *unilateral juridical act*, kao i izostavljanjem termina *consideration* > ČINIDBA, NAKNADA čija je razmena preduslov za postojanje obavezujućeg sporazuma u anglosaksonskom pravu.

Hiperonim *contracting party* > UGOVORNA STRANA (UGOVORNIK)

Contracting party > UGOVORNA STRANA (UGOVORNIK) se javlja kao hiperonim termina kojima se označavaju učesnici različitih vrsta pravnih poslova. Pored smisla *a person or legal entity entering into a binding agreement* > FIZIČKO ILI PRAVNO LICE KOJE ZASNIVA OBLIGACIONI ODNOS, izraženog pomenutim nadređenim terminom, hiponimi sadrže dodatna dijagnostička obeležja kojima se postiže specifikacija smisla, te se dodavanjem npr. dijagnostičkog obeležja [WHO IS IN DEBT], KOJI JE U DUŽNIČKOM ODNOSU, stvara pojam označen terminom *obligor* > DUŽNIK, dok se dodavanjem obeležja [FROM WHOM SOMETHING IS BORROWED], OD KOGA SE ZAJMI, formira jedan od njegovih kohiponima označen terminom *lender* > ZAJMODAVAC. Ostali hiponimi iz korpusa podređeni terminu *contracting party* > UGOVORNA STRANA (UGOVORNIK) razlikuju se prema dijagnostičkom obeležju kojim se odražava vrsta ugovora/pravnog posla u kojem ugovornik učestvuje, te se npr. u ugovoru o zakupu strane nazivaju *lessor* > ZAKUPODAVAC i *lessee* > ZAKUPAC, u ugovoru o kreditu strane su *creditor* > DAVALAC KREDITA i *debtor* > KORISNIK KREDITA, *commission agent* > KOMISIONAR i *principal* > KOMITENT su strane u ugovoru o komisionu, a u ugovoru o punomoćstvu to su *representative* > ZASTUPNIK i *principal* > VLASTODAVAC.

Hiperonim *remedy* > NAKNADA

Kada je reč o hiperonimu *remedy* > NAKNADA, primetno je nekoliko termina koji prema ovom stoje u odnosu subordinacije. To su hiponimi *damages* > ODŠTETA (NAKNADA U NOVCU), *restitution* > USPOSTAVLJANJE RANIJEG STANJA i *specific performance* > NATURALNO OBEŠTEĆENJE. Svaki od ovih hiponima pored smisla ‘*court-awarded compensation in civil law cases*’, OBLIK NAKNADE ŠTETE KOJU SUD DODELJUJE U GRAĐANSKIM PARNICAMA, izraženog hiperonimom, imaju i dodatna dijagnostička obeležja kojima se postiže specifikacija smisla. U slučaju hiponima *damages* > ODŠTETA, dodatno dijagnostičko obeležje bi bilo [MONETARY], NOVČANA, kod hiponima *restitution* > USPOSTAVLJANJE RANIJEG STANJA bi se javilo obeležje [RESTORE TO A FORMER POSITION], VRATITI NA PREĐAŠNJE STANJE, dok bi hiponim *specific performance* > NATURALNO OBEŠTEĆENJE sadržao obeležje [GRANT PERFORMANCE TO THE OBLIGEE], NAREĐITI DA SE POVERIOCU ISPUNI OBAVEZA.

Kao što se može videti iz navedenih primera, hiponimija se kao smisaoni odnos jednako javlja i vrlo slično realizuje kako u engleskom tako i u srpskom delu korpusa. Primeri iz korpusa takođe svedoče u prilog povezanosti hiponimije i sinonimije (pseudosinonima) budući da odnos između hiperonima i hiponima podrazumeva podudarnost određenog broja njihovih dijagnostičkih obeležja, odnosno uključenost nadređenog u subordinirani pojam, baš kao što i pseudosinonimi imaju bar jedno zajedničko dijagnostičko obeležje, ali se razlikuju u pogledu drugih karakteristika. Ukoliko nisu dovoljno upućeni u postojanje i funkcionisanje ovih smisaonih odnosa, prevodioci pravnih tekstova mogu doći u zabludu oko relacija između termina, što bi moglo negativno da se odrazi na preko potrebnu preciznost prilikom pravnog prevođenja.

2.6. Specifičnosti pravnog prevođenja

Cilj ovog odeljka je da prikaže proces prevođenja pravnih termina sa engleskog i na engleski jezik, da ukaže na najčešće izazove koji se u ovom procesu javljaju i da uputi na njihova potencijalna rešenja. Najpre će se izvršiti klasifikacija pravnih tekstova i ispitati njihove osobenosti u pogledu prevođenja, zatim će biti reči o najvažnijim karakteristikama pravnog registra u engleskom i u srpskom jeziku praćen uporednim pregledom njihovih sličnosti i razlika. Nakon toga će uslediti prikaz osnovnih teorija, strategija i postupaka prevođenja, sa posebnim akcentom na pravno prevođenje kao jednim od oblika prevođenja jezika za posebne namene, i, najzad, posebna pažnja će pripasti prevođenju termina koji se mogu naći u pravnim aktima Evropske unije.

2.6.1. Vrste pravnih tekstova

Pojava da se jezik jedne društvene zajednice ispoljava u različitim varijetetima u zavisnosti od toga na kojoj teritoriji se koristi, u koju svrhu, na koju temu, sa kojim ciljem i sl. najčešće se u domaćoj literaturi označava terminom *raslojavanje jezika*. Ovo raslojavanje ili diferenciranje jezika može biti *teritorijalno*, kada govorimo o dijalektima, zatim *socijalno*, kada se javljaju sociolekti i *funkcionalno*, koje rezultira *funkcionalnim stilovima* (Bugarski 1996b: 236). Funkcionalno raslojavanje jezika ima najveći značaj za ovaj rad, te ćemo se u nastavku fokusirati na ovaj aspekt jezičkog diferenciranja. Funkcionalni stilovi se dalje dele na podstilove a podstilovi na žanrove (Tošović 2002). U anglosaksonskoj lingvističkoj literaturi koristi se termin *registar*³⁰ (Halliday 1978: 31) umesto termina *funkcionalni stil* da se označe funkcionalno distinktivni jezički varijeteti

³⁰ Halliday (1978: 31) smatra da se jezičke situacije međusobno razlikuju na osnovu toga šta je tema o kojoj se razgovara (eng. field), zatim kakva je uloga jezika, odnosno koji medij ili komunikativni kanal se koristi za prenos poruke (eng. mode) i, najzad, ko su učesnici ili akteri u komunikaciji i kakav je njihov odnos (eng. tenor). Ove tri varijable zajedno čine registar. Analizom registra saznajemo koja su jezička sredstva karakteristična za pojedine domene upotrebe jezika.

koji se razlikuju prema vanjezičkim kontekstima i situacijama (npr. registar sporta, registar reklama itd.) (Katnić-Bakaršić 1999: 11).

Značaj određivanja vrste teksta ili žanra u procesu prevođenja primetili su svojevremeno Reiss (1971), Vermeer (1978), Swales (1990), Bhatia (1993), Trosborg (1997), Newmark (1998), Šarčević (2000), Cao (2007) i dr. Naglašavajući zavisnost prevodilačkog metoda od tipa teksta koji se prevodi, Reiss (1971) deli tekstove na *informativne*, *ekspresivne* i *konativne*, prema tome da li su orijentisani na poruku, autora ili čitaoca. Newmarkova (1998:55) tipologija tekstova takođe pravi razliku između: (1) *ekspresivnih tekstova* – kada je prevodilac odan autoru izvornog teksta, (2) *informativnih* – kada je prevodilac odan istini ili sadržaju izvornog teksta i (3) *vokativnih* – kada je prevodilac odan čitaocima.³¹

Hatim i Mason (1990: 153–158) predlažu da se tekstovi dele na tri osnovna tipa: (1) *argumentativni tekstovi* kojima je fokus na obrazlaganju, tj. pojašnjavanju odnosa između pojmova, (2) *ekspozitivni tekstovi* kojima je fokus na izlaganju, tj. analizi ili sintezi konstitutivnih elemenata pojmova i (3) *instruktivni tekstovi* kojima je fokus na uputstvu, odnosno oblikovanju budućeg ponašanja. Ova tripartitna podela tekstova u opštem jeziku dobija bipartitni oblik u pravnoj teoriji, pa se tako razlikuju *regulativna* ili *preskriptivna* i *informativna* ili *deskriptivna* funkcija pravnog teksta (Kelsen 1991, prema Šarčević 2000: 11). Lako se može zaključiti da bi regulativni pravni tekstovi u ovom slučaju pripadali instruktivnom tipu teksta, dok bi se deskriptivni pravni tekstovi mogli svrstati pod ekspozitivne (načni radovi iz oblasti prava, udžbenici, pravna mišljenja) a delimično i argumentativne tipove tekstova (sudske odluke, rešenja, zahtevi itd.).

³¹ Govoreći o ekspresivnim tekstovima, Newmark (1998: 55) predlaže prevođenje iz perspektive autora, tj. semantičko prevođenje, dok za informativne i vokativne tekstove preporučuje prevođenje iz ugla čitaoca, odnosno komunikativno prevođenje.

Pravno prevođenje se odnosi na prevođenje tekstova o pravu i svih oblika komunikacije u pravnom kontekstu, a može se klasifikovati na osnovu više kriterijuma. Kao jedan od kriterijuma, Šarčević (2000: 11) predlaže podelu pravnog prevođenja prema funkciji teksta u izvornom jeziku, te razlikuje:

- 1) *primarno preskriptivne tekstove* (eng. *primarily prescriptive*) kao što su zakoni, uredbе, ugovori, sporazumi i povelje; ova pravna akta spadaju u normativne tekstove koji nalažu članovima društva kako da se ophode odnosno šta smeju ili ne smeju činiti u određenim situacijama kako ne bi bili zakonski sankcionisani;
- 2) *primarno deskriptivne ali i delom preskriptivne tekstove* (eng. *primarily descriptive but also prescriptive*) poput sudskih odluka, rešenja, molbi, žalbi, zahteva itd.;
- 3) *čisto deskriptivne tekstove* (eng. *purely descriptive*) kao što su akademski tekstovi iz oblasti prava, udžbenici, pravna mišljenja itd.

Na osnovu navedene klasifikacije pravnih tekstova, možemo primetiti da tekstovi koji ulaze u sastav korpusa za potrebe ovog istraživanja pokrivaju sve tri kategorije. U grupu primarno preskriptivnih tekstova spada tekst *Zakona o obligacionim odnosima Republike Srbije* zbog svoje naglašene normativno-regulativne funkcije, u drugu, hibridnu, grupu spadaju tekstovi *Nacrta zajedničkog referentnog okvira za evropsko privatno pravo* i *Načela evropskog ugovornog prava* budući da nisu pravno obavezujuća akta, ali su nastala sa ciljem da uredе oblast ugovornog prava EU, dok se u čisto deskriptivne tekstove ubrajaju pravni udžbenici i naučni radovi koji su nam poslužili kao sekundarni izvori prilikom formiranja korpusa.

Osim prema funkciji teksta, podela pravnog prevođenja se može izvršiti i prema predmetu pravnog teksta na izvornom jeziku, te se tako javljaju: (1) *prevođenje domaćih zakona i međunarodnih sporazuma*, (2) *prevođenje pravnih dokumenta iz oblasti privatnog prava*, (3) *prevođenje akademskih tekstova iz oblasti prava* i (4) *prevođenje sudske prakse* (Cao 2007: 8; Šarčević 2000: 17). Uz to, pravno prevođenje se može podeliti i prema statusu izvornog teksta, te se tako razlikuje prevođenje pravno obavezujućih tekstova, npr. zakona, od prevođenja pravno neobavezujućih tekstova, npr. akademskih tekstova ili naučnih radova iz oblasti prava.

Primećujući da navedene podele ne uključuju sve vrste pravnih tekstova, kao i da uzimaju u obzir status i funkciju pravnog teksta isključivo u izvornom jeziku, Cao (2007: 9) predlaže sledeću, dopunjenu klasifikaciju: (1) *zakonodavni tekstovi* – zakoni, uredbе, međunarodni sporazumi, višejezični zakoni i druga pravna akta koja donose zakonodavna tela, (2) *sudski tekstovi* – tekstovi koji nastaju tokom sudskog procesa, (3) *akademski tekstovi iz oblasti prava* – naučni radovi, eseji, pravna mišljenja, i sl. čiji pravni status zavisi od pravnog sistema u kojem su nastali i (4) *privatni pravni tekstovi* – dele se na tekstove čiji su autori pravnici npr. ugovori, testamenti, podnesci i druga dokumenta u parničnom postupku, i tekstove čiji autori nisu pravnici npr. privatni sporazumi, pisane izjave svedoka i drugi dokumenti u parničnom postupku i sličnim pravnim situacijama.

O problematici funkcionalnog raslojavanja unutar srpskog jezika pisali su Radovanović (1986), Bugarski (1996b), Katnić-Bakaršić (1999), Tošović (2002), Klikovac (2008) i dr. Radovanović (1986) deli funkcionalno raslojavanje jezika na: (1) *profesionalno* (stil prava, nauke, novinarstva itd.), (2) *situaciono* (radno mesto, čas u školi, kućna poseta itd.) i (3) *tematsko* (različitim stilom se pišu npr. članci o sportu, politici, ekonomiji, književnim delima i dr. u okviru novinarskog registra). Bugarski (2006) razlikuje funkcionalne stilove prema: (1) *domenu upotrebe* (nauka, pravosuđe,

politika, sport itd.), (2) *odnosu među sagovornicima* (formalni, razgovorni i intimni) i (3) *medijumu jezičkog izraza* (govor ili pisanje). Ipak, najviše pažnje je do sada privukla Tošovićeva (2002) podela u kojoj se navode pet osnovnih funkcionalnih stilova: *razgovorni, publicistički, administrativni, naučni i književnoumetnički*. Ovi stilovi se dalje dele na podstilove a podstilovi na žanrove.

Od navedenih funkcionalnih stilova, za naše istraživanje je naročito važan administrativni funkcionalni stil budući da pravni tekstovi pripadaju upravo ovom varijetetu. Administrativni stil, prema Tošoviću (2002), obuhvata nekoliko podstilova:

- 1) stil sporazuma, dogovora i ugovora
- 2) direktivni stil
- 3) stil zakonodavno-pravnih dokumenata
- 4) personalni stil
- 5) korespondencijski stil.

Kao direktnu suprotnost visoko standardizovanom i neekspresivnom administrativnom stilu Tošović (2002: 355) vidi književnoumetnički funkcionalni stil kojeg odlikuju raznovrsnost i estetska funkcija sa brojnim emocionalno-ekspresivnim sredstvima. S druge strane, Crystal i Davy (2013: 194) tvrde da je administrativni stil najudaljeniji od neformalne, spontane konverzacije, odnosno razgovornog stila³², budući da teži preciznosti i nedvosmislenosti, da je najčešće ograničen na komunikaciju između stručnih lica, kao i da se oslanja na prethodno utvrđene i oprobane jezičke formule koje su se pokazale tradicionalno uspešnim u sudskoj i zakonodavnoj praksi.

³² „...it is, in fact, largely unspeakable at first sight, and anyone who tries to produce a spoken version is likely to have to go through a process of repeated and careful scanning in order to sort out the grammatical relationships which give the necessary clues to adequate phrasing“ (Crystal i Davy 2013: 194).

Osnovna podjela pravnih akata u domaćoj pravnoj literaturi odnosi se na razliku između opštih i privatnih akata. Opšti akti određuju organizaciju države, kao i prava i obaveze građana, donosi ih država a odnose se na sve građane. Na samom vrhu hijerarhije po pravnoj snazi opštih akata nalazi se *ustav*, iza kojeg slede *zakoni*, koji moraju biti u skladu sa ustavom, a iza njih *podzakonski akti*, koji pak moraju biti u skladu sa zakonima. Za razliku od opštih akata, privatnim aktima se ne mogu propisivati obaveze na pravne subjekte bez njihovog prethodnog pristanka (kao što je na primer slučaj sa ugovorima) (Lukić 1995, prema Janićijević 2015: 14). Druga podjela pravnih akata tiče se vrsta normi koje sadrže, te tako opšti pravni akti mogu da stoje u opoziciji i prema pojedinačnim aktima. Pojedinačni akti se tiču konkretizacije pojedinih normi opštih akata i kao takvi mogu biti poseban izvor prava (npr. sudske odluke) (Janićijević 2015: 14).

Identifikacija žanra omogućava prevodiocu da se bolje upozna sa komunikativnom funkcijom i svrhom izvornog teksta koje će prenositi u ciljni jezik. Stoga, informisanje prevodioca o vrsti teksta i njegovim formalnim i stilskim obeležjima vodi ka prevodu koji će zadržati žanrovski identitet izvornog teksta i postati mnogo više od pukog utvrđivanja leksičke i sintaksičke ekvivalencije i prenošenja struktura i značenja iz jednog jezika u drugi.

2.6.2. Karakteristike pravnog registra

Kao što je istaknuto u prethodnom pododeljku, registar se odnosi na jezički varijetet određen upotrebom u društvenim situacijama (Crystal 2008: 409). Kada se govori o registru, centralno mesto u diskusiji zauzima tekst kao predmet analize registra. Međutim, registar ne čini samo tekst već odnos između teksta i konteksta. Drugim rečima, cilj analize registra je da utvrdi i objasni vezu između jezičkog izraza i društvene situacije

u kojoj se pomenuti izraz primenjuje (Biber–Finegan 1994: 7). Detaljno upoznavanje sa obeležjima registara, tj. funkcionalnih stilova izvornog i ciljnog jezika je jedan od preduslova uspešnog prevodilačkog procesa budući da prevodiocu može signalizirati izbor adekvatnih prevodilačkih strategija i tehnika s obzirom na vrstu teksta koji se prevodi. U narednim pododjeljcima prikazaćemo najvažnije karakteristike pravnog registra u engleskom i srpskom jeziku i istaći njegove osobenosti na nivou leksike, sintakse i pragmatike.

2.6.2.1. Karakteristike pravnog registra u engleskom jeziku

Glavni razlog zbog kojeg se pravno prevođenje smatra izuzetno zahtevnim svakako je složenost i kulturna specifičnost pravne materije u kombinaciji sa visokim stepenom službenosti i formalnosti jezika kojim su pravni tekstovi napisani. Kompleksnost zakonodavno-pravnih tekstova Bhatia (2000:149) ilustruje na sledeći način:

„legislative writing is used to impose obligations and to confer rights. However, in order to control the capacity of humans to wriggle out of their obligations and to stretch their rights to unexpected limits, legislation is generally intended to be precise, clear, unambiguous, on the one hand, and all-inclusive, on the other, although the two sets of intentions may appear to be somewhat contradictory in certain ways“.

Budući da mu je funkcija da uredi društveno ponašanje stvaranjem i nametanjem normi, pravo se snažno oslanja na jezik kao sredstvo kojim se pomenute norme uobličavaju i prenose do članova društva. Ovaj složeni proces formulisanja pravnih normi je uslovio razvoj posebnih leksičkih, sintaksičkih i pragmatičkih obeležja kojima se jezik pravne struke razlikuje od ostalih jezičkih varijeteta.

Pravni tekstovi su pisani tzv. jezikom prava ili kako ga Mellinkoff (1963: 3) naziva *language of the law*. Jezik prava se odnosi na oblik jezika za posebne namene koji

se koristi za komunikaciju u kontekstu prava. Činjenica da svaki pravni sistem ima svoj jezik prava, nastao kao proizvod specifičnih društvenih, istorijskih i kulturnih okolnosti, navodi na zaključak da bi bilo preciznije govoriti o *jezicima* prava (Šarčević 2000: 9).

O engleskom jeziku prava ili pravnom engleskom jeziku pisali su Mellinkoff (1963), Trosborg (1995), Tiersma (1999), Šarčević (2000), Schane (2006), Cao (2007) Tiersma–Solan (2011), Haigh (2012), Wydick–Sloan (2019) i dr. Kako se osobenosti pravnog jezika najpre primete na nivou leksike, prikaz karakteristika pravnog registra u engleskom jeziku započecemo upravo sa ovog nivoa. Terminologija engleskog jezika prava kakvom je danas poznajemo oblikovana je pod viševekovnim uticajem latinskog i francuskog jezika koje su na englesko tlo sa sobom doneli osvajači iz Rima i Normandije. Uticaj latinskog na engleski jezik prava potiče iz srednjeg veka, kada se latinski smatrao jezikom pisanih tekstova kojeg su poznavali samo učeniji ljudi toga doba. I danas se u pisanim tekstovima engleskog jezika prava mogu naći latinizmi poput *bona fide* (in good faith > u dobroj veri/nameri), *prima facie* (at first sight > na prvi pogled), *per annum* (yearly > godišnje), *corpus juris* (body of law > pravno telo), *onus probandi* (burden of proof > teret dokazivanja), itd. Francuski uticaj na engleski jezik prava počeo je 1066. godine kada su Normani, kao novi gospodari Engleske, doneli sa sobom svoj jezik i običaje, te su i pravdu delili na maternjem, normanskom francuskom (Alcaraz Varó–Hughes 2002: 6–7). Engleski je tako bio jezik svakodnevne komunikacije u narodu, dok su skoro svi zvanični pisani tekstovi bili na latinskom ili francuskom (Haigh 2012: 2). Iz ovog perioda potiču termini poput *appeal* (žalba, uložiti žalbu), *lien* (založno pravo), *damage* (šteta, oštetiti), *heir* (naslednik), *judge* (sudija, suditi), *jury* (porota), *court* (sud), *entrepreneur* (preduzetnik), *chattel* (pokretna imovina), *verdict* (presuda), *plead* (izjasniti se o optužnici, izjava okrivljenog) itd. (Tiersma 1999: 31).

Osim termina latinskog i francuskog porekla, pravnu leksiku u engleskom jeziku karakteriše i veliki broj arhaizama, naročito u obliku složenih priloga (sastavljenih od priloga *here/there/where* i predloga) i predloških fraza (*pursuant to, subject to, notwithstanding, hereinafter, thereby, henceforth, whence, hereinafter, thereof, wherefore* itd.), zatim sinonimskih parova i nizova (eng. doublets and triplets) (*null and void, have and hold, false and untrue, terms and conditions, deem and consider; nominate, constitute and appoint; full, true and correct; hold, possess and enjoy* itd.) i reči kojima je dodeljeno sekundarno, terminološko značenje od onog kojeg imaju u opštem jeziku (*bar, consideration, redemption, bench, suit* itd.) (Alcaraz Varó–Hughes 2002; Cao 2007; Haigh 2012).

Na sintaksičkom nivou, engleski jezik prava odlikuju izuzetno duge i složene rečenice.³³ Većina rečenica u pravnim tekstovima ima strukturu *if X, then Z shall be Y* ili *if X, then Z shall do Y*. Naravno, ove formule se javljaju sa brojnim varijacijama, ali gotovo uvek sa uslovnom komponentom koja se mora zadovoljiti da bi se određena pravna radnja ispunila (Crystal–Davy 1973: 203). Budući da se pomenute uslovne komponente iskazuju najčešće adverbijalnim klauzama, pravni tekstovi obiluju umetnutim zavisnim klauzama koje se uvode leksičkim indikatorima poput *if, when, provided that, in the event of/that, should, so long as, unless, except as/where/if* itd. Alcaraz Varó i Hughes (2002: 19) primećuju da rečenice u tekstovima iz oblasti privatnog prava (npr. razne vrste ugovora i sporazuma) sadrže veliki broj zavisnih, subordiniranih klauza, kao i da se glagol u njima premešta ka kraju rečenice. Ovako složene sintaksičke konstrukcije dodatno otežavaju razumevanje pravne poruke a samim time i njeno prevođenje (Bhatia 1997).

³³ Jedna rečenica u pravnom aktu ponekad može zauzeti ceo pasus. Tako se, na primer, jedan član britanskog zakona o proizvodnji i prometu opojnih droga sastoji od rečenice koja sadrži preko 250 reči u poređenju sa prosečnim brojem od 27,6 reči u rečenici pisanog naučnog diskursa na engleskom jeziku. (Alcaraz Varó–Hughes 2002: 18–19; Bhatia 1993: 195).

Osim dugih i složenih rečenica, pravne tekstove na engleskom karakteriše i naglašena upotreba pasiva. Pasiv je omiljeni mehanizam deagentivnosti u pravnim tekstovima budući da se u njima često javlja potreba da se težište stavi na radnju ili na ono što je obuhvaćeno radnjom umesto na vršioca radnje ('A duty to provide information under this Article *is not fulfilled* unless all the information *to be provided is provided* in the same language' kao i onda kada je vršilac radnje očigledan, npr. 'The information *must be provided* in a way understandable to the patient' ili 'The accused *was found guilty*'). Pored pomenute funkcije, Bulatović (2013: 100) ističe još dve situacije u kojima je upotreba pasiva opravdana – u cilju bolje kohezije teksta (odnos teme i реме) i kada se želi uvesti duži deo rečenice (subjekat, objekat itd.).

Za izbegavanje imenovanja agensa u pravnim tekstovima na engleskom, pored pasiva, koristi se i nominalizacija. O nominalizovanim strukturama u okviru pravnog diskursa pisali su Bhatia (1993), Gibbons (1994), Chroma (2004a), Haigh (2012) i dr. Nominalizacija, najkraće rečeno, nastaje „when verbs are buried in longer nouns“ (Haigh 2012: 66). Vrlo često se javljaju u obliku struktura koje sadrže glagolske imenice (*the implementation of the agreement, the reduction of costs*, itd.), a naročito se ističe upotreba dekomponovanog predikata kada se umesto prostog sintetičkog predikata upotrebi složena analitička konstrukcija sačinjena od deverbativne imenice uz koju stoji semantički prazan ili gotovo prazan glagol poput *give, make, be, bring*, itd. (*consider* → *give consideration, attempt* → *make attempt, oppose* → *be in opposition to, conclude* → *bring to a conclusion*).

Na pragmatičkom nivou, preskriptivne pravne tekstove na engleskom karakterišu bezličnost i dekontekstualizacija u smislu da je komunikativna (ilokuciona) snaga iskaza nezavisna od toga ko je autor ili čitalac teksta (Bhatia 1993:188). Iz ugla teorije govornih činova, pravni tekstovi, u skladu sa normativnom prirodom pravnih odnosa i sudskih

odluka, obiluju performativnim iskazima koji, kako navodi Austin (1962), obavezuju govornika da izvrši radnju izraženu u iskazu. Stoga se u ovim tekstovima često javljaju performativni glagoli poput *agree, admit, announce, certify, confer, declare, overrule, pronounce, promise, undertake* itd. U cilju postizanja veće preciznosti i jasnoće, pravni tekstovi izbegavaju anaforička sredstva, kao što su razni zamenički oblici³⁴ (lične i pokazne zamenice, pokazni pridevi, oblici glagola *do* i dr.), budući da postoji opasnost od pojave dvosmislenosti, tačnije velika je verovatnoća da se ovim izrazima upućuje na pogrešne, prethodno imenovane elemente iskaza (Crystal–Davy 2013: 202). Otuda su pravni tekstovi opterećeni čestim ponavljanjem reči, čak i onda kada je verovatnoća pogrešnog tumačenja minimalna.

2.6.2.2. Karakteristike pravnog registra u srpskom jeziku

Jezik prava ili pravni jezik do sada nije budio veće interesovanje domaćih autora, kako pravnika tako ni lingvista. Uglavnom se proučavanje pravnog jezika svodilo na nabranje najvažnijih odlika pravnog podstila i isticanja njegove formalizovanosti, složenosti i konzervativnosti u poređenju sa ostalim podstilovima u okviru funkcionalnog raslojavanja jezika (v. Radovanović 1986; Bugarski 1995, 1997; Katnić-Bakaršić 1999; Tošović 2002; Simić–Jovanović 2002; Klikovac 2008).

O značaju jezika u pravnoj struci na srpskohrvatskom pisali su pravnici Visković (1989), Luković (1994; 2006), Jović (1995), Mićović (2006), Podgorac (2006), Ćorić (2017) i dr. dok su se u lingvističkim krugovima sličnim temama bavili Savić–

³⁴ Referisanje putem prvog i drugog lica jednine se izbegava kako bi se postigla maksimalna objektivnost (izuzetak je upotreba prvog lica jednine u testamentima). Najčešće se u pravnim tekstovima sreću treće lice jednine i množine. Zamenice poput *everyone, everybody, every person* za dozvole i *no one, no body* za zabrane, koriste se kako bi se stekao utisak da se konkretno pravo ili obaveza odnosi na svakog (Stanojević 2011: 73).

Konstantinović Vilić & Petrušić (2006), Zejnilović (2012; 2013), Stanojević (2009; 2010; 2015), Janićijević (2015), Radonjić (2018) i dr.

Jezik prava ili pravni jezik je po mnogim domaćim autorima osnovni problem u procesu stvaranja i razumevanja pravnih normi. Iako su joj primarni ciljevi jasnoća, preciznost i gipkost, formulacija pravnih propisa je najčešće teško shvatljiva običnim građanima, onima na koje se pomenute norme direktno odnose (Savić i dr. 2006: 55). S tim u vezi, stiče se utisak da je razumevanje ovako formulisanih pravnih normi rezervisano samo za uzak krug stručnih lica čija je uloga da pomenute propise rastumače običnim građanima kao njihovim krajnjim konzumentima.

Visković (1989: 25–26) ističe da je pravni jezik podsistem opšteg jezika, od kojeg prima najveći deo svojih formalnih i značenjskih obeležja, ali je isto tako i sociolekt pravne struke koji se razlikuje od opšteg jezika i ostalih jezičkih podсистema. Podgorac (1999, prema Ćorić 2017: 1581) smatra da pravni jezik spada u jezike posebnog žanra, koji se od svakodnevnog govornog jezika razlikuje po autoru ili tvorcu, te da se uz sve svoje specifičnosti pravni jezik ne sme previše udaljavati od svakodnevnog jezika kako bi bio razumljiv običnim ljudima kojima su tekstovi pisani tim jezikom i namenjeni. Podgorac (2006: 135) smatra da treba razlikovati jezik pravnih propisa ili zakonodavstva, tj. *pravni jezik* i jezik o pravnim propisima, odnosno jezik pravne nauke i sudske prakse, tj. *pravnički jezik*.³⁵ Pravni jezik je, dakle, jezik kojim su napisani preskriptivni ili obavezujući pravni tekstovi, a odlikuje se objektivnim i bezličnim stilom, kao i velikim brojem stručnih termina i razrađenom sistematikom izraza (Podgorac 2006). Nasuprot tome, pravnički jezik se koristi za formulisanje iskaza o obavezujućem pravu nudeći pri tome pročišćeniju, upotpunjeniju i sistematizovaniju verziju pravnog jezika (Ćorić 2017: 1581).

³⁵ Slična podela na jezik prava (eng. language of the law) i pravnički jezik (eng. legal language) postoji i u engleskom jeziku (up. Tiersma 1999).

Luković (1994: 24) tvrdi da se pravni stil srpskog jezika menjao u skladu sa različitim fazama razvoja srpske države – od ćirilometodijevskog staroslovenskog, koji se smatrao višim, učenijim i otmenijim jezikom od srpskog narodnog jezika XIII veka, preko vizantijskog uticaja s početka XIV veka, do uvođenja elemenata ruskoslovenskog početkom XIX veka, kojeg su u Srbiju sa sobom doneli učeni ljudi iz Vojvodine prilikom obavljanja činovničkih poslova (Luković 1994: 34; up. Pavlović 2006). Vremenom je postepeno došlo do slabljenja tih uticaja i tzv. ponarodnjavanja srpskog pravnog jezika. Na nivou leksike, pravni registar razlikuje četiri sloja izraza i značenja (Visković 1989: 26–32):

- 1) *neizmenjeni elementi opšteg jezika* – njima se označavaju pojmovi i odnosi koji su bitni za funkcionisanje društvenog sistema (npr. *osoba, novac, stvari* itd.);
- 2) *izmenjeni elementi opšteg jezika* – izrazi iz opšteg jezika čije se značenje proširuje ili sužava putem normativnih definicija, pravne prakse ili nauke kako bi se postigla veća pojmovna preciznost (npr. *zakon, vlasništvo, stan* itd.);
- 3) *pravni termini* – izrazi koji nastaju kada se određeni pravni pojmovi ne mogu adekvatno izraziti elementima iz prethodne dve grupe, a neophodno ih je imenovati u svrhu efikasnijeg pravnog komuniciranja. Ova grupa izraza, zajedno sa prethodnom čini tzv. *pravnički jezik*, odnosno jezgro pravnog diskursa, čime stiče privilegovan položaj u odnosu na ostale slojeve izraza prilikom lingvističkih istraživanja pravnog registra (npr. *pravni lek, poslovna sposobnost, mirovanje zastarelosti* itd.);

- 4) *nepravnički stručni termini* – ovde spadaju termini iz drugih struka (ekonomija, medicina, građevina, tehnologija itd.) koje pravni sistem prihvata (npr. *platni bilans, kamata* itd.).

Na leksičkom planu je, dakle, primetno pomeranje značenja reči opšteg jezika, proširivanjem ili, češće, sužavanjem. Zatim, javlja se često kolociranje leksema (npr. *opasna delatnost, tumačiti ugovor*), koje je ponekad toliko jako da takve kolokacije stiču status pravnih termina (npr. *pravno lice, teret dokazivanja, rušljivost ugovora*) (Janićijević 2015: 62). Usled izostavljanja anaforičkih zamenica, a u cilju preciznijeg definisanja pravnih radnji i odnosa, u pravnim tekstovima na srpskom dolazi do čestog ponavljanja reči, sintagmi pa i čitavih rečenica. Za pravni jezik je takođe karakteristično korišćenje termina nejasne ili nedovoljno određene referencije (eng. *vague terms*) kako bi se pomenutim terminom obuhvatili svi mogući odnosi unutar nekog pravnog pojma (npr. *lice, razuman* i dr.).

Sa sintaksičke tačke gledišta, pravni jezik se odlikuje impersonalnošću i anonimnošću. S tim u vezi, česte su upotrebe pasiva (naročito refleksivnog pasiva), dekomponovanog predikata i ostalih oblika nominalizacije (*doneti odluku, izvršiti vaćanje, dati pristanak* itd.), zatim izostavljanje zamenica u tekstu, kao i korišćenje različitih partikula kojima se izražava stav autora: *međutim, iako, mada* itd. (Savić i dr. 2006: 56). Pravne odredbe na srpskom karakterišu nizovi složenih rečenica koje se teško razumeju. Tako je, na primer, prema podacima koje nudi Marjanović (2006: 126), prosečan broj reči u članovima nekih zakona i do tri puta veći od prosečnog broja reči u proznim tekstovima. Rečenice su u ovim tekstovima pisane klasičnom pravničkom tehnikom (protazis – apodozis, odnosno dispozicija – sankcija), a sastavljene su tako da odražavaju formulu „ako se desi slučaj A, uslediće posledica B“ (Pavlović 2006: 12). Takođe, jedno od sintaksičkih obeležja zakonodavnih tekstova u srpskom je i označavanje

preskriptivnih stavova upotrebom atemporalnog prezenta kako bi se naglasila svevremenska funkcija zakona (Šarčević 2006: 28).

Formalizacija jezika je vrlo izražena u tekstovima kao što su isprave, formulari i ugovori. Ovi tekstovi sadrže veliki broj tipskih rečeničnih konstrukcija i izraza u kombinaciji sa neekspresivnom i bezličnom leksikom (od ličnih zamenica javlja se samo 3. lice). Iako su, istorijski gledano, ugovori bili uslovljeni svečanom formom,³⁶ vremenom je prestalo insistiranje na njenoj obaveznosti kako bi se sprečio neravno prava položaj ugovornih strana, koje često nisu istog stepena obrazovanja niti istog stepena poznavanja jezičkih finesa (Tabaroši 2006: 38). Jezik ugovora je, za razliku od jezika zakona, vrlo uprošćen i sličniji izrazima opšteg jezika, tako da ga strane mogu razumeti i bez posebne pripreme. Ovo se odnosi na ugovore koji za predmet imaju svakodnevne pravne odnose, dok su ugovori čiji je predmet složeniji sačinjeni od izraza koji nisu deo laičkog jezika, te zahtevaju dodatna pojašnjenja i tumačenja (Tabaroši 2006).

Sa pragmatičke strane, imajući u vidu da mu je jedna od osnovnih funkcija stvaranje pravnih normi putem reči, tačnije iskaza, za jezik pravnih tekstova su najvažniji direktivni i deklarativni govorni činovi.³⁷ Direktivnim činovima se, kako smatra Searle (1979:12–20), iskazuju naredbe ili zabrane odnosno pokušaji govornika da natera slušaoca da nešto učini ili ne učini (uz direktivne činove idu glagoli poput *narediti*, *dozvoliti*, *zatražiti*, *zamoliti* itd.). S druge strane, deklarativnim činovima se usled uspešnog izvođenja radnje označene glagolom (*proglasiti*, *okriviti*, *nominovati* itd.) izaziva trenutna promena nekog stanja ili želja za promenom stanja. I ovde se, kao i u

³⁶ Svečanost pravnog jezika zadržana je donekle u tekstovima savremenih domaćih zakona. U tekstu ZOO, iz kojeg su ekscerpirani termini za analizu, primećeno je nekoliko arhaičnih konstrukcija izraženih uzvišenim jezikom poput „ako je na osnovu rušljivog ugovora koji je poništen nešto bilo ispunjeno, *ima se izvršiti* vraćanje, a ako to nije moguće, ...*ima se dati* odgovarajuća naknada u novcu“. Ovde izraz *ima se* (+infinitiv) služi kao sredstvo za iskazivanje deontičke ili obligatorne modalnosti.

³⁷ Izuzev direktivnih i deklarativnih, Searle (1979: 12–20) razlikuje još tri vrste govornih činova: *asertivni* (kojima govornik iskazuje/saopštava stvari onakve kakve jesu), *ekspresivni* (kojima govornik izražava svoja osećanja ili psihološka stanja) i *komisivni* (kojima se govornik obavezuje na neku buduću radnju).

pravnim tekstovima na engleskom, izbegava upotreba anaforičkih sredstava, te je repetitivnost u svrhu referencijalne preciznosti jedno od glavnih obeležja pravnih tekstova na srpskom.

2.6.2.3. Uporedni pregled pravnog registra u engleskom i srpskom jeziku

U ovom pododeljku će se u kratkim crtama predstaviti najznačajnije sličnosti i razlike između engleskog i srpskog pravnog registra na osnovu njihovih prethodno pojedinačno prikazanih leksičkih, sintaksičkih, pragmatičkih i stilskih odlika.

Na nivou leksike, primetno je da se i engleski i srpski jezik prava, kao podsistemi opšteg engleskog i opšteg srpskog jezika, sastoje od leksičkih jedinica opšteg jezika čije značenje može biti prošireno ili suženo (*loss*, GUBITAK, *guilt*, KRIVICA), zatim od uskostručnih pravnih termina (*liability*, PRAVNA ODGOVORNOST, *tort*, DELIKT), kao i od nepravničkih termina iz drugih struka (*debenture*, OBVEZNICA, *interest*, KAMATA). Oba jezika pokazuju izraženu sklonost ka kolociranju, što je u korpusu potvrđeno velikim brojem terminoloških jedinica sačinjenih od više reči (*grossly negligent non-performance*, NEISPUNJENJE ZBOG NEPAŽNJE). Engleskom i srpskom pravnom registru zajednički je i uticaj latinskog jezika na formiranje terminologije i frazeologije, ponekad preuzet u svom neizmenjenom, izvornom obliku³⁸ (*ad hoc*, *ultra vires*, *sui juris*), a ponekad kao produkt kalkiranja (*id est* – that is, to jest; *bona fides* – in good faith, u dobroj veri; *vis maior* – greater force, viša sila).

Zbog činjenice da im je osnovna komunikacijska svrha da uređuju prava i obaveze građana, pravni tekstovi, naročito tekstovi zakonodavno-pravnog podstila, odlikuju se

³⁸ Katnić-Bakaršić (1999: 33) ističe da su latinizmi u pravnom registru odraz viševekovne tradicije, ali i da se može reći da im je funkcija slična magijskoj jer svojom pojavom u pravnim tekstovima odaju utisak ozbiljnosti, naučnosti i utiču na udaljavanje jezika prava od obične, nestručne populacije.

manjkom emocionalno-ekspresivnih sredstava, izraženom formalizovanošću i obezličenošću (lični stav se ne iskazuje, a od ličnih zamenica prisutno je samo treće lice). Usled potrebe za preciznošću i nedvosmislenošću, pravni registar oba jezika takođe karakteriše često ponavljanje reči, izraza, pa čak i čitavih konstrukcija, a posebno se po učestalosti ističu sinonimski parovi i nizovi (*deem and consider; all and sundry; cancel, annul and set aside; NEMOGUĆ, NEDOPUŠTEN, NEODREĐEN ILI NEODREĐIV*). Prisustvo arhaizama u engleskom (*pursuant to, bequest, thereby, hereinafter*) i srpskom (*DOCNJA, IMA SE DATI, IMA SE UČINITI*) pravnom registru svedoči o slabom intenzitetu uticaja stranih leksema na ova dva terminološka sistema, što se može smatrati direktnom posledicom činjenice da pravo ne spada u dinamične naučne oblasti već u one sa izrazito jakim kulturnim komponentama.

Na sintaksičkom nivou, pravni registar engleskog i srpskog jezika odlikuje se bezličnim, dugim i složenim rečenicama sa velikim brojem pasivnih konstrukcija i dopunskih, umetnutih rečenica. Ipak, Savić i dr. (2006: 57) primećuju da određeni žanrovi u srpskom pravnom registru, poput zakonskih tekstova, pokazuju sklonost ka kratkim rečenicama (*Ugovor, kao i drugi pravni posao, može se preduzeti i preko zastupnika. Punomoćnik može biti i pravno lice.*). Zajednička karakteristika engleskim i srpskim pravnim tekstovima je i njihov izrazito nominalni karakter. U oba registra nominalizacija se ispoljava kroz dominantnu upotrebu deverbativnih imenica (*revocation, assignment, ORGANIZOVANJE, ODRICANJE*), kao i dekomponovanih predikata (*place restrictions ← restrict, furnish an explanation ← explain, IZVRŠITI POVREDU ← POVREDITI, DATI IZJAVU ← IZJAVITI*).

U odredbama normativne prirode, malobrojni glagoli se uglavnom javljaju u prezentu indikativa u srpskom pravnom registru, kako bi se označila svestremenost delovanja zakona (tekstualna i kontekstualna), dok se u engleskom jeziku prava za

izražavanje regulativne funkcije koriste konstrukcije sa modalnim glagolom *shall*. Ovdje valja naglasiti da, iako EU zadržava *shall* u zakonodavnim tekstovima kao tekovinu engleskog pravnog stila, Velika Britanija, pod uticajem *Pokreta za jednostavni engleski jezik pravne struke* (The Plain English Movement), sve više naginje ka upotrebi prezenta (Present Simple Tense) u svojim zakonima ne bi li ih učinila razumljivijim i približila običnim građanima (Matijašević 2014:117). Još jedna od sintaksičkih specifičnosti engleskog pravnog registra u odnosu na srpski je i upotreba složenih predloških fraza (predlog + imenica + predlog) poput *in accordance with* ili *in pursuance of* umesto prostijeg *under*, zatim *for the purpose of* umesto *for*, *by virtue of* umesto *by*, *in respect of* umesto *concerning* (Bhatia 1993: 196–197; Haigh 2012: 270).

Sa pragmatičke tačke gledišta, tekstovi engleskog i srpskog pravnog registra odlikuju se visoko standardizovanim frazama i rečenicama sa performativnim glagolima (*declare, promise, claim, IZJAVLJUJEM, OBEĆAVAM, TVRDIM*), kao i deontičkim modalnim glagolima kojima se želi naglasiti neophodnost ili mogućnost delovanja u zakonodavnim tekstovima (*shall, may, MOŽE, TREBA, NE MOŽE* u značenju *NE SME*). Budući da i engleski i srpski pravni registar karakteriše često ponavljanje termina i formulaičnih izraza kako bi se postigla veća preciznost i izbegla dvosmislenost, ovo usložnjavanje jezika i umetanje dodatnih rečenica paradoksalno vodi ka preopširnosti i višku informacija što za posledicu ima otežano razumevanje sadržaja teksta. Ovako formulisani pravni tekstovi krše dva (načelo kvantiteta i načelo načina) od četiri osnovna načela Grajsovog (Grice 1975) principa kooperativnosti (Janićijević 2015: 68).

Iako potiču iz različitih pravnih sistema i tradicija, pravni tekstovi na engleskom i srpskom jeziku, stilski posmatrano, dele veliki broj karakteristika. Jezik kojim su pisani zvanični dokumenti na engleskom i srpskom određen je njihovom komunikativnom funkcijom. Odlikuje se bezličnošću, apstraktnošću, informativnošću i pažljivim izborom

jezičkih sredstava (Klikovac 2008: 255). Ipak, moglo bi se reći da varijacije koje se javljaju između pravnog registra angloameričkog (common law) sistema i evropskog kontinentalnog sistema, naročito u žanru zakonskih tekstova, nastaju kao posledica činjenice da evropsko kontinentalno pravo teži opštosti, dok je angloameričko pravo usmereno ka specifičnostima (Bhatia 1993: 249). Drugim rečima, zakoni pisani srpskim jezikom kao jezikom evropskog kontinentalnog sistema, sadrže mahom opšte normativne principe, pa samim tim i opštije termine, koje sudstvo tumači, interpretira i primenjuje u specifičnim situacijama, a sastavljeni su sa ciljem da budu razumljivi širem građanstvu. S druge strane, zakonski tekstovi angloameričkog pravnog sistema su mnogo duži, sadrže i manji broj neodređenih termina i visoko vrednuju tačnost i preciznost izraza. Budući da su zasnovani na precedentima, tj. ranijim sudskim odlukama obavezujućim za sve kasnije slučajeve slične problematike, ovi tekstovi su pisani tako da budu jasni prevashodno stručnom delu javnosti (Bhatia 1993: 245).

2.6.3. Teorije, strategije i postupci prevođenja

Proces prevođenja se može definisati na više načina u zavisnosti od toga da li je definicija zasnovana na *lingvističkoj*, *filološkoj* ili *komunikacijskoj koncepciji*. Prema lingvističkoj koncepciji, čiji je predstavnik Catford (1967: 20), prevođenje je zamena tekstualnog materijala u jednom jeziku (izvornom jeziku) ekvivalentnim tekstualnim materijalom u drugom jeziku (ciljnom jeziku).³⁹ Filološka koncepcija se javlja kao odgovor na nedostatke lingvističke koncepcije koja se smatra nepodobnom za književnu vrstu prevođenja jer zanemaruje stilske i žanrovske komponente izvornog teksta prilikom njihovog prenošenja u ciljni tekst. Prevođenje se prema komunikacijskoj koncepciji

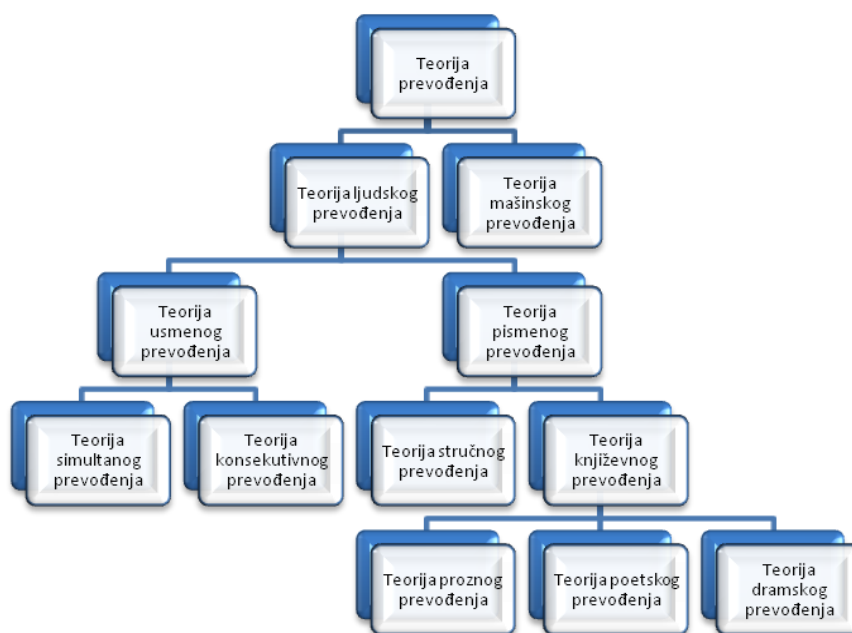
³⁹ „...the replacement of textual material in one language (SL) by equivalent textual material in another language (TL)“ Catford (1967:20).

predstavlja kao reprodukovanje u jeziku cilju najbližeg prirodnog ekvivalenta poruke na izvornom jeziku, prvo u pogledu značenja a drugo u pogledu stila (Nida 1975: 95). Hlebec (2008: 12) ovo naziva *prevodno prestvaranje* i u proces prevođenja zajedno sa prestvaranjem uvodi *prevodnu modifikaciju* koja podrazumeva menjanje intencija (smisla) izvornog teksta, bilo namerno ili kao posledica nemogućnosti njihovog prenošenja.

Teorija prevođenja je, kako ističe Bugarski (1996c: 134–157), pokušaj objašnjenja procesa prevođenja, odnosno teorija ili skup saznanja o procesu prenošenja jezički oblikovanog sadržaja iz jednog jezika u drugi. Ovu relativno noviju naučnu disciplinu odlikuju sledeće karakteristike: opštost obuhvata, lingvistička zasnovanost, komunikacijsko usmerenje i interdisciplinarnost.

Opštost obuhvata je zasnovana na činjenici da se proces prevođenja odvija u ljudskom mozgu, te da stoga i skup saznanja o ovom procesu mora biti opšte prirode odnosno jednak za sve jezike sveta i sve vrste prevođenja. Iako se u literaturi uz termin teorija prevođenja mogu sresti razni atributi poput lingvistička, književna ili komunikacijska, Bugarski (1996c: 135) naglašava da se o diferenciranju na posebne teorije prevođenja može govoriti samo kroz prizmu grananja opšte teorije prema vrsti teksta, medijumu, prirodi prevodioca i sl. (*Dijagram 6*). Drugo obeležje teorije prevođenja je njena *lingvistička zasnovanost*, prvenstveno jer je prevođenje jezička operacija, a zatim i zbog činjenice da se kao naučna disciplina razvila na temeljima moderne lingvistike. *Komunikacijsko usmerenje* teorije prevođenja evidentno je iz njenog predmeta proučavanja koji podrazumeva komunikacijski čin, odnosno prenošenje poruke iz jednog jezika u drugi. *Interdisciplinarnost* kao poslednje obeležje teorije prevođenja, manifestuje se kroz povezanost prevođenja sa velikim brojem nauka i naučnih disciplina,

naročito onih društvenih, dok se u okviru lingvističkih disciplina po bliskosti ističe njena veza sa kontrastivnom i deskriptivnom lingvistikom.

Dijagram 6: Grafički prikaz grananja Teorije prevođenja prema Bugarskom (1996c: 157)

Nida (1991: 20–21) smatra da prava, sveobuhvatna teorija prevođenja zapravo ni ne postoji, odnosno da se ne može govoriti o *teoriji* prevođenja uprkos činjenici da postoji veliki broj važnih naučnih radova i monografija koje sadrže različite stavove o ovoj kompleksnoj i interdisciplinarnoj pojavi. Umesto insistiranja na teoriji prevođenja, mnogo je važnije govoriti o pristupima rešavanju problema prevođenja, odnosno o različitim ali komplementarnim pozicijama koje prevodioci zauzimaju kada pristupaju procesu prevođenja. U tom smislu, Nida (1991) govori o filološkoj, lingvističkoj, komunikacijskoj i sociosemiotičkoj poziciji. Ove četiri pozicije prikazuju ujedno i promene koje su obeležile istorijski razvoj prevodilačkog procesa, te se tako može zaključiti da se pažnja prevodilaca kretala od potpune usredsređenosti na izvorni tekst i njegova formalna obeležja (*filološka pozicija*), preko utvrđivanja korespondentnih jezičkih struktura između izvornog i ciljnog teksta (*lingvistička pozicija*) do brige oko toga da li izvorni i ciljni tekst

na adekvatan način ispunjavaju svoje funkcije, tačnije da li proizvode isti efekat kod svojih čitalaca (*komunikacijska pozicija*), odnosno da li jednako uzimaju u obzir paralingvistička i ekstralingvistička obeležja poruke koja se prenosi (*sociosemiotička pozicija*).

Pojam ekvivalencije je centralni pojam u teoriji prevođenja. Smatra se da je svrha prevođenja ne samo prenošenje značenja već i postizanje ekvivalentnog efekta kod čitalaca izvornog i ciljnog teksta. Nida i Taber (1974: 22–28) su ovo označili terminom *dinamička ekvivalencija*, dok su prenošenje značenja sa istovremenim oslikavanjem određenih formalnih obeležja izvornog teksta nazvali *formalnom ekvivalencijom*. Newmark (1998: 45–47) ističe da je dilema da li prevoditi slobodno ili doslovno, jedno od najstarijih pitanja u teoriji prevođenja, te najčešće prevodilačke postupke deli prema tome da li su orijentisane ka izvornom jeziku (SL emphasis) – *prevođenje po principu reč za reč, doslovno prevođenje, verno prevođenje, semantičko prevođenje*, ili pak prema ciljnom jeziku (TL emphasis) – *adaptacija, slobodno prevođenje, idiomatsko prevođenje i komunikativno prevođenje*. Od navedenih postupaka, Newmark (1998: 47) tvrdi da jedino semantičko i komunikativno prevođenje zadovoljavaju dva osnovna kriterijuma uspešnog prevoda a to su tačnost i ekonomičnost. Semantičko prevođenje, koje je zasnovano na onom što Nida i Taber (1974) nazivaju *formalna ekvivalencija*, u prvi plan stavlja estetsku vrednost izvornog teksta i to često na račun njegovog značenja, zadržava lični pečat autora i prati njegove misli, ali i istovremeno teži sažetosti. Za razliku od semantičkog, komunikativno prevođenje, utemeljeno na dinamičkoj ekvivalenciji, fokusira se na poruku i na primaoca poruke a ne na autora. Ovaj vid prevođenja uglavnom rezultira jednostavnim i konciznim prevodom i uvek je napisan prirodnim jezikom i stilom, a teži da kod čitaoca ciljnog teksta proizvede isti efekat kao i kod čitaoca izvornog teksta. Drugim rečima, može se reći da semantičko prevođenje stoji na usluzi autoru

izvornog teksta ili samom tekstu i koristi se u prevođenju ekspresivnih tekstova, dok je komunikativno prevođenje na usluzi čitaocima ciljnog teksta i obično se zahteva kod informativnih i vokativnih tekstova.

Primetivši da ciljni tekst može biti namenjen čitaocima koji se znatno razlikuju od čitalaca izvornog teksta (npr. prevod Biblije namenjen deci), House (2014: 54–55) pravi razliku između dva tipa prevodilačkih strategija – *otvorenog prevoda* (eng. overt translation), gde je izvorni tekst na neki način blisko vezan za zajednicu ili kulturu iz koje potiče, te funkciju izvornog teksta nije moguće direktno preslikati u prevodu na ciljni tekst, i *prikrivenog prevoda* (eng. covert translation) koji za čitaoce izvornog i ciljnog teksta ima istu pragmatičku vrednost, tako da je ne samo izvodljivo već i poželjno da se funkcija izvornog teksta oslikava i u njegovom prevodu na ciljni jezik.

Hans Vermeer (1978) je strategiju otvorenog prevoda prihvatio, doradio i razvio u svom čuvenom eseju „Ein Rahmen für eine allgemeine Translationstheorie“ (eng. A framework for a general theory of translation), čime je postavio temelj za razvoj onog što će kasnije nazvati *teorijom skoposa* (grč. *skopos* = cilj, svrha). Prema teoriji skoposa, strategija koja će biti korišćena prilikom prevođenja je uslovljena komunikacijskom funkcijom ili svrhom koja, s druge strane, određuje kome je tekst namenjen u ciljnom jeziku i kulturi. Vermeerova teorija skoposa odbacuje lingvističku perspektivu koja na tekst prevoda gleda kao na verziju koja je ekvivalentna originalu, već prevođenje za nju znači „proizvesti tekst u ciljnom okruženju, za ciljnu svrhu i ciljne korisnike u ciljnim okolnostima“ (Matijašević 2014: 107).

Ova promena percepcije je ujedno označila i početak ere modernog prevođenja u kojoj prevodilac nije više samo pasivni prenosilac struktura iz izvornog jezika u ciljni, ograničen načelom vernosti izvornom tekstu, već neko ko aktivno učestvuje u donošenju odluka o strategijama koje će prilikom prevođenja primeniti u skladu sa komunikativnom

funkcijom ili svrhom teksta, odnosno u skladu sa očekivanjima ciljnih korisnika i konvencijama ciljne kulture. Za pristalice teorije skoposa, dakle, jezik nije autonomni sistem već sastavni deo kulture jedne zajednice, te prevodilac mora biti ne samo bilingvalan već i bikulturalan (Snell-Hornby 2006: 52).

Iako spada u najstarije oblike stručnog prevođenja, pravno prevođenje je zajedno sa ostalim vrstama prevođenja jezika za posebne namene, dugo stajalo u senci znatno prefinjenijeg i, po verovanju mnogih, zahtevnijeg književnog prevođenja. Ipak, sa porastom stope međunarodne trgovine, formiranjem višejezičnih, međunarodnih organizacija i sve bržom globalizacijom tržišta, javila se potreba da se pravnom prevođenju posveti više pažnje. Primetno je da su ove aktivnosti bile usmerene nesrazmerno više ka praktičnom, terminografskom planu nego ka teorijskom. Ipak, u poslednje vreme se u oblasti pravnog prevođenja izdvojilo nekoliko izuzetno značajnih monografija i naučnih članaka (Šarčević 2000; Alcaraz Varó–Hughes 2002; Chroma 2004b; Cao 2007; Bajčić 2014a, 2014b) i tematskih zbornika (Trosborg 1997, Gotti–Šarčević 2006, Wagner et al. 2007, Cheng et al. 2014, Marino et al. 2018, Biel et al. 2019).

Ni danas ne postoji saglasnost oko toga koje prevodilačke tehnike su prihvatljive kod pravnog prevođenja. Dok pojedini lingvisti i prevodioci tvrde da se prilikom prevođenja pravnih tekstova može i mora osloniti na principe opšte teorije prevođenja i moderne lingvistike poput onih koje su osmislili Nida (teorija formalne korespondencije) ili Catford (teorija situacione ekvivalencije), drugi pak smatraju da su za pravno prevođenje neophodne specijalne tehnike i metode kako bi se obezbedila verodostojnost prevedenog teksta (Šarčević 2000: 2).

Međutim, svi se slažu oko jednog – za prevođenje pravnih tekstova je važno posedovati pravno znanje kako bi se razumelo značenje nekog pravnog pojma kao i

njegova pozicija u pojmovnoj strukturi određene pravne oblasti (Bajčić 2014: 315; Galdia 2013: 79). Na taj način, upoređujući funkciju i mesto koje pravni termin zauzima u pojmovnoj strukturi date oblasti ciljnog jezika kao i njegovo polje primene, prevodilac može da odredi u kojoj meri se dati termin podudara sa onim iz pravnog sistema izvornog jezika. Dakle, ako izvorni i ciljni jezik pripadaju različitim pravnim sistemima ili porodicama, prevodilac bi, pre nego što započne proces prevođenja, morao izvršiti detaljnu komparativno-pravnu analizu oblasti koja je predmet prevođenja.

Primećujući da mnogi aspekti prevođenja, posebno u slučaju specijalizovanih tekstova, prevazilaze kulturne granice i postaju takoreći univerzalni, Wilss (1994: 38) opisuje prevođenje kao domen sociokulturološki uslovljenog jezičkog ponašanja koje obuhvata kako kulturno specifične tako i univerzalne komponente.⁴⁰ Kod pravnog prevođenja su kulturne komponente naglašenije nego kod bilo koje druge vrste specijalizovanog prevođenja (Biel 2008: 22; Sandrini 2006:117). Budući da je pravni sistem jedne nacije usko vezan za njenu istoriju, kulturu i različite društveno-ekonomske faktore, može se reći da svaki pravni sistem ima jedinstveni pravni narativ i pojmovnu strukturu, te je posledično i terminologija različitih pravnih sistema u većini slučajeva pojmovno nekongruentna (Šarčević 2000: 232). Ova česta nepodudarnost na nivou pojmova i termina u prevođenju pravnih tekstova, navela je Kischela (2009:7) na interesantno zapažanje da glavno pitanje kod pravnog prevođenja nije koji prevod je tačan već koji je manje pogrešan.

Izvesno je, dakle, da pravno prevođenje ne može više da se posmatra samo kao puki proces prenošenja značenja putem jezičkih kodova već kao komunikacijski čin u kontekstu prava koji, baš kao i u drugim oblastima prevođenja, mora biti okrenut ka primaocu poruke i ka prevazilaženju jezičkih, kulturnih i pravnih barijera, sa ciljem da

⁴⁰ „...domain of socioculturally determined linguistic behaviour with both culture-specific and universal componenets“ (Wilss 1994: 38).

omogućí funkcionisanje prava na svim nivoima i na više jezika (Šarčević 2000: 55; Bajčić 2014: 314). Prema tome, suština pravnog prevođenja bi se mogla svesti pod sledeći opis „transferring legal information from one language and culture into another language and culture, taking into account the differences in the legal systems, the purpose of legal translation and the related expectations regarding the role of the translated text in the target (legal) environment“ (Chroma 2014: 118). Ovako predstavljeno, pravo podrazumeva semiotički sistem dualne prirode koji objedinjuje kako jezičke tako i kulturne elemente. U tom slučaju, pravno prevođenje se, prema Jakobsonovoj (1959) kategorizaciji,⁴¹ može okarakterisati kao intersemiotско prevođenje jer obuhvata prenošenje dualnog sistema jezičkih i kulturnih elemenata izvornog pravnog sistema u sistem jezičkih i kulturnih elemenata ciljnog pravnog sistema.⁴²

Pravno prevođenje, dakle, kao i ostali oblici prevođenja, teži da proizvede tekst koji će biti podjednako čitljiv i prirodan ciljnim korisnicima kao što je izvorni tekst u svom izvornom okruženju (Alcaraz Varó–Hughes 2002: 179). Kako bi se postigao ovaj cilj, prevodioci pravnih tekstova se služe različitim prevodnim postupcima i strategijama. Govoreći o prevođenju termina uopšteno, Jovanović (1991: 85) ističe da termine izvornog jezika treba prevoditi, ukoliko je to moguće, odgovarajućim terminima ciljnog jezika, ili opštim rečima ciljnog jezika (koje bi vremenom dobile status termina), preuzimanjem (uz transliteraciju i transkripciju), neologizmima, kalkiranjem i definisanjem. Oslanjajući se na podelu prevodnih postupaka koju su predložili Vinay i Darbelnet (1968), Šarčević (1985: 128–132) izdvaja sledeće postupke kao najkorisnije prilikom prevođenja pravnih

⁴¹ Roman Jakobson u svom čuvenom eseju „On Linguistic Aspects of Translation“ (1959: 2) razlikuje tri vrste prevođenja: (1) *intralingvalno prevođenje* ili parafraza podrazumeva prenošenje jezičkih znakova drugim jezičkim znakovima istog jezika, (2) *interlingvalno prevođenje* ili pravo prevođenje je prenos jezičkih znakova jednog jezika nekim drugim jezikom i (3) *intersemiotско prevođenje* ili transmutacija je prevođenje jezičkih znakova uz pomoć nejezičkih sistema znakova.

⁴² Budući da je država mešovitog pravnog sistema, Kanada je prva, na sopstvenom primeru, prepoznala značaj ovakog tumačenja pravnog prevođenja i označila ga terminom *bijuralizam* (eng. *bijuralism*).

termina koji su kulturno specifični, odnosno onda kada u ciljnom tekstu na mestu termina postoji leksička praznina:

- 1) *transkripcija i transliteracija* (eng. transcription, graphological transliteration) – ovi postupci spadaju pod pozajmljivanje, a prihvatljivi su samo onda kada je izvorni termin već odomaćen u ciljnom jeziku (npr. francuski pravni termini u prevodu na engleski u Kvebeku gde koegzistiraju dva pravna sistema) ili ako je njegovo značenje jasno iz konteksta;
- 2) *doslovni prevod ili kalkiranje* (eng. loan translation, through-translation, calque) – smatra se prihvatljivim prevoditi doslovno, odnosno reč-za-reč samo onda kada je izvorni termin semantički motivisan ili transparentan;
- 3) *adaptacija* (eng. adaptation) – ovaj postupak podrazumeva uklapanje pojma označenog izvornim terminom u društvenu realnost ciljnog jezika, tačnije pronalaženje kulturnog ekvivalenta za izvorni termin (od svih navedenih postupaka, adaptacija je najmanje poželjna jer je neprecizna, te bi kulturne ekvivalente trebalo koristiti isključivo kao sastavne elemente u postupku leksičkog proširivanja);
- 4) *leksičko proširivanje* (eng. lexical expansion) – odnosi se na dodavanje informacija neophodnih za preciziranje značenja izvornog termina; obično se takve informacije daju u samom tekstu ili kao definicije u glosaru ili fusnotama (Šarčević (1985: 131) ovde ubraja i kuplete i triplete (eng. couplets, triplets) koji pored doslovnog prevoda sadrže i izvorni termin u zagradi, npr. *health cooperatives* (zdravstvene zadruge) ili *selected* ('izabrani') *sud* (arbitration));

- 5) *deskriptivna supstitucija* (eng. descriptive substitution) – prihvatljiva je u situacijama kada doslovni prevod izvornog termina nije moguć ili nije dovoljan za razumevanje izvornog pojma, te se u zagradi, pored izvornog termina, nudi njegova opisna zamena.

Predlažući sopstvenu verziju pravnog prevođenja, tzv. *indirektno prevođenje*, Alcaraz Varó i Hughes (2002: 181) izdvajaju tri prevodna postupka kojima se postiže prirodan i tačan prevod nekog pravnog teksta, a to su: (1) *transpozicija*, (2) *proširivanje* i (3) *modulacija*. Budući da je o proširivanju bilo reči u prethodnoj klasifikaciji, u nastavku ćemo se fokusirati na preostala dva prevodna postupka – transpoziciju i modulaciju.

Transpozicija (eng. transposition, shift) je zamena jedne gramatičke kategorije drugom na osnovu kriterijuma iste semantičke težine. To je prevodni postupak koji se tiče gramatičkih struktura i promena koje nastaju prilikom njihovog prenošenja iz izvornog u ciljni jezik, naročito u slučajevima kada u ciljnom jeziku ne postoji struktura koja je identična kao u izvornom jeziku (Newmark 1998: 85). Kada je u pitanju prevođenje pravnih termina sa engleskog na srpski, transpozicija se najčešće primenjuje kod konstrukcija koje u izvornom tekstu sadrže gerund ili particip prezenta i koje se u srpskom prevode odnosnom rečenicom, npr. *the party wishing to terminate...* > STRANA KOJA ŽELI DA RASKINE... ili u slučaju engleskih kolokacija tipa imenica + imenica koje se, kako Katić i Novakov (2018: 3) primećuju, mogu prevesti na srpski na tri načina: (1) predloškom konstrukcijom, npr. *loan contract* > UGOVOR O ZAJMU; (2) morfoškom zamenom, npr. *contract terms* > USLOVI UGOVORA i (3) pridevom, npr. *reliance interest* > STVARNA ŠTETA.

Modulacija (eng. modulation) se odnosi na najtemeljniji prevodni postupak. Za razliku od transpozicije koja obuhvata promene na nivou gramatičkih struktura, modulacija se tiče promena na nivou semantičkih kategorija. Modulacija obuhvata

formalnu varijaciju izvorne poruke promenom ugla posmatranja, a koristi se u situacijama kada ciljni jezik ne prihvata doslovni prevod izvornog termina. Vinay i Darbelnet (1968) izdvajaju 11 vrsta modulacija od kojih, prema Newmarku (1998: 88), najveći značaj ima tzv. ‘negiranje suprotnosti’ (eng. *negated contrary*), koje podrazumeva promenu vrednosti sa negativnog na pozitivan ugao posmatranja i obrnuto, i koje se može primeniti na bilo koju radnju (glagol) ili karakteristiku, tj. kvalitet (pridev ili prilog), npr. *non-breaching party* > OŠTEĆENI(K).

Uzimajući u obzir sve prethodno navedene klasifikacije, zaključujemo da se osnovna podela pravnih tekstova u engleskom i srpskom jeziku može svesti na *autoritativne ili preskriptivne* i *neautoritativne ili deskriptivne pravne tekstove*. Od vrste pravnog teksta zavisi i prevodilački postupak koji će se koristiti prilikom njihovog prevođenja (Šarčević 2000: 16–17). Kada su u pitanju autoritativni ili normativni tekstovi (zakoni, međunarodni sporazumi itd.), preferira se doslovno prevođenje (Newmark 1982:47) sa što manje odstupanja od izvornog teksta i što većim stepenom formalne korespondencije, dok je kod neautoritativnih tekstova (udžbenici, naučni radovi, predavanja) akcenat na slobodnijem prevodu kojem je cilj razumevanje poruke ili ideje iz izvornog teksta i njeno efikasno prenošenje na ciljni jezik (Weisflog 1987: 195).⁴³ Ipak, uprkos sve češćem isticanju potrebe za slobodom i kreativnošću u okviru pravnog prevođenja, prevodiocima institucionalnih tekstova, kao što su pravna akta EU, i dalje je u velikoj meri ograničena sloboda u radu kroz detaljna uputstva, priručnike i pravilnike,

⁴³ Šarčević (2000: 22) se samo delimično slaže sa ovim zapažanjem jer je istraživajući prevode pravnih tekstova raznih nacionalnih i nadnacionalnih institucija došla do zaključka da jedna ista vrsta pravnog instrumenta može imati nekoliko različitih varijanti prevoda u zavisnosti od zvaničnih uputstava za prevođenje i formatiranje pravnih akata koje svaka od pomenutih institucija propisuje (npr. Kasacioni sud u Belgiji zahteva od prevodioca što dosledniji prevod izvornog teksta, dok se odluke Evropskog suda pravde prevode gotovo idiomatski). S tim u vezi, izvesno je da je funkcija teksta važna za proces prevođenja, ali da zasigurno nije jedini kriterijum koji se uzima u obzir prilikom izbora prevodilačkih strategija i postupaka (Šarčević 2000).

čiji je glavni cilj, suprotno teoriji *skoposa*, usaglašavanje komunikativne funkcije ovih paralelnih tekstova.

Pre nego što se okrenemo specifičnostima prevođenja pravnih akata EU sa engleskog i na engleski, izdvojićemo nekoliko najkorisnijih postupaka za koje smatramo da doprinose pronalaženju odgovarajućeg prevodnog ekvivalenta prilikom prevođenja pravnih tekstova sa engleskog na srpski jezik.

- 1) *Doslovan prevod* – vrlo često se zahteva da prevod izvornog teksta bude što dosledniji, tačnije da ciljni tekst što vernije preslika ne samo smisao već i strukturu izvornog teksta (reč za reč, klauza za klauzu, rečenica za rečenicu). Ovo je naročito izraženo kod autoritativnih tekstova u okviru višejezičnih organizacija i institucija, kod kojih je izuzetno važno zadržati ne samo komunikativnu funkciju već i strukturu izvornog dokumenta u prevodu, uz pretpostavku da su izvorni i ciljni jezički sistemi podudarni.
- 2) *Pozajmljivanje ili transferencija* – ponekad je u cilju postizanja preko potrebne preciznosti u prevodima pravnih tekstova bolje pozajmiti termin iz izvornog jezika, naročito ukoliko se radi o kulturno specifičnim pojmovima, nego ponuditi prevod na ciljnom jeziku koji neće u potpunosti preneti sadržaj izvornog termina (npr. *directive* > DIREKTIVA, *Congress* > KONGRES). Ovaj postupak, razume se, treba koristiti samo kad je zaista neophodno i pritom biti oprezan i uveriti se da je izvorni termin adekvatno adaptiran u sistem ciljnog jezika.
- 3) *Leksičko proširivanje* – kao alternativa prethodno navedenom postupku kod prevođenja kulturno specifičnih termina i pojmova, može se u okviru leksičkog proširivanja koristiti *parafraza* (*affidavit* > PISANA IZJAVA

SVEDOKA DATA POD ZAKLETVOM KOJA SE MOŽE KORISTITI KAO DOKAZNI MATERIJAL). Međutim, i ovaj postupak treba ograničiti, po mogućstvu na fusnote i glosare, jer bi često korišćenje složenih konstrukcija umesto jedne reči u velikoj meri opteretilo ciljni tekst i narušilo njegovu koheziju. Znatno učestaliji oblik leksičkog proširivanja u pravnim prevodima su *kupleti*, koji podrazumevaju kombinaciju dva prevodna postupka, tj. pozajmljivanje izvornog termina i njegovo pojašnjenje, odnosno parafrazu (*magistrates' court* > MAGISTRATSKI SUD (SUD ZA LAKŠA KRIVIČNA DELA I GRAĐANSKE PREDMETE U UK)).

2.6.4. Prevođenje termina sa engleskog jezika u pravnim aktima

Evropske unije

U poređenju sa ostalim oblicima stručnog prevođenja, pravno prevođenje je specifično utoliko što materija koja je predmet prevođenja, nije univerzalna, kao što je slučaj sa npr. medicinom, psihologijom, informacionim tehnologijama, mašinstvom i drugim oblastima. Trebalo je dosta vremena da se prihvati činjenica da posao prevodioca pravnih tekstova ne može i ne sme biti sveden samo na prenošenje značenja terminološke leksike iz izvornog u ciljni tekst i da je nacionalni pravni sistem jedan od ključnih faktora u pravnom prevođenju (Sandrini 2006: 117). Svako društvo ima jedinstvenu pravnu tradiciju i kulturu koju izražava sebi svojstvenim pravnim jezikom. Stoga, pre nego što se pristupi procesu prevođenja, neophodno je dobro izučiti pravne sisteme izvornog i ciljnog jezika i uspostaviti korespondenciju (ukoliko ona postoji) između njihovih pravnih pojmova i kategorija. Osim uspostavljanja korespondencije na nivou pojmova i termina,

potrebno je obratiti pažnju i na zahteve koji se tiču forme i stila pravnih tekstova u ciljnom jeziku.

Kada se govori o teškoćama sa kojima se susreću prevodioci pravnih tekstova, neretko se navode izazovi prevođenja pravnih propisa unutar multilingvalnog i interkulturalnog okruženja kakvo je pravo Evropske unije. Kako tvrde Temmerman i Van Campenhoudt (2014: 2), pravni dokument u Evropskoj uniji obično nastaje na engleskom jeziku, i to često iz pera neizvornog govornika, a zatim se prevodi na ostale zvanične jezike EU. Dakle, rezultat ovog procesa je, prema Robertsonu (2011: 51), jedan tekst u 24 jezičke verzije (jezici država članica) koje su podjednako autentične i imaju istu pravnu snagu i službenu vrednost. Ideja na kojoj se temelji odluka o službenoj višejezičnosti Evropske unije sadržana je u samom motou ove organizacije – „ujedinjeni u različitosti“ (eng. *United in diversity*) kojim se garantuje ravnopravan tretman svih građana EU bez obzira na njihovo nacionalno, versko ili kulturno poreklo.

Cilj ovog pododjeljka je da prikaže izazove koji nastaju prilikom prevođenja pravnih akata jedne mnogojezične i multikulturalne supranacionalne organizacije kao što je EU, a u svrhu harmonizacije pravnih sistema njenih država članica. Isto tako, uz pregled osnovnih zahteva za postizanje valjanog prevoda pravnih termina, predstavice se i najznačajniji alati koje prevodioci koriste u procesu prevođenja pravnih akata EU. Zatim će se pažnja usmeriti na kontrastivnu terminološku analizu i problematiku uspostavljanja funkcionalnih ekvivalenata u ciljnom jeziku prilikom prevođenja termina koji označavaju kulturno specifične pojmove u izvornom jeziku.

2.6.4.1. Zahtevi za postizanje valjanog prevoda termina i pravnih akata EU

U skladu sa savremenim teorijama prevođenja, zasnovanim na teoriji skoposa (Vermeer 1978), prevođenje pravnih tekstova ima transkulturni karakter jer, kako ističe Snell-Hornby (1988: 44), prevodilac mora uzeti u obzir ne samo komunikativnu funkciju izvornog teksta već i sociokulturološku situaciju u kojoj je tekst nastao kako bi proizveo novi tekst koji zadovoljava i kulturološke kriterijume ciljnog jezika i komunikativnu svrhu izvornog teksta. Ipak, veliki broj pravnih tekstova se danas prevodi pod okriljem međunarodnih organizacija i njihovih institucija, koje zahtevaju manju slobodu prevodioca i veće poštovanje zvaničnih uputstava i priručnika za prevođenje. Dakle, iako se u savremenim teorijama prevođenja promoviše slika prevodioca kao medijatora u prenošenju pravne poruke od izvornog do ciljnog jezika čiji izbor prevodilačke tehnike nije uslovljen izvornim tekstom već krajnjim korisnikom prevoda i svrhom prevođenja (Chroma 2004a: 200), institucionalno prevođenje pravnih tekstova u velikoj meri ograničava ovu slobodu.

Govoreći o tome kako izbor odgovarajuće prevodilačke tehnike proizilazi iz određivanja svrhe i potrebe prevođenja, kao i utvrđivanja originalnog pravnog konteksta, Robertson (2014:162) ističe da je kod prevođenja pravnih akata EU praksa majka teorije. U slučaju Evropske unije i njenih organa i institucija, postoji visok stepen formalizovanosti prevoda pravnih tekstova kako bi se ispunio zahtev jednake verodostojnosti tekstova na svim zvaničnim jezicima EU. Da bi ovaj uslov mogao da se zadovolji, uglavnom se prevodi sa jednog jezika, i to najčešće sa engleskog. Iako se stalno ističe načelo ravnopravnosti svih službenih jezika, u obavljanju svakodnevnih poslova unutar institucija EU najčešće se koriste engleski, nemački i francuski (Ratković 2015: 80). S obzirom da je engleski postao zvanični jezik EU tek 1973. godine,

pridruživanjem Velike Britanije i Irske, valjalo bi istaći da su i neki engleski tekstovi zapravo prevodi sa drugih zvaničnih jezika. Stoga bi bilo poželjno, prilikom prevođenja sa engleskog i na engleski, konsultovati i tekstove na drugim radnim jezicima EU⁴⁴ u svrhu veće preciznosti prevoda (Robertson 2014: 160).

Shodno tradicionalnom pristupu prevođenja pravnih tekstova, dugo se verovalo da samo doslovan prevod može da obezbedi adekvatan i tačan prevod izvornog teksta. U *Priručniku za prevođenje pravnih akata Evropske unije* se naglašava da doslovan prevod nije dobra opcija kada je reč o pravnom prevođenju jer često vodi ka delimičnom ili potpunom nerazumevanju ciljnog teksta. Kako se navodi u nastavku Priručnika: „pravne akte ne treba doslovno prevoditi, ali ih ne treba ni prepričavati i prilikom prevođenja treba u što većoj meri poštovati redosled rečeničnih konstituenata iz izvornog (engleskog) jezika, ali uz poštovanje gramatičkih i sintaksičkih pravila srpskog jezika“ (*Priručnik za prevođenje pravnih akata Evropske unije* 2019:39).

U cilju postizanja preciznog prevoda pravnih akata EU, izuzetno je važno da prevodioci u toku rada komuniciraju sa ostalim redaktorima – jezičkim, pravnotehničkim i stručnim. To, naravno, ne znači da prevodioci treba da se oslone na redaktore u tolikoj meri da svoje greške i propuste ostave njima da ispravljaju i rešavaju, već da se o eventualnim pravno-jezičkim nedoumicama u toku samog procesa prevođenja dogovaraju, kako međusobno tako i sa koordinatorima za prevođenje pri Ministarstvu za evropske integracije. Obaveza je prevodilaca da obezbede verziju pravnog teksta na

⁴⁴ U okviru regulative EU pravi se razlika između *autentičnih*, *službenih* i *radnih* jezika. Autentični jezici su oni na kojima su sastavljeni konstitutivni ugovori Evropske unije. Svi službeni jezici zemalja članica koje su potpisale ove ugovore su ujedno i autentični jezici EU. Od autentičnih jezika razlikuju se službeni jezici, na kojima se pišu svi opšteobavezujući akti EU. Da bi neki jezik postao službeni jezik EU neophodno je da se to pravo ispregovara u toku pristupnih pregovora. Trenutno se u Evropskoj uniji koriste 24 službena jezika: engleski, danski, finski, francuski, italijanski, nemački, holandski, hrvatski, irski, grčki, španski, švedski, portugalski, češki, estonski, letonski, litvanski, mađarski, malteški, poljski, slovački, slovenački, bugarski i rumunski. Naravno, iz ekonomskih i praktičnih razloga nije moguće koristiti sve navedene službene jezike u svakodnevnom radu evropskih institucija, pa je taj broj ograničen samo na nekoliko tzv. radnih jezika (najčešće engleski, zatim nemački i francuski) (Košutić 2006: 83–84; Ratković 2015: 80).

ciljnom jeziku koja odražava smisao izvornog teksta, bez uvođenja ikakvih značajnijih izmena, čak i ako u izvornom tekstu naiđu na greške (*Priručnik za prevođenje pravnih akata Evropske unije* 2019).

Prevođenje institucionalnih tekstova kao što su pravna akta EU, podrazumeva da sve jezičke verzije jednog takvog dokumenta imaju istu komunikativnu funkciju, te stoga teorija skoposa u ovom slučaju nema većeg značaja (Šarčević 2000: 21). Prevođenje pravno obavezujućih tekstova u EU zahteva verno prenošenje poruke iz izvornog teksta u ciljni bez mogućnosti parafraziranja. Korišćenje parafraze nije poželjno jer se time zalazi u domen tumačenja teksta u pravnom smislu što spada u opis posla pravnika i sudija, nikako prevodilaca. Takođe, nije dozvoljeno menjanje propisane forme originalnog akta. Ovde se misli prvenstveno na izmenu osnovne strukture izvornog teksta poput rasporeda poglavlja, članova i stavova. Uz to, ne sme se menjati ni izgled stranice, raspored proreda, interpunkcija, velika slova, izgled i veličina slova, upotreba navodnika, nabrojanje i dr. U direktnoj vezi sa prethodnim je i zahtev koji nalaže da dugačke rečenice iz izvornog teksta, koje često mogu biti uzrok otežanog razumevanja pravne poruke, ne smeju biti niti razdvajane niti pripajane većim rečeničnim celinama jer bi se time narušio broj rečenica u stavu i otežalo upućivanje na neku od pomenutih rečenica u daljem tekstu ili u drugim tekstovima (*Priručnik za prevođenje pravnih akata Evropske unije* 2019:40).

Kada je reč o prevođenju terminoloških jedinica, u uputstvima i priručnicima za prevođenje institucionalnih tekstova EU se uvek naglašava da se i postojeći i novonastali termini moraju prevoditi dosledno i, ukoliko je moguće, u skladu sa konvencijama zakonodavstva ciljnog jezika. Dosledno prevođenje termina je veoma važno jer se na taj način postiže preko potrebna preciznost i jasnost prenesene pravne informacije i staje na put praksi nemarnog i neodgovornog prevođenja po principu nasumičnog izbora jednog od ekvivalenata iz rečnika.

2.6.4.2. Terminološke baze

Evropska unija ima status međunarodne organizacije sa najvećim brojem službenih jezika. Prema članu 24 *Ugovora o funkcionisanju Evropske unije*, svaki građanin EU ima pravo da se obrati nadležnim institucijama EU na bilo kom službenom jeziku, kao i da od njih dobije odgovor na istom jeziku (Marino 2018:1). Ovakva jezička politika EU pruža njenim građanima slobodu da komuniciraju sa zvaničnim institucijama na svom maternjem jeziku, ali ujedno predstavlja veliki izazov i ogroman posao za prevodioce. Svi pravni akti EU, kako primarnog tako i sekundarnog zakonodavstva, moraju biti prevedeni na sve službene jezike država članica. Stoga, za potrebe usmenog i pismenog prevođenja, koje obavlja blizu 5000 prevodilaca, institucije EU izdvajaju oko milijardu evra godišnje (manje od 1% budžeta EU ili nešto više od 2 EUR po građaninu) (Ratković 2017: 81).

Da bi svojim građanima obezbedila jezičku ravnopravnost unutar zakonodavstva EU, država kandidat je u obavezi da pre samog pristupanja prevede celokupnu pravnu tekovinu Evropske unije (fr. *acquis communautaire*) na svoj maternji jezik (Ratković 2017:81). Prevođenje pravne tekovine EU je izuzetno težak i kompleksan posao, koji, pored samog prevođenja, zahteva i veliki broj redaktura – pravnu, jezičku i stručnu (tehničku). Ove vrste provera imaju za cilj da obezbede najviši mogući kvalitet prevedenog teksta, počev od usklađenosti sa stručnom terminologijom na maternjem jeziku, preko ispunjenja domaćih normotehničkih zahteva pa do poštovanja svih pravopisnih, gramatičkih i leksičkih normi standardnog oblika ciljnog jezika. Nakon potvrdnog odgovora od strane Radne grupe za verifikaciju, kao poslednje kontrolne tačke u procesu pripreme pravnih tekovina EU, može se smatrati da su prevedeni tekstovi na maternjem jeziku države pristupnice verodostojni i ravnopravni sa verzijama dokumenata pisanim na ostalim zvaničnim jezicima EU.

Kako bi se prevodiocima olakšao rad na ovom vrlo odgovornom i zahtevnom projektu, Republika Srbija je, po uzoru na zemlje iz regiona koje su već odmakle u procesu pridruživanja EU, sastavila *Priručnik za prevođenje pravnih akata Evropske unije*.⁴⁵ Cilj ovog priručnika je, kako se ističe u uvodu, da uspostavi standard i visok kvalitet prevedenih tekstova, te iz tog razloga može biti koristan kako prevodiocima tako i onima koji rade u svim fazama redakture.

Priručnik sadrži tri dela. U prvom delu su objašnjeni osnovni izvori prava EU kao i vrste pravnih akata i njihove najvažnije karakteristike. Dati su i primeri različitih pravnih akata na engleskom i na srpskom uporedo, kako bi se stekao bolji uvid u njihovu formu i kako bi se utvrdili tačni kriterijumi koje bi po ovom pitanju trebalo zadovoljiti. Drugi deo Priručnika posvećen je prevođenju, a sadrži opšte i posebne smernice za precizno i jasno prevođenje pravnih akata EU, detaljnu strukturu različitih akata na engleskom i srpskom, kao i spisak najčešće korišćenih sintagmi, fraza i kolokacija u pravnim aktima na engleskom, francuskom i srpskom uporedo. U trećem delu Priručnika date su opšte informacije i podaci o Evropskoj uniji na engleskom i njihovi prevodi na srpski – spisak najvažnijih ugovora i načela u pravu EU, puni i skraćeni nazivi država članica, nazivi zvaničnih jezika i valuta koje su u upotrebi u EU.

Princip višejezičnosti unutar evropskih organizacija i tela zahteva postojanje mogućnosti poređenja tekstova prevoda, ali i pravo na zadržavanje specifičnih odlika ciljnog jezika u prevodu (Galdia 2013: 82). U okviru evropskih institucija postoji nekoliko priručnika za prevodioce (*Interinstitutional Style Guide*⁴⁶, *English Style Guide*⁴⁷,

⁴⁵ Prva verzija *Priručnika* je nastala 2004. godine a izmenjena i dopunjena izdanja su izlazila 2009, 2012, 2015. i 2019. godine. Poslednja verzija *Priručnika* dostupna je na https://www.mei.gov.rs/upload/documents/prevodjenje/prirucnik_prevodjenje_eu_19.pdf

⁴⁶ <https://publications.europa.eu/code/en/en-000100.htm>

⁴⁷ https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/styleguide_english_dgt_en.pdf

*Joint Practical Guide of the European Parliament*⁴⁸), dostupnih onlajn, sa detaljnim i preciznim uputstvima i informacijama kojima je cilj harmonizacija tekstova prevoda na sve službene jezike EU. U njima se mogu naći uputstva poput npr. da se u preambulama pravnih aktova koristi termin *acknowledging* umesto alternativnog *affirming*, zatim *adopted* umesto *approved* ili izraz *expresses its appreciation* umesto *expresses its thanks* itd. (Galdia 2013: 83).

Osim ovakvih priručnika, prevodiocima pravnih akata EU je na raspolaganju i višejezična baza termina *Evronim*⁴⁹, kao i paralelni englesko-srpski korpus evropskih pravnih tekstova *Evroteka*⁵⁰, koje su nastale kao rezultat prevođenja pravnih tekovina u procesu pridruživanja Srbije Evropskoj uniji i čije stvaranje i dalje traje. Imajući u vidu da se ova dva prevodilačka pomagala i dalje razvijaju i dopunjuju novim terminima i njihovim prevodima, izuzetno je korisno što se uz traženi termin navodi stepen *pouzdanosti* (eng. reliability) prevoda. Ovo omogućava da se rezultati pretrage nekog termina rangiraju prema pouzdanosti njegovog prevoda na skali od jedan (najmanje pouzdan, predlog prevoda) do pet (verifikovani prevod).

Valjalo bi skrenuti pažnju prevodilaca i na bazu *CC Vista*⁵¹, koja sadrži korpus prevoda pravnih akata EU na jezike država kandidata i potencijalnih kandidata, uz napomenu da postoji mogućnost da ovi prevodi odstupaju od zvanično prihvaćenih tekstova. U okviru prava Evropske unije, značajne su i sledeće terminološke baze: *IATE*⁵² (Inter-Active Terminology for Europe) u organizaciji Prevodilačkog centra za tela EU, *EUROVOC*⁵³ višejezični tezaurus koji pokriva termine iz različitih domena u okviru EU i

⁴⁸ <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/3879747d-7a3c-411b-a3a0-55c14e2ba732>

⁴⁹ <http://prevodjenje.mei.gov.rs/evronim/>

⁵⁰ <http://prevodjenje.mei.gov.rs/evroteka/>

⁵¹ <http://ccvista.taie.be/>

⁵² <https://iate.europa.eu/home>

⁵³ <https://op.europa.eu/en/web/eu-vocabularies/dataset/-/resource?uri=http://publications.europa.eu/resource/dataset/eurovoc>

*EuroTermBank*⁵⁴ objedinjeni interfejs za sve službene jezike EU i islandski, koji omogućava i lakšu i bržu razmenu terminoloških podataka sa postojećim nacionalnim i nadnacionalnim (EU) terminološkim bazama, *Eurojargon*⁵⁵ i drugi glosari koji obrađuju termine različitih oblasti prava EU, poput poljoprivrede, poreza i carine i dr. (Galdia 2013: 85–86). Za prevodioce EU su alatke, računarski programi i internetski resursi za upravljanje terminologijom i prevođenje veoma velika i cenjena pomoć u svakodnevnim prevodilačkim poslovima (Robertson 2014: 161). Posebno se ističu *SDL Translator's Workbench*⁵⁶ i *SDL MultiTerm*⁵⁷, za upravljanje terminologijom, *EC Systran*⁵⁸ za mašinsko prevođenje tekstova sa 18 parova jezika orijentisanim prvenstveno ka engleskom, francuskom, nemačkom i španskom, i *EURAMIS* (European Advanced Multilingual Information System) kao centralna prevodilačka memorija EU.

S obzirom da znatno ubrzavaju proces prevođenja i olakšavaju leksikografske i terminografske aktivnosti, terminološke baze su vremenom postale neizostavno oruđe u radu ne samo jezičkih već i predmetnih stručnjaka (Sager 1996; Cabré Castellví 1999). Ipak, nezamislivo je i još uvek daleko od realnosti očekivati da će, uz sve prednosti digitalizacije prevodilačkih alata (racionalizacija prevodilačkog posla kroz automatsko izlistavanje mogućih ekvivalenata, veće skladištenje podataka, lakše dopunjavanje informacija i dr.), onlajn programi za prevođenje moći u potpunosti da zamene ljude u procesu pravnog prevođenja. Oni delovi prevodilačkog poduhvata koji zahtevaju kreativnost u pronalaženju adekvatnog rešenja i dalje ostaju rezervisani za prevodioce u ljudskom obliku (Galdia 2013: 77).

⁵⁴ <https://www.eurotermbank.com/>

⁵⁵ <https://termcoord.eu/2014/06/eurojargon/>

⁵⁶ <https://docs.sdl.com/791864/534103/sdl-trados-studio-2017/sdl-trados-translator-s-workbench>

⁵⁷ <https://www.sdl.com/products-and-solutions/translation/software/sdl-multiterm/>

⁵⁸ <https://translate.systran.net/>

2.6.4.3. Kontrastivna terminološka analiza

Kontrastivna analiza je postupak u oblasti kontrastivne lingvistike koji za cilj ima nalaženje sličnosti i razlika između dva ili više jezika do kojih se dolazi sistematskim poređenjem opisa tih jezika i to na takav način da se jedan jezik proučava kroz prizmu drugog ili da se oba jezika porede na osnovu nekog zajedničkog obeležja (Đorđević 2000: 3). Osim kontrastivne analize, u metode kontrastivne lingvistike spadaju još i teorija prevođenja i analiza grešaka. Imajući u vidu da se može jednako primeniti u nastavi stranih jezika kao i u teorijskim i praktičnim aspektima prevođenja, kontrastivna analiza se smatra jednom od oblasti primenjene lingvistike.

Sprega kontrastivne analize i prevođenja evidentna je na više nivoa. S obzirom da je svrha prevođenja pronalaženje prevodnih ekvivalenata, odnosno uspostavljanje približne jednakosti značenja između jedinica izvornog i ciljnog jezika, što takođe zahteva poređenje jezika, može se reći da teorija prevođenja čini jednu tehniku kontrastivne analize. S druge strane, rezultati kontrastivne analize primenjuju se kako u obrazovanju prevodilaca tako i u samom procesu prevođenja. Pod rezultatima kontrastivne analize podrazumevaju se *korespondenti*, odnosno elementi dva jezika koji sistemski (formom, funkcijom i sadržinom) odgovaraju jedni drugima, i *ekvivalenti*, tj. elementi dva jezika koji odgovaraju jedni drugima na sadržinskom planu (Đorđević 2000: 141; Prčić 2019: 170).

Uspostavljanje korespondencije i ekvivalencije kontrastivnom analizom je izuzetno značajno u prevodilačkoj praksi jer se na taj način stiče bolji uvid u raspoloživa prevodilačka rešenja za potrebe različitih strategija u prevođenju (slobodnog, komunikativnog ili dinamičnog prevoda). Đorđević (2000: 144) takođe ističe da

kontrastivna analiza ima svoju primenu i u leksikografskom radu budući da su svi bilingvalni rečnici zasnovani na rezultatima kontrastiranja dva jezika.

Ključni pojam kontrastivnih istraživanja, bez kojeg poređenje jezika nije moguće, čini univerzalno jezičko obeležje prema kome se poređenje vrši, odnosno skup obeležja koja su zajednička za kontrastirane jezike, a označavaju se terminom *kontrastivna obeležja* (Mihailović 1970: 334), *tertium comparationis* (Đorđević 2000: 58) ili *treći član poređenja* (Piper 1990: 16). Iako se smatra centralnim pojmom u kontrastivnoj analizi i može se naći na svim lingvističkim nivoima, *tertium comparationis* (TC) ima prilično neprecizno određenje.

Bugarski (1996c: 78) ističe da su kontrastivna istraživanja na leksičkom nivou, naročito u okviru terminologije kao specifičnog dela leksikona, u zaostatku u odnosu na slična proučavanja gramatičkih i fonoloških sistema dva jezika. Kao glavni razlozi za ovu pojavu navode se: (1) pedagoško poreklo kontrastivne analize koje je u prvi plan stavilo pitanja gramatičkih struktura i izgovora zanemarujući u potpunosti terminološki deo leksike i (2) internacionalizacija stručnih terminologija koja je stvorila pogrešan utisak da u ovoj oblasti nema puno mesta za kontrastiranje, iako je očigledno da terminološka internacionalizacija nije jednako zahvatila sve jezike, tačnije ne istim tempom i svakako ne u istom obimu.

Na nivou leksike, *tertium comparationis* čine pojmovne reference (Đorđević 2000: 58). U okviru prirodnih i tehničkih nauka, *tertium comparationis* se vrlo često podudara sa vanjezičkim referentom pa je njegovo određenje samim time preciznije, dok je u slučaju društvenih naučnih disciplina, usko vezanih za kulturu, ovaj zadatak znatno teži jer se na mestu *tertium comparationis* nalaze apstraktniji pojmovi čija je veza sa vanjezičkim referentima delikatnija (Bugarski 1996c: 80). Otuda su leksička kontrastiranja u oblasti društvenih nauka manje zastupljena u odnosu na slična

istraživanja u tehničkim i prirodnim naučnim disciplinama. Iako je poslednjih godina porastao interes za temu kontrastivne analize različitih terminoloških sistema u masterskim i doktorskim radovima, ipak se na polju kontrastivne (englesko-srpske) terminološke analize u domaćoj bibliografiji najviše ističu radovi M. Milić (2004; 2006; 2013a; 2015; 2016) koja je ovu temu obradila iscrpno i sistematski, i u leksikološkom i u leksikografskom kontekstu.

Kontrastivna analiza termina u ovom radu baziraće se na definiciji i ciljevima leksičkog kontrastiranja onako kako ih vidi i tumači Prčić (1999; 2019). Leksičko kontrastiranje podrazumeva utvrđivanje funkcijsko-komunikativnog ekvivalenta u ciljnom jeziku (L₂) koji funkcijom i sadržinom odgovara reči sa datim sadržajem u izvornom jeziku (L₁) (Prčić 2019: 170–171). Što se tiče ciljeva leksičkog kontrastiranja, Prčić (2019: 170) ističe da bi za svako pojedinačno značenje svake reči u L₁ trebalo uspostaviti funkcionalno-komunikativni ekvivalent u L₂ uzimajući pritom u obzir jezički i vanjezički kontekst, kao i odnose sa drugim rečima poput sintagmatskih (kolokabilnost i kolokacioni opseg) i paradigmatičkih odnosa (hiponimija, sinonimija, antonimija), posebno naglašavajući formalne i sadržinske lažne parove.

Dakle, u ovom radu ćemo utvrditi u kolikoj meri je neki pojam iz oblasti ugovornog prava Evropske unije podudaran sa pojmom domaćeg pravnog sistema i obrnuto, a rezultate analize ćemo iskoristiti za izradu modela englesko-srpskog i srpsko-engleskog terminološkog rečnika kojeg ćemo prikazati u sledećem poglavlju. Za određivanje stepena podudarnosti koristiće se pojmovna analiza koja, kako Bajčić (2014b: 315) navodi, podrazumeva ispitivanje sadržaja, pravnog učinka i polja primene pojmova koji se porede. Na taj način se u kontrastivnu terminološku analizu pored čisto jezičkih unose i sociološke komponente izvornog i ciljnog jezika kako bi se dobila

potpunija i preciznija slika o ekvivalentnim terminološkim jedinicama i njima pripadajućim pravnim pojmovima.

2.6.4.4. Funkcionalna ekvivalencija termina

Kada se termin iz jednog jezika prevodi na termin u drugom, neophodno je ispitati i utvrditi da li se i pravni pojmovi označeni pomenutim terminima podudaraju. Ovaj zadatak podrazumeva detaljnu komparativnu analizu termina kao i dobro poznavanje pravnih sistema izvornog i ciljnog jezika. Cao (2007: 55) ističe da pravni pojam ima tri dimenzije – jezičku, referencijalnu i pojmovnu, te da se prevedeni termin retko kada u potpunosti podudara u sve tri dimenzije sa originalnim terminom. Prevodilac može da se nađe u dve situacije: (1) da u ciljnom jeziku ne postoji odgovarajući pojam ili termin i da mora da pribegne pozajmljivanju iz izvornog jezika ili uvođenju novih reči ili značenja i (2) da su termini u izvornom i ciljnom jeziku ekvivalentni na jezičkom nivou, ali da se na pojmovnom i referencijalnom nivou samo delimično podudaraju (Cao 2007).

Pojam ekvivalencije je jedan od ključnih aspekata teorije prevođenja. Postizanje ekvivalencije ili podudarnosti na funkcijskom i sadržinskom planu (Prčić 2019: 171), zajedničko je obeležje za sve tri koncepcije prevođenja. Prema linvističkoj koncepciji, koju zastupa Catford (1978:20), prevođenje je zamena tekstualnog materijala izvornog jezika *ekvivalentnim* tekstualnim materijalom ciljnog jezika. Filološka koncepcija prevođenja ovaj proces vidi kao „obavezu da se u prevodu sredstvima kojima raspolaže jezik na koji se prevodi, u celini i pojedinostima ostvari smisaoni, sadržajni, i žanrovsko-stilski *ekvivalent* originala u kome bi forma i sadržina u jeziku prevoda činila isto dijaleksičko jedinstvo koje predstavlja original“ (Stojnić 1980: 910). Za komunikacijsku koncepciju, čiji je predstavnik Nida (1975: 95), čin prevođenja je reprodukovanje u

ciljnom jeziku najbližeg prirodnog *ekvivalenta* poruke na izvornom jeziku, kako iz perspektive značenja tako i iz perspektive stila.

Čak i kada su teoretičari konačno prihvatili da ne postoji apsolutna ekvivalencija na nivou teksta, termin *ekvivalencija* je nastavio da se koristi u teoriji prevođenja, ali u nešto izmenjenom značenju u odnosu na originalno (Šarčević 2000: 234). Akcent se stavlja na pronalaženje onog što Nida (1964: 166) naziva *najbliži prirodni ekvivalent*. To je struktura u ciljnom jeziku koja na najadekvatniji način prenosi poruku izraženu u izvornom jeziku.

Kada prevodilac ne može da pronađe istovetan pojam ili termin u ciljnom pravnom sistemu i jeziku, obično se fokusira na utvrđivanje tzv. *funktionalnog ekvivalenta* (Chroma 2004b: 19) ili *funkcijsko-komunikativnog ekvivalenta*, odnosno „jezičkih sredstava u L₂ koja funkcijom i sadržinom odgovaraju reči s datim sadržajem u L₁“ (Prčić 2019: 196). Šarčević (2000: 235) ističe da bi utvrđivanju ekvivalenata u pravnom sistemu ciljnog jezika trebalo pristupiti na isti način kojim sudije i pravnici u oblasti komparativnog prava rešavaju pravne probleme koji proističu iz razlika između pravnih sistema. Ovi problemi su rešivi samo ukoliko pojmovi i institucije iz ciljnog pravnog sistema obavljaju isti zadatak, odnosno imaju istu funkciju kao oni u izvornom pravnom sistemu. Dakle, trebalo bi najpre istražiti i utvrditi kako određeni pravni pojam deluje u okviru ciljnog pravnog sistema, a zatim odrediti da li između ovog i pojma označenog izvornim terminom postoji sličnost u funkcionisanju unutar pripadajućih pravnih sistema. S tim u vezi, a u nastojanju da termin *funktionalni ekvivalent* uvede u terminologiju pravnog prevođenja i dodeli mu značenje drugačije od onog koje ima u opštoj teoriji prevođenja (Wilss 1982: 56; Newmark 1998: 83; Reiss–Vermeer 2014: 142) i komparativnom pravu, Šarčević (1989: 278–279; 1988: 964) definiše ovu vrstu

ekvivalenta kao termin kojim se označava neki pojam ili institucija ciljnog pravnog sistema koji ima istu funkciju kao i određeni pojam izvornog pravnog sistema.⁵⁹

Međutim, pronalaženje funkcionalnog ekvivalenta nije završni korak već samo polazna tačka u složenom i izuzetno odgovornom procesu pravnog prevođenja. Određivanje funkcionalnog ekvivalenta ne garantuje samo po sebi tačnost prevoda, već se u obzir mora uzeti i svrha prevođenja. Prema tome, pravni prevodilac ne prevodi samo tekst već i vantekstualne pravne informacije, tj. pravni sadržaj (Bajčić 2014b: 319). Da bi se dokazala prihvatljivost određenog funkcionalnog ekvivalenta, neophodno je sprovesti pojmovnu analizu koja bi precizirala koliko su izvorni i ciljni pojam podudarni.

Pojmovna analiza, kako navodi Chroma (2004a: 214), počinje utvrđivanjem pojma označenog terminom iz izvornog jezika, tj. dodeljivanjem definicije izvornom terminu. Zatim sledi specifikacija obeležja pojmova i njihova podela na suštinske ili esencijalne (*essentialia*) i uzgredne, slučajne ili akcidentne (*accidentalia*), uz napomenu da pomenuta obeležja mogu da prelaze iz jedne u drugu kategoriju u zavisnosti od upotrebe termina u kontekstu (npr. ono što se smatra esencijalnim obeležjima pojma *lawful wedded wife* u oblasti porodičnog prava čini uzgredne ili akcidentne karakteristike u oblasti naslednog prava, iako pojam ostaje isti) (Šarčević 2000: 237). Ovaj korak se ponavlja i u analizi funkcionalnog ekvivalenta u ciljnom pravnom sistemu, nakon čega sledi upoređivanje i usklađivanje obeležja izvornog i ciljnog termina.

Ukoliko se sva suštinska obeležja izvornog termina i funkcionalnog ekvivalenta podudaraju, a razlika se ispoljava samo u nekoliko uzgrednih karakteristika, tada je reč o *identičnim pojmovima*. Ovaj odnos se označava matematičkim simbolom =. Ako je pak većina suštinskih i samo nekoliko uzgrednih obeležja isto, tada se pojmovi smatraju

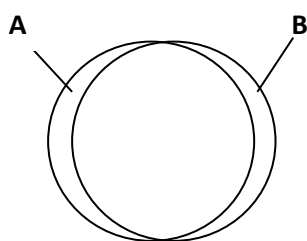
⁵⁹ „...a term designating a concept or institution of the target legal system having the same function as a particular concept of the source legal system“ (Šarčević 1989: 278-279; 1988:964).

sličnim a za njihovo označavanje se koristi simbol \pm . U slučaju da se dva pojma podudaraju samo u malom broju ili čak ni u jednom suštinskom elementu, smatra se da pomenuti pojmovi *nisu ekvivalentni* te se funkcionalni ekvivalent odbacuje upotrebom simbola \neq (Šarčević 2000: 237–238).

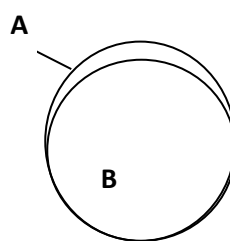
S obzirom da ne postoji podudarnost između svih obeležja izvornog i ciljnog pojma, Šarčević (1989: 279; 2000: 238–239) smatra da je termin *identičnost pojmova* nedovoljno precizan te uvodeći odnose intersekcije (eng. intersection) i inkluzije (eng. inclusion) ekvivalenciju stepenuje na:

- 1) *približnu ekvivalenciju* (eng. near equivalence),
- 2) *delimičnu ekvivalenciju* (eng. partial equivalence),
- 3) *nepodudarnost ili nepostojanje ekvivalencije* (eng. non-equivalence).

Umesto identičnosti, Šarčević (2000: 238–239) predlaže termin *približna ekvivalencija* (\sim) kao optimalni stepen ekvivalencije kada pojmovi A i B imaju sva zajedničke suštinska obeležja i većinu uzgrednih (presek ili intersekcija), ili kada pojam A sadrži sva obeležja pojma B, a pojam B sva suštinska i većinu uzgrednih obeležja pojma A (uključenost ili inkluzija).

Presek (eng. intersection)

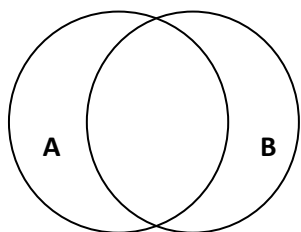

Uključenost (eng. inclusion)

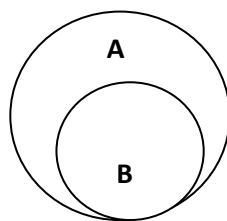
Dijagram 7: Približna ekvivalencija (Šarčević 2000: 238)

Ipak najčešće se među funkcionalnim ekvivalentima u pravnom prevođenju sreću primeri *delimične ekvivalencije* (\pm). Ovaj stepen ekvivalencije podrazumeva da pojmovi

A i B dele većinu svojih suštinskih obeležja i manji broj uzgrednih (presek ili intersekcija), ili da pojam A sadrži sva obeležja pojma B a pojam B većinu suštinskih i samo neka uzgredna obeležja (uključenost ili inkluzija).

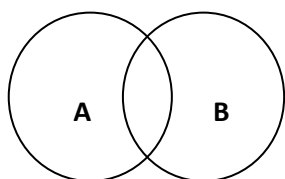
Presek (eng. intersection)

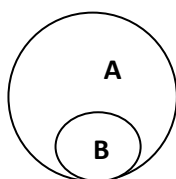
Uključenost (eng. inclusion)

Dijagram 8: Delimična ekvivalencija (Šarčević 2000: 238)

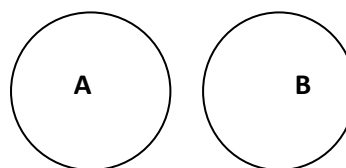
Treći stepen ekvivalencije podrazumeva, paradoksalno, nepodudarnost ili *nepostojanje ekvivalencije* (\neq) jer se u tom slučaju podudara samo nekoliko esencijalnih karakteristika pojmova A i B (presek ili intersekcija), ili pojam A sadrži sva obeležja pojma B a pojam B samo mali broj suštinskih obeležja pojma A ili čak nijedno (uključenost ili inkluzija). Dakle, kada u ciljnom pravnom sistemu ne postoji funkcionalni ekvivalent za izvorni pravni pojam, tada je reč o isključenosti (eng. exclusion).

Presek (eng. intersection)

Uključenost (eng. inclusion)

Isključenost (eng. exclusion)

Dijagram 9: Nepostojanje ekvivalencije (Šarčević 2000: 239)

Najzahtevniji korak prilikom utvrđivanja stepena ekvivalencije, odnosno prihvatljivosti funkcionalnog ekvivalenta, je određivanje i klasifikacija obeležja pojmova iz izvornog i ciljnog pravnog sistema. Osnovne informacije o pojmu dobijamo iz

njegovog jezičkog opisa sadržanog u definiciji (Sager 1996: 39). Prilikom utvrđivanja osnovnih obeležja pravnih pojmova neophodno je uzeti u obzir ne samo sadržaj definicije (intenzija⁶⁰) već i njen obim (ekstenzija⁶¹) (Šarčević 2000: 239). Postoje tri kriterijuma za utvrđivanje prihvatljivosti funkcionalnog ekvivalenta (najčešće onih iz kategorije delimične ekvivalencije), a to su *struktura* ili *klasifikacija*, *polje primene* i *pravno dejstvo* (Šarčević 1989: 284–287). Ako se funkcionalni ekvivalent ne podudara sa izvornim terminom u ove tri kategorije, može se smatrati da je prevod podložan pogrešnom tumačenju.

Klasifikovanje i strukturisanje materije je temelj pravničkog znanja. Kada se susretne sa nekim pravnim pitanjem ili problemom, pravnik mora najpre da odredi kojoj oblasti pomenuti problem pripada (krivično pravo, ugovorno pravo, pravo privrednih društava itd.). Ovo podrazumeva da će se za rešavanje istih problema koji pripadaju različitim pravnim oblastima primenjivati i različite metode (Šarčević 2000: 242). Na primer, pojam označen terminom KLEVETA u srpskom pravnom sistemu do skoro je pripadao oblasti krivičnog prava, smatrao se krivičnim delom protiv časti i ugleda i sankcionisao se u skladu sa krivičnim zakonom.⁶² S druge strane, odgovarajući pojam u anglosaksonskom pravu *defamation*, predmet je deliktne odštetnog prava (eng. tort law). Upravo zbog činjenice da pravni sistemi mogu imati različite klasifikacije pravnih oblasti, te istom pravnom pitanju pristupati iz različitih perspektiva, izuzetno je važno prevođenje termina započeti od pravnog pitanja (Bajčić 2014b: 325).

Polje primene funkcionalnog ekvivalenta određuje slučajeve na koje se pojam označen ovim terminom odnosi. Drugim rečima, polje primene određuje ekstenziju pojma

⁶⁰ „The intention of a term is the set of essential properties which determines the applicability of the term“ (Lyons 1977: 159).

⁶¹ „By the extension of a term is meant the class of the things to which it is correctly applied“ (Lyons 1977: 158).

⁶² Za razliku od uvrede, kleveta je kao krivično delo dekriminalizovana izmenama Krivičnog zakonika iz 2012. godine zbog, kako je obrazloženo, pritiska velikog broja novinarskih udruženja i stručne javnosti.

(Šarčević 2000: 244). Može se desiti da funkcionalni ekvivalent rešava isti pravni problem u ciljnom sistemu kao što to čini izvorni pojam u izvornom sistemu, ali da mu polje primene bude uže ili šire u odnosu na izvorni pojam. Ovo ćemo ilustrovati dobro poznatim primerom pojma označenog terminom HIPOTEKA koji se u kontinentalnom pravu odnosi isključivo na nepokretnu imovinu, te mu je polje primene uže od funkcionalnog ekvivalenta u obliku engleskog *mortgage* koji podrazumeva i ličnu i nepokretnu imovinu. To znači da se uži termin HIPOTEKA može prevesti terminom *mortgage* u svim kontekstima, ali da se *mortgage* može prevoditi terminom HIPOTEKA samo u kontekstu nekretnina. Ipak, većina bilingvalnih rečnika ne spominje ovu bitnu razliku. (Šarčević 2000: 245; 1989: 284). Slično ovome, angloamerički pojam označen terminom *contract* ima uže polje primene od srpskog UGOVOR jer ne obuhvata dobroćine ugovore poput poklona, posluge ili besplatne ostave. Razlog tome je, kako navodi Jovanović (2018: 33), što primalac dobroćinstva ne daje dobroćinitelju nikakvu protivčinidbu, što je jedan od osnovnih uslova za nastanak ugovora u angloameričkom pravu.

Šarčević (2000: 246) ističe da među pravnicima postoji saglasnost da značenje paralelnih pravnih tekstova ne može nikad biti identično, ali da od prevodilaca ipak očekuju da prevedeni tekst bude formulisan tako da se u ciljnom jeziku postigne isto pravno dejstvo kao i u izvornom. Međutim, može se desiti da funkcionalni ekvivalent ima drugačiji pravni efekat u ciljnom pravnom sistemu u odnosu na izvorni pojam. Naime, termin HIPOTEKA u srpskom pravu predstavlja samo teret (založno pravo) na imovini dužnika, dok se englesko *mortgage* odnosi na pravo vlasništva zajmodavca na toj imovini (Šarčević 2000: 246; Bajčić 2014b: 325). Otuda sledi da prevodilac mora uzeti u obzir ne samo značenje i upotrebu pojedinačnih termina i rečenica iz izvornog teksta već i pravni efekat koji bi trebalo postići u ciljnom jeziku.

3. Pravna terminologija: leksikografski aspekti

Cilj ovog poglavlja je da se utvrde i prikažu principi leksikografske obrade pravnih termina koji bi se mogli primeniti u izradi dvojezičnog terminološkog rečnika iz oblasti ugovornog prava Evropske unije, kao i da se na osnovu rezultata leksikološko-leksikografskog istraživanja u ovom radu ponudi model englesko-srpskog i srpsko-engleskog rečnika termina iz pomenute pravne oblasti.

Najpre će biti prikazana tipologija rečnika i istaknut njen značaj za utvrđivanje najoptimalnije metode kodifikacije specijalne leksike. Na osnovu istaknutih obeležja, određiće se tipološka identifikacija pomenutog modela rečnika. Zatim će se definisati osnovni leksikografski pojmovi i utvrditi etape leksikografskog rada na ovom rečniku. Nakon toga sledi opis termina kao rečničke odrednice gde je naročita pažnja posvećena značaju definicije u terminološkom rečniku budući da se njome postiže veća preciznost i doslednost u prevođenju termina. S tim u vezi, ističe se i važnost uključivanja vanjezičkih informacija u rečnik u svrhu lakše i preciznije interpretacije termina i utvrđivanja tačnog funkcionalnog ekvivalenta u ciljnom jeziku. Poslednji odeljci ovog poglavlja posvećeni su detaljnom opisu strukture rečnika i izradi modela englesko-srpskog i srpsko-engleskog rečnika termina iz oblasti ugovornog prava Evropske unije.

3.1. Tipologija rečnika

Leksikografska praksa stara je oko 3000 godina. Korene vuče još iz doba prvih civilizacija, ali je najveću produktivnost dostigla u prošlom veku. Zbog toga se javila potreba da se veliki broj novonastalih rečnika i leksikografskih radova kategorizuje na osnovu određenih zajedničkih karakteristika. Ovo se, naravno, ispostavilo kao vrlo zahtevan poduhvat imajući u vidu heterogenu prirodu leksikografske prakse i njenu

žanrovsku raznolikost. S tim u vezi, neophodno je uzeti u obzir više različitih lingvističkih parametara kako bi se odredio optimalni skup distinktivnih obeležja rečnika za njegovo lakše i preciznije tipološko određenje. Prvi pokušaji tipologizacije rečnika (Ščerba 1940, Sebeok 1962, Malkiel 1967) se nisu pokazali naročito preciznim usled čestog preklapanja kategorija, kao i zbog činjenice da su neki od navedenih kriterijuma bili isuviše neodređeni a poneki i nerelevantni za klasifikaciju. Međutim, uprkos tome, značaj ovih pionirskih istraživanja ogleda se u činjenici da su ukazali na potrebu za rešavanjem problema tipologizacije rečnika i utabali stazu njenog teorijskog unapređenja mnogim kasnijim autorima kao što su Zgusta (1971), Geeraerts (1984), Hausmann (1991), Hanks (1992), Béjoint (1994, 2010), Swanepoel (2003), Landau (2001), Hannay (2003), Yong–Peng (2007), Atkins–Rundell (2008) i Svensén (2009), a od domaćih autora Dragičević (2014), Gortan-Premk (1994, 2004, 2014), Milić (2004, 2006, 2013b, 2016), Otašević (2014, 2015), Prčić (2002, 2011, 2016b, 2016c, 2018a), Šipka (2006) i dr. Ipak, ni jedna od ponuđenih tipologizacija i klasifikacija rečnika nije i, čini se, ne može biti sveobuhvatna, oštro razgraničena a istovremeno jasna i pregledna.

Budući da je broj lingvističkih parametara prema kojima se može vršiti tipologizacija rečnika veoma veliki (Otašević 2015: 18), tipološki profil našeg rečnika biće zasnovan na kombinaciji redukovanog broja kriterijuma koji su navedeni u radovima pomenutih autora, a koji su relevantni i primenljivi u njegovom opisu.

Prvi stepen klasifikacije leksikografskih radova prema Zgusti (1971) čini podela na *jezičke rečnike* i *enciklopedije*. Ova podela je zasnovana na razlikama koje se ogledaju kako u izboru odrednica (makrostrukturno) tako i u vrsti informacija koja se nalazi u odrednicama (mikrostrukturno) (Lalić-Krstin 2016: 149). Drugim rečima, jezički rečnici se fokusiraju na jezičke jedinice dok su enciklopedije usmerene na pojmove kao vanjezičke jedinice. Međutim, kako vreme prolazi, a broj leksikografskih radova raste,

postaje jasno da ovako oštra podela nije održiva, tačnije da najveći broj rečnika pripada hibridnom tipu i da se opire ukalupljivanju u poznate tipološke klasifikacije (Swanepoel 2003: 48). I drugi autori, poput Haimana (1980), Geeraertsa (1984), Lipke (1992) i Hartmanna (2001), zastupaju stav da je vrlo teško, ako ne i nemoguće, razdvojiti jezičko od vanjezičkog (enciklopedijskog) znanja budući da se jezičkim jedinicama (leksičkim) oslikava govornikovo znanje o svetu. Stoga je prihvaćeno da i jezički rečnici imaju enciklopedijska obeležja u određenom stepenu i da se razlika između jezičkih rečnika i enciklopedija temelji više na tome koja vrsta znanja se stavlja u fokus nego na strogom razgraničenju jezičkih od vanjezičkih elemenata (Swanepoel 2003: 49). Budući da obuhvata pravne termine koji pripadaju donekle različitim pravnim sistemima i tradicijama, naš rečnik će svakako obuhvatiti i neke vanjezičke (enciklopedijske) informacije, naročito kada se radi o kulturno specifičnim terminima za koje u ciljnom jeziku ne postoji odgovarajući ekvivalent.

Kao jedan od parametara za tipologizaciju rečnika, i u domaćoj i u stranoj literaturi, navodi se broj jezika. Prema broju jezika razlikuju se *jednojezični* i *višejezični* rečnici, a u okviru poslednjih najbrojniju i najtiražniju grupu čine *dvojezični* rečnici (Otašević 2015: 19). Model rečnika kojeg predlažemo spada u dvojezične rečnike (eng. bilingual dictionary) čiji je cilj, kako navodi Zgusta (1971: 294), da leksičke jedinice jednog jezika poveže sa jedinicama ekvivalentnog leksičkog značenja u drugom jeziku.⁶³ Dvojezični rečnici mogu biti *jednosmerni* (eng. unidirectional) i *dvosmerni* (eng. bidirectional). Leksikografska obrada pravnih termina u našem rečniku će se vršiti u oba smera. U jednom tekstu je izvorni jezik engleski a ciljni srpski, dok je u drugom tekstu izvorni jezik srpski a ciljni engleski.

⁶³ „...to co-ordinate with the lexical units of one language those units of another language which are equivalent in their lexical meaning“ (Zgusta 1971: 294).

Prema vremenskoj dimenziji, rečnici mogu biti *sinhronijski* i *dijahronijski* u zavisnosti od toga da li obuhvataju savremenu leksiku ili onu koja je prethodila vremenu objavljivanja rečnika. Većina dvojezičnih i veliki broj specijalizovanih jednojezičnih rečnika ima sinhronijsko određenje, te će i naš rečnik biti svrstan u ovu grupu.

Obuhvaćena leksička masa je sledeći u nizu parametara na osnovu kojih se može izvršiti klasifikacija rečnika (Šipka 2006: 161). Na osnovu ovog kriterijuma, razlikuju se *opšti* i *posebni* ili *specijalizovani* rečnici. Opšti rečnici iskazuju interes za jezik u celini i najčešće su jednojezični, dok su specijalizovani rečnici orijentisani ka određenom aspektu jezika i dele se dalje prema većem broju različitih potkriterijuma (vremenskom, geografskom, funkcionalnom, gramatičkom itd.), te se u skladu sa ovom podelom izdvajaju istorijski, dijalekatski, terminološki, etimološki, tvorbeni, frazeološki i mnogi drugi rečnici. Naš rečnik, prema ovom parametru, spada u specijalizovane rečnike koji se po upotrebnim karakteristikama leksičke mase dalje klasifikuje u *terminološke rečnike* jer obuhvata terminološku leksiku koja se koristi u pravnoj struci.

U okviru specijalizovanih rečnika, izuzetno je važno napraviti razliku između onih koji su *kulturno zavisni* (eng. culture-dependent dictionaries) i onih koji se mogu opisati kao *kulturno nezavisni* (eng. culture-independent dictionaries). Kulturno zavisni rečnici obrađuju leksiku predmetnog polja koje je kulturno uslovljeno, odnosno koje se razvijalo pod uticajem različitih istorijskih i društvenih okolnosti, te je formiralo karakteristike specifične za određenu geografsku oblast. Stoga se predmetna polja za koja kažemo da su kulturno zavisna, kao što su pravo, ekonomija i politika, najčešće razlikuju od zemlje do zemlje i od jedne jezičke zajednice do druge (Bergenholtz–Tarp 1995: 60–61). Kulturno nezavisna predmetna polja, s druge strane, nisu uslovljena geografskom teritorijom niti jezičkom zajednicom. To su naučna polja u čijem su središtu prirodni fenomeni i tehnološki procesi, koji su isti u svim kulturama i na svim meridijanima i paralelama.

Iako nije lako povući jasnu granicu između kulturno zavisnih i kulturno nezavisnih predmetnih polja, važno je uzeti u obzir ovu podelu prilikom sastavljanja specijalizovanih rečnika budući da ona direktno utiče na količinu enciklopedijskih informacija koje je neophodno navesti u rečniku kako bi korisnik napravio dobar izbor među ponuđenim ekvivalentima. Za razliku od kulturno nezavisnih rečnika koji različitim korisnicima nude isti obim informacija, kulturno zavisni rečnici su zasnovani na pretpostavci da korisnik bolje poznaje predmetno polje unutar sopstvene kulture, te da je npr. srpskim korisnicima pravnog rečnika potrebno manje informacija o srpskom pravnom sistemu nego korisnicima iz Engleske ili Amerike.

Prema smeru prezentovanja informacija, rečnici mogu biti *semaziološki* i *onomaziološki* u zavisnosti od toga da li pomenuti smer ide od forme ka sadržaju, odnosno od reči ka njenom značenju (semaziološki) ili se pak kreće od značenja, tj. semantičkog sadržaja ka formi (onomaziološki). Osnovna razlika u izradi specijalizovanog rečnika, kojeg sastavlja leksikograf, i terminološkog rečnika, kojim se bavi terminograf, temelji se upravo na drugačijim smerovima prezentovanja informacija (Bajčić 2017: 143; Gačić 2010b: 50). Prilikom izrade terminoloških rečnika, terminografi biraju onomaziološki pristup, dok leksikografi tradicionalno preferiraju semaziološki pristup. Ipak, u praksi i jedni i drugi najčešće kombinuju ova dva pristupa (Bowker–Pearson 2002: 155). Takav je slučaj i sa ovim rečnikom, u kojem je pristup semaziološko-onomaziološki, jer najpre pretraživanjem korpusa ekstrahujemo sve termine koji bi činili potencijalne rečničke odrednice, a zatim sagledavamo odnose između pojmova označenih ovim terminima i pokušavamo da odredimo strukturu pojmovnog sistema u oblasti ugovornog prava EU. Nakon ustanovljene pojmovne strukture pomenute oblasti, onomaziološkim pristupom nastojimo da utvrdimo da li su neki od izdvojenih termina „uljezi“, odnosno da li se uopšte mogu smatrati terminima u ovoj pravnoj oblasti.

Po obimu leksičke mase odnosno broju odrednica, razlikujemo rečnike *malog*, *srednjeg* i *velikog* obima. Iako granice između ovih kategorija nisu precizirane, rečnik kojeg ćemo predstaviti u ovom radu spada u grupu rečnika malog obima budući da je ograničen samo na jednu oblast pravne struke (ugovorno pravo EU).

Kada je u pitanju redosled predavljanja leksičkog materijala, odnosno način na koji korisnik može pristupiti odrednicama i pododrednicama, rečnici mogu biti organizovani *alfabetski* ili *tematski*. Naš tip rečnika je organizovan alfabetski (abecedno) što znači da su odrednice date alfabetskim redosledom u slučaju englesko-srpskog dela rečnika, odnosno abecedno u suprotnom, srpsko-engleskom pravcu.

Prema teorijsko-metodološkom pristupu obradi podataka, rečnik je dominantno *deskriptivan*⁶⁴ jer teži prvenstveno da opiše značenje i upotrebu terminoloških jedinica iz izvornog jezika i ponudi adekvatno prevodno rešenje u ciljnom jeziku. Ipak, valjalo bi istaći da kod ove vrste rečnika postoji i određeni stepen *preskripcije* koji je ne samo neizbežan već i izuzetno koristan i dragocen, naročito iz ugla korisnika, jer, kako tvrde Yong i Peng (2007: 72), preskripcija je u dvojezičnim rečnicima nužna u svim slučajevima specijalne, kulturno uslovljene ili sporne jezičke upotrebe.

Razlika između *aktivnih* i *pasivnih* rečnika zasniva se na njihovoj funkciji, tačnije uslovljena je svrhom korišćenja. Uopšteno govoreći, aktivni rečnici imaju enkodirajuću funkciju, što podrazumeva da korisnicima pružaju pomoć prilikom pisanja, govorenja i prevođenja. S druge strane, pasivni rečnici služe dekodiranju i korisni su za jezičke veštine recepcije poput čitanja i slušanja, odnosno razumevanja pročitnog i izgovorenog, budući da im je fokus na značenjskom aspektu leksikona ciljnog jezika. Model rečnika kojeg ćemo prikazati u nastavku ima *dvojnu funkciju*. Prvenstvena mu je svrha da korisnicima pomogne prilikom dekodiranja odnosno razumevanja značenja tekstova u

⁶⁴ Iako su prvi dvojezični rečnici bili gotovo bez izuzetka preskriptivni jer su propisivali pravila jezičke upotrebe, savremeni dvojezični rečnici se mahom temelje na principima deskriptivne lingvistike (Yong–Peng 2007: 69).

ciljnom jeziku, ali i da navođenjem gramatičkih, pragmatičkih i vanjezičkih informacija pruži pomoć prilikom enkodiranja tj. proizvodnje tekstova na izvornom jeziku.

Po medijumu u kojem se objavljuju, rečnici mogu biti *štampani* i *elektronski* (CD, internet itd.). Model rečnika kojeg ćemo predstaviti u nastavku ovog odeljka zamišljen je i realizovan u štampanom obliku, iako smatramo da bi bilo izuzetno korisno ponuditi i njegovu elektronsku verziju, prvenstveno zbog lakšeg i efikasnijeg pretraživanja i bržeg pristupa prevodnim ekvivalentima u procesu pravnog prevođenja, ali i zbog jednostavnijeg i ekonomičnijeg ažuriranja i dopunjavanja podataka.

3.2. Osnovni leksikografski pojmovi i termini

Pre nego što pređemo na detaljniji opis modela rečnika, valjalo bi razjasniti osnovne pojmove koji proističu iz leksikografskog rada. U prethodnom odeljku je ustanovljeno da se savremena leksikografija može pohvaliti velikim brojem različitih vrsta rečnika. Prilikom definisanja termina 'rečnik' po pravilu se uzima prototip u obliku alfabetskog jednojezičnog opšteg rečnika (Starkenbug 2003: 3), pa je tako jednu od prvih, pomalo elitističkih, definicija rečnika dao C.C. Berg (citiran u Zgusti 1971: 197), a ona glasi: „Rečnik je sistematičan popis socijalizovanih jezičkih oblika prikupljenih iz govora određene govorne zajednice, koje autor komentariše tako da kvalifikovani čitalac može da razume značenje... svakog pojedinačnog oblika i da bude informisan o najvažnijim činjenicama koje se tiču funkcije tog oblika u njegovom okruženju“.⁶⁵ Značaj ove definicije se ogleda u tome što se u njoj prepoznaje i naglašava društvena dimenzija koju lekseme kao jezičke jedinice nose i funkcija koju imaju u okviru jedne društvene zajednice. Dvadeset godina kasnije, nešto sažetiju ali ne i dovoljno preciznu (po

⁶⁵ „A dictionary is a systematically arranged list of socialized linguistic forms compiled from the speech-habits of a given speech community and commented on by the author in such a way that the qualified reader understands the meaning ... of each separate form and is informed of the relevant facts concerning the function of that form in its community“ (Zgusta 1971: 197).

parametru medijuma) definiciju rečnika nudi Svensén (1993: 3–4) koji kaže da je rečnik *knjiga* koja na prvom mestu sadrži informacije o značenju reči i njihovoj upotrebi u specifičnim komunikativnim situacijama, dok je Prčić (2016c: 93) medijumsku raznolikost objedinio terminom *jezički priručnik*, za kojeg kaže da sadrži informacije o formi, funkciji, sadržini i upotrebi reči i spojeva reči.

Rečnici se od ostalih izvora informacija razlikuju najviše na strukturnom planu. Odlikuju se dvojnoustrukturom koju čine: (1) *makrostruktura*⁶⁶ (eng. macrostructure) – skup svih odrednica u rečniku i način njihove organizacije, (2) *mikrostruktura*⁶⁷ (eng. microstructure) – informacije sadržane u okviru pojedinačne odrednice i njihova organizacija. Uz makro- i mikrostrukturu rečnici sadrže i *prateći materijal* (Šipka 2006: 165) koga najčešće čine predgovor, spisak skraćenica i simbola, gramatička skica, tabele, ilustracije i dr. Prateći materijal zajedno sa makrostrukturom obrazuje tzv. *megastrukturu* (eng. megastructure) rečnika (Hartmann 2001: 59–60). Razume se da će organizacija rečnika biti direktno uslovljena njegovom tipologijom (npr. dvojezični rečnici sadrže ekvivalente drugog jezika koji se ne mogu naći u jednojezičnim rečnicima, označavanje akcenta je obavezno u ortoepskim rečnicima ali ne i u obrnutim itd.) (Šipka 2006: 164). S tim u vezi, obeležja mikro- i makrostrukture rečnika zavisice od tipa rečnika.

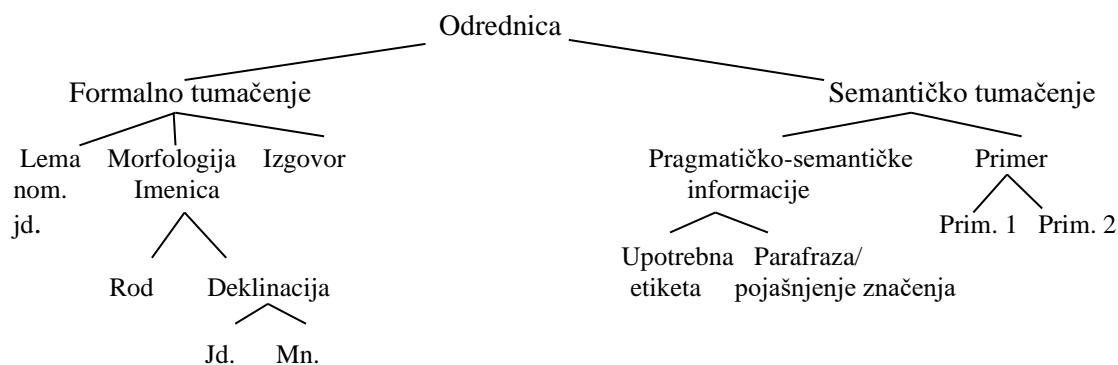
Ako makrostruktura predstavlja odabir i organizaciju odrednica u rečniku, a mikrostruktura sve elemente koji ulaze u sastav odrednice, lako se može zaključiti da *odrednica* (eng. entry) čini osnovnu referensnu jedinicu rečnika. Ipak, ono što čitanjem literature nije lako utvrditi jeste šta tačno termin *odrednica* označava. U srpskoj leksikografiji, odrednica je izjednačena sa *lemom* i definiše se kao „istaknuta reč u rečniku, stavljena na svoje alfabetsko mesto, čije se značenje definiše, natuknica“

⁶⁶ „...the complete set of entries arranged in some order, part of which is always used for vertical scanning when the user is looking for a particular piece of information. The macrostructure is commonly called ‘nomenclature’“ (Rey-Debove 1971: 21).

⁶⁷ „...the set of pieces of information as they are ordered in every article,... which are meant to be read horizontally after the entry word“ (Rey-Debove 1971: 21).

(Dragičević 2010: 30, prema Rečniku Matice srpske). S druge strane, Šipka (2006: 166–167) pod uticajem radova Zguste (1971) i Hausmanna (1991), pravi razliku između odrednice i leme ističući da odrednica označava ceo *rečnički članak* (eng. dictionary article) a ne samo reč koja se definiše. Odrednica se u tom smislu sastoji iz dva dela – prvi deo čini *lema* koja sadrži *odredničku reč* (eng. headword) i gramatičke naznake o njoj, dok drugi deo obuhvata *tumačenje* ili semantički sadržaj lekseme. U cilju izbegavanja konfuzije koja može proisteći iz ove terminološke neusaglašenosti, mi ćemo se u ovom radu opredeliti za tumačenje koje predlažu Hartmann i James (1998), koji kažu da *lema* služi da se locira pozicija *odrednice* u makrostrukturi rečnika.

Na poziciji leme se po pravilu navodi paradigmatski oblik leksičke jedinice koji je određen kao *oblik navođenja* (eng. citation form). Proces svođenja paradigme leksičke jedinice na oblik navođenja, odnosno svođenje alolekse na leksemu, označava se terminom *lematizacija* (eng. lemmatization) (Hartmann–James 1998). Iza leme se navodi tumačenje. U domaćoj leksikografiji važi pravilo da sve informacije koje stoje desno od leme (pokazatelj gramatičke kategorije, etimologija, kvalifikatori upotrebne i stilske vrednosti, informacija o sintaksičkoj poziciji reči, sistem definicija, identifikacija kontekstne upotrebljivosti, ispoređenice i primeri) čine tumačenje (Dragičević 2010: 31–32). S druge strane, autori poput Hartmanna i Jamesa (1998) i Hartmanna (2001) smatraju da se tumačenje sastoji iz *formalnog* i *semantičkog* dela. Formalni deo pored leme sadrži i osnovne gramatičke informacije o odredničkoj reči kao i podatke o njenim grafološkim varijacijama i fonološkoj formi, dok semantički deo obuhvata informacije o semantičkom sadržaju i upotrebi odredničke reči (Šipka 2006: 167).

Dijagram 10: Rečnička mikrostruktura prema Hartmannu (2001: 60)

Najvažniji element odrednice, ujedno i najzahtevniji deo leksikografskog posla, čini tumačenje značenja, odnosno osmišljavanje leksikografske definicije. Koliko je leksikograf dobar u ovoj veštini meri se time koliko će uspešno, brzo i lako korisnik moći da poveže oblik reči sa njenim značenjima. Funkcionisanje rečnika zasnovano je, kako tvrdi Bejoint (2010: 319), na tri pretpostavke. Prva pretpostavka je da ljudski jezik ima metajezičku funkciju, tj. sposobnost da opiše sam sebe. Druga pretpostavka je da svako značenje može biti izraženo na najmanje dva različita načina (sinonimija), a treća pretpostavka je da se definicija (*definiens*) može lakše razumeti od reči koja se definiše (*definiendum*).

Najčešći oblik definicije je *opisna ili intenzionalna definicija* (npr. pas je domaća životinja koja ima sposobnost da laje).⁶⁸ Ova definicija opisuje semantički sadržaj lekseme po principu *per genus ed differentiam*,⁶⁹ odnosno od najbližeg roda (*genus proximum*), u ovom slučaju 'domaća životinja', kome pripada predmet definisanja do osobenih razlika (*differentia specifica*) između predmeta istog roda, kao što je ovde 'sposobnost da laje'. Pogodna je za opis gotovo svih vrsta reči, bez obzira da li je njihovo

⁶⁸ Zbog toga što je zasnovana na principu *analize* definiensa na njegove pojedinačne osobine, ova definicija se naziva još i *analitička definicija* (Geeraerts 2003: 89).

⁶⁹ Gortan-Premk (2014: 131) ističe da se semantički sadržaj lekseme sastoji od *arhiseme*, koja izražava pojmovnu vrednost, tj. pripadnost lekseme nekoj široj leksičko-semantičkoj grupi, i *sema nižeg ranga* koje nose informacije o individualnim obeležjima leksema unutar leksičko-semantičke grupe. Kombinovanjem arhiseme sa određenim semama nižeg ranga dobija se određeni semantički sadržaj, tačnije određena *semema*.

značenje apstraktno ili konkretno (Jackson 2002: 94). Ukoliko akcenat ne želimo da stavimo na opis karakteristika članova nekog roda, već samo da pomenute članove nabrojimo, tada se koristi *ekstenzionalna definicija* (Geeraerts 2003: 89). Pored intenzionalne i ekstenzionalne tehnike definisanja, javlja se još i *ostenzivna definicija*, koja ukazuje na karakteristična pojavljivanja predmeta koji se definiše tako da je krajnji rezultat ovog postupka slika denotata (npr. belo = boja čistog snega). *Definicija po negaciji* podrazumeva da se odrednička reč definiše na osnovu suprotnosti sa nekom drugom kategorijom (npr. mrak = odsustvo svetlosti), dok *realaciona definicija* povezuje značenje sa drugim elementima leksikona (npr. bir = isto što i plata samo za učitelje i popove) (Šipka 2006: 168). Za naše istraživanje je naročito značajna *enciklopedijska vrsta definicije*, koja pored jezičkih informacija sadrži podatke i o vanjezičkom znanju relevantnom za razumevanje odredničke reči (Prčić 2019). Naravno, teorijska leksikografija nudi i druge klasifikacije tipova definicija u zavisnosti od toga kako autor pristupa izazovu formulisanja definicija i koje kriterijume uzima u obzir (v. Zgusta 1971; Hartmann–James 1998; Landau 2001; Hartmann 2001; Geeraerts 2003; Swanepoel 2003; Atkins–Rundell 2008; Bejoint 2010; Jackson 2013).

Nakon opisa značenja, u okviru odrednice se obično daju i podaci o upotrebi odredničke reči, tj. njenih pojedinih značenja. Ovo se postiže navođenjem primera i *glosa* koje se vrlo često odnose na upotrebu leksema te stoga nose naziv *upotrebne etikete* (npr. medicinski, zastarelo, pogrdno i sl.). Osim o upotrebi, glose mogu govoriti i o poreklu reči te se među njima izdvajaju i *etimološke naznake*. Ono što bi valjalo istaći ovde je da se glose koje se odnose na celokupnu odrednicu daju neposredno iza leme, dok one koje upućuju na pojedinačna značenja obično stoje uz pomenuta značenja (Šipka 2006: 167).

3.3. Etape leksikografskog rada

Svakom leksikografskom poduhvatu prethodi detaljno planiranje i promišljanje od strane njegovih autora. Odgovor na svako pitanje koje autor postavi sebi na putu ka ostvarenju cilja (npr. Kome je rečnik namenjen? Kolika je veličina rečnika? i sl.) odraziće se na njegove kasnije odluke u fazi planiranja. Autori koji su pisali o leksikografiji, naročito o njenoj praktičnoj grani, kao što su Zgusta (1971), Landau (2001), Svensén (1993), van Sterkenburg (1996), Hartmann (2001), Atkins–Rundell (2008), Jackson (2013), davali su i različite opise faza kroz koje izrada leksikografskog rada prolazi. Ovde ćemo na osnovu pomenute literature prikazati one etape leksikografskog rada koje smatramo relevantnim za naše istraživanje i kroz koje smo i sami prošli u toku izrade ovog modela rečnika:

- 1) predleksikografska etapa
- 2) leksikografska etapa
 - a) prikupljanje građe
 - b) obrada građe
 - c) prezentacija građe
- 3) postleksikografska etapa.

Landau (2001) je ove etape označio terminima ‘planning’, ‘writing’ i ‘producing’. Predleksikografska etapa obuhvata sve one aspekte leksikografskog rada koji prethode samoj izradi rečnika. Ovde spada na prvom mestu prepoznavanje potrebe za rečnikom i procena njegove materijalne vrednosti i isplativosti, na osnovu čega se utvrđuje projektni budžet koji će usloviti veličinu tima koji radi na izradi rečnika, proces prikupljanja građe, kao i dostupnost drugih pomoćnih leksikografskih sredstava (Atkins–Rundell 2008: 36–37). Budući da je model rečnika koji će biti ponuđen u nastavku ovog poglavlja u eksperimentalnoj fazi, nismo se bavili tržišnim aspektima predleksikografske etape. Ipak,

može se reći da je glavni pokretač ovog leksikografskog poduhvata bilo uviđanje potrebe za drugačijim pristupom u obradi mikrostrukture englesko-srpskih i srpsko-engleskih terminoloških rečnika iz oblasti prava. Smatramo da domaća leksikografska/terminografska praksa na neadekvatan način obrađuje pravne termine nudeći korisnicima najčešće samo gomilu prevodnih ekvivalenata bez ikakvih dodatnih vanjezičkih informacija koje bi im pomogle u razrešavanju nedoumica oko najprirodnijeg prevodnog rešenja.

Osim istraživanja tržišta, u predleksikografskoj etapi bi trebalo uzeti u obzir pitanja vezano za *tip rečnika* čija se izrada planira (da li je opšti ili posebni rečnik, da li je jednojezični, dvojezični ili višejezični rečnik itd.). Najznačajnija i najodgovornija odluka u ovoj fazi leksikografskog rada je određivanje *ciljne grupe korisnika* (npr. da li je korisnik izvorni govornik ili ne, da li je odrasla osoba ili dete itd.) budući da se vrednost rečnika meri prema njegovoj upotrebi (Hartmann 2001: 15). Ovaj korak se još naziva i *profilisanje korisnika* (eng. user profiling) (Atkins–Rundell 2008: 28). Drugim rečima, autor mora da ima jasnu sliku o tome kome je rečnik namenjen, u koju svrhu će se koristiti i sa kolikim predznanjem raspolaže korisnik, kako bi odluke koje donosi u procesu izrade rečnika bile u skladu sa potrebama korisnika.

Iz perspektive autora terminološkog rečnika, poput našeg, važno pitanje koje utiče na sadržaj i organizaciju odrednice je i to da li je rečnik namenjen korisnicima koji su profesionalci u svojoj struci – pravnici i advokati, poluprofesionalci poput studenata prava ili onima čije je poznavanje struke skromno – laicima. Što je korisnikovo predznanje iz određene oblasti veće, to će manje vanjezičkih informacija autor morati da unese u rečnik. U ovom slučaju, radi se o rečniku koji je namenjen prvenstveno stručnim prevodiocima iz oblasti prava EU, čije je znanje iz ovog domena često ograničeno i kojima je stoga neophodna dodatna podrška u vidu vanjezičkih (enciklopedijskih)

informacija prilikom utvrđivanja adekvatnog prevodnog ekvivalenta u određenom kontekstu. Stručna, pravno-kvalifikovana lica takođe mogu imati korist od ovog rečnika, naročito njegove enkodirajuće funkcije, u situacijama kada je neophodno sastaviti neki pravni dokument ili prepisku na ciljnom jeziku.

Sastav i struktura odrednica zavisiće i od toga da li je u fokusu rečnika njegova enkodirajuća (aktivna) ili dekodirajuća (pasivna) funkcija. Ako je rečnik namenjen enkodiranju, odrednica bi trebalo da sadrži između ostalog i tzv. indikatore smisla (Prčić 2018:64), koji bi korisniku omogućili da lakše i brže dođe do značenja odredničke reči za koje je zainteresovan. S druge strane, ova vrsta informacije, kako smatra Sterkenburg (2003: 148), potpuno je nepotrebna u rečnicima koji imaju dekodirajuću funkciju budući da korisnik na prvom mestu ne raspolaže takvim podacima u L_2 . Diferenciranost značenja odredničke reči u dekodirajućem rečniku tradicionalno se postiže davanjem prevodnih ekvivalenata, odnosno oslanjanjem korisnika na sopstveno poznavanje maternjeg jezika. Ipak, to ne znači da bi upotrebu tekstovnih komentara i sličnih oznaka trebalo u potpunosti izbegavati u dekodirajućim rečnicima. Naprotiv, one mogu biti zgodno oruđe za razumevanje odredničke reči korisnicima koji nisu stručni u datoj oblasti i velika pomoć u potrazi za informacijama unutar složene strukture odrednice (Sterkenburg 2003: 148). U cilju postizanja objedinjene, aktivno-pasivne funkcije, dvojezični terminološki rečnik, poput našeg, treba da sadrži ne samo ekvivalente u ciljnom jeziku već i semantičke i gramatičke informacije, kao i primere upotrebe termina u kontekstu (Milić 2016: 275).

Osim izbora tipa rečnika i ciljne grupe korisnika, predleksikografska etapa podrazumeva i odluku u vezi sa *izvorima jezičkih informacija*. Drugim rečima, autor se mora opredeliti da li će imati u potpunosti subjektivan pristup (eng. introspection) proceni jezika ili će kombinovati subjektivni i objektivni pristup putem istraživanja (eng.

investigation), kakav je slučaj kod većine rečnika (Atkins–Rundell 2008: 34). Najveći stepen pouzdanosti imaju rečnici koji kao izvor jezičkih informacija koriste korpus. U današnje vreme gotovo da ni ne postoji rečnik koji ne crpi podatke iz nekog od dostupnih elektronskih korpusa. Za specijalizovane, terminološke rečnike najčešće je neophodno da autor samostalno sastavi korpus tekstova prema sopstvenim potrebama i ciljevima iz kojih će zatim ekscerpirati termine za leksikografsku obradu (Bowker–Pearson 2002: 47).

Pre nego što pristupi analizi korpusa i ekscerpciji termina, autor treba da izradi *sistematsku klasifikaciju* predmeta ili predmetne oblasti koja se kodifikuje kako bi dobio uvid u njenu pojmovnu strukturu. Ovaj korak je izuzetno značajan za proces lematizacije u kasnijoj, leksikografskoj etapi rada jer obezbeđuje terminološku pokrivenost svih centralnih pojmova predmetne oblasti (Bergenholtz–Tarp 1995: 89). Predmetna klasifikacija obično ima hijerarhijsku strukturu zasnovanu na logičkoj vezi između pojedinačnih elemenata tako da pojmovi ili stoje horizontalno u istoj logičkoj ravni (koordinacija) ili između pojmova postoji vertikalni odnos viši – niži (superordinacija/subordinacija). Da li će predmetna klasifikacija biti organizovana vertikalno ili horizontalno, zavisi i od samog predmetnog polja. Bergenholtz i Tarp (1995: 87) ističu da nisu sva predmetna polja sklona hijerarhijskom predstavljanju strukture, tj. da ponekad nije moguće uspostaviti ni vertikalne ni horizontalne odnose između elemenata na smislen način. Ovo se odnosi naročito na kulturno zavisna predmetna polja, kao što je ugovorno pravo. Umesto hijerarhijske strukture, ugovornom pravu više odgovara tematska klasifikacija na polja i potpolja sačinjena od centralnih pojmova ove pravne oblasti. Tematska klasifikacija ugovornog prava koju su ponudili Bergenholtz i Tarp (1995: 88) poslužila nam je kao model za izradu pojmovne strukture ove oblasti i kasnijem izboru termina koji će činiti odrednice u rečniku:

1. podela ugovora
2. zaključenje ugovora i njegova validnost
 - 2.1. osnovni preduslovi za zaključenje ugovora
 - 2.2. ostali načini zaključenja ugovora
 - 2.3. zaključenje ugovora putem posrednika
 - 2.4. nevažnost ugovora
 - 2.5. raskid ili izmena ugovora zbog promenjenih okolnosti
3. pravni efekti ugovora
 - 3.1. pravni efekti među ugovornim stranama
 - 3.2. pravni efekti u vezi sa trećim licem
 - 3.3. prenos prava na treće lice
4. tumačenje ugovora
5. kršenje ugovora
 - 5.1. vrste kršenja ugovora
 - 5.2. pravni lek
 - 5.3. događaji koji oslobađaju stranu od izvršenja ugovorne obaveze
 - 5.4. arbitraža
6. prenos ugovornih prava i obaveza
 - 6.1. prenos potraživanja
 - 6.2. novacija
 - 6.3. izvršenje ugovora zaključenog posredovanjem
 - 6.4. subrogacija (preuzimanje duga)
7. oslobađanje ugovorne obaveze
 - 7.1. oslobađanje ispunjenjem ugovora
 - 7.2. oslobađanje raskidom ugovora
 - 7.3. oslobađanje dogovorom ili sprovođenjem zakona

Sledeća odluka koju autor mora doneti u predleksikografskoj etapi rada tiče se veličine rečnika, odnosno broja odrednica koje će rečnik obuhvatiti. *Makrostruktura* ili spisak odrednica (eng. wordlist) predstavlja skup svih odredničkih reči koje ulaze u sastav rečnika i jedan je od prvih koraka kroz koje autor prolazi u leksikografskom radu jer, kako primećuje Lalić-Krstin (2016:157), od njega zavise naredne faze leksikografskog procesa i mnoge uredničke odluke u toku pripreme i izrade rečnika. I dok se zahvaljujući preciznom planiranju projektnog budžeta unapred zna približan broj odrednica koje će se naći u nekom opštem rečniku, kod specijalizovanih, terminoloških rečnika se pre početka terminološke analize korpusa može dati samo okviran broj odrednica. Isti je slučaj i sa našim rečnikom. Nije bilo moguće odrediti tačan broj termina koje bi rečnik obuhvatao bez prethodne analize korpusa.

Kada je u pitanju izbor termina koji će činiti odrednice, Nielsen (2014: 160) naglašava da bi ova odluka trebalo da bude zasnovana na komunikativnim i kognitivnim

funkcijama rečnika. Poznato je da izrada rečnika retko kada počinje od nule, tj. da se autori rečnika uglavnom oslanjaju na postojeće rečnike kao izvore. U nedostatku sličnog rečnika, mi smo se prilikom izbora termina oslonili u najvećoj meri na indekse pojmova koji su sastavni deo pravnih dokumenata i pravne literature iz oblasti ugovornog prava, kako za engleski (*DCFR, PECL, Communication from the Comision to the Council and the European Parliament on European Contract Law*) tako i za srpski deo korpusa (ZOO; Salma 2001; Draškić–Stanivuković 2005; Jovanović 2018).⁷⁰ Dakle, analizom engleskog i srpskog korpusa pravnih tekstova, sastavljena su dva nezavisna spiska odrednica sa nezavisnim izborom lema u oba jezika i pripadajućim jezičkim i vanjezičkim informacijama. Kao pomoćne izvore pri odabiru termina koristili smo postojeća leksikografska sredstva kao što su englesko-srpski i srpsko-engleski leksikon prava (Čule 2015; 2017).

Leksikografska etapa podrazumeva konkretan rad na sastavljanju rečnika i obuhvata prikupljanje, obradu i prezentaciju građe. Proces prikupljanja građe je opisan u pododjeljku 2.5.2. u kojem je predstavljena metodologija istraživanja, te ga ovde nećemo ponovo analizirati. Obrada građe se odnosi na uređenje različitih vrsta informacija koje ulaze u sastav odrednice i njihovo prilagođavanje stilskim i formalnim zahtevima odrednice. Najpre je bilo neophodno izvršiti proces lematizacije, odnosno odrediti oblik navođenja odredničkih reči, kako za englesko-srpski tako i za srpsko-engleski pravac. U ovom delu rada su nam veliku pomoć pružili pojmovni indeksi u okviru korpusnih tekstova i dostupni dvojezični (englesko-srpski i srpsko-engleski) rečnici prava. Kada je u pitanju formalni deo tumačenja odrednice, pored obavezne leme, navodimo i informacije o vrsti reči (imenica ili glagol) i njenim gramatičkim karakteristikama (rod i broj za

⁷⁰ Iako je u bilingvalnim, dvosmernim rečnicima kulturno nezavisnih oblasti moguće iskoristiti makrostrukturu jednog pravca za prevodenje u suprotnom pravcu, kod rečnika čija je tematika kulturno zavisna, poput prava, potrebno je izraditi zasebnu makrostrukturu za svaki pravac prevoda. Reverzivni spisak odrednica kod kulturno zavisnih rečnika može da funkcioniše jedino kao predmetni indeks. (Bergenholtz–Tarp 1995: 53).

imenice, nepravilni oblici glagola). Budući da je rečnik namenjen stručnim prevodiocima i profesionalcima u oblasti prava, koji se prvenstveno bave pisanjem i/ili prevođenjem pisanih tekstova i čije su jezičke kompetencije na višem nivou, smatramo da nije neophodno u sastav odrednice uključivati fonološku transkripciju izgovora odredničke reči.

Ključni deo odrednice rezervisan je za njegovo semantičko tumačenje, koje svakako zaslužuje najviše pažnje kako autora tako i korisnika. Dosadašnja praksa u englesko-srpskim i srpsko-engleskim pravnim rečnicima bila je da se, umesto definicije termina, samo izlistaju njegovi ekvivalenti bez navođenja ikakvih vanjezičkih informacija koje bi korisniku, bez obzira na njegove jezičke i stručne kompetencije, olakšale izbor adekvatnog prevodnog rešenja. Jasno je da se ovakvi rečnici ne mogu smatrati korisnim a još manje okrenutim ka korisniku, što je jedan od osnovnih zahteva svakog savremenog rečnika i njegov „primarni pokretački motiv i cilj“ (Prčić 2018a: 21). Stoga, da bi dvojezični pravni rečnik ispunio svoju osnovnu funkciju, mora pružiti minimum vanjezičkih (enciklopedijskih) informacija i pravnog konteksta koji će korisniku dati mogućnost da poređenjem pravnih sistema dođe do adekvatnog ekvivalenta (Bergenholtz–Tarp 1995: 64; Van Laer 2014: 75). Enciklopedijske informacije su u naš model rečnika uključene u odrednicu na dva načina – u vidu zasebne rečenice u nastavku definicije ili kao izdvojeni pasus u okviru odrednice.

Ukoliko termin, kao odrednička reč, pokazuje određeni stepen polisemije, odnosno ukoliko sadrži više značenja, svako pojedinačno značenje se daje u okviru zasebne odrednice iza odredničke reči koja je označena brojem u supskriptu.

Važno pitanje na koje smo morali da odgovorimo je i pitanje jezika na kojem će definicije i enciklopedijske informacije biti predstavljene. Budući da je primarna funkcija rečnika dekodirajuća (pasivna/receptivna), vezana za razumevanje pravnih tekstova i

njihovo prevođenje, vrlo je bitno da izvorni govornik razume jezik kojim se pojašnjava značenje i upotreba odredničke reči, tačnije pravnog termina. Ovo je naročito značajno za korisnike koji su laici, tj. koji imaju visoke jezičke kompetencije, ali nemaju stručno znanje u oblasti prava, i kojima je stoga neophodno ponuditi iste enciklopedijske informacije koje su potrebne i neizvornim govornicima (Bergeholtz–Tarp 1995). Enciklopedijske informacije imaju veoma važnu ulogu u određivanju stepena ekvivalencije između izvornog i ciljnog termina, te je značajno da budu napisane jezikom koji korisniku neće zadavati dodatne poteškoće u razumevanju. Zato su definicije i enciklopedijske informacije i u englesko-srpskom i u srpsko-engleskom delu našeg rečnika date na srpskom jeziku. Na ovaj način je funkcija rečnika prilagođena govornicima srpskog jezika, koji time dobijaju koristan leksikografski alat sa dvojnog funkcijom – za prevođenje pravnih termina na engleski i za razumevanje engleskih pravnih tekstova.

Sledeći korak u leksikografskoj etapi rada je utvrđivanje *primera* kojima se ilustruje upotreba termina. Da li će i u kom obliku primeri biti uključeni u odrednicu zavisi od potreba korisnika. Bergeholtz i Tarp (1995: 139) ističu da se u leksikografskoj praksi razlikuju tri vrste primera: (1) *citata* (eng. citation) – rečenica koja je preuzeta iz autentičnog teksta bez naknadnih adaptacija od strane autora. Ovakav primer obezbeđuje prikaz realne upotrebe termina, međutim najveći nedostatak predstavlja činjenica da je vrlo teško pronaći rečenicu odgovarajuće dužine koja bi se uklopila u zahteve koji se tiču prostornih ograničenja uslovljenih obimom rečnika. Stoga se često koriste (2) *primeri citata* (eng. citation examples) koji predstavljaju revidirane citate iz kojih je autor izbacio sve one informacije koje opterećuju odrednicu a nisu relevantne sa jezičke i enciklopedijske tačke gledišta. Ovakva vrsta revizije autentičnih primera zahteva dosta vremena, ali ima dvostruki benefit – štedi prostor a ujedno je i predusretljivija za

korisnika. Treći tip primera čine (3) *primeri zasnovani na kompetenciji autora* (eng. competence examples) koji nastaju brže od ostalih jer, uz preduslov odličnog vladanja predmetnom materijom, autor sam osmišljava i sastavlja primere. Primeri nastali ovim putem jesu najbrži za sastavljanje, ali su isto tako najmanje objektivni jer često izražavaju autorove lične stavove o nekoj temi.

Dobri primeri bi trebalo da sadrže ne samo implicirane jezičke i enciklopedijske informacije već, po mogućstvu, i podatke o kolokabilnosti odredničke reči i njenom udruživanju sa drugim jedinicama u veće gramatičke konstrukcije (Bergenholtz–Tarp 1995: 140). Tako koncipirani, primeri pomažu aktivnu funkciju rečnika (Prčić 2018a: 96). Mi smo se u ovom rečniku opredelili za drugu grupu primera – primere citata, ili modifikovane korpusne primere (Lalić-Krstin 2016: 167), koje smo preuzeli iz autentičnih tekstova iz korpusa i obradili tako da su iz njih izuzete sve informacije za koje smatramo nerelevantnim.

Posebnu pažnju treba posvetiti *izboru ekvivalenata* u kulturno zavisnom tipu rečnika kakav je naš. De Groot i Van Laer (2006: 73) smatraju da se pouzdanost dvojezičnog pravnog rečnika meri, između ostalog, i prema tome da li se u rečniku navodi stepen ekvivalencije, odnosno da li je predloženi prevod izvornog termina apsolutni ekvivalent, približni ekvivalent ili delimični ekvivalent. Za utvrđivanje stepena ekvivalencije vrlo je važno formirati precizne definicije izvornog i ciljnog termina i uporediti ih. Poređenje definicija nam daje jasniju sliku o eventualnim sličnostima i razlikama između izvornog i ciljnog pravnog pojma, što nam pruža dodatnu pomoć prilikom procenjivanja stepena ekvivalencije. Zapravo, svrha poređenja definicija nije da ponudi apsolutne ekvivalente u ciljnom jeziku već da ukaže korisnicima na činjenicu da izvorni i ciljni termini nisu sinonimi, te da upozori prevodioce da ne padnu u zamku

slepeg zamenjivanja jednog termina drugim (Van Laer 2014: 77).⁷¹ Zbog razlika u kulturi, u određenim situacijama može biti izuzetno teško, a ponekad i nemoguće, pronaći termin u ciljnom jeziku koji bi po funkciji i sadržini odgovarao pravnom pojmu iz izvornog jezika (Bergenholtz–Tarp 1995: 62). U takvim okolnostima, autor ima na raspolaganju nekoliko potencijalnih rešenja. Kao prvo, u nedostatku ekvivalenta, može se upotrebiti hiperonim, uz obaveznu naznaku da je reč o opštijem izrazu (npr. barrister → *advokat (sa pravom audijencije pred višim sudovima)*). Druga opcija može biti da se termin prevede parafrazom (npr. loss → *gubitak zbog povrede ugovora*). Ponekad je neophodno da autor samostalno osmisli adekvatno rešenje za prevod termina iz izvornog jezika ili da, u krajnjoj nuždi, uz pomoć transkripcije i transliteracije uveze termin u ciljni pravni sistem u obliku pozajmljenice (npr. directive → *direktiva*).

Postleksikografska etapa tiče se svih poslova koji dolaze nakon završetka leksikografske faze rada. Ovde se prvenstveno misli na aktivnosti vezane za objavljivanje rečnika u štampanom i/ili elektronskom obliku, njegovo plasiranje na tržište i prodaju. Naš model rečnika je još uvek u fazi razvoja, te se nismo posebno bavili postleksikografskim aspektima rada.

3.4. Termin kao rečnička odrednica

Kako bismo mogli da govorimo detaljnije o terminu kao rečničkoj odrednici, neophodno je najpre pojasniti šta se tačno podrazumeva pod *specijalizovanom leksikografijom* i *terminografijom* budući da se i jedna i druga bave terminima određene struke ili predmetne oblasti, tačnije njihovom leksikografskom kodifikacijom. Specijalizovana leksikografija, kao deo opšte leksikografske teorije i prakse, stara je nekoliko hiljada godina a njeni počeci se vezuju za nastanak prvih rečnika religijskih

⁷¹ „...to avoid the pitfall of blindly substituting one term for another“ (Van Laer 2014: 77)

termina na Bliskom istoku. S druge strane, terminografija se kao praktična grana terminologije spominje tek od 1975. godine (Bergenholtz–Tarp 1995: 10). U pokušaju da terminografiji izbore autonoman, nezavisan teorijski status u odnosu na već utvrđenu specijalizovanu leksikografiju, neki terminolozi, prema Bergenholtzu i Tarpu (1995: 10), kao osnovne razlike između ove dve discipline ističu sledeće:

- leksikografija se bavi rečima opšteg jezika dok se terminografija fokusira na opis termina;
- leksikografi rade sa alfabetskom makrostrukturom dok terminografi preferiraju sistematsku makrostrukturu;
- terminografija je preskriptivna a leksikografija deskriptivna;
- ciljna grupa terminološkog rečnika su stručna lica dok su leksikografska izdanja namenjena laicima;
- posao terminologa je da pomognu korisnicima da enkodiraju tekst, s druge strane leksikografi pomažu korisnicima da dekodiraju tekst.

Mi ćemo se ovde ipak složiti sa autorima kao što su Bergenholtz–Tarp (1995), Cabré Castellví (1999) i Bowker–Pearson (2002) koji tvrde da pomenuti argumenti, kojima se obrazlaže razgraničavanje terminografije od specijalizovane leksikografije, nisu valjani, te da se ne može povući jasna linija između ove dve discipline. Specijalizovana leksikografija se kao grana opšte leksikografije i te kako bavi terminima. Može raditi i sa alfabetskom i sa tematskom makrostrukturom budući da joj je jedan od zadataka da utvrdi koja od ove dve strukture je podobnija za određeni tip specijalizovanog rečnika. Zatim, mora sadržati u većem ili manjem obimu kako deskriptivne tako i preskriptivne elemente, a za ciljnu grupu korisnika može imati i laike i stručnjake. Uz to, specijalizovana leksikografija ne mora biti ograničena samo na izradu rečnika sa dekodirajućom funkcijom već i onih koji sadrže informacije relevantne za enkodiranje. Ove dve

discipline, dakle, pokazuju mnogo zajedničkih karakteristika zbog čega pojedini autori, poput Martin–Van der Vliet (2003), ni ne prave razliku između njih.

Kada se govori o razlikama između specijalizovane leksikografije i terminografije, najčešće se ističe razlika u pristupu. Specijalizovani rečnici koriste semaziološki pristup, odnosno kreću od termina i idu ka njegovom značenju. S druge strane, terminološke rečnike odlikuje onomaziološki pristup, tj. za polaznu tačku uzimaju pojam i odatle idu ka terminu. Međutim, u praksi se pokazalo da i leksikografi i terminografi zapravo kombinuju ova dva pristupa (Bowker–Pearson 2002). Bajčić (2017: 143) smatra da bi u slučaju kodifikacije pravne terminologije, izvesnu prednost trebalo dati onomaziološkom pristupu i integrisati ga u teorijsku podlogu izrade pravnih rečnika, budući da se, kako tvrdi Šarčević (1989: 277), bilingvalni pravni rečnici mogu smatrati pouzdanim samo ukoliko su konceptualno orijentisani. Dakle, terminološka istraživanja čine temelj izrade specijalizovanih leksikografskih alata.

Ustaljeno je mišljenje među leksikografima da termin u specijalizovanim rečnicima ne iziskuje toliko detaljne informacije kao leksema (Milić 2004: 99). Ovaj stav je toliko ukorenjen da se često u bilingvalnim rečnicima ove vrste mogu naći odrednice sačinjene samo od termina kao odredničke reči i ekvivalen(a)ta. Takvi rečnici zasigurno ne mogu biti ni od kakve pomoći korisniku/prevodiocu. Stoga, specijalizovani leksikografi treba da se potrude da se u rečnicima nađe dovoljno gramatičkih (vrste reči, nepravilni oblici itd.) i semantičkih informacija koje bi zadovoljile potrebe korisnika, naročito prilikom enkodiranja i prevođenja tekstova. U skladu sa zapažanjima iznetim u okviru semantičko-pragmatičke analize pravnih termina iz korpusa (pododeljak 2.5.4), a suprotno terminografskoj praksi, smatramo da bi odrednica u terminološkom rečniku trebalo da ponudi i potencijalne sinonime termina i na taj način skrene pažnju prevodiocima na postojanje terminoloških dubleta, kao i na oprez prilikom korišćenja

nepotpunih sinonima. Isto tako, prisustvo antonima u okviru odrednice može biti vrlo korisno za razumevanje značenja nekog termina, naročito ukoliko njegova definicija nije jasno formulisana.

U nastavku ovog poglavlja ćemo ukazati na najvažnije odlike kvalitetne definicije i na značaj koji ona ima u kulturno uslovljenom rečniku pravnih termina poput našeg.

3.5. Značaj definicije u rečniku pravnih termina

Leksikografska definicija je identifikacija semantičkog sadržaja realizovane lekseme (Gortan-Premk 2014: 131). O obeležjima dobre rečničke definicije pisali su Zgusta (1971), Pearson (1998), Sterkenburg (2003), Geeraerts (2003), De Groot–Van Laer (2006), Atkins–Rundell (2008), Svensén (2009), Gortan-Premk (2014) i Prčić (2018a). U nastavku ćemo navesti neke od najvažnijih odlika koje bi dobra rečnička definicija trebalo da poseduje prema Atkins–Rundell (2008: 412–413).

- Na prvom mestu, definicija mora biti razumljiva, tačnije, mora biti sastavljena tako da odgovara jezičkim veštinama i stručnom znanju ciljne grupe korisnika. Poželjno je da u sastav definicije ne uđu višeznačne reči u nekom od marginalizovanih ili atipičnih značenja.
- U vezi sa prethodnim je i preporuka da definicije budu sastavljene tako da ne zahtevaju od korisnika da konsultuje druge leksikografske izvore za njihovo razumevanje.
- Formulacija i struktura definicije bi trebalo da odslikava uobičajeni prozni stil i da ne obavezuje korisnika da uči konvencionalne leksikografske oznake.
- Definicija bi trebalo da obezbedi dovoljno informacija koje bi korisniku pomogle da razume značenje nepoznate reči u kontekstu u kojem je naišao

na reč, zatim da uspešno prepozna značenje te reči u nekom novom kontekstu, kao i da, u idealnom slučaju, omogući korisniku da pomenutu reč tačno i valjano koristi u nekom drugom kontekstu.

Cabré Castellví (1999) ističe da se u teoriji terminologije razlikuju tri vrste definicija, čije je raspoznavanje lakše u teoriji nego u praksi, a to su lingvističke, ontološke i terminološke definicije. *Lingvističke definicije* su najslbličnije definicijama tradicionalnih rečnika koje ne opisuju sva obeležja nekog pojma već samo ona koja ga diferenciraju od ostalih pojmova. S druge strane, *ontološke definicije* imaju enciklopedijske elemente i uključuju sve esencijalne i komplementarne aspekte pojma, dok su *terminološke definicije* više deskriptivne nego kontrastivne i opisuju pojmove samo u okviru predmetnog polja kojem pripadaju. U praksi, međutim, leksikografi najčešće koriste hibridni oblik lingvističke i terminološke definicije prilikom opisa termina (Cabré Castellví 1999: 105). Oslanjajući se na ideje koje je izneo Landau (2001), Garner (2014: 50) navodi sledećih pet pravila definisanja reči u pravnim rečnicima i smatra da se u većini rečnika ove vrste ona retko poštuju:

- 1) definicija mora biti međuzamenljiva sa rečju koju definiše u kontekstu, tako da ne sme počinjati izrazima kao što su ‘termin koji znači’ ili ‘termin koji se odnosi na’;⁷²
- 2) navesti sva značenja odredničke reči koja se javljaju u okviru pravne oblasti koju rečnik pokriva;
- 3) nije potrebno definisati tzv. samoobjašnjavajuće izraze koji ni ne spadaju u leksičke jedinice (npr. *living with husband*);

⁷² Hanks (1987) pravi razliku između dve strategije definisanja – *strategija međuzamenljivosti definicije i odredničke reči* (eng. substitutable defining strategy), koja podrazumeva standardni način definisanja, odnosno mogućnost da definicija zameni reč u bilo kojem kontekstu, i *COBUILDova strategija definisanja* (eng. the COBUILD defining strategy) koja je zasnovana na tzv. narodnim definicijama koje nisu međusobno zamenljive sa odredničkom rečju ali su formulisane narodnim jezikom, tako da ih korisnik lako može razumeti.

- 4) definisati termine u jednini, ne u množini, osim ako za to ne postoji dobar razlog;
- 5) napraviti razliku između definicija i enciklopedijskih informacija (opisa iz udžbenika).

Poput opštih, i bilingvalni rečnici moraju zadovoljiti određene kriterijume kako bi se mogli smatrati pouzdanima. Za pouzdano prikazivanje pravnih pojmova u rečniku presudni značaj imaju upravo definicije jer pružaju korisniku dodatne enciklopedijske informacije neophodne za razumevanje pomenutih pojmova (Bajčić 2017: 181). De Groot i Van Laer (2006: 73) tvrde da se dobri bilingvalni pravni rečnici razlikuju od loših prema tome da li ispunjavaju sledeće zahteve:

- 1) bilingvalni pravni rečnici bi trebalo da budu ograničeni na pružanje prevoda u okviru jedne pravne oblasti i da na taj način vežu i izvorne i ciljane pravne termine za jedan određeni pravni sistem;
- 2) odnos između odrednica i njihovih predloženih prevoda, s jedne strane, i pripadajućeg pravnog sistema s druge strane, mora biti jasno iskazan i lako proverljiv tako što će se u rečniku upućivati na relevantne pravne izvore, jezički kontekst a ponekad i na enciklopedijske i bibliografske podatke;
- 3) sastavljači rečnika ne bi trebalo da svoja predložena prevodilačka rešenja predstavljaju kao standardizovane ekvivalente; potencijalna alternativna rešenja bi trebalo identifikovati prema oblasti prava, sistemu i upotrebi;
- 4) rečnik bi trebalo da označi stepen ekvivalencije kako bi se znalo da li je predloženo rešenje apsolutni ekvivalent, približni (prihvatljivi) ekvivalent ili delimični ekvivalent;
- 5) nepostojanje ekvivalentnog termina u pravnom sistemu ciljnog jezika trebalo bi posebno istaći i ponuditi pomoćna rešenja;

- 6) valjalo bi naglasiti ukoliko se na mestu prevoda izvornog termina nalazi neologizam kako korisnik ne bi bio doveden u zabludu da ovo prevodilačko rešenje čini sastavni deo osnovne, opšteprihvataene terminologije ciljnog pravnog sistema;
- 7) predložena prevodilačka rešenja bi trebalo periodično preispitati i, po potrebi, ažurirati u slučaju bilo kakvih promena u pravnom sistemu izvornog ili ciljnog jezika.

Jedno od vodećih pitanja sa kojima se susreću autori pravnih rečnika u procesu sastavljanja definicija jeste – kako pomiriti osnovne leksikografske principe definisanja sa onim što se u pravnoj profesiji smatra tačnom i preciznom definicijom nekog pravnog pojma? Tačnije, na koji način zadovoljiti princip sažetosti leksikografske definicije i princip sveobuhvatnosti nekog pravnog pojma? U nemogućnosti da adekvatno odgovore na ove zahteve, autori su najčešće jednojezične rečnike izrađivali u obliku pravnih leksikona, sa velikim brojem enciklopedijskih informacija i gotovo nikakvim jezičkim podacima, dok su višejezični (dvojezični) rečnici ličili na glosare pravnih termina sa navedenim ekvivalentima ali bez ikakvih jezičkih i vanjezičkih informacija koje bi korisniku olakšale potragu za adekvatnim prevodom izvornog termina.

Ranije pomenute enciklopedijske definicije uvode se u odrednicu (rečnički članak) kako bi se uporedili i dodatno pojasnili pravni pojmovi i odnosi izraženi terminima u izvornom i ciljnem pravnom sistemu. Udeo enciklopedijskih informacija u semantičkom delu odrednice zavisice od ciljne grupe korisnika rečnika, kao i od stepena podudarnosti pojmova u izvornom i ciljnem pravnom sistemu. Potreba za enciklopedijskim informacijama u rečniku će biti manja ukoliko njegovu ciljnu grupu čine pravni stručnjaci, nego ako je rečnik namenjen laicima ili pak studentima. Isto tako,

ako se pravni pojmovi u izvornom i ciljnom pravnom sistemu podudaraju, što je vrlo retko, neće biti neophodno uvoditi dodatne vanjezičke informacije.

Značaj definicije u bilingvalnom rečniku pravnih termina najviše dolazi do izražaja u procesu utvrđivanja ekvivalenata, tačnije u situaciji kada je izvorni pravni jezik neophodno prevesti na ciljni pravni jezik (De Groot–Van Laer 2006: 66). Definicije nam omogućavaju da saznamo informacije o semantičkom sadržaju izvornog termina i da zatim potražimo termin u ciljnom pravnom sistemu sa kojim se izvorni termin značenjski podudara. Naravno, potpuna ili apsolutna ekvivalencija može se ostvariti samo ukoliko izvorni i ciljni jezik pripadaju istom pravnom sistemu, odnosno ako se prevod vrši u okviru jednog višejezičnog pravnog sistema (npr. Švajcarska, Belgija i sl.) (De Groot–Van Laer 2006: 67).⁷³ Ukoliko ovo nije slučaj, neophodno je, metodom konceptualne analize, potražiti funkcionalni ekvivalent, odnosno termin koji označava pojam u ciljnom pravnom sistemu čija je funkcija ista kao i funkcija izvornog pravnog pojma (Šarčević 1989: 278–279). Međutim, budući da je funkcionalni ekvivalent najčešće samo delimično ekvivalentan izvornom terminu, tačnije da njegova prihvatljivost zavisi od konteksta (Šarčević 1988: 307), poželjno je, u cilju veće pouzdanosti rečnika, pružiti korisnicima dovoljno informacija koje bi im pomogle prilikom procenjivanja stepena prihvatljivosti nekog funkcionalnog ekvivalenta. Kao što je ranije već istaknuto (pododeljak 2.6.4.3), ove informacije bi trebalo da se odnose prvenstveno na *klasifikaciju pojma* u strukturi pravnog sistema kojem pripada (npr. da li pojam pripada istoj oblasti prava u izvornom i u ciljnom jeziku), zatim na njegov *opseg primene* (koji je direktno vezan za ekstenziju pojma) i na *pravni efekat* koji pojam ima u okviru pravnog sistema. Ako se izvorni pojam

⁷³ Pomenuti autori ističu da je moguća i *približno potpuna ekvivalencija* (eng. near full equivalence) ukoliko je između izvornog i ciljnog pravnog sistema došlo do harmonizacije neke pravne oblasti koja je predmet prevođenja, kao i u situacijama kada je jedan pravni sistem u prošlosti usvojio neki pojam drugog pravnog sistema koji je nastavio da funkcioniše u novom sistemu jednako kao u izvornom (up. Šarčević 1989: 278 i De Groot–Van Laer 2006: 67).

i njegov funkcionalni ekvivalent ne podudaraju po pitanju jednog ili više navedenih kriterijuma, može se smatrati da funkcionalni ekvivalent nije adekvatan prevod izvornog termina (Šarčević 2000: 250). U cilju lakšeg praćenja i boljeg pregleda informacija, konceptualna analiza pojmova označenih francuskim terminom *hypothèque* i engleskim *mortgage* prikazana je sažeto u okviru sledeće tabele (Šarčević 1989: 288).

	FUNCTION	SCOPE OF APPLICATION		LEGAL EFFECT
	security for payment of debt	immovables	movables	conveyance of ownership
HYPOTHÈQUE	+	+	-	-
MORTGAGE	+	+	+	+

*Tabela 5: Konceptualna analiza pojmova označenih terminima *hypothèque* i *mortgage* (Šarčević 1989: 288)*

Dakle, za utvrđivanje stepena prihvatljivosti nekog funkcionalnog ekvivalenta izuzetno je važno, a ujedno i vrlo zahtevno, ustanoviti značenjske elemente pojmova koji se analiziraju. U tu svrhu, autori rečnika se oslanjaju na definicije i to kako na njihov sadržaj, odnosno skup obeležja koja opisuju neku kategoriju (intenzija), tako i na njihov obim, tj. sve članove unutar pomenute kategorije (ekstenzija). Do definicija se najčešće dolazi pretraživanjem originalnih izvora prava kao što su zakoni i sudska praksa, međutim potencijalni problemi mogu nastati usled, s jedne strane, neodređenosti nekih pravnih pojmova i njihovih neadekvatnih definicija i, s druge strane, malog broja zakonom određenih definicija (Šarčević 1988: 442).

3.6. Opšte odlike Englesko-srpskog i srpsko-engleskog rečnika

pravnih termina iz oblasti ugovornog prava EU

U ovom pododeljku ćemo pokušati da na osnovu navedenih kriterijuma, a po uzoru na Prčićev (2018a) pregled karakteristika najneophodnijih rečnika u domaćoj leksikografiji, izgradimo jednu zaokruženu, celovitu sliku o opštim odlikama Englesko-srpskog i srpsko-engleskog rečnika pravnih termina iz oblasti ugovornog prava EU kojeg predlažemo u ovom delu rada.

(1) PRIMARNA CILJNA GRUPA. Kao što je ranije istaknuto, na samom početku leksikografskog rada neophodno je najpre odrediti *ciljnu publiku rečnika*, tj. njegove potencijalne korisnike, jer će upravo od ovog koraka zavisiti sve kasnije odluke koje autor bude donosio u procesu izrade rečnika. Rečnik je namenjen prvenstveno prevodiocima tekstova iz oblasti prava Evropske unije, čije poznavanje pravne materije često nije na nivou stručnog, ali su im jezičke kompetencije visoke. Pored prevodilaca, ciljnu grupu Rečnika čine i studenti engleskog jezika koji se uče specifičnostima prevođenja stručnih tekstova i termina, kao i studenti prava koji žele da ovladaju literaturom iz ove oblasti na engleskom jeziku, uz preduslov da pritom imaju najmanje srednji nivo znanja engleskog jezika.

(2) TIPOLOŠKA IDENTIFIKACIJA REČNIKA. Ovde je reč o dvojezičnom i dvosmernom (englesko-srpski i srpsko-engleski) specijalizovanom (terminološkom) rečniku dvojne funkcije. Primarna svrha mu je da pruži pomoć prilikom *dekodiranja*, tj. razumevanja značenja tekstova u ciljnom jeziku, ali i da navođenjem gramatičkih, pragmatičkih i vanjezičkih informacija pruži pomoć prilikom *enkodiranja*, tj. proizvodnje tekstova na izvornom jeziku. Kada je reč o teorijsko-metodološkom pristupu, Rečnik spada u dominantno *deskriptivne* rečnike sa određenim stepenom *preskripcije*, naročito prilikom obrade kulturno specifičnih termina.

(3) MAKROSTRUKTURA. Makrostrukturu rečnika čine uskostručni i polustručni pravni termini iz oblasti ugovornog prava EU svih morfoloških struktura (prostih, izvedenih, složenih i fraznih), u najfrekventnijim kategorijama imenica i glagola. U cilju lakše i brže dostupnosti podataka, odrednice su poredane alfabetski u englesko-srpskom, odnosno abecedno u srpsko-engleskom delu Rečnika, u zasebnim paragrafima, sa isturenim prvim redovima i tipografski naglašenim lemama. Ovde valja dodatno naglasiti da je makrostruktura srpsko-engleskog dela Rečnika sastavljena zasebno u odnosu na englesko-srpsku. Praksa po kojoj se prevodi termina iz jednog smera uzimaju za makrostrukturu drugog smera, prostom zamenom mesta, nije preporučljiva, naročito kod kulturno zavisnih rečnika kakav je naš, upravo zbog činjenice da makrostruktura englesko-srpskog dela oslikava pojmovnu strukturu engleskog pravnog sistema, i velike verovatnoće da će se u tom slučaju izostaviti znatan broj kulturno specifičnih pojmova i termina iz srpskog jezika.

(4) MIKROSTRUKTURA. Unutrašnja struktura rečničkog članka, pored podataka o ortografskom obliku odredničke reči, njenim morfosintaksičkim kategorijama i, gde je neophodno, gramatičkim osobinama, sadrži i prevod na srpski, tj. engleski jezik, u obliku formalno, funkcijski i sadržinski podudarnog korespondenta ili samo funkcijski i sadržinski podudarnog ekvivalenta (Prčić 2019: 171). Kako bi se korisniku pomoglo prilikom donošenja odluke o odgovarajućem prevodu termina u datom kontekstu, data je i definicija pravnog pojma na srpskom jeziku za njegovo potpunije i preciznije razumevanje. Uz definiciju je prikazana pojednostavljena i modifikovana verzija autentičnih rečenica iz korpusa koje korisniku pružaju uvid u tipične leksičke spojeve i strukturne dopune termina. Kolokacije i koligacije koje predstavljaju ustaljene spojeve odredničke reči sa drugim leksičkim i gramatičkim rečima iz korpusa poredane su abecedno (alfabetski) i istaknute tipografski u cilju bržeg i lakšeg lociranja. Pored

navedenih podataka, u rečničkom članku se, tamo gde je neophodno, javlja i unakrsno upućivanje na antonime, sinonime i ostale značenjski srodne termine iz korpusa.

(5) MEDIOSTRUKTURA. S obzirom da je primarna svrha Rečnika da korisnicima koji su laici obezbedi dovoljno informacija koje će im približiti oba pravna sistema kako bi i u jednom i u drugom smeru Rečnika pronašli odgovarajući ekvivalent za dati pravni pojam, smatramo da bi bilo izuzetno korisno u okviru informativnog materijala Rečnika ponuditi odeljak koji bi sadržao enciklopedijske informacije i komparativni opis ugovornog prava u okviru ovih pravnih sistema, sa posebnim osvrtom na razlike u ovoj oblasti između anglosaksonskog, običajnog prava i evropskog, kontinentalnog prava. Upućivanjem na ovaj enciklopedijski odeljak, korisnici koji nemaju dovoljno stručnog znanja dobijaju priliku da upotpune sliku o pravnom pojmu u izvornom jeziku kako bi obezbedili adekvatan i pouzdan prevod u ciljnom jeziku. Pored ovako koncipirane srednje komponente informativnog materijala, Rečnik bi sadržao i prednju komponentu (eng. front matter) u kojoj bi bili dati predgovor i uputstvo za korisnika koji, iako često zanemareni od strane ciljne publike, pružaju detaljan uvid u različite vrste korisnih informacija koje autor stavlja korisniku na raspolaganje, a koje tako često previdamo ignorisanjem ovih podataka.

3.7. Predlog strukture englesko-srpskog rečnika pravnih termina iz oblasti ugovornog prava Evropske unije

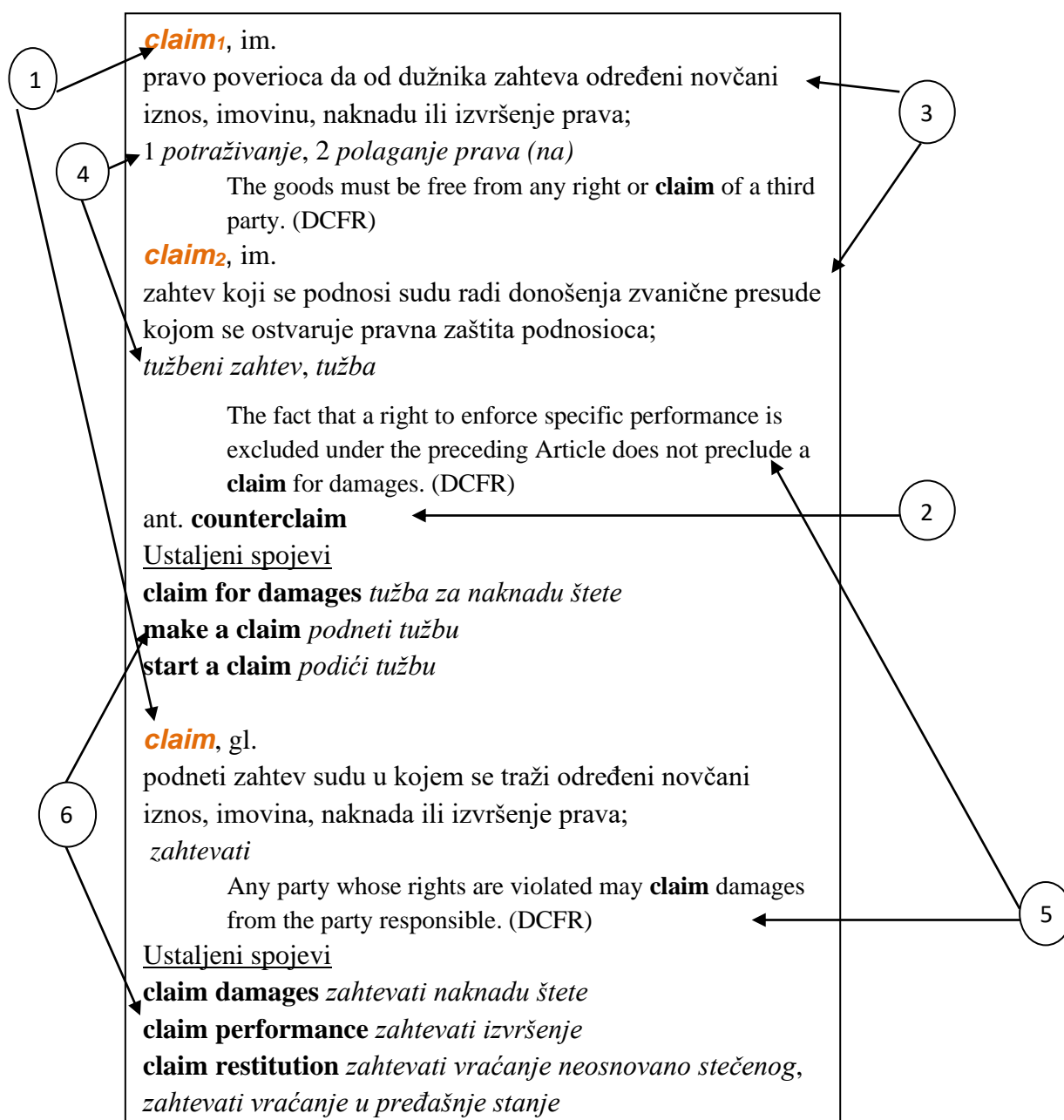
U ovom delu će biti predstavljen model leksikografske kodifikacije engleskih i srpskih pravnih termina iz oblasti ugovornog prava Evropske unije, najpre u englesko-srpskom a zatim i u srpsko-engleskom smeru (odeljak 3.8). Kao metodološki okvir leksikografskog dela istraživanja poslužila je kontrastivna analiza engleskih i srpskih termina i njima pripadajućih pravnih pojmova. Ovakva analiza je neophodna upravo zbog dvojne prirode termina budući da termin funkcioniše i kao jezički znak i kao nosilac specijalizovanog značenja. U nastavku će biti prikazane i analizirane makrostruktura i mikrostruktura predloženog rečnika, nakon čega će na uvid biti dat deo rečnika sa odrednicama na slovo D.

3.7.1. Makrostruktura

Makrostrukturu čini skup svih leksičkih jedinica koje u rečniku imaju ulogu odrednica. Rečnik sadrži 430 termina poređanih abecedno, u zasebnim paragrafima sa isturenim prvim redom kako bi se brže i lakše uočila lema. Prisutne su reči svih morfoloških struktura (proste, izvedene, složene i frazne) uz napomenu da su neke od njih obrađene kao pododrednice zbog formalne i sadržinske veze sa odrednicom uz koju stoje. Imajući u vidu da je rečnik namenjen korisnicima koji imaju visok nivo jezičke kompetencije, u makrostrukturu nisu uključene reči koje su deo opšteg vokabulara, a koje se takođe mogu naći u pravnim tekstovima, već isključivo polustručni i uskostručni termini iz oblasti ugovornog prava EU koji bi mogli predstavljati problem prilikom prevođenja sa engleskog na srpski jezik.

3.7.2. Mikrostruktura

Mikrostruktura se odnosi na unutrašnje uređenje odrednice (rečničkog članka), tj. na uređeni skup formalnih i sadržinskih informacija o odrednici (Hartmann 2001: 64). U nastavku će biti prikazan primer strukture rečničkog članka predloženog leksikografskog modela.

Ilustracija 1: Elementi rečničkog članka u englesko-srpskom rečniku pravnih termina

(1) Pravopisni oblik odredničke reči prikazan naglašenim fontom, kako bi se mogao brže i lakše uočiti. Uz odredničku reč data je i oznaka morfosintaksičke klase kojoj reč pripada što je naročito značajno u situacijama kada je neophodno napraviti razliku između homonima ($claim_n - claim_v$). Tamo gde je bitno, naglašena je i morfosintaksička podvrsta (broj imenica, tranzitivnost glagola). Ovde valja još jednom naglasiti da su u rečniku obrađene samo imenice, glagoli i frazne lekseme budući da se pridevi i prilozima u korpusu javljaju gotovo isključivo kao konstituenti fraznih leksema.

(2) Unakrsno upućivanje na antonimne, sinonimne i ostale značenjski srodne oblike.

(3) Definicija termina na ciljnom jeziku (L_2), koja treba da bude sastavljena tako da pruži dovoljan minimum informacija kako bi oni korisnici koji su laici mogli da razumeju pravni pojam označen pomenutim terminom a da istovremeno ne optereti odrednicu podacima koje stručnjaci u datoj oblasti mogu smatrati izlišnim. Svako novo značenje dato je u novom redu i označeno arapskim brojevima.

(4) Prevodni ekvivalent, koji treba da predstavlja najviši mogući stepen funkcijske ekvivalentnosti, odnosno da izvornom terminu odgovara ne samo po funkciji koju ima u ciljnom pravnom sistemu već i po opsegu primene i pravnom efektu koji u njemu ostvaruje. Bilingvalni pravni rečnik, kao osnovni alat za prevođenje specijalizovanih tekstova iz ove oblasti, smatra se pouzdanim jedino ako može da obezbedi približne ekvivalente izvornih pravnih pojmova umesto dosadašnje prakse nasumičnog nabiranja funkcionalnih ekvivalenata iza odredničke reči. U slučajevima kada se na mestu prevodnog ekvivalenta javlja više termina, korišćene su oznake, tj. indikatori kako bi se korisniku pomoglo prilikom odabira odgovarajućeg prevodilačkog rešenja. Ove oznake sadrže informacije koje su izuzetno značajne za kontekstualizaciju ponuđenih

ekvivalenata i time olakšavaju korisniku konačni izbor između ponuđenih termina u ciljnom jeziku (duty \approx DUŽNOST_(ne nužno pravne prirode), OBAVEZA_(kršenje vodi do pravne sankcije)).

(5) Primeri na polaznom jeziku (L_1), koji treba da prikažu upotrebu termina u kontekstu i na taj način ukažu na tipične leksičke spojeve i strukturne dopune. Primeri predstavljaju pojednostavljene i modifikovane verzije autentičnih rečenica iz korpusa koje korisniku pružaju pouzdan izvor informacija ne samo o predmetnom polju već i o karakteristikama jezika u domenu ugovornog prava EU. Iza svakog primera naveden je izvor iz koga su primeri preuzeti i modifikovani kako bi korisnici, po sopstvenom nađenju, mogli da im pristupe i potraže dodatne informacije.

(6) Kolokacije na polaznom jeziku i njihovi ekvivalenti na ciljnom jeziku date su u zasebnom redu iza pojedinačnog značenja termina i njegovog ekvivalenta. Kolokacije su poređane alfabetski i istaknute tipografski kako bi korisnik mogao brže i lakše da ih locira.

3.7.3. Uzorak: Odrednice na slovo D

damage, im. [- brojivo]

Bilo koja vrsta gubitka, materijalna i nematerijalna, koju jedno lice (oštećeni) trpi zbog neispunjenja obaveze drugog lica (štetnika). Ovde spadaju materijalna šteta (stvarna šteta ili umanjeње imovine, izgubljena dobit i štete kod telesne povrede) i nematerijalna šteta (pretrpljeni i budući duševni bolovi i opadanje kvaliteta života).

1 *šteta*, 2 *gubitak*

If two or more parties have solidary liability for the same **damage**, their share of liability is equal. (DCFR)

sin. **detriment, loss**

Ustaljeni spojevi

be liable for damage *biti odgovoran za štetu*

cause damage *naneti štetu, prouzrokovati štetu*

damage to person *nematerijalna (moralna) šteta, šteta nanesena osobi*

damage to property *imovinska šteta*

mitigate damage *smanjiti štetu*

suffer damage *pretrpeti štetu*

damages, im. [u mn.]

Pravo na novčani iznos kojim se oštećenom licu nadoknađuje gubitak pretrpljen kao posledica neispunjenja obaveze druge strane (štetnika).

1 *naknada štete*, 2 *odšteta*

The court may award **damages** to the party affected for the loss suffered through the other party refusing to negotiate or breaking off negotiations contrary to good faith and fair dealing. (PECL)

sin. **compensation, remuneration, indemnity**

Ustaljeni spojevi

award damages *dosuditi naknadu*

be entitled to damages *imati pravo na naknadu štete*

claim damages *zahtevati naknadu štete*

liquidated damages *ugovorena odšteta*

pay damages *platiti odštetu*

recover damages *naknaditi štetu*

debt, im.

Novčana obaveza prema drugoj strani (poveriocu) koja je dospela na naplatu.

1 *dug*, 2 *zadocnela novčana obaveza*

Where a debtor purports to discharge a **debt** by paying a third person, the creditor may ratify that act. (DCFR)

sin. **obligation**

Ustaljeni spojevi

debt instrument *dužnički finansijski instrument*

discharge a debt *osloboditi (nekog) obaveze*

merger of debts *sjedinenje, konfuzija (kada jedno isto lice postane i poverilac i dužnik)*

trust debt *dug koji poverenik trasta kao njegov upravljač i nominalni vlasnik ima prema poveriocima trasta*

debtor, im.

Lice koje ima obavezu, novčanu ili nenovčanu, prema drugom licu (poveriocu).

dužnik

The obligation may be performed at any time within the period chosen by the **debtor** unless the circumstances of the case indicate that the creditor is to choose the time. (DCFR)

Ustaljeni spojevi

plurality of debtors *množina dužnika, pluralitet dužnika*

release a debtor *osloboditi dužnika (obaveze)*

solidary debtor *solidarni dužnik, dužnik solidarne obaveze*

default, im.

Bilo koja vrsta dužnikovog neispunjenja obaveze obezbeđene zalogom, odnosno bilo koji unapred utvrđeni događaj ili skup okolnosti koji založnom poveriocu daje isključivo pravo da raspolaže založenom stvari.

1 *neizvršavanje*, 2 *neispunjavanje (ugovorne obaveze)*

A security right in an asset of a consumer can only be enforced by a court or other competent authority, unless after **default**, the consumer security provider has agreed to extra-judicial enforcement. (DCFR)

Ustaljeni spojevi

be in default *kršiti, ne izvršavati*

default rules *pravila u slučaju neispunjavanja obaveza*

default, gl.

ne izvršiti obavezu

The rules on personal security give the creditor an extra person from whom to seek performance if the debtor **defaults**. (DCFR)

defence BrE, **defense** AmE, im. [+ brojivo]

Pravno sredstvo odbrane, prigovor ili argument koji nije samo opovrgavanje tužiočevih navoda i koji, ukoliko je dobro utemeljen, pobija tužbu u celosti ili delimično.

1 (*materijalnopravno*) *sredstvo odbrane tuženog lica*, 2 *ograničenje i isključenje odgovornosti*

A person has a **defence** if legally relevant damage is caused by an abnormal event which cannot be averted by any reasonable measure. (DCFR)

Ustaljeni spojevi

defence of disenrichment *odbrana pozivanjem na oslobađanje od povraćaja neosnovano stečenog*

grounds of defence *osnov odbrane*

invoke a defence (against) *pozvati se na ograničenje ili isključenje odgovornosti*

set up defences *utvrditi razloge za ograničenje ili isključenje odgovornosti*

del credere clause, im.

Vrsta klauzule u ugovoru o zastupništvu (komisionu) u kojoj zastupnik (komisionar) garantuje ne samo za ispunjenje svojih obaveza prema nalogodavcu (komitentu) već i za ispunjenje obaveza trećeg lica prema nalogodavcu (komitentu). Na taj način komisionar postaje jamac za ispunjenje obaveza svog saugovarača i ima pravo na posebnu proviziju.

delkredere klauzula

A **del credere clause** is part of an agreement whereby the commercial agent guarantees that the client will pay the price of the products forming the subject-matter of the contract. (DCFR)

del credere commission, im.

Vrsta posebne naknade koju komitent (nalogodavac) isplaćuje komisionaru (zastupniku) koji je jemčio za ispunjenje ugovornih obaveza svog saugovarača.

delkredere provizija, delkredere naknada

The commercial agent is entitled to be paid a **del credere commission** for ensuring that the goods are sold and paid in full. (DCFR)

delay₁, im.

Pomeranje vremenskog roka za izvršenje neke obaveze koji je propisan zakonom ili ugovoren.

1 *odlaganje*_(sporazumno), 2 *odugovlačenje*_(samoinicijativno)

If the **delay** amounts to a fundamental non-performance the creditor may treat it as such. (PECL)

Ustaljeni spojevi

without undue delay *bez nepotrebnog odlaganja*

delay₂, im.

Prekoračenje vremenskog roka za izvršenje neke obaveze koji je propisan zakonom ili ugovoren.

1 *docnja*, 2 *kašnjenje*

A creditor may terminate in a case of **delay** in performance of a contractual obligation. (DCFR)

Ustaljeni spojevi

delay in performance *kašnjenje u ispunjenju obaveze*

delay, gl.

Pomeriti ispunjenje ugovorne obaveze za kasnije.

kasniti, odlagati

If a business **delays** the payment of the price due under a contract for the supply of goods, interest is due at the rate specified in paragraph (4). (DCFR)

delegate, im.

Lice koje je ovlašćeno da preduzima pravne poslove u ime vlastodavca u slučaju sprečenosti ili odsutnosti punomoćnika.

zamenik punomoćnika

A representative has authority to delegate authority to another person (the **delegate**) to do acts on behalf of the principal which the representative is not expected to do personally. (DCFR)

delegate, gl.

Proces kojim vlastodavac ovlašćuje neko drugo lice (punomoćnika) da izvrši obaveze propisane ugovorom.

1 *preneti (obaveze)*, 2 *delegirati*

A trustee has a power to **delegate** performance of obligations under the trust. (DCFR)

sin. **transfer**

Ustaljeni spojevi

delegate authority *preneti ovlašćenje*

delegate duty *preneti dužnosti*

dependent personal security, im.

Obaveza trećeg lica (akcesornog dužnika) prema poveriocu u cilju obezbeđivanja izvršenja sadašnje ili buduće obaveze glavnog dužnika. Obaveza trećeg lica zavisna je od glavne obaveze dužnika i njeno izvršenje se može zahtevati tek nakon što dužnik ispuni svoju obavezu na način i u vreme predviđeno ugovorom.

1 *lično sredstvo obezbeđenja (izvršenja ugovora)*, 2 *supsidijarno jemstvo*

A “global security” is a **dependent personal security** which is assumed in order to secure a right to performance of all the debtor’s obligations towards the creditor. (DCFR)

ant. **independent personal security**

derogate, gl.

Delimično ograničiti neke zakonske odredbe usvajanjem mera koje su joj protivne.

ograničiti, odstupati

The parties may not exclude the application of this Article or **derogate** from or vary its effects. (DCFR)

Ustaljeni spojevi

derogate from *odstupati od*

detriment, im.

Bilo koja vrsta povrede imovine ili fizičkog i psihičkog integriteta ličnosti. Ovaj termin se koristi da označi negativnu vrstu obligacionog odnosa koja se sastoji od nečinjenja (uzdržavanja od činjenja nečeg što bi dužnik inače imao prava da čini) i trpljenja (dozvola koju dužnik daje poveriocu da čini nešto što bi mu dužnik u redovnim okolnostima mogao braniti).

1 šteta, 2 gubitak

The parties may not, to the **detriment** of the principal, exclude the application of paragraph (3) or derogate from or vary its effects. (DCFR)

sin. **damage**

Ustaljeni spojevi

suffer a detriment *pretrpeti gubitak*

to the detriment of *na štetu*

direct physical control, im.

Vrsta fizičke kontrole nad pokretnim stvarima koju vrši vlasnik (neposredni držalac) lično ili putem zastupnika držaoca koji tu kontrolu vrši u ime vlasnika.

neposredna državina (stvari)

A possession-agent is a person who exercises **direct physical control** over the goods on behalf of an owner-possessor or limited-right-possessor. (DCFR)

sin. **direct possession**, ant. **indirect physical control**

direct representation, im.

Pravni odnos između zastupnog lica i lica koje na osnovu ovlašćenja za zastupanje zaključuje pravni posao u ime i za račun zastupanog (zastupnik).

neposredno zastupanje

If the principal fails to give a direction under paragraph (2), the agent may choose **direct representation**, or indirect representation or may withhold performance. (DCFR)

ant. **indirect representation**

discharge, im. [- brojivo]

Prestanak ugovorne obaveze, koji u zakonodavstvu Republike Srbije pored ispunjenja obaveze uključuje i prebijanje (kompenzaciju), otpuštanje duga, prenov (novaciju), sjedinjenje (konfuziju), nemogućnost ispunjenja, protek vremena, otkaz i smrt.

1 *ispunjenje (obaveze)*, 2 *oslobađanje (dužnika) obaveze*, 3 *razduživanje*

The **discharge** of the original debtor also extends to any personal or proprietary security provided by the original debtor to the creditor for the performance of the obligation. (DCFR)

Ustaljeni izrazi

obtain discharge *biti oslobođen obaveze (duga)*

discharge of a contract *okončanje ugovora*

discharge by performance *okončanje ispunjenjem, ispunjenje ugovorne obaveze*

discharge, gl. [T]

osloboditi (dužnika) obaveze, razdužiti, ispuniti (obavezu)

Ustaljeni izrazi

discharge a claim *otplatiti dug*

discharge a debtor *osloboditi dužnika obaveze*

discharge liability *osloboditi odgovornosti*

discharge an obligation *ispuniti obavezu*

disenrichment, im.

Obaveza vraćanja odnosno naknada vrednosti imovine koju je jedno lice (obogaćeni/sticalac) stekao bez pravnog osnova na račun drugog lica (osiromašenog).

1 *povraćaj neosnovano stečenog*, 2 *povraćaj neosnovanog obogaćenja*

A **disenrichment** is to be disregarded to the extent that the enriched person has sustained a disadvantage by disposing of the enrichment or otherwise (disenrichment). (DCFR)

ant. **enrichment**

distance contract, im.

Bilo koji ugovor o prodaji robe ili pružanju usluga između trgovca i potrošača u okviru organizovane prodaje ili pružanja usluga na daljinu kojom upravlja trgovac uz isključivu

upotrebu jednog ili više sredstava komunikacije na daljinu sve do trenutka zaključivanja ugovora, uključujući i sam trenutak zaključenja.

ugovor na daljinu

For any **distance contract** the consumer shall have a period of at least seven working days in which to withdraw from the contract without penalty and without giving any reason. (Dir. 97/7/EC)

distribution contract, im.

Vrsta ugovora prema kojem se jedno lice, snabdevač, obavezuje da za odgovarajuću novčanu naknadu kontinuirano snabdeva svojim proizvodima drugo lice, distributera, koji se pak obavezuje da pomenute proizvode nudi i prodaje kupcima u svoje ime i za svoj račun.

ugovor o distribuciji

An exclusive purchasing contract is a **distribution contract** under which the distributor agrees to purchase products only from the supplier or from the party designated by the supplier. (DCFR)

Ustaljeni spojevi

exclusive distribution contract *ugovor o ekskluzivnoj distribuciji*

selective distribution contract *ugovor o selektivnoj distribuciji*

divided obligation, im. [+ brojivo]

Vrsta obligacije kojom se više dužnika obavezuje na njeno izvršenje tako da svaki dužnik odgovara poveriocu samo za svoj deo obaveze a poverilac može od svakog dužnika zahtevati samo deo obaveze koje to lice duguje. Deljive obaveze podrazumevaju solidarnu odgovornost dužnika tako da se obaveza među njima deli na jednake delove.

1 deljiva obaveza, 2 deljiva obligacija

Debtors bound by a **divided obligation** are liable in equal shares. (DCFR)

divided right, im. [+ brojivo]

Pravo na potraživanje dva ili više poverilaca tako da dužnik duguje svakom poveriocu samo njegov deo potraživanja i svaki poverilac može zahtevati od dužnika samo svoj deo potraživanja. Deljivo potraživanje podrazumeva da se potraživanje obaveze između više poverilaca deli na jednake delove.

deljivo potraživanje

In the case of **divided rights** the creditors have equal shares. (DCFR).

donee, im.

Jedna od strana u ugovoru o poklonu koja prihvata određenu korist od druge strane, poklonodavca.

poklonoprimac

Damages cover loss suffered by the **donee** acting in the reasonable belief that the donor would fulfil the obligations. (DCFR)

donor, im.

Jedna od strana u ugovoru o poklonu koja predaje ili se obavezuje da će predati drugoj strani, poklonoprimcu, u svojini određenu stvar ili mu preneti neko drugo pravo bez ikakve naknade.

poklonodavac

A contract for the donation of goods is not valid unless the undertaking of the **donor** is in textual form on a durable medium signed by the donor. (DCFR)

draft, im.

Radni oblik teksta ili dokumenta o kome se može diskutovati i koji se može izmeniti kako bi se poboljšao njegov kvalitet.

1 nacrt, 2 prva verzija

The principles and sub-principles were expressed in eleven **draft** articles drafted in such a way as to be suitable for insertion in one block. (DCFR)

Ustaljeni spojevi

draft (of) contract *nacrt ugovora*

draft proposal (for) *nacrt predloga*

draft, gl.

Napraviti početnu verziju nekog teksta ili dokumenta koji se, nakon diskusije i iznetih primedbi i predloga, može poboljšati.

1 *sastaviti*, 2 *izraditi nacrt*

The proposals **drafted** by the Working Teams and critically scrutinised and improved by the Advisory Council were submitted for discussion to the actual decision-making body of the Study Group. (DCFR)

Ustaljeni spojevi

draft a bill *izraditi predlog zakona*

draft a contract *sastaviti ugovor*

draft terms *sastaviti opšte uslove (ugovora)*

duty, im.

Radnja koju je neko lice obećalo da će učiniti ili se to od njega očekuje u skladu sa utvrđenim standardima ponašanja. Dužnost ne mora nužno biti aspekt pravnog odnosa. Ukoliko dođe do kršenja dužnosti, ne znači da će doći do pravne sankcije. Sve obaveze su dužnosti, ali nije svaka dužnost obaveza.

1 *dužnost* (ne nužno pravne prirode), 2 *obaveza* (kršenje vodi do pravne sankcije)

A party engaged in negotiations has a **duty** to negotiate in accordance with good faith and fair dealing and is liable for loss caused by a breach of the duty. (DCFR)

sin. **obligation**

Ustaljeni spojevi

breach of a duty *kršenje dužnosti*

duty of good faith and fair dealing *dužnost poštovanja načela savesnosti i poštenja*

duty of transparency *dužnost poštovanja načela transparentnosti*

duty to warn *dužnost upozorenja*

impose a duty (on someone) *nametnuti dužnost, obavezati*

information duty *dužnost obaveštavanja*

3.8. Predlog strukture srpsko-engleskog rečnika pravnih termina iz oblasti ugovornog prava EU

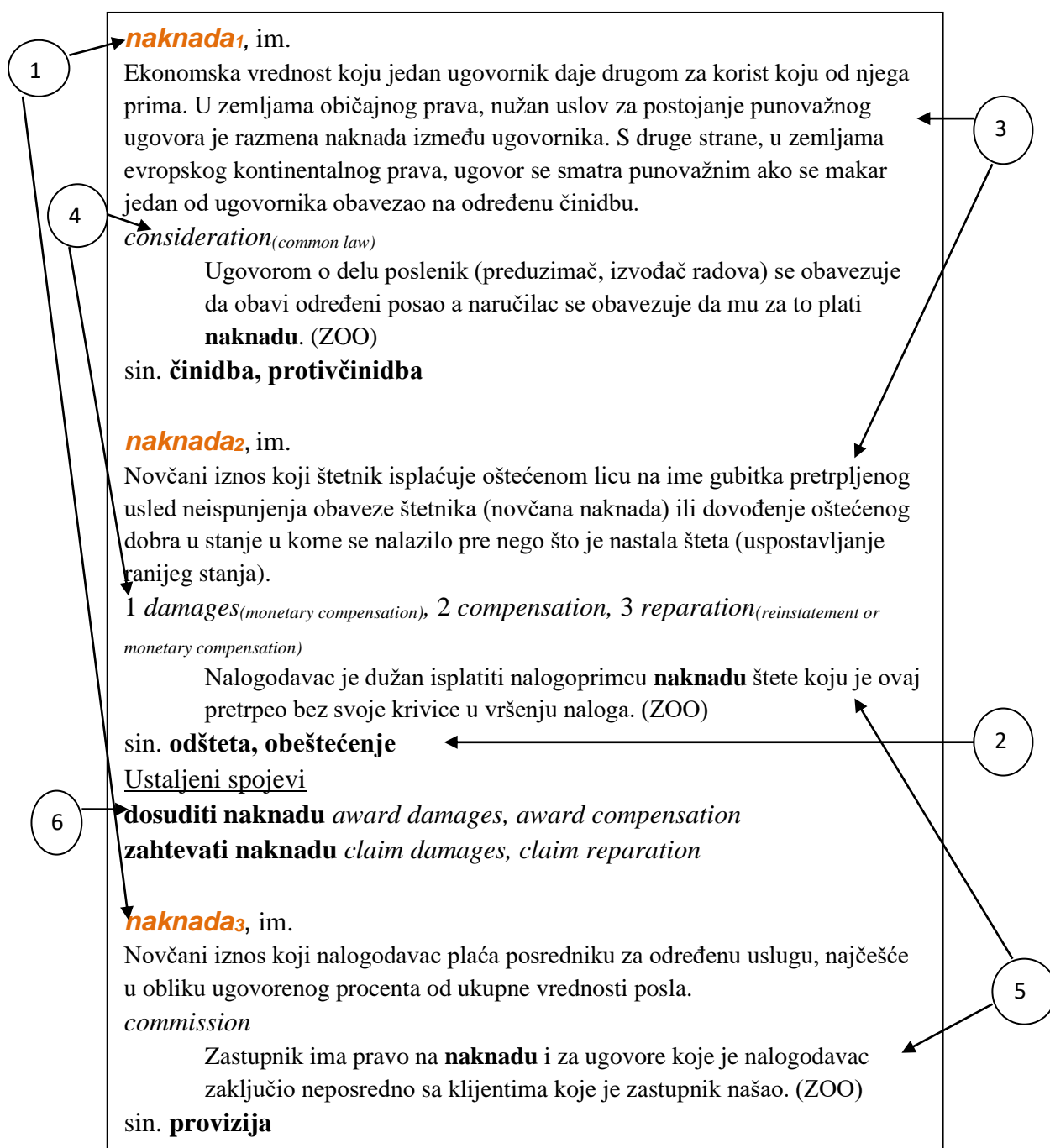
U nastavku će biti prikazana leksikografska kodifikacija pravnih termina iz oblasti ugovornog prava Evropske unije u obrnutom, srpsko-engleskom smeru. Kao i u prethodnom pododeljku, najpre će se predstaviti makrostruktura i mikrostruktura predloženog modela rečnika a zatim će, kao ilustracija leksikografske obrade pomenutih pravnih termina, biti prikazan deo rečnika sa odrednicama na slovo D.

3.8.1. Makrostruktura

Srpsko-engleski deo rečnika sadrži 385 termina poređanih abecedno sa posebno istaknutim, tipografski markiranim prvim redom kako bi korisnik lakše i brže uočio lemu. I ovde su, kao i u englesko-srpskom delu rečnika, prisutne reči svih morfoloških struktura uz primetnu dominaciju višečlanih leksičkih jedinica od kojih su neke obrađene kao pododrednice u okviru formalno i semantički srodnih jednočlanih odrednica, dok je drugim, semantički stabilnijim višečlanim terminima dat status odrednice. Makrostrukturu srpsko-engleskog dela rečnika, slično englesko-srpskom delu, čine reči koje se mogu okarakterisati kao polustručni i uskostručni termini iz oblasti obligacionog, tačnije ugovornog prava. U rečnik, dakle, nisu uključene reči koje pripadaju opštem vokabularu, a koje su sastavni deo pravnih tekstova na srpskom jeziku, već isključivo one leksičke jedinice koje imaju specijalizovano značenje u domenu ugovornog prava, i čije prevođenje zahteva poznavanje kako domaće prava tako i prava EU.

3.8.2. Mikrostruktura

Kao što je ranije istaknuto, mikrostrukturu rečnika čini unutrašnje uređenje formalnih i sadržinskih informacija rečničkog članka (Hartmann 2001: 64). Predlog obrade ovih informacija u srpsko-engleskom delu rečnika biće prezentovan i adekvatno ilustrovan u nastavku.

Ilustracija 2: Elementi rečničkog članka u srpsko-engleskom rečniku pravnih termina

(1) Odrednička reč u pravopisnom obliku koja je tipografski istaknuta (fontom i bojom) kako bi se mogla lakše i brže zapaziti. Uz odredničku reč data je i oznaka njene morfosintaksičke klase (im. ili gl.), a tamo gde je neophodno naglašena je i njena morfosintaksička podvrsta (rod i broj imenice, tranzitivnost glagola). Budući da se polisemija u terminologiji tretira kao homonimija, svako novo značenje odredničke reči obeleženo je arapskim brojem iza odredničke reči.

(2) Unakrsno upućivanje na antonimne, sinonimne i ostale značenjski srodne oblike.

(3) Definicija termina je data na polaznom jeziku (L_1) i sastavljena tako da korisnicima koji su laici pruži dovoljan minimum informacija na izvornom jeziku koje će im omogućiti da dobiju jasnu sliku pravnog pojma označenog pomenutim terminom, a da istovremeno ne optereti odrednicu podacima koje stručnjaci u datoj oblasti mogu smatrati izlišnim. Svako novo značenje dato je u novom redu i označeno arapskim brojevima.

(4) Prevodni ekvivalent koji treba da predstavlja najviši mogući stepen funkcijske ekvivalentnosti, odnosno da izvornom terminu odgovora ne samo po funkciji koju ima u ciljnom pravnom sistemu već i po opsegu primene i pravnom efektu koji u njemu ostvaruje. Iako se u teoriji naglašava da valjan rečnik ne bi trebalo da sadrži više od dva prevodna ekvivalenta za svako pojedinačno značenje odredničke reči (Prčić 2001; Milić 2003), vrlo često ovaj zahtev nije moguće ostvariti jer je i iz samog korpusa jasno da za označavanje određenog pojma u izvornom jeziku može poslužiti više prevodnih ekvivalenata u ciljnom jeziku, naročito kada je reč o terminološkim dubletima ili kada su sadržaj i obim izvornog pojma širi u odnosu na ciljni pravni pojam. U tom slučaju, kako bi se korisniku pomoglo prilikom odabira odgovarajućeg prevodilačkog rešenja, korišćene su oznake, tj. indikatori. Ove oznake sadrže informacije koje su izuzetno

značajne za kontekstualizaciju ponuđenih ekvivalenata i time olakšavaju korisniku konačni izbor između ponuđenih termina u ciljnom jeziku (npr. DAMAGES_(MONETARY COMPENSATION), REPARATION_(REINSTATEMENT OR MONETARY COMPENSATION); CONSIDERATION_(COMMON LAW)).

(5) Primeri na polaznom jeziku (L₁) koji treba da prikažu upotrebu termina u kontekstu i na taj način ukažu na tipične leksičke spojeve i strukturne dopune. Primeri predstavljaju pojednostavljene i modifikovane verzije autentičnih rečenica iz korpusa koje korisniku pružaju pouzdan izvor informacija ne samo o predmetnom polju već i o karakteristikama jezika u domenu ugovornog prava. Iza svakog primera naveden je izvor iz koga su primeri preuzeti i modifikovani kako bi korisnici, po sopstvenom nađenju, mogli da im pristupe i potraže dodatne informacije.

(6) Kolokacije na polaznom jeziku i njihovi ekvivalenti na ciljnom jeziku date su u zasebnom redu iza pojedinačnog značenja termina i njegovog ekvivalenta. Kolokacije su poređane alfabetski i istaknute tipografski kako bi korisnik mogao brže i lakše da ih locira.

3.8.3. Uzorak: Odrednice na slovo D

davalac, -oca, im. m.

Strana u ugovornom odnosu koja se obavezuje da će nešto dati drugoj strani za odgovarajuću naknadu ili bez naknade.

1 *donor*(*contract for the donation of goods*), 2 *provider, supplier*(*services*)

Davalac licence garantuje sticaocu licence tehničku izvodljivost i tehničku upotrebljivost predmeta licence. (ZOO)

Ustaljeni spojevi

davalac kredita *creditor, bank*

davalac licence *licensor*

davalac (sredstva) obezbeđenja *security provider*

davalac poklona (poklonodavac) *donor*

davalac punomoćja *principal*

davalac usluga *service provider, supplier of a service*

deljiva obaveza, im. ž.

Obaveza koja se može podeliti i ispuniti u delovima koji imaju ista svojstva kao i ceo predmet ako se tom podelom ne gubi ništa od vrednosti onoga što se duguje. U deljivoj obavezi može biti više dužnika ili više poverilaca.

1 *divided obligation*(*plurality of debtors*), 2 *divided right*(*plurality of creditors*)

Kad u nekoj **deljivoj obavezi** ima više dužnika, obaveza se deli među njima na jednake delove, ako nije drugačije dogovoreno, i svaki od njih odgovara za svoj deo obaveze. (ZOO)

ant. **nedeljiva obaveza**

dejstvo, im. s.

Važnost nekog prava, pravosnažnost.

effect

Isto **dejstvo** ima davanje zaloge ili kog drugog obezbeđenja za zastarelo potraživanje. (ZOO)

Ustaljeni spojevi

imati dejstvo *have an effect*

pravno dejstvo *legal effect*

štetno dejstvo *detrimental effect*

delimična ništavost, im. ž.

Ništavost određene odredbe ugovora koja ne povlači za sobom i ništavost celog ugovora ako ugovor može opstati bez ništave odredbe, i pod uslovom da ona nije bila bitan element za zaključenje ugovora. U angloameričkom pravu se zbog nekodifikovane materije ugovornog prava, u ugovore unosi klauzula o deljivosti ugovora, tzv. *severability clause*, kojom se postiže isti pravni efekat.

1 *partial invalidity*, 2 *partial ineffectiveness*

Delimična ništavost podrazumeva stavljanje van snage nepravične odredbe ugovora tako da ugovor bude oslobođen takve odredbe i da važi bez nje. (ZOO)

delimično ispunjenje obaveze, im. s.

Nemogućnost ispunjenja ugovorne obaveze zbog događaja za koji nije odgovorna ni jedna ni druga strana tako da druga strana, tj. poverilac može raskinuti ugovor ako ga delimično ispunjenje ne zadovoljava, odnosno da traži srazmerno smanjenje svoje obaveze.

1 *defective performance*, 2 *partial performance*

Poverilac nije dužan priznati **delimično ispunjenje**, osim ako priroda obaveze drugačije ne nalaže. (ZOO)

sin. **nepotpuno ispunjenje obaveze**

delkredere klauzula, im. ž.

Klauzula u ugovoru o komisionu kojom komisionar (zastupnik) jemči komitentu (nalogodavcu) za ispunjenje obaveza svog saugovarača. Zbog činjenice da za neispunjenje obaveze odgovara solidarno sa saugovaračem, komisionar ima pravo na dvostruko veću proviziju od uobičajene.

del credere clause

Delkredere klauzula pruža komitentu veću sigurnost jer mu se ispunjenje obaveze jemči.

delkredere provizija, im. ž.

Vrsta naknade koju komitent (nalogodavac) isplaćuje komisionaru (zastupniku) koji je jemčio za ispunjenje obaveze svog saugovarača. Ova provizija je obično dvostruko veća od uobičajene.

del credere commission

Komisionar koji je jemčio za ispunjenje obaveza svog saugovarača ima pravo i na posebnu naknadu, tzv. **delkredere proviziju**. (ZOO)

deponent, im. m.

Lice koje polaže novac kod banke.

depositor

Ugovor o novčanom depozitu je zaključen kad se banka obavezala da primi, a **deponent** da položi kod banke određeni novčani iznos. (ZOO)

deponovati, gl. prel.

Dati novac ili stvari od vrednosti banci ili drugom licu na čuvanje pod određenim uslovima.

deposit

S obzirom na vreme trajanja ugovora i na pravo deponenta da raspolaže sredstvima koje je **deponovao**, razlikuju se depoziti po viđenju i oročeni depoziti.

depozit, im. m.

Novčani iznos ili dragocenost koju određeno lice (deponent) polaže na čuvanje kod banke ili nekog drugog pravnog ili fizičkog lica.

1 *deposit*, 2 *gratuitous bailment* (*common law, the party with temporary possession is not allowed to use the assets*)

Ako je novčani **depozit** primljen kao ulog na štednju, banka izdaje deponentu štednu knjižicu. (ZOO)

sin. **ostava**

Ustaljeni spojevi

klauzula o depozitu *deposit clause*

osiguranje depozita *deposit guarantee*

sudski depozit *deposit in court*

ugovor o (novčanom) depozitu *deposit contract*

disimulovani ugovor, im. m.

Ugovor koji je prikriven drugim, prividnim ili fiktivnim ugovorom čije dejstvo ugovornici ne žele. Za razliku od prividnog ugovora koji nema pravno dejstvo jer ga ugovorne strane ne žele, disimulovani (prikriveni ili stvarni) ugovor važi ako su ispunjeni uslovi za njegovu punovažnost. Prividni ugovori su u kontinentalnim pravima zabranjeni dok su u običajnom pravu dopušteni.

simulated contract

Motivi prikrivanja pravnog posla su često u tome što je posao u **disimulovanom ugovoru** zabranjen pa njegovim prikrivanjem strane izbegavaju nepovoljne propise. (Salma 2009)

sin. **prikriveni ugovor**

deljiva obaveza, im. ž.

Vrsta obligacije koja podrazumeva da se ono što se duguje može podeliti na dva ili više dužnika, na jednake delove, ako nije drugačije određeno, tako da svaki od njih odgovara poveriocu za svoj deo obaveze.

divided obligation

Obaveza je **deljiva** ako ono što se duguje može podeliti i ispuniti u delovima koji imaju iste karakteristike kao i ceo predmet. (ZOO)

sin. **deljiva obligacija**

deljivo potraživanje, im. s.

Vrsta obligacije koja podrazumeva da se potraživanje deli na dva ili više poverilaca, na jednake delove, ako nije drugačije određeno, tako da svaki poverilac može zahtevati samo svoj deo potraživanja.

divided right

Poverilac može **deljivo potraživanje** parcijalno ustupiti nekolicini prijemnika.

dobri poslovni običaji, im. m. mn.

Pravila morala nastala trajnim istovrsnim ponašanjem u prometu robe i usluga kojima se ograničava autonomija volje ugovornih strana i čije kršenje ima za posledicu ništavost pravnog posla.

good commercial practice

Ništave su odredbe opštih uslova koje su protivne samom cilju zaključenog ugovora ili **dobrim poslovnim običajima**, čak i ako su opšti uslovi koji ih sadrže odobreni od nadležnog organa. (ZOO)

sin. **uzanse, običaji**

dobra vera, im. ž.

Dobronamerno i pošteno postupanje lica prilikom sklapanja ugovora ili obavljanja pravnog čina.

good faith

Izdavalac legitimacionog znaka oslobađa se obaveze kad je u **dobroj veri** izvrši donosiocu, ali za donosioca ne važi pretpostavka da je on pravi poverilac ili da je ovlašćen zahtevati ispunjenje. (ZOO)

sin. **bona fides** (lat.)

Ustaljeni spojevi

u dobroj veri *in good faith*

docnja, im. ž.

Neblagovremeno ispunjenje obaveza. S obzirom na to koja od ugovornih strana kasni sa ispunjenjem dospele obaveze, razlikuju se docnja dužnika i docnja poverioca.

1 *delay*, 2 *late performance*

Poverilac u **docnji** dužan je naknaditi dužniku štetu nastalu usled docnje za koju odgovara, kao i troškove oko daljeg čuvanja stvari. (ZOO)

Ustaljeni spojevi

doći u docnja *delay in performance (of a contractual obligation)*

dokaz₁, im. m.

Skup činjenica ili zaključaka koji proizilaze iz procesne građe i koji utiču na donošenje sudske odluke ili presude.

1 *proof*(concrete, conclusive), 2 *evidence*(suggestive)

Dužnik u slučaju spora treba da ponudi **dokaze** kojima se isključuje njegova odgovornost. (ZOO)

Ustaljeni spojevi

dovoljan dokaz *adequate proof, sufficient evidence*

ponuditi dokaz *furnish proof*

posredni dokaz *circumstantial evidence*

teret dokaza *burden of proof*

verodostojni dokaz *reliable evidence*

dokaz₂, im. m.

Potvrda kojom se utvrđuje istinitost nečega.

certificate

Upisi u knjižicu potvrđeni pečatom banke i potpisom ovlašćenog lica su **dokaz** o uplatama odnosno podizanjima u odnosima između banke i ulagača. (ZOO)

Ustaljeni spojevi

dokaz o uplati *certificate of deposit*

donosilac, -ioca, im. m.

Lice koje je zakoniti nosilac prava na hartiju od vrednosti koju donosi.

bearer

Kao zakoniti imalac hartije od vrednosti na donosioca smatra se njen **donosilac**. (ZOO)

dospelost, im. ž.

Početak toka zastarelosti, odnosno vremenski period u kojem se može zahtevati plaćanje neke obaveze i preduzeti prinudna naplata nakon isteka roka za izmirenje iste.

maturity

Ugovor o osiguranju prestaje po samom zakonu ako premija ne bude plaćena u roku od godine dana od **dospelosti**. (ZOO)

Ustaljeni spojevi

datum dospelosti *date of maturity, maturity date*

dospelost potraživanja *maturity of debt*

dospelost premije *maturity of insurance premium*

namiriti o dospelosti *pay at maturity*

dospeti, gl. svr. neprel.

Prispeti za naplatu nakon isteka ugovorenog roka.

become due

Dužnik može prebiti potraživanje prema poveriocu sa onim što ovaj potražuje od njega ako su oba potraživanja novčana ili ako su stvari istog roda i kvaliteta i ako **su** oba **dospela**. (ZOO)

državina, im. ž.

Faktička vlast nad stvari nezavisno od toga da li lice (držalac) poseduje pravo na toj stvari koju drži ili ne.

1 *possession*, 2 *physical control*

Prodavac nekog prava se obavezuje da kupcu pribavi prodato pravo, a kad vršenje tog prava zahteva **državinu** stvari, da mu i preda stvar. (ZOO)

Ustaljeni spojevi

dugotrajna državina *continuous possession*

gubitak državine *loss of possession*

neposredna državina *direct possession, direct physical control*

posredna državina *indirect possession, indirect physical control*

smetanje državine *infringement of possession*

uzeti u državinu *take possession (of)*

dug, im. m. sin. **obaveza, potraživanje**

Novčana obaveza koju jedno lice (dužnik) otplaćuje drugom licu (poveriocu).

1 *debt*(money), 2 *obligation*(money or services), 3 *liabilities*(accrued expenses, not necessarily monetary)

Ko je isti **dug** platio dva puta, ima pravo tražiti vraćanje po opštim pravilima o sticanju bez osnova. (ZOO)

Ustaljeni spojevi

izmiriti dug *pay a debt, settle a debt*

obezbeđen dug *secured debt, secured obligation*

otpust duga *write-off*

prebijanje duga *set-off*

preuzeti dug *assume an obligation*

priznanje duga *acknowledgement of debt*

vratiti dug *pay back a debt, settle a debt*

zastareli dug *time-barred debt*

dužnik, im. m.

Lice koje se obavezuje na ispunjenje neke obaveze prema poveriocu.

1 *debtor*(financial obligation), 2 *obligor*(legal obligation)

Ako poverilac želi raskinuti ugovor, mora ostaviti **dužniku** primeren rok za ispunjenje obaveze. (ZOO)

sin. **zajmoprimac, štetnik**, ant. **poverilac, zajmodavac**

Ustaljeni spojevi

glavni dužnik *main debtor, head debtor*

pojedinačni dužnik *individual debtor*

solidarni dužnik *solidary debtor*

dužnost, im. ž.

Obaveza da se nešto učini u određenim okolnostima.

1 *duty*, 2 *obligation*

Ne može se tražiti vraćanje onog što je dato ili učinjeno na ime izvršenja neke prirodne obaveze ili neke moralne ili društvene **dužnosti**. (ZOO)

sin. **obaveza**

Ustaljeni spojevi

dužnost ispunjenja obaveza *duty to fulfill obligations*

dužnost obaveštavanja *information duty*

dužnost poštovanja načela savesnosti i poštenja *duty of good faith and fair dealing*

dužnost poštovanja načela transparentnosti *duty of transparency*

nametnuti dužnost *impose a duty (on someone)*

službena dužnost *official duty*

dvostrani ugovor, im. m.

Vrsta ugovora koja stvara obavezu za oba ugovornika.

1 *bilateral juridical act*, 2 *bilateral contract*

U **dvostranim ugovorima** nijedna strana nije dužna ispuniti svoju obavezu ako druga strana ne ispuni ili nije spremna istovremeno ispuniti svoju obavezu.

ant. **jednostrani ugovor**

4. Završna razmatranja

U prvom delu ovog poglavlja iznećemo rekapitulaciju najznačajnijih teorijskih stavova i shvatanja u području istraživanja, kao i kratak pregled rezultata koji su proizvod empirijskog dela ove doktorske disertacije. Drugi deo završnih razmatranja sadrži odeljak u kojem se iznose predlozi za dalja teorijska i praktična istraživanja u vezi sa ovom temom.

4.1. Rekapitulacija

Prvo poglavlje čine uvodna razmatranja u kojima je najpre dat prikaz teme sa istaknutim ciljevima istraživanja, a zatim je ponuđen kratak pregled najrelevantnijih stavova u literaturi u području leksikologije i terminologije, teorijske i praktične leksikografije, a naročito specijalne leksikografije, tj. terminografije, kao i teorije prevođenja.

U drugom poglavlju je postavljena teorijska osnova rada, prikazana metodologija istraživanja i izvršena uporedna formalna i sadržinska analiza pravnih termina iz korpusa na engleskom i srpskom jeziku. U nastavku ćemo izdvojiti najvažnija zapažanja i zaključke u vezi sa prikazanim teorijskim opisom relevantnih pojmova i saznanjima proisteklim iz empirijskog dela istraživanja.

Na osnovu pregleda najvažnijih teorijskih stavova u literaturi utvrđeno je da je naučni status terminologije prilično neujednačen i neodređen, što je direktna posledica različitog tumačenja odnosa koji postoji između pojma i termina kao njegove jezičke oznake. Visterova *opšta teorija terminologije* smatra da je pojam potpuno nezavisan od jezičkog znaka i da je termin koji se dodeljuje određenom pojmu zapravo rezultat dogovora unutar stručne zajednice koja tu terminologiju koristi. Arbitrarnost termina kao

jezičkog znaka, isticanje njegove različitosti u odnosu na reči opšteg leksičkog fonda i autonomnost pojma služe kao temelj na kojem sledbenici opšte teorije terminologije pokušavaju da terminologiji izgrade status samostalne naučne discipline, insistirajući na njenom razgraničenju od lingvistike, tačnije od leksikologije i leksikografije.

Izrazito preskriptivna opšta teorija terminologije, nastala kao rezultat potrebe da se standardizuju termini Visterove inženjerske struke, nije pokazala dovoljnu fleksibilnost za semantičke aspekte terminologije ostalih, neinženjerskih struka, čije pojmovne sisteme nije uvek moguće prikazati u vidu strogih hijerarhijskih struktura. Stoga su se krajem 20. veka počeli javljati novi pristupi teoriji terminologije koji ističu interdisciplinarnost terminologije i teže da je približe kognitivnim naukama. Umesto pojma, za predmet proučavanja uzimaju složenu, višedimenzionalnu terminološku jedinicu koja objedinjuje lingvističke, kognitivne i komunikacijske aspekte termina, i nazivaju je jedinica razumevanja ili jedinica znanja.

Za razliku od opšte teorije terminologije koja naglašava razlike između termina i opštih leksema, savremeni pristupi terminologiji ističu da su termini zapravo leksičke jedinice u specijalnoj funkciji i da imaju, baš poput opštih leksema, svoj oblik, značenje i funkciju, kao i mogućnost da stupaju u različite odnose sa drugim leksemama i da formiraju složenije jezičke jedinice oslanjajući se na isti sistem pravila. Ovu tvrdnju smo ispitali i potvrdili u delu posvećenom morfosintaksičkoj i semantičko-pragmatičkoj analizi termina. U nastavku ćemo najpre prikazati zaključke koji se odnose na kontrastivnu analizu ispitivane građe na morfosintaksičkom planu.

- Korpus karakteriše dominantno prisustvo imenica koje čine oko 35% od ukupnog broja ekscerpiranih termina (i u engleskom i u srpskom

podkorpusu), što odgovara očekivanom, imajući u vidu izrazito nominalni karakter pravnih tekstova.

- Mali broj prostih ili monomorfemskih imenica u engleskom delu korpusa čine reči koje se mogu naći u opštoj leksici, a koje su procesom terminologizacije proširile svoj semantički opseg uključivši pored opšteg i terminološko značenje.
- Uočeno je da između engleskih i srpskih imenica u korpusu postoji visok nivo podudarnosti kada je u pitanju tip tvorbenog postupka kojim nastaju.
- Izvedene imenice su u engleskom podkorpusu znatno brojnije od prostih i nastaju uglavnom *sufiksacijom*, i to najčešće kao posledica nominalizacije.
- Primetili smo da kod imenica nastalih sufiksalsnom tvorbom u oba podkorpusa postoji apsolutna podudarnost na nivou kategorijalne pripadnosti tvorbene osnove, tj. u oba podkorpusa se radi o deverbalskim i deadjektivnim imenicama.
 - Najveću podudarnost kod sufiksalsnih tvorenica pokazuju engleske imenice sa glagolskom osnovom i latinskim sufiksom *-ion/-ation* kojima u srpskom odgovaraju takođe deverbalske imenice latinskog porekla na *-acija*. Formalna korespondencija uspostavljena je i između engleskih imenica na *-ance* i njima odgovarajućih glagolskih imenica na *-nje* u srpskom, kao i između engleskih imenica sa pridevskom osnovom i sufiksom *-ity* i srpskih deadjektivnih imenica na *-ost*.

- Delimično poklapanje, odnosno ekvivalencija po pitanju tvorbenog modela kojim su nastale, beleži se kod izvedenica čiji tvorbeni formanti stoje u divergentnom odnosu, tako da imenici sa jednim sufiksom u engleskom podkorpusu odgovaraju srpske izvedenice sa više različitih sufiksa.
- Apsolutno nepoklapanje na nivou tvorbenog postupka javlja se između engleskih imenica izvedenih dodavanjem agentivnog sufiksa *-er* na glagolsku osnovu i imeničke sintagme kao njihovog prevodnog ekvivalenta u srpskom. Razlika na nivou tvorbenog postupka beleži se i između engleskih izvedenica na *-ee* i njihovih prevodnih ekvivalenata u obliku poimeničenih prideva sa značenjem lica u srpskom (PONUĐENI, ZASTUPANI).
- *Prefiksarne tvorenice*, kako je primećeno, nisu toliko česte u korpusu kao sufiksarne.
 - Apsolutno podudaranje se primećuje kod imenica sa prefiksom *co-* u engleskom podkorpusu kojima odgovaraju srpske imeničke tvorenice sa prefiksom *sa-/su-*.
 - Delimično poklapanje pokazuju i engleske imenice sa prefiksima *in-*, *un-*, *non-* koje stoje u konvergentnom odnosu sa srpskim imenicama sa prefiksom *ne-*.
 - Apsolutno nepoklapanje na nivou tvorbenog postupka i sredstva uočeno je kod imenica sa prefiksom *mis-* i *counter-* koje se prevode imeničkom sintagmom ili složenicom.
- *Konverzija* se u engleskom podkorpusu javlja u obliku poimeničenih glagola proste morfološke structure (*claim*, *appeal*, *breach*, *offer*,

promise), dok je u srpskom konverzija zastupljena jedino kod poimeničavanja prideva zarad tvorenja imenica sa značenjem lica (PONUĐENI, OPTUŽENI, ZASTUPANI).

- Uočeno je da se *kompozicija* u engleskom delu korpusa javlja uglavnom u obliku otvorenih, tj. dvočlanih složenica dok u srpskom ovde ne postoji poklapanje na nivou tvorbenog procesa jer se složenice prevode imeničkim sintagmama.
- Glagoli se u korpusu javljaju znatno ređe nego imenice (13% u engleskom i 16% u srpskom podkorpusu).
- Prosti glagoli u engleskom korpusu rezultat su terminologizacije, te im je pored opšteg pridodato i terminološko značenje.
- Glagolske izvedenice nastale dodavanjem sufiksa *-ate*, *-ify* i *-ize* (na imeničku ili pridevsku osnovu) delimično su podudarne sa srpskim prefiksarno-sufiksarnim glagolima i apsolutno nepodudarne sa terminološkim frazama na srpskom.
- Prefiksarnim glagolskim tvorenicama iz engleskog dela korpusa u srpskom odgovaraju takođe glagoli prefiksarne tvorbe (*exclude* > IZUZETI, *disclose* > OTKRITI), dok nepodudarnost pokazuju u slučaju prevoda srpskim terminološkim frazama (*misrepresent* > POGREŠNO PREDSTAVITI).
- Ni u engleskom ni u srpskom podkorpusu nisu uočeni primeri glagola koji nastaju *kompozicijom*.
- U engleskom podkorpusu je primećeno nekoliko primera glagola koji nastaju *konverzijom* a koji imaju isti oblik kao imenice. Kako bismo utvrdili smer izvođenja primenili smo etimološki kriterijum i zaključili da je upitan jedino status lekseme *breach*, a da je u ostalim slučajevima

(*claim, offer, promise, appeal*) prilično izvesno da se radi o imenicama nastalim od glagola.

- U srpskom delu korpusa ne postoje formalni korespondenti za engleske konverzije tvorenice, ali se kao prevodni ekvivalenti javljaju deverbale imenice na *-nje, -a* i *-ba*.
- *Frazne lekseme* u korpusu su podeljene na bezglagolske i glagolske, a ispitivanjem strukture sintagmi kojima su realizovane ustanovljeno je da između engleskih i srpskih struktura postoji visok nivo podudaranja.
- U okviru bezglagolskih fraznih leksema, od kojih su najbrojnije frazne imenice, najveća podudarnost između dva jezika javlja se kod kolokacija pridev + imenica. Ipak, ova podudarnost je samo delimična jer se realizuje na sintagmatskoj ali ne i na paradigmatškoj ravni.
- Engleske frazne imenice strukturnog tipa imenica + of, GENITIV + imenica takođe pokazuju delimičnu podudarnost sa srpskim kolokacijama tipa imenica + GENITIV + imenica. Kontrast između dva jezika proizilazi iz nepodudaranja elemenata padežne paradigme (analitički izražen genitiv sa predlogom *of* u engleskom naspram sintetičkog genitiva u srpskom).
- Sličnost ili delimična podudarnost između dva jezika uočena je i kod fraznih imenica realizovanih sintagmom imenica + predlog + imenica u engleskom delu korpusa kojoj u srpskom podkorpusu odgovara sintagmatska struktura tipa imenica + predložko-padežna konstrukcija.
- Razlika između dva jezika je kod fraznih imenica primećena u kolokaciji realizovanoj sintagmom imenica + imenica u engleskom, kojoj u srpskom odgovara kolokacija strukturnog tipa pridev + imenica jer premodifikacija imenice drugom imenicom nije karakteristična za srpski jezik.

- Kod glagolskih fraznih leksema, najveću frekvenciju u engleskom delu korpusa imaju kolokacije strukture glagol + imenica.
- Značajno poklapanje na nivou sintagmatske strukture u srpskom jeziku pokazuje kolokacija oblika glagol + AKUZATIV + imenica. Za krajnju delimičnu podudarnost između ovih kolokacija odgovorna je razlika na paradigatskom nivou.

Kada je reč o sadržinskoj, tj. semantičko-pragmatičkoj analizi termina iz korpusa, izvučeni su sledeći zaključci.

- Pravni vokabular osim čisto terminološke leksike, koja je jednoznačna i semantički stabilna, sadrži i opšte lekseme čije je primarno značenje dopunjeno specijalizovanim, te su ovakvi termini skloni kršenju zakona znaka (jedna oznaka/izraz – jedan označeni/sadržaj) i teže leksičkim pojavama kao što su homonimija, polisemija i sinonimija.
- *Homonimija* u terminologiji podrazumeva situaciju u kojoj se termin iz jednog predmetnog polja izdvoji i putem analogije nađe primenu u drugom predmetnom polju. U korpusu nisu pronađeni primeri potpune homonimije budući da se ovde ne radi o skupu više zasebnih domena, već su predmet analize termini jedne pravne oblasti, tj. jednog samostalnog, zatvorenog domena.
- *Polisemičnost* termina u pravnim tekstovima je posledica tendencije da se postojećim leksemama unutar jednog domena proširuju osnovna značenja kako bi se postigla veća jezička ekonomičnost.
 - u korpusu je pronađen znatan broj primera polisemije koji su klasifikovani u tri grupe: (1) *ista oznaka je i termin i opšta leksema*,

(2) ista oznaka je termin u više struka, (3) oznaka je višeznačna u okviru jedne struke.

- Uočeno je da se polisemija jednako realizuje u pravnim tekstovima na srpskom i engleskom jeziku. Na osnovu klasifikacije polisemnih jedinica iz korpusa zaključujemo da je višeznačnost termina unutar pravne terminologije ograničena u oba jezika, a da su najizraženiji primeri polisemije između termina i opšte leksike, kao i polisemije između termina koji pripadaju različitim strukama.
- Iako je, poput polisemije, nepoželjna u stručnim tekstovima, *sinonimija* se u engleskom i srpskom delu korpusa jednako realizuje.
 - Pravi sinonimi, koji označavaju isti pojam i međusobno su zamenljivi, javljaju se u oba korpusa u obliku terminoloških dubleta, i to češće u engleskom nego u srpskom.
 - I u engleskom i u srpskom korpusu najbrojniji su primeri kvazisinonima i pseudosinonima, koji se podudaraju u centralnim dijagnostičkim obeležjima, ali se razlikuju ili u pogledu kolokacionog opsega i registra, ili u pogledu dodatnih, diferencijalnih obeležja.
 - Za prevodioce su posebno problematični slučajevi gde se naspram jednog pojma označenog jednim terminom u engleskom pravnom sistemu nalazi nekoliko sinonimnih termina u srpskom (npr. *consideration* > NAKNADA, ČINIDBA, PROTIVČINIDBA, UZVRATNA ČINIDBA, PROTIVRADNJA, UZVRATNA RADNJA).
- *Antonimija* je izrazito produktivna među terminima iz korpusa, a najzastupljenije su skalarna, komplementarna i recipročna antonimija.

- Primetni su kako leksički tako i tvorbeni načini antonimizacije. Kod komplementarnih antonima su kao tvorbeni formanti dominantni prefiksi, koji se obično dodaju samo jednom članu antonimskog para, dok kod recipročnih antonima preovlađuju agentivni sufiksi.
- Zaključeno je da između engleskog i srpskog postoji visok stepen podudaranja u pogledu uspostavljanja antonimijskih odnosa i načina antonimizacije.
- Sufiksnoj tvorbi antonima u engleskom odgovaraju takođe sufiksne tvorenice u srpskom, dok se u manjem broju slučajeva kao prevodni ekvivalenti u srpskom javljaju složenice (ZAJMODAVAC, ZAJMOPRIMAC) ili sintagme (PRIMALAC OBEĆANJA, OŠTEĆENA STRANA).
- Utvrđivanje *hiponimije* u korpusu pravnih termina nije jednostavno, prvenstveno jer formulacija koju dijagnostički test sadrži (*X is a kind/sort/type of Y*, X JE VRSTA/TIP Y) nije česta u tekstovima pravnog registra.
 - Pregledom dostupnih leksikografskih definicija termina iz oblasti ugovornog prava, uočeno je nekoliko osnovnih hiperonima: *contract* > UGOVOR, *contracting party* > UGOVORNA STRANA i *remedy* > NAKNADA.
 - *Hiponimija* se kao smisaoni odnos jednako javlja i vrlo slično realizuje u oba podkorpusa.
 - Iz primera u korpusu je uočena veza između hiponimije i sinonimije (pseudosinonima) budući da odnos između hiperonima i hiponima

podrazumeva podudarnost određenog broja njihovih dijagnostičkih obeležja, odnosno uključenost nadređenog u subordinirani pojam, baš kao što i pseudosinonimi imaju bar jedno zajedničko dijagnostičko obeležje, ali se razlikuju u pogledu drugih karakteristika.

- Zaključeno je da dobro poznavanje pomenutih smisaonih odnosa i njihovog funkcionisanja direktno utiče na postizanje preko potrebne preciznosti prilikom prevođenja pravnih tekstova.

U delu drugog poglavlja posvećenom prevođenju pravnih tekstova sa engleskog i na engleski jezik, utvrđeno je da na izbor prevodilačkih postupaka i metoda, osim vrste i funkcije pravnog teksta koji se prevodi, u znatnoj meri utiču i zvanična uputstva za prevođenje i formatiranje pravnih tekstova unutar nacionalnih i nadnacionalnih institucija. Istaknuta je važnost informisanja prevodioca o vrsti izvornog teksta i njegovim formalnim i stilskim karakteristikama kako bi krajnji rezultat pored prenošenja struktura i značenja, obuhvatio i uspešno preslikavanje komunikativne funkcije i svrhe izvornog teksta u ciljni. Utvrđene su osnovne karakteristike pravnog registra na engleskom i srpskom jeziku sa posebnim isticanjem leksičkih, sintaksičkih i pragmatičkih osobenosti zbog kojih se prevođenje pravnih tekstova sa engleskog i na engleski smatra izuzetno zahtevnim. Zaključeno je da posao prevodioca ne sme da bude sveden na pukom prenošenje značenja terminološke leksike iz izvornog u ciljni tekst, i da je neophodno dobro izučiti pravne sisteme izvornog i ciljnog jezika i uspostaviti korespondenciju (ukoliko ona postoji) između njihovih pravnih pojmova i kategorija.

Deo istraživanja koji je bio posvećen leksikografskoj obradi pravnih termina iz korpusa doveo je do sledećih zaključaka.

- Postojeći bilingvalni englesko-srpski i srpsko-engleski rečnici prava obrađuju pravne termine na neadekvatan način, najčešće samo gomilajući prevodne ekvivalente bez dodatnih informacija o njihovoj funkciji, upotrebi ili stepenu ekvivalentnosti.
- Postoji opravdana potreba da se u rečnik prava, pored jezičkih uvede i neophodan minimum vanjezičkih informacija koji će korisnicima, posebno prevodiocima bez formalnog obrazovanja u oblasti prava, obezbediti pomoć prilikom utvrđivanja prihvatljivosti ponuđenih funkcionalnih ekvivalenata.
- Uključivanje definicija u dvojezične terminološke rečnike pruža korisnicima uvid u značenjske elemente izvornog pravnog pojma na osnovu kojih se vrši konceptualna analiza i utvrđuje adekvatnost prevoda. Korisnik, na taj način, može da zaključi da li izvorni i ciljni pojam, osim slične funkcije, pokazuju podudarnost i na nivou opsega primene i pravnog efekta koje imaju u okviru svojih pravnih sistema, tačnije da li je ponuđeni funkcionalni ekvivalent zaista adekvatan prevod u datom kontekstu.
- Ponuđen je sistem leksikografske kodifikacije pravne terminologije iz oblasti ugovornog prava EU, kako u englesko-srpskom tako i u srpsko-engleskom smeru.
- Dat je uzorak englesko-srpskog i srpsko-engleskog modela rečnika pravne terminologije iz oblasti ugovornog prava EU, sa odrednicama na slovo D.

4.2. Perspektive

Interdisciplinarnost koja se vezuje za terminologiju kao naučnu disciplinu pruža mogućnost da se ovoj temi pristupi iz više različitih uglova – sociološkog, kognitivnog, lingvističkog, komunikacijskog, informatičkog i dr. S tim u vezi, dalja istraživanja inspirisana i podstaknuta ovom temom mogu biti usmerena u više pravaca. Ipak, mi ćemo u ovom delu razmotriti perspektive za dalja istraživanja koja proizilaze iz lingvističkog, tačnije iz leksikološkog i leksikografskog aspekta englesko-srpske i srpsko-engleske pravne terminologije, koji čine okosnicu ove disertacije.

Približavanje Srbije Evropskoj uniji podrazumeva prevođenje velikog broja pravnih akata na srpski jezik, te bi dalja istraživanja, s leksikološke tačke gledišta, mogla biti usmerena ka uticaju engleskog i/ili drugih radnih jezika EU na formiranje novih pravnih termina u srpskom jeziku, ili izmene značenja postojećih pravnih termina iz nacionalnog zakonodavstva. Valjalo bi vremenom istražiti i razlike između pisanog i govornog jezika prava EU, kako na engleskom tako i na srpskom, ali i uporedno, gde bi posebna pažnja mogla biti posvećena, dosad nedovoljno istraženim, fonološkim aspektima jezika prava, naročito njegovim prozodijskim obeležjima.

Budući da je semantičko-pragmatička analiza potvrdila prisustvo višeznačnosti sadržine kod pravnih termina, bilo bi interesantno istražiti da li je njena pojava uslovljena vrstom i funkcijom pravnog teksta, tj. kako na polisemičnost i mehanizme njenog nastajanja utiču preskriptivni a kako deskriptivni tekstovi iz oblasti prava. Usklađivanje nacionalnog zakonodavstva sa nadnacionalnim pravom EU vremenom će dovesti do pojave novih pravnih pojmova, pa čak i novih pravnih oblasti, što će otvoriti vrata za upliv novih termina u domaću pravnu terminologiju, te bi stoga valjalo istražiti najpre

njihovu adaptaciju (ortografsku, fonološku i morfološku) u srpskom jeziku, a potom detaljno analizirati njihove sintagmatske, paradigmatičke i derivacione veze.

Iz perspektive teorije prevođenja, čini se značajnim ispitati da li se u okviru nadnacionalnih (EU) i internacionalnih institucija može govoriti o postojanju univerzalne, zajedničke prevodilačke strategije za prevođenje visoko standardizovanih paralelnih tekstova jednog pravnog instrumenta.

U oblasti leksikografije, dalja istraživanja bi svakako trebalo usmeriti u pravcu izrade jednog obuhvatnijeg bilingvalnog rečnika pravnih termina koji bi, uz eventualne korekcije i dodatna unapređenja, bio oslonjen na principe leksikografske obrade izložene u ovom radu. Smatramo da bi uvođenje vanjezičkih informacija i primera u dvojezične rečnike pravnih termina, onako kako je prikazano u prethodnom odeljku, bila dragocena pomoć prevodiocima i sudskim tumačima u pronalaženju adekvatnog prevodnog ekvivalenta, posebno u slučajevima kada izvorni i ciljni jezik pripadaju različitim pravnim sistemima, što podrazumeva i veću frekventnost kulturno specifičnih termina. Od ovako zamišljenog rečnika korist bi imali ne samo prevodioci, već i stručni redaktori angažovani na poslovima prevođenja pravnih akata EU, ali i sva ostala stručna i polustručna lica zainteresovana za terminologiju pravne struke u okviru prava EU. Na kraju, ali ne i najmanje važno, valjalo bi u okviru daljih istraživanja raditi u pravcu elektronske izvedbe specijalizovanih rečnika ovog tipa kako bi se zainteresovanim korisnicima pružio lakši, brži i povoljniji pristup traženim odrednicama, a autorima efikasniji i, bez sumnje, isplativiji način korigovanja postojećih informacija u rečniku, kao i dodavanja novog materijala.

Literatura

1. Alcaraz Varó, E.– Hughes, B. (2002). *Legal Translation Explained*. Manchester, UK & Northampton: St Jerome Publishing.
2. Antia, B.E. (2000). *Terminology and Language Planning. An Alternative Framework of Practice and Discourse*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
3. Apresjan, J. (2008). *Systematic Lexicography*. Oxford: Oxford University Press.
4. Atkins, B.T.S. (1992). Theoretical lexicography and its relation to dictionary-making. In: Frawley, W. (ed.) (1992). *Dictionaries: The Journal of the Dictionary Society of North America*, 14, 4-43.
5. Atkins, B. T. S.– Rundell, M. (2008). *The Oxford Guide to Practical Lexicography*. Oxford: OUP.
6. Austin, J.L. (1962). *How to Do Things With Words*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
7. Babić, S. (1990). Postanak novih naziva. U: Ćorić, B. (ured.). *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, 18/1, 31-37.
8. Bajčić, M. (2009). The Search for Croatian Equivalents for EU Terms in Competition Law. In: Šarčević, S. (ed.) (2009). *Legal Language in Action: Translation, Terminology, Drafting and Procedural Issues*. Zagreb: Globus. 215-231.
9. Bajčić, M. (2010). Challenges of Translating EU Terminology. In: Gotti, M.– Williams, C. (eds.) (2010). *Legal Discourse across Languages and Cultures*. Bern: Peter Lang. 75-95.
10. Bajčić, M.– Stepanić, M. (2011). Nedosljednost u prevođenju pojmova iz prava tržišnoga natjecanja Europske unije. U: Bratanić, M. (ured.) (2011). *Hrvatski jezik na putu u EU. Terminološki ogledi*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Hrvatska sveučilišna naklada. 133 -151.
11. Bajčić, M. (2014a). Towards a Terminological Approach to Translating European Contract Law. In: Pasa B.– Morra, L. (eds.) (2014). *Pragmatic Issues in Legal Translation: from the Different Language Versions of the DCFR to the CESL Proposal*. München: Sellier. 125-147.
12. Bajčić, M. (2014b). Pravno prevođenje. U: Stojić, A.– Brala-Vukanović, M. & Matešić, M. (ured.) (2014). *Priručnik za prevoditelje. Prilog teoriji i praksi*. Rijeka: Filozofski fakultet. 317 -335.
13. Bajčić, M. (2017). *New Insights into the Semantics of Legal Concepts and the Legal Dictionary*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
14. Bar, C.V.– Clive, E.M.– Study Group on a European Civil Code & Research Group on the Existing EC Private Law (2009). *Principles, definitions and model rules of European Private Law: Draft Common Frame of Reference (DCFR)*. Preuzeto sa https://www.law.kuleuven.be/personal/mstorme/2009_02_DCFR_OutlineEdition.pdf
15. Béjoint, H. (1994). Types of dictionaries /New trends and old traditions in English-language lexicography. *Tradition and Innovation in Modern English Dictionaries*, 32-91.

16. Béjoint, H. (2000). *Modern Lexicography: An Introduction*. Oxford: OUP.
17. Béjoint, H. (2010). *The Lexicography of English*. Oxford: OUP.
18. Bergenholtz, H.– Tarp, S. (eds.) (1995). *Manual of Specialized Lexicography: The Preparation of Specialized Dictionaries*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
19. Bergenholtz, H.– Kaufmann, U. (1997). Terminography and lexicography. A critical survey of dictionaries from a single specialized field. *Hermes, Journal of Linguistics*, 18, 91-125
20. Bhatia, V.K. (1987). Language of the law. *Language Teaching*, 20(4), 227-234.
21. Bhatia, V.K. (1993). *Analysing Genre: Language Use in Professional Settings*. London: Longman.
22. Bhatia, V.K. (1997). Translating Legal Genres. In: Trosborg, A. (ed.) (1997). *Text Typology and Translation*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 203-216.
23. Bhatia, V.K. (2000). Genres in conflict. In: Trosborg, A. (ed.). (2000). *Analysing Professional Genres*. Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins. 147-161.
24. Bhatia, V.K.– Candlin C. N. (2008). Interpretation Across Legal Systems and Cultures: A Critical Perspective. In: Bhatia, V.K.– Candlin, C.N. & Engberg, J. (eds.) (2008). *Legal Discourse Across Cultures and Systems*. Hong Kong: Hong Kong University Press. 127-143.
25. Biber, D. (1993). Representativeness in corpus design. *Linguistic and Literary Computing*, 8(4), 243-257.
26. Biber, D.– Finegan, E. (eds.) (1994). *Sociolinguistic perspectives on register*. Oxford/ New York: Oxford University Press.
27. Biel, L. (2008). Legal terminology in translation practice: dictionaries, googling or discussion forums?. *SKASE, Journal of Translation and Interpretation*, vol. 30(1), 22-38. Preuzeto sa http://www.skase.sk/Volumes/JTI03/pdf_doc/3.pdf
28. Biel, L.– Engberg, J.– Martin Ruano, R. & Sosoni, V. (eds.) (2019). *Research Methods in Legal Translation and Interpreting: Crossing methodological boundaries*. Abingdon: Taylor & Francis.
29. Booij, G. (2005). *The Grammar of Words: An Introduction to Linguistic Morphology*. Oxford: OUP.
30. Bowker, L.– Pearson, J. (2002). *Working with Specialized Language: A practical guide to using corpora*. London/New York: Routledge.
31. Bugarski, R. (1990). Terminologija između književnojezičkih i strukovnih normi. U: Corić, B. (ured.) (1986). *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, 18/1, 9-13.
32. Bugarski, R. (1995). *Uvod u opštu lingvistiku*. Treće, prerađeno izdanje. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
33. Bugarski, R. (1996a). O vrednovanju termina. U: Šćepanović, B. (ured.) (1996). *Standardizacija terminologije*. Beograd: Savezni zavod za standardizaciju, Institut za srpski jezik SANU – YU forum kvaliteta. 25-28.
34. Bugarski, R. (1996b). *Jezik u društvu*. Beograd: Čigoja.
35. Bugarski, R. (1996c). *Lingvistika u primeni*. Beograd: Čigoja.

36. Bugarski, R. (1997). *Jezik u kontekstu*. Beograd: Čigoja.
37. Bugarski, R. (2003). *Jezici*. Beograd: Čigoja.
38. Bugarski, R. (2006). *Žargon – lingvistička studija*. Beograd: XX vek.
39. Bulatović, V. (2013). Legal Language: The Passive Voice Myth. *ESP Today* 1. Preuzeto sa https://www.esptodayjournal.org/esp_today_back_issues_vol1.html .
40. Cabré Castellví, M.T. (1999). *Terminology: Theory, methods and applications*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins.
41. Cabré Castellví, M.T. (2000). Elements for a theory of terminology: Towards an alternative paradigm. *Terminology*, 6/1, 35-57.
42. Cabré Castellví, M.T. (2003). Theories of terminology. Their description, prescription and explanation. *Terminology*, 9/2, 163-199.
43. Cao, D. (2007). *Translating Law*. Clevedon/Buffalo/Toronto: Multilingual Matters Ltd.
44. Catford, J.C. (1978). *A Linguistic Theory of Translation*. Oxford: OUP.
45. Cheng, L.– Kui Sin, K. & Wagner, A. (2014). *The Ashgate Handbook of Legal Translation*. Surrey: Ashgate Publishing Limited.
46. Chromá, M. (2004a). Cross-Cultural Traps in Legal Translation. In: Candlin, C.– Gotti, M. (eds.) (2004). *Intercultural Aspects of Specialized Communication*. Bern: Peter Lang. 197-223.
47. Chromá, M. (2004b). *Legal Translation and the Dictionary*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
48. Chromá, M. (2008). Translating terminology in arbitration discourse. *Legal Discourse Across Cultures and Systems*. 309-327. Preuzeto sa https://www.researchgate.net/profile/Marta_Chroma/publication/236213286_Translating_Terminology_in_Arbitration_Discourse/1
49. Chromá, M. (2011). Synonymy and Polysemy in Legal Terminology and Their Applications to Bilingual and Bijural Translation. In: Gozdz-Roszkowski, S.– Witczak-Plisiecka, I. (eds.) (2011). *Research in Language*, 9/1, 31-50.
50. *Communication from the Comision to the Council and the European Parliament on European Contract Law*. Preuzeto sa <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A52001DC0398>
51. Cruse, D. A. (1986). *Lexical Semantics*. Cambridge: CUP.
52. Crystal, D. (1995). *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*. Cambridge: CUP.
53. Crystal, D. (2008). *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. 6thed. Oxford and Victoria: Blackwell Publishing.
54. Crystal, D.– Davy, D. (2013). *Investigating English Style*. London/ New York: Routledge.
55. Čule, Ž. (2015). *Srpsko-engleski leksikon prava*. Beograd: Jasen.
56. Čule, Ž. (2017a). *Englesko-srpski leksikon prava. Tom 1*. Beograd: Jasen.
57. Čule, Ž. (2017b). *Englesko-srpski leksikon prava. Tom 2*. Beograd: Jasen.

58. Ćorić, D. (2017). Značaj jezika za pravo. U: Orlović, S. (ured.) (2017). *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*. Novi Sad: Pravni fakultet. 1573-1587.
59. Ćupić, D. (ured.) (1982). *Leksikografija i leksikologija*. Beograd/ Novi Sad: Zbornik referata. SANU, Institut za srpskohrvatski jezik, Filološki fakultet, Institut za južnoslovenske jezike Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, Matica srpska, Novi Sad.
60. De Groot, G.R., Laer, C. J.P., van. (2006). The Dubious Quality of Legal dictionaries. *International Journal of Legal Information*, vol. 34, iss. 1, Article 6. Preuzeto sa <http://scholarship.law.cornell.edu/ijli/vol34/iss1/6>
61. De Groot, G.R.– Laer, C. J.P., van (2008). *The Quality of Legal Dictionaries: An Assessment*. Maastricht Faculty of Law Working Paper, 2008/6. Preuzeto sa https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1287603
62. Dragičević, R. (2010). *Leksikologija srpskog jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
63. Dragičević, R. (2014). *Savremena srpska leksikografija u teoriji i praksi*. Beograd: Filološki fakultet.
64. Draškić, M.– Stanivuković, M. (2005). *Ugovorno pravo međunarodne trgovine*. Beograd: JP Službeni list SCG.
65. Drinčić, G. (2010). Prevođenje stručnih tekstova iz oblasti prava. *Lingua Montenegrina*, III/6, 63-74.
66. Dubuc, R. (1997). *Terminology: A Practical Approach*. Brossard, Quebec: Linguattech Editeur Inc.
67. Dudok, M. (1996). Termin i tekst. U: Šćepanović, B. (ured.) (1996). *Standardizacija terminologije*. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti. 17-20.
68. Đorđević, R. (2000). *Uvod u kontrastiranje jezika*. Četvrto, dopunjeno izdanje. Beograd: Filološki fakultet.
69. Đorđević, D. (2014). Sportska terminologija u standardnom arapskom jeziku (Nepublikovana doktorska disertacija). Filološki fakultet, Univerzitet u Beogradu, Beograd.
70. Đurđev, D. (2010). Nacrt Zajedničkog referentnog okvira za evropsko privatno pravo iz 2009. godine. U: Drakić, D. (ured.) (2010). *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*. Novi Sad: Pravni fakultet. 65-82.
71. Faber, P. (2009). The cognitive shift in terminology and specialized translation. *MonTi*, No. 1, 107-134.
72. Faber, P. (ured.) (2012). *A Cognitive Linguistics View of Terminology and Specialized Language*. Berlin/Boston: De Gruyter Mouton.
73. Felber, H. (1984). *Terminology Manual*. Paris: Unesco/Infoterm.
74. Fontenelle, T. (ed.) (2008). *Practical Lexicography: A Reader*. Oxford: OUP.
75. Gačić, M. (2010a). *Englesko-hrvatski rječnik prava i međunarodnih i poslovnih odnosa*. Zagreb: Školska knjiga.
76. Gačić, M. (2010b). Lexicological and Terminological Research in the Field of Law and European Union Law. *Studia lexicographica*, 4/ 2 (7), 49-58.

77. Galdia, M. (2003). Comparative Law and Legal Translation. *The European Legal Forum* 1, 1-4.
78. Galdia, M. (2013). Strategies and Tools for Legal Translation. *Comparative Legilinguistics* 16. Preuzeto sa https://www.researchgate.net/publication/314254078_STRATEGIES_AND_TOOLS_FOR_LEGAL_TRANSLATION
79. Garner, B. (2001). *Legal Writing in Plain English*. Chicago: The University of Chicago Press.
80. Garner, B. (2014). Legal Lexicography: A View from the Front Lines. In: Mac Aodha M. (ed.) (2014). *Legal Lexicography: A Comparative Perspective*. Surrey: Ashgate Publishing Limited. 45-58.
81. Geeraerts, D. (1984). Dictionary Classification and the Foundations of Lexicography. *ITL – International Journal of Applied Linguistics*, 63, 37-63.
82. Geeraerts, D. (2003). Meaning and definition. In: van Sterkenburg, P. (ed.) (2003). *Practical Guide to Lexicography*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins. 83-93.
83. Gibbons, J. (ured.) (1994). *Language and the Law*. London: Longman.
84. Gortan-Premk, D. (1990). O mestu termina u leksičkom fondu. U: Ćorić, B. (ured.) (1990). *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, 18/1, 15-21.
85. Gortan-Premk, D. (1994). O novome tipu deskriptivnog rečnika. U: Ivić, P. (ured.) (1994). *ZbMSFL XXXVII*. Novi Sad: Matica srpska. 203-208.
86. Gortan-Premk, D. (ured.) (2002). *Deskriptivna leksikografija standardnog jezika i njene teorijske osnove*. Zbornik radova. Beograd: Institut za srpski jezik SANU; Novi Sad: Matica srpska.
87. Gortan-Premk, D. (2004). *Polisemija i organizacija leksičkog sistema u srpskome jeziku*. Drugo izdanje. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
88. Gortan-Premk, D. (2014). Definisanje u srpskoj leksikografiji. U: Dragičević, R. (ured.) (2014). *Savremena srpska leksikografija u teoriji i praksi*. Filološki fakultet, Beograd. 131-140.
89. Gotti, M.– Šarčević, S. (ured.) (2006). *Insights into Specialized Translation*. Berlin: Peter Lang.
90. Goźdz-Roszkowski, S. (2013). Exploring near-synonymous terms in legal language. A corpus-base phraseological perspective. *Linguistica Anverpiensia New Series – Themes in Translation Studies*, vol. 13, 94-109.
91. Grice, P. (1975). Logic and Conversation. In: Cole, P.– Morgan, J. (eds.) (1975) *Syntax and semantics*, vol. 3, 41-58.
92. Haigh, R. (2012). *Legal English*. 3rd ed. London/New York: Routledge.
93. Haiman, J. (1980). Dictionaries and encyclopedias. *Lingua*, 50, 29-35.
94. Halliday, M. A. K. (1978). *Language as a Social Semiotic*. London: Edward Arnold.
95. Hanks, P. (1987). Definitions and Explanations. In: Sinclair, J. (ed.) (1987). *Looking Up: An Account of the COBUILD Project in Lexical Computing*. Collins ELT. 116-136.

96. Hanks, P. (1992). Lexicography: Theory and Practice. *Dictionaries: Journal of the Dictionary Society of North America*, 14/1, 97-112.
97. Hannay, M. (2003). Types of bilingual dictionaries. In: Sterkenburg, P. van. (ed.) (2003). *A Practical Guide to Lexicography*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 145-153.
98. Hartmann, R.R. K.– James, G. (1998). *Dictionary of Lexicography*. London/New York: Routledge.
99. Hartmann, R. R. K. (2001). *Teaching and Researching Lexicography*. Harlow: Pearson Education.
100. Hausmann, F. J.– Reichmann, O.– Wiegand, H.E. & Zgusta, L. (eds.) (1991). *Dictionaries: An International Encyclopedia of Lexicography*. Berlin/New York: Walter de Gruyter.
101. Hlebec, B. (1981). Prevođenje i kontrastivna analiza. *Prevodilac*, 1, 27-33.
102. Hlebec, B. (2008). *Opšta načela prevođenja*. Drugo izdanje. Beograd: Beogradska knjiga.
103. House, J. (2014). *Translation Quality Assessment: Past and Present*. London/New York: Routledge.
104. Huddleston, R.– Pullum, G. K. (2002). *The Cambridge Grammar of the English Language*. Cambridge: CUP.
105. Hudeček, L.– Mihaljević, M. (1996). Višeznačni odnosi u nazivlju i njihova leksikografska obradba. *Rasprave IHJJ*, sv. 22, 51-63.
106. Hudeček, L.– Mihaljević, M. (2016). Semantički odnosi u hrvatskome jezikoslovnom nazivlju. U: Morić-Mohorovičić, B. (ured.) (2016). *Riječki filološki dani 11*. Rijeka: Filozofski fakultet. 135-153.
107. Ivić, M. (1982). O 'regularnoj polisemiji' u leksikološkoj teoriji i leksikografskoj praksi. U: Ćupić, D. (ured.) (1982). *Leksikografija i leksikologija*. Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik SANU, Filološki fakultet u Beogradu – odsek za južnoslovenske jezike i opštu lingvistiku; Novi Sad: Matica srpska. 177-182.
108. Jackson, H. (2002). *Lexicography: An Introduction*. London/New York: Routledge.
109. Jakobson, R. (1959). On Linguistic Aspects of Translation. Preuzeto sa <https://web.stanford.edu/~eckert/PDF/jakobson.pdf>
110. Janićijević, M. (2015). *Diskurs zakonskih akata na srpskom i engleskom jeziku: razvojno-uporedni pristup*. Beograd: Jasen.
111. Jelinić, S.– Akšamović, D. (2010). Ugovorno pravo Europske unije na prekretnici. *Zbornik PFZ*, 60/1, 203-254.
112. Jerković, J. (ured.) (1984). *Leksikografija i leksikologija*. Zbornik radova. Novi Sad: Matica srpska, Odeljenje za književnost i jezik; Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik.
113. Johnson, R.L.– Sager J.C. (1980). Standardization of Terminology in a Model of Communication. *International Journal of the Sociology of Language*, 23, 81-104.
114. Jovanović, N. (2018). *Ključne razlike engleskog i srpskog ugovornog prava*. Beograd: Pravni fakultet.

115. Jovanović, M. (1991). *Tehnika prevođenja*. Praktični deo. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
116. Jovanović, V. (2016). Terminografija i srodne discipline (iz ugla srpske i slovenske lingvistike). U: Ristić, S.– Lazić Konjik, I. & Ivanović, N. (ured.) (2016). *Leksikologija i leksikografija u svetlu svaremenih pristupa*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU. 261-272.
117. Jović, Lj. Iv. (1995). *Jezik zakona*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
118. Kageura, K. (1995). Toward the theoretical study of terms – a sketch from the linguistic viewpoint. *Terminology*, 2(2), 239-257.
119. Kageura, K. (2002). *The Dynamics of Terminology: A Descriptive Theory of Term Formation and Terminological Growth*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
120. Katić, M.– Novakov, P. (2018). Prevođenje naučno-tehničke terminologije sa engleskog na srpski uz pomoć odgovarajućih prevodnih postupaka. *XXIV Skup Trendovi razvoja: „Digitalizacija visokog obrazovanja“*, Kopaonik. Preuzeto sa http://www.trend.uns.ac.rs/stskup/trend_2018/radovi/T4-1/T4.1-3.pdf
121. Katnić-Bakaršić, M. (1999). *Lingvistička stilistika*. Open Society Institute, Center for Publishing Development, Electronic Publishing Program, Budapest. Preuzeto sa https://www.ucg.ac.me/skladiste/blog_6881/objava_20387/fajlovi/lingvostilistika.pdf
122. Kavgić, A. (2014). Interaktivna nastava korpusne lingvistike na diplomskim akademskim studijama anglistike (Nepublikovana doktorska disertacija). Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu, Novi Sad.
123. Kischel, U. (2009). Legal Cultures – Legal Languages. In: Olsen, F.– Lorz, A. & Stein, D. (eds.) (2009). *Translation Issues in Language and Law*. Basinstoke: Palgrave MacMillan. 7-17.
124. Klajn, I. (2003a). *Prilozi gramatici srpskoga jezika I. Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku. Slaganje i prefiksacija*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
125. Klajn, I. (2003b). *Prilozi gramatici srpskoga jezika II. Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku. Sufiksacija i konverzija*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
126. Klajn, I. (2005). *Gramatika srpskog jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
127. Klajn, I.– Šipka, M. (2008). *Veliki rečnik stranih reči i izraza*. Novi Sad: Prometej.
128. Klajn, I. (2016). *Rečnik jezičkih nedoumica*. Novi Sad: Prometej.
129. Klikovac, D. (2008). *Jezik i moć*. Beograd: XX vek.
130. Košutić, B. (2006). Višejezičnost – prednost ili usud Evropske unije. *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 2/2006, 80-92.
131. Laer, C.J.P. van. (2014). Bilingual Legal Dictionaries: Comparison Without Precision? In: Mac Aodha, M. (ed.) (2014). *Legal Lexicography: A Comparative Perspective*. Surrey: Ashgate Publishing Limited. 75-88.
132. Lalić-Krstin, G. (2016). Morfemizacija krnjih leksičkih osnova u savremenom engleskom jeziku: leksikološki i leksikografski aspekti (Nepublikovana doktorska disertacija). Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu, Novi Sad.

133. Landau, S. I. (2001). *Dictionaries: The Art and Craft of Lexicography*. 2nd ed. Cambridge: CUP.
134. Lando, O.– Beale, H.– Clive, E.– Prüm, A. & Zimmermann, R. (eds.) (2002). *Principles of European Contract Law (Parts I, II and III) (PECL)*. Wolters Kluwer, Alphen aan den Rijn. Preuzeto sa https://www.trans-lex.org/400200/_/pecl/
135. Laurén, C.– Picht, H. (2006). Approaches to Terminological Theories: A Comparative Study of the State-of-the-Art. In: Picht, H. (ed.) (2006). *Modern Approaches to Terminological Theories and Applications*. Bern: Peter Lang.
136. Lazić, M. (nema podatka). Obligaciono pravo. Načela evropskog ugovornog prava. Preuzeto 8. jula 2020, sa http://www.prafak.ni.ac.rs/files/nast_mat/Nova%20pitanja%20iz%20Obligacija%20-%20dodatak.pdf
137. Leč, E. (1987). *Jezičko izražavanje građanskopravnih normi* (Nepublikovana doktorska disertacija). Novi Sad: Pravni fakultet.
138. Ledrew, S. (1997). Terminology, Semantics and Lexicography. In: Dubuc, R. (ed.) (1997). *Terminology: A Practical Approach*. Quebec: Linguatex Éditeur Inc. 23-34.
139. L'Homme, M.C. (2020). *Lexical Semantics for Terminology*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
140. Lipka, L. (2002). *English Lexicology*. 2nd ed. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
141. Luković, M. (1994). *Razvoj srpskog pravnog stila*. Beograd: Službeni glasnik.
142. Luković, M. (2006). Srpski pravni jezik. *Arhiv za pravne i društvene nauke: organ Pravnog fakulteta beogradskog*, god. 93., knj. 68, br. 3/4, 1533-1554.
143. Luzer, J.– Tominac Coslovich S. (2016). Leksikografska obrada glagola, glagolskih kolokacija i sintagmi u dvojezičnim tehničkim rječnicima. *Jezikoslovlje*, 17/3, 519-556.
144. Lyons, J. (1968). *Introduction to Theoretical Linguistics*. London: Cambridge University Press.
145. Lyons, J. (1977). *Semantics*. Vol. 2. Cambridge: CUP.
146. Lyons, J. (1996). *Linguistic Semantics: An Introduction*. Cambridge: CUP.
147. Mac Aodha, M. (ed.) (2014). *Legal Lexicography: A Comparative Perspective*. Surrey: Ashgate Publishing Limited.
148. Malkiel, Y. (1967). A typological classification of dictionaries on the basis of distinctive features. In: Householder, F. W.– Sapporta, S. (eds.) (1967). *Problems in Lexicography*. Bloomington: Indiana University Press. 3-24.
149. Maradin, M. (2019). Polisemija i sinonimija u finansijskoj terminologiji hrvatskoga jezika (Nepublikovana doktorska disertacija). Sveučilište u Zadru, Zadar. Preuzeto sa <https://core.ac.uk/download/pdf/270097354.pdf>
150. Marino, S. (2018). The Role of the Language in EU Law. In: Marino, S.– Biel, L.– Bajčić, M. & Sosoni, V. (ured.) (2018). *Language and Law: The Role of Language and Translation in EU Competition Law*. Cham, Switzerland: Springer. 1-6.

151. Marino, S.– Biel, L.– Bajčić, M. & Sosoni, V. (ured.) (2018). *Language and Law: The Role of Language and Translation in EU Competition Law*. Cham, Switzerland: Springer.
152. Marjanović, M. (2006). O odnosu jezika i prava kao društvenih pojava. U: Mićović, M. (ured.) (2006). *Pravo i jezik*. Kragujevac: Pravni fakultet. 113-130.
153. Martin, W.– Vliet, H., van der. (2003). Design and production of terminological dictionaries. In: Sterkenburg, P. van. (ed.) (2003). *Practical Guide to Lexicography*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 333-349.
154. Matijašević, M. (2014). Pravno prevođenje u svjetlu teorije skoposa. *Hieronymus*, 1,105-122.
155. McEnery, T.– Hardie, A. (2012). *Corpus Linguistics: method, theory and practice*. Cambridge/New York: CUP.
156. Mellinkoff, D. (1963). *The Language of the Law*. Boston.
157. Mićović, M. (ured.) (2006). *Pravo i jezik*. Kragujevac: Pravni fakultet.
158. Mihailović, Lj. (1970). Kontrastivno proučavanje jezika. *Književnost i jezik*, XVII/3-4, 334-340.
159. Mihaljević, M.– Šarić, Lj. (1994). Terminološka antonimija. *Rasprave ZHJ*, sv. 20, 213-243.
160. Milić, M.– Sokić, R. (1998). Loan Words in Sports Terminology in Serbian. *Facta Universitatis: Physical Education*, 1/5, 33-38.
161. Milić, M. (2004). Termini igara loptom u engleskom jeziku i njihovi prevodni ekvivalenti u srpskom (Nepublikovana magistarska teza). Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu, Novi Sad.
162. Milić, M. (2006). Uticaj engleskog jezika na srpski u procesu adaptacije sportske terminologije. U: Subotić, Lj (ured.) (2006). *Susret kultura. Zbornik radova*. Novi Sad: Filozofski fakultet. 583-590.
163. Milić, M. (2013a). The influence of English on Serbian sports terminology. *ESP Today*, 1(1), 65-79.
164. Milić, M. (2013b). Stvaranje, standardizacija i kodifikacija sportske terminologije u srpskom jeziku. U: Silaški, N.– Đurović, T. (ur.) (2013). *Aktuelne teme engleskog jezika nauke i struke u Srbiji*. Beograd: CID Ekonomskog fakulteta. 77-90.
165. Milić, M. (2015). Creating English-based sports terms in Serbian: Theoretical and practical aspects. *Terminology*, 21(1), 1-22.
166. Milić, M. (2016). Principi sastavljanja dvojezičnih terminoloških rečnika: Englesko-srpski rečnik sportskih termina. U: Ristić, S.– Lazić Konjik, I. & Ivanović, N. (ured.) (2016). *Leksikologija i leksikografija u svetlu savremenih pristupa*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU. 273-286.
167. Mirić, M. (2014). Odnos jezika struke prema opštem jeziku na primeru francuskog jezika u oblasti zdravstva (Nepublikovana doktorska disertacija). Filološki fakultet, Univerzitet u Beogradu, Beograd.
168. Moreno-Pérez, L. (2018). Description of hyperonym-hyponym relationships in contracts for translation purposes. In: Castillo Bernal, M.P.– Expósito Castro, C.

- (ed.). *Translation, Interpreting and Intermediation in Legal and Institutional Environments II*. Córdoba: UCO Press. 43-56.
169. Newmark, P. (1982). *Approaches to Translation*. Oxford: Pergamon Press.
170. Newmark, P. (1998). *A Textbook of Translation*. New York: Phoenix ELT.
171. Nida, E.A. (1964). *Towards a Science of Translation*. Leiden: E. J. Brill.
172. Nida, E.A.– Taber, C.R. (1974). *The theory and practice of translation*. Leiden: E.J. Brill.
173. Nida, E.A. (1975). *Language Structure and Translation*. Stanford, CA: Stanford University Press.
174. Nida, E. A. (1991). Theories of Translation. *Languages and Cultures in Translation Theories*, 4(1), 19-32.
175. Nielsen, S. (1994). *The Bilingual LSP Dictionary: Principles and Practice for Legal Language*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
176. Nielsen, S. (2014). Legal Lexicography in Theory and Practice. *Estudios de Lexicografía*. Preuzeto sa https://www.researchgate.net/publication/280141787_Legal_lexicography_in_Theory_and_Practice
177. Ogden, C.K.– Richards, I.A. (1923). *The Meaning of Meaning*. Abingdon: Routledge & Kegan Paul.
178. Otašević, Đ. (2014). Tipologija rečnika srpskog jezika I (Teorijski okvir). *Naš jezik*, XLV/1-2, 29-48.
179. Otašević, Đ. (2015). Tipologija rečnika srpskog jezika II (Lingvistički parametri). *Naš jezik*, XXVI/1-2, 19-35.
180. Palmer, F. R. (1976). *Semantics: A New Outline*. Cambridge: CUP.
181. Pavlović, M. (2006). Kratka istorija srpskog pravnog jezika. U: Mićović, M. (ured.) (2006). *Pravo i jezik*. Kragujevac: Pravni fakultet. 7-26.
182. Pearson, J. (1998). *Terms in Context*. Amsterdam: John Benjamins.
183. Petrić, S. (2008). Uvod u načela europskog ugovornog prava (Landova načela). *Zbornik pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 29/1, 335-370.
184. Picht, H.– Draskau, J. (1985). *Terminology: An Introduction*. Guildford: The University of Surrey, Department of Linguistics and International Studies.
185. Piper, P. (1990). Tertium comparationis u kontrastivnim i tipološkim opisima slovenskih jezika. U: Dudok, D.– Tir, M. (ured.) (1990). *IV Simpozijum: Kontrastivna jezička istraživanja*. Novi Sad: Filozofski fakultet. 15-23.
186. Plag, I. (2003). *Word-Formation in English*. Cambridge: CUP.
187. Podgorac, T. (2006). Složenost odnosa prava i jezika. U: Mićović, M. (ured.) (2006). *Pravo i jezik*. Kragujevac: Pravni fakultet. 131-148.
188. Pranjković, I. (1996). Funkcionalni stilovi i sintaksa. *Suvremena lingvistika*, vol 41-42 (1-2), 519-527.

189. Prčić, T. (1999). Englesko-srpsko leksičko kontrastiranje: potrebe, postupci i primene. U: Šević, R. (ured.) (1999) *VI Simpozijum: Kontrastivna jezička istraživanja*. Novi Sad: Filozofski fakultet JDPL. 125-130.
190. Prčić, T. (2002). Dvojezična leksikografija i englesko-srpski / srpsko-engleski opšti rečnik: potrebe i zahtevi novog veka. U: *Deskriptivna leksikografija standardnog jezika i njene teorijske osnove*. Beograd – Novi Sad: SANU, Matica srpska, Institut za srpski jezik SANU. 331-342.
191. Prčić, T. (2012). *Du you speak anglosrpski? Rečnik novijih anglicizama deset godina posle: da li je vredelo?* U: Gudurić, S. (ured.) (2012). *Jezici i kulture u vremenu i prostoru II/2*. Novi Sad: Filozofski fakultet. 253-264.
192. Prčić, T. (2016a). *Semantika i pragmatika reči*. Treće e-izdanje. Filozofski fakultet, Novi Sad. Preuzeto sa <http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2016/978-86-6065-356-9>
193. Prčić, T. (2016b). Kakva nam domaća leksikografija treba u 21. veku. U: Gudurić, S.– Stefanović, M. (ured.) (2016). *Jezici i kulture u vremenu i prostoru V*. Novi Sad: Filozofski fakultet. 231-251.
194. Prčić, T. (2016c). Kakav nam opšti rečnik srpskog jezika najviše treba. U: Ristić, S.– Lazić Konjik I. & N. Ivanović (ured.) (2016). *Leksikologija i leksikografija u svetlu savremenih pristupa. Zbornik naučnih radova*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU. 87-117.
195. Prčić, T. (2017). Englesko-srpski kontrastivni rečnik sinonima: teorijske i praktične osnove. U: Gudurić, S.– Radić Bojanić, B. (ured.) (2017). *Jezici i kulture u vremenu i prostoru VI*. Novi Sad: Filozofski fakultet. 269-287.
196. Prčić, T. (2018a). *Ka savremenim srpskim rečnicima*. Filozofski fakultet, Novi Sad. Preuzeto sa <http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2018/978-86-6065-454-2>
197. Prčić, T. (2018b). *Novi transkripcioni rečnik engleskih ličnih imena*. Treće, elektronsko izdanje. Filozofski fakultet, Novi Sad. Preuzeto sa <http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2018/978-86-6065-497-9>
198. Prčić, T. (2019). *Engleski u srpskom*. Treće, elektronsko izdanje. Filozofski fakultet, Novi Sad. Preuzeto sa <http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2019/978-86-6065-512-9>
199. Radonjić, R. (2018). Engleski modali u pravnim dokumentima Evropske unije i njihovi srpski ekvivalenti (Nepublikovana doktorska disertacija). Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu, Novi Sad.
200. Radovanović, M. (1986). *Sociolingvistika*. Novi Sad: Književna zajednica Novog Sada, Dnevnik.
201. Ratković, M. (2015). Multijezičnost u Evropskoj uniji u kontekstu prevoda pravnih akata. *Anali poslovne ekonomije*, br. 12, 78–85
202. Rea Rizzo, C. (2010). Getting on with Corpus Compilation: From Theory to Practice. *ESP World*, 9(1). Preuzeto sa https://www.academia.edu/1481732/GETTING_ON_WITH_CORPUS_COMPILATION_FROM_THEORY_TO_PRACTICE
203. Reiss, K. (1971). *Translation Criticism – The Potentials and Limitations. Categories and Criteria for Translation Quality Assessment*. Manchester: St. Jerome.
204. Reiss, K.–Vermeer, H. (2014). *Towards a General Theory of Translation Action: Skopos Theory Explained*. Abingdon: Taylor & Francis.

205. Rey-Debove, J. (1971). *Étude linguistique et sémiotique des dictionnaires français contemporains*. Mouton: De Gruyter.
206. Ristić, S.– Lazić-Konjik, I. & Ivanović, N. (2016). *Leksikologija i leksikografija u svetlu savremenih pristupa*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU.
207. Robertson, C. (2011). Multilingual Legislation in the European Union. EU and National Legislative – Language Styles and Terminology. *Research in Language*, 9/1, 51-67.
208. Robertson, C. (2014). EU Legislative Texts and Translation. In: Cheng, L.– Kui Sin, K. & Wagner, A. (eds.) (2014). *The Ashgate Handbook of Legal Translation*. Surrey: Ashgate Publishing Company.
209. Quirk, R.–Greenbaum, S.– Leech, G. & Svartvik, J. (1985). *A Comprehensive Grammar of the English Language*. London/New York: Longman.
210. Sager, J.C. (1996). *A Practical Course in Terminology Processing*. 2nd edition. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing.
211. Sager, J.C. (1998). Terminology Theory. In: Baker, M.–Malmkjær, K. (eds.) (1998). *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London/New York: Routledge. 251-261.
212. Sager, J.C. (2000). *Essays on Definition*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
213. Salma, J. (2001). *Obligaciono pravo*. Novi Sad: Pravo.
214. Sandrini, P. (2006). LSP Translation and Globalization. In: Gotti, M.– Šarčević, S. (eds.) (2006). *Insights into Specialized Translation*. Bern: Peter Lang. 107-120.
215. Savić, S.– Konstantinović Vilić, S. & Petrušić, N. (2006). Jezik zakona – karakteristike i rodna perspektiva. U: Mićović, M. (ured.) (2006). *Pravo i jezik*. Kragujevac: Pravni fakultet. 55-63.
216. Schane, S. (2006). *Language and the Law*. London/New York: Continuum.
217. Searle, J.R. (1979). *Expression and Meaning. Studies in the Theory of Speech Acts*. Cambridge: CUP.
218. Sebeok, T. A. (1962). Coding in the evolution of signaling behaviour. *Behavioral Science*, 7, 430-442.
219. Sibinović, M. (1990). *Tehnika prevođenja*. Opšti deo. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
220. Simić, R.– Jovanović, J. (2002). *Osnovi teorije funkcionalnih stilova*. Beograd: Jasen.
221. Simonović, I. (nema podatka). Karakteristike evropskog ugovornog prava i zakonodavne delatnosti Evropske unije (EU) na području privatnopravnih odnosa. Preuzeto 25. oktobra 2020, sa http://www.prafak.ni.ac.rs/files/nast_mat/osnovi_gradjanskog_prava-eu_predavanje.pdf
222. Sinclair, J. (1991). *Corpus, concordance, collocation*. Oxford: OUP.
223. Sinclair, J.– Ball, J. (1995). Text Typology (External Criteria). Draft version. Pisa EAGLES, Birmingham. Preuzeto sa

<https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.28.1988&rep=rep1&type=pdf>

224. Sinclair, J. (1996). Preliminary Recommendations on Corpus Typology. Preuzeto sa <http://www.ilc.cnr.it/EAGLES96/corpusstyp/corpusstyp.html>
225. Snell-Hornby, M. (1988). *Translation Studies: An Integrated Approach*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
226. Snell-Hornby, M. (2006). *The Turns of Translation Studies: New paradigms or shifting viewpoints?* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
227. Sosir, F. de. (1969). *Opšta lingvistika*. Beograd: Nolit.
228. Stanojević, M. (2009). *Kontrastivna analiza engleskog i srpskog jezika pravne struke*. Niš: Sven.
229. Stanojević, M. (2010). Idiomi u pravnom registru engleskog jezika i njima odgovarajući oblici u srpskom jeziku. *Reči*, br. 3, 121-136.
230. Stanojević, M. (2011). Legal English – Changing Perspective. *Facta Universitatis, Linguistics and Literature*, 9/1, 65-75.
231. Stanojević Gocić, M. (2015). Prevođenje pravne terminologije sa engleskog na srpski jezik na primeru udžbenika engleskog jezika struke. U: Cakeljić, V. (ur.) (2015). *Zbornik radova sa treće međunarodne konferencije „Strani jezik struke: prošlost, sadašnjost, budućnost“*. Beograd: Fakultet organizacionih nauka. 483-494.
232. Sterkenburg, P. van. (ed.) (2003). *Practical Guide to Lexicography*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing.
233. Stojičić, V. (2020). English EU terminology in Serbian: Linguistic importation and substitution. *English Today*, 36(2), 42-47.
234. Stojnić, M. (1980). *O prevođenju književnog teksta*. Sarajevo: Svjetlost.
235. Svensén, B. (1993). *Practical Lexicography: Principles and Methods of Dictionary-Making*. Oxford: OUP.
236. Svensén, B. (2009). *A Handbook of Lexicography. The Theory and Practice of Dictionary Making*. Cambridge: CUP.
237. Swales, J.M. (1990). *Genre Analysis. English in Academic and Research Settings*. Cambridge: CUP.
238. Swanepoel, P. (2003). Dictionary typologies: A pragmatic approach. In: Sterkenburg, P., van (ed.) (2003). *Practical Guide to Lexicography*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing. 44-69.
239. Šarčević, S. (1985). Translation of culture-bound terms in laws. *Multilingua*, 4-3, 127-133.
240. Šarčević, S. (1986). The Challenge of Legal Lexicography: Implications for Bilingual and Multilingual Dictionaries. In: Snell-Hornby, M. (ed.) (1986). *Proceedings of the 2nd EURALEX International Congress*. Switzerland: Zürich. 307-314.
241. Šarčević, S. (1988). Terminological Incongruency in Legal Dictionaries for Translation. In: Magay, T.– Zigány, J. (eds.) (1988). *Proceedings of the 3rd EURALEX International Congress*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 439-446.

242. Šarčević, S. (1989). Conceptual Dictionaries for Translation in the Field of Law. *International Journal of Lexicography*, 2/4, 277-295.
243. Šarčević, S. (2000). *New Approach to Legal Translation*. the Hague: Klawer Law International.
244. Šarčević, S. (2006). Što propisuju pravne odredbe? *Priručnik za prevođenje pravnih propisa Republike Hrvatske na engleski jezik*. Zagreb: Ministarstvo vanjskih poslova i europskih integracija. Preuzeto sa http://www.mvep.hr/files/file/prirucnici/MEI_PRIRUCNIK.pdf
245. Ščerba, L. V. (1940). Towards a General Theory of Lexicography. *International Journal of Lexicography*, 8/4 (1995), 304-350.
246. Šipka, D. (1990). Tvorbena sredstva antonimizacije. *Jezik*, 37, 139-145.
247. Šipka, D. (2006). *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina*. Novi Sad: Matica srpska.
248. Šipka, M. (2012). *Pravopisni rečnik srpskog jezika: sa pravopisno-gramatičkim savetnikom*. 2. izmenjeno izdanje. Novi Sad: Prometej.
249. Šipka, M. (2013). *Savremeni englesko-srpski i srpsko-engleski rečnik*. Novi Sad: Prometej.
250. Štambuk, A. (1998). Polisemija u dvojezičnom terminološkom rječniku. *Filologija*, 30-31, 325-336.
251. Tabaroši, S. (2006). Jezik u pravu. U: Mićović, M. (ured.) (2006). *Pravo i jezik*. Kragujevac: Pravni fakultet. 29-42.
252. Tafra, B. (1986). Razgraničavanje homonimije i polisemije (leksikološki i leksikografski problem). *Filologija* 14, 381-393.
253. Temmerman, R. (2000). *Towards New Ways of Terminology Description: The Sociocognitive Approach*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing.
254. Temmerman, R.– Campenhoudt, M. van. (eds.) (2014). *Dynamics and Terminology*. Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing.
255. Tiersma, P. (1999). *Legal Language*. Chicago: University of Chicago Press.
256. Tiersma, P.– Solan, L. (2011). *The Oxford Handbook of Language and Law*. New York: OUP.
257. Tošović, B. (2002). *Funkcionalni stilovi*. Beograd: Beogradska knjiga.
258. Trosborg, A. (ed.) (1997). *Text Typologies and Translation*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing.
259. Urkom, A. (2019). U susret novom mađarsko-srpskom rečniku: Mesto privredne terminologije. U: Živančević-Sekeruš, I.– Milanović, Ž. (ured.) (2019). *Susret kultura 10*. Novi Sad: Filozofski fakultet. 377-388.
260. Vermeer, H. (1978). Ein Rahmen für eine allgemeine Translationstheorie. *Lebende Sprachen*, Vol. 23(3), 99-102.
261. Vinaver, N. (1996). O terminologiji: između prakse i teorije. U: Šćepanović, B. (ured.) (1996). *Standardizacija terminologije*. Beograd: SANU. 21-24.
262. Vinay, J.P.–Darbelnet, J. (1968). *Stylistique compare du français et de l'anglais. Méthode de traduction*. Paris: Didier.

263. Visković, N. (1989). *Jezik prava*. Zagreb: Naprijed.
264. Vukičević, B. (2008). *Pravni rečnik englesko-srpski. Tom 1*. Beograd: Jezikoslovac.
265. Vukičević, B. (2008). *Pravni rečnik englesko-srpski. Tom 2*. Beograd: Jezikoslovac.
266. Wagner, A.– Werner, W. & Cao, D. (eds.) (2007). *Interpretation, Law and the Construction of Meaning*. The Netherlands: Springer.
267. Weisflog, W.E. (1987). Problems of Legal Translation. *XII International Congress of Comparative Law*, Zürich. 179-218.
268. Whittaker, S. (2014). Contrastive legal discourse research: Corpus design and applications. *Revue française de linguistique appliquée*, XIX, 49-57.
269. Wilss, W. (1982). *The Science of Translation: Problems and Method*. Tübingen: Narr.
270. Wilss, W. (1994). Translation as a Knowledge-Based Activity: Context, Culture and Cognition. In: de Beaugrande, R.–Shunnaq, A. & Helmy Heliel, M. (eds.) (1994). *Language, Discourse and Translation in the West and Middle East*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing. 35-43.
271. Wydick, R.C. (1978). *Plain English for Lawyers*. Durham, North Carolina: Carolina Academic Press.
272. Wydick, R.C.– Sloan, A.E. (2019). *Plain English for Lawyers*. 6th ed. Durham, North Carolina: Carolina Academic Press.
273. Yong, H.– Peng, J. (2007). *Bilingual Lexicography from a Communicative Perspective*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing.
274. Zejnilović, L. (2012). Specifičnosti prevođenja presuda Evropskog suda za ljudska prava. U: Perović, S. (ured.) (2012). *Zbornik radova druge konferencije Društva za primenjenu lingvistiku „Mi o jeziku, jezik o nama”*. Podgorica: Institut za strane jezike. 179-191.
275. Zejnilović, L. (2013). Prevođenje pravnih tekstova – teorija i praksa. U: Lakić, I. (ured.) (2013). *Zbornik radova četvrte međunarodne konferencije Instituta za strane jezike (ICIFL 4) “Translation and Interpreting as Intercultural Mediation”*. Podgorica: Institut za strane jezike. 47-59.
276. Zgusta, L. (1971). *Manual of Lexicography*. Prague: Academia; the Hague/Paris: Mouton.
277. *Zakon o obligacionim odnosima (ZOO)* (2003). Preuzeto sa https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_obligacionim_odnosima.html